



พระพุทธรูปและตำแหน่งทางศาสนาในสังคมไทใหญ่
Buddha images and religious ranks in Tai Yai societies

โดย
ธรรศ ศิริรัตนบัลล์

โครงการวิจัยนี้ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยจากกรมส่งเสริมวัฒนธรรม
กระทรวงวัฒนธรรม ประจำปีงบประมาณ ๒๕๕๙

บทคัดย่อ

งานวิจัยเรื่อง พระพุทธรูปและตำแหน่งทางศาสนาในสังคมไทใหญ่ มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาความหมายและคุณค่าที่ปรากฏในพิธีกรรมและความเชื่อเกี่ยวกับพระพุทธรูปของชาวไทใหญ่ในพื้นที่อำเภอเมือง จังหวัดแม่ฮ่องสอน ตลอดจนเพื่อศึกษาระบบตำแหน่งทางศาสนาในสังคมไทใหญ่ที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธรูปจากอดีตถึงปัจจุบัน โดยงานวิจัยนี้เป็นงานวิจัยเชิงคุณภาพ วิธีการค้นคว้าและดำเนินการศึกษาวิจัยใช้ระเบียบวิธีวิจัยทางประวัติศาสตร์ โดยใช้ข้อมูลที่ค้นคว้าจากหลักฐานชั้นต้น หลักฐานชั้นรอง รวมถึงการเก็บข้อมูลภาคสนาม และนำเสนอในรูปแบบพรรณนาวิเคราะห์

ผลการวิจัยพบว่า ชาวไทใหญ่มีคติและความเชื่อเกี่ยวกับการสร้างพระพุทธรูป และอานิสงส์ในการสร้างพระพุทธรูป ซึ่งส่งผลให้มีการสร้างพระพุทธรูปอย่างต่อเนื่อง และพบว่าตั้งแต่ต้นพุทธศตวรรษที่ 25 - พ.ศ. 2560 รูปแบบของการสร้างพระพุทธรูปในพื้นที่เมืองแม่ฮ่องสอน มีความเปลี่ยนแปลงโดยสามารถจำแนกได้ 4 กลุ่มคือ รูปแบบของพระพุทธรูปที่ได้รับอิทธิพลจากล้านนา พระพุทธรูปที่ได้รับอิทธิพลจากพม่า พระพุทธรูปที่ได้รับอิทธิพลจากรัฐไทย และการสร้างพระพุทธรูปแบบไทใหญ่ ความเชื่อเกี่ยวกับการสร้างพระพุทธรูปถูกผลิตซ้ำผ่านความเชื่อเรื่องอานิสงส์ นอกจากนี้ชาวไทใหญ่ยังเชื่อว่าพระพุทธรูปที่ผ่านพิธีกรรมพุทธาภิเษก เป็นพระพุทธรูปที่มีชีวิต ก่อให้เกิดพิธีกรรมที่เกี่ยวข้อง เช่น พิธีกรรมต่างซอมต่อหลวง ทั้งพิธีกรรมและเครื่องสักการะที่ใช้ประกอบในพิธีกรรม ล้วนมีความหมายทั้งในแง่การสั่งสมบุญจากการถวายอามิสบูชาต่อพระพุทธเจ้า และมีความหมายที่เกี่ยวข้องกับความอุดมสมบูรณ์ และความร่มเย็นในการดำเนินชีวิต นอกจากนี้ ยังพบว่าการเป็นเจ้าของภาพในการสร้างพระพุทธรูปรวมถึงวัดอุทยานที่เกี่ยวข้อง จะได้รับตำแหน่งทางศาสนาซึ่งใช้นำหน้านาม โดยระบบดังกล่าวเป็นสถานภาพทางสังคมที่ชาวไทใหญ่ให้การยอมรับ อย่างไรก็ตาม แม้ในปัจจุบันระบบดังกล่าวถูกแทนที่ด้วยสถานภาพทางสังคมสมัยใหม่ แต่ทว่ามีความพยายามรื้อฟื้นซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการสร้างอัตลักษณ์ของชาวไทใหญ่ในพื้นที่เมืองแม่ฮ่องสอน

Abstract

The objectives of this research are to study the meanings and values manifested in the beliefs and rituals relating to Buddha images of the Tai Yai people in Mae Hong Son province, and to analyze the system of religious ranks in relation to Buddha images in Tai Yai society from past to present. It is a qualitative research, employing the historical method and relying on primary and secondary sources, as well as data acquired through fieldwork. Sociological and anthropological theories are applied in the data analysis process.

The study finds that Tai Yai people have traditions and beliefs relating to the creation of Buddha images, including beliefs in the merits one can gain through creating Buddha images. As a result, Buddha images have been created regularly in Tai Yai society. From the latter part of the 24th Buddhist century to the year 2560, changes have occurred in the styles of Buddha images in Maehongson province, and the styles can be grouped into four categories: Lanna style images, Myanmar style images, Thai-nation style images, and Tai Yai style images. Beliefs concerning the creation of Buddha images have been reproduced through beliefs in merits. Tai Yai people also hold the notion that, Buddha images will become alive after being consecrated in the Buddhapisek ceremony (the Buddhist consecration ceremony). The Tang Som To Luang ritual is an example of rituals stemming from this particular belief. The activities and the offerings used in the ritual represent Tai Yai people's desire to accumulate merits by making offerings to the Buddha, as well as their desire for fertility and peace in their lives. The study also reveals that, a person can gain religious ranks through taking on the role of a leader in the creation process of Buddha images and related offerings. The religious ranks were indicators of social standing in Tai Yai society. Although this system of religious ranks was later replaced by the system of social status in modern society, the study finds that, there have been attempts by the Tai Yai people in Maehongson to revive the use of these religious ranks. The attempts can be seen as part of the identity creation process of the Tai Yai people in the studied area.

กิตติกรรมประกาศ

งานวิจัยฉบับนี้สำเร็จลงได้ด้วย การได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยจากกรมส่งเสริมวัฒนธรรม กระทรวงวัฒนธรรม ประจำปีงบประมาณ พ.ศ. 2559 ซึ่งผู้วิจัยขอขอบพระคุณเป็นอย่างสูงมา ณ ที่นี้ ยิ่งไปกว่านั้นต้องขอขอบพระคุณข้อเสนอแนะที่มีคุณค่าจากผู้ทรงคุณวุฒิของกรมส่งเสริมวัฒนธรรม กระทรวงวัฒนธรรม ที่กรุณาให้คำปรึกษา แนะนำแนวทางที่ถูกต้อง ตลอดจนแก้ไขข้อบกพร่องต่าง ๆ ช่วยตรวจทาน จนสำเร็จเรียบร้อยสมบูรณ์ รวมถึงขอขอบคุณคุณพุทธิพงษ์ นิลใบ ซึ่งกรุณาให้คำแนะนำต่าง ๆ รวมถึงติดต่อประสานงานตลอดช่วงเวลาของการดำเนินโครงการวิจัย

ขอกราบขอบพระคุณพระสงฆ์ พระเถรานุเถระ ที่กรุณาให้ข้อมูล ขอขอบคุณผู้อาวุโสชาวไทใหญ่ ตลอดถึงผู้ให้ข้อมูลทุกท่าน ซึ่งมีส่วนช่วยให้ผู้วิจัยได้รับรู้ข้อมูลอันทรงคุณค่า และนำมาใช้เป็นประโยชน์ในงานวิจัยนี้

ขอขอบคุณประสบการณ์ในการลงภาคสนาม มิตรภาพอันดีที่ได้รับจากชาวไทใหญ่ในพื้นที่เมืองแม่ฮ่องสอน

ขอขอบคุณ พี่เต๋ย น้ำ และอาร์ม ที่กรุณาตรวจทานรูปแบบ และช่วยพิสูจน์อักษร เล่มรายงานการวิจัยฉบับสมบูรณ์

ผู้วิจัยหวังเป็นอย่างยิ่งว่า งานวิจัยฉบับนี้จะมีคุณค่าอยู่บ้างไม่มากก็น้อย และคุณค่าของงานวิจัยฉบับนี้ ขอมอบเป็นอาจารย์บูชา ต่อบรรพชนชาวไทใหญ่ที่สั่งสมภูมิปัญญา และสร้างสรรค์วัฒนธรรมไทใหญ่ ตั้งแต่อดีตสืบมาถึงปัจจุบัน

ธรรศ ศิริรัตนบัลล์

สารบัญ

บทคัดย่อ	ก
Abstract.....	ข
กิตติกรรมประกาศ.....	ค
สารบัญ.....	ง
สารบัญภาพ	ฉ
สารบัญตาราง.....	ณ
บทที่ 1 บทนำ	1
หลักการและความเป็นมา.....	1
วัตถุประสงค์.....	2
คำถามวิจัย	3
กรอบแนวคิด.....	3
นิยามศัพท์.....	3
ขอบเขตการวิจัย.....	4
ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ	5
บทที่ 2 เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	6
2.1 งานศึกษาที่เกี่ยวข้องกับประวัติศาสตร์ สังคม และวัฒนธรรมประเพณีของชาวไทยใหญ่	6
2.2 งานศึกษาที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธรูป	10
บทที่ 3 วิธีดำเนินการวิจัย	12
3.1 ระเบียบวิธีวิจัย	12
3.2 ขั้นตอนการดำเนินงานวิจัย	15
บทที่ 4 พระพุทธรูปและพิธีกรรมเกี่ยวกับพระพุทธรูปตามความเชื่อของคนไทใหญ่.....	16
4.1 ภูมิหลังของชาวไทยใหญ่ในพื้นที่เมืองแม่ฮ่องสอน	16
4.2 พุทธศาสนาในพื้นที่เมืองแม่ฮ่องสอน	17
4.3 ความเชื่อเกี่ยวกับพระพุทธรูปในสังคมไทใหญ่	20

สารบัญ (ต่อ)

4.4 พิธีกรรมเกี่ยวกับพระพุทธรูป: คุณค่าและความหมาย.....	34
บทที่ 5 ตำแหน่งทางศาสนาของชาวไทใหญ่ที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธรูป.....	55
5.1 ตำแหน่งทางศาสนา: สถานภาพของคนไทใหญ่.....	55
5.2 ตำแหน่งทางศาสนาที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธรูป	61
5.3 ตำแหน่งทางศาสนาที่ได้จากการถวายวัตถุทานที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธรูป	67
5.4 ความเปลี่ยนแปลงเกี่ยวกับการใช้ตำแหน่งศาสนานำหน้านามในสังคมไทใหญ่.....	67
บทที่ 6 พระพุทธรูปในเมืองแม่ฮ่องสอนตั้งแต่ต้นพุทธศตวรรษที่ 25 – พ.ศ. 2560.....	75
6.1 พระพุทธรูปแบบเชียงแสน หรือ แบบล้านนา.....	75
6.2 พระพุทธรูปที่ได้รับอิทธิพลจากศิลปะอังวะ-มณฑลทะเลย์	78
6.3 พระพุทธรูปที่ได้รับอิทธิพลจากศิลปะแบบสุโขทัย-อุทอง-รัตนโกสินทร์.....	98
6.4 การสร้างและนิยามความหมาย “พระพุทธรูปแบบไทใหญ่” ในช่วงทศวรรษ 2520 - 2560	104
บทที่ 7 สรุปผลการวิจัยและข้อเสนอแนะ	112
บรรณานุกรม.....	118
ประวัติผู้วิจัย.....	123

สารบัญภาพ

ภาพที่ 1	พระเพชร พระพุทธรูปปางขัดสมาธิเพชร ศิลปะเชียงแสน ประดิษฐาน ณ วัดหลวง.....	25
ภาพที่ 2	พระพุทธรูปปูนปั้น (ภาพด้านหน้า) วัดหัวเวียง อำเภอเมือง จังหวัดแม่ฮ่องสอน	26
ภาพที่ 3	พระพุทธรูปปูนปั้น (ภาพด้านข้าง) วัดหัวเวียง อำเภอเมือง จังหวัดแม่ฮ่องสอน	27
ภาพที่ 4	พระเจ้าพะลำปานปอง (ทรงเครื่อง) วัดจองคำ อ.เมือง จ.แม่ฮ่องสอน	28
ภาพที่ 5	พระเจ้าพะลำปาน (พระอินทร์สาน) วัดจองกลาง อำเภอเมือง จังหวัดแม่ฮ่องสอน	29
ภาพที่ 6	นางข้าง 2 คู่ (4 กิ่ง) แกะสลักรูปพระพุทธรเจ้า 28 พระองค์ วัดม่วยต่อ อำเภอเมือง	30
ภาพที่ 7	งานช่างแกะสลักพระพุทธรูป ศิลปะแบบมณฑลพะเยา	30
ภาพที่ 8	พระพุทธรูปแกะสลักจากไม้ วัดจองคำ อำเภอเมือง จังหวัดแม่ฮ่องสอน	31
ภาพที่ 9	พระพุทธรูปหินอ่อนทรงเครื่อง วัดจองคำ อำเภอเมือง จังหวัดแม่ฮ่องสอน	32
ภาพที่ 10	จะเรฮอลีก ในพิธีต่างขอมต่อหลวง (พิธีถวายข้าวมธุปายาส) วัดผาบ่องใต้ ตำบลผาบ่อง อำเภอเมือง จังหวัดแม่ฮ่องสอน	34
ภาพที่ 11	พิธีพุทธาภิเษก พระพุทธรูปวัดคากาน ตำบลห้วยผา อำเภอเมือง จังหวัดแม่ฮ่องสอน โดย จัดพิธีกรรมตามรูปของนิกายโยน (เกิงโยน) แบบโบราณ.....	37
ภาพที่ 12	เจ้าสละตาแสง เจ้าอาวาสวัดทุ่งสาแล ตำบลนาปู่ป้อม อำเภอปางมะผ้า จังหวัด แม่ฮ่องสอน.....	37
ภาพที่ 13	มณฑลพิธีที่ใช้ประกอบพิธีหนึ่งข้าวมธุปายาส วัดหัวเวียง อำเภอเมือง จังหวัดแม่ฮ่องสอน.....	42
ภาพที่ 14	รูปพญานาค ครุฑ และสิงห์ ซึ่งใช้ตั้งประจำก้อนเส้าทั้งสามก้อนในพิธีหุงข้าวมธุปายาส วัด หัวเวียง อำเภอเมือง จังหวัดแม่ฮ่องสอน.....	42
ภาพที่ 15	ที หรือร่ม ทำจากกระดาษ.....	43
ภาพที่ 16	วี หรือพัด ทำจากกระดาษ	44
ภาพที่ 17	จ๊กจ่า หรือ ซ่อ.....	44
ภาพที่ 18	สถานที่ประกอบพิธีต่างขอมต่อหลวง (ถวายข้าวมธุปายาส) วัดผาบ่องใต้ ตำบลผาบ่อง อำเภอเมือง จังหวัดแม่ฮ่องสอน	45
ภาพที่ 19	เครื่องสักการะในพิธีต่างขอมต่อหลวง (ถวายข้าวมธุปายาส).....	45
ภาพที่ 20	ข้าวขอมต่อหลวง (ข้าวมธุปายาส) จำนวน 49 ก้อน บรรจุในภาชนะเพื่อถวายต่อองค์พระ สัมมาสัมพุทธเจ้า	46
ภาพที่ 21	คณะศรัทธาวัดพระนอนร่วมกันแห่ผ้าส่งกานคำ เพื่อนำไปห่มองค์พระนอน อำเภอเมือง จังหวัดแม่ฮ่องสอน	49
ภาพที่ 22	องค์พระนอนห่มด้วยผ้าส่งกานคำ.....	50

สารบัญภาพ (ต่อ)

ภาพที่ 23	พระเจ้าพะล้าละแข่ง วัดหัวเวียง ต.จองคำ อ.เมือง จ.แม่ฮ่องสอน	52
ภาพที่ 24	จารึกชื่อเจ้าภาพชื่อ (โอง) วัดร่องช้าง เมืองยอง สหภาพเมียนมาร์ ความว่า สัทธา ภาคา บุญพิงวะ อีตม ลูกชื่อน้อยพิงวะ ลูกหญิงชื่ออีขันคำวะ ลูกหญิงหล้า ชื่ออีแสงปัน วะ ลูกเขย ชื่อน้อยอุ้นแพง หลานหญิง อยู่ร่องช้าง บูชาชื่อ 20,000 (จำกัด).....	62
ภาพที่ 25	พระพุทธรูปพระมหามัณเฑียร (เจ้าพะล้าละแข่ง) สร้างถวายวัดก้ำก่อโดย แม่จ๋องย้อย เจริญ พานิช เมื่อ พ.ศ. 2433.....	64
ภาพที่ 26	พระพุทธรูปพระประธานในวิหาร (จง) วัดปางหมู ต.ปางหมู อ.เมือง จ.แม่ฮ่องสอน สร้าง เมื่อ พ.ศ. 2432	65
ภาพที่ 27	จารึกฐานพระที่สร้างขึ้นแทนของเดิมซึ่งเป็นภาษาไทยใหญ่ ระบุนามผู้สร้างคือ พะล้า ตะก่าก้างน้อยสุวรรณค์	65
ภาพที่ 28	พระพุทธรูปประธานวัดแม่สะงา ต.หมอกจำแป่ อ.เมือง จ.แม่ฮ่องสอน.....	66
ภาพที่ 29	จารึกฐานพระพุทธรูปวัดแม่สะงา ระบุว่าเจ้าภาพมีนามว่า ปู่สิ่งโหลงและนายสิ่งโหลง...	66
ภาพที่ 30	พระพุทธรูปแบบเชียงแสน (ล้านนา) วัดห้วยมะเขือส้ม ตำบลหมอกจำแป่ อำเภอเมือง จังหวัดแม่ฮ่องสอน.....	78
ภาพที่ 31	จารึกฐานพระพุทธรูปวัดหัวเวียง ในคราวบูรณะเมื่อ พ.ศ. 2519	81
ภาพที่ 32	พระพุทธรูปที่ได้รับอิทธิพลแบบอังกะ วัดหัวเวียง	82
ภาพที่ 33	พระพุทธรูปปางชมพูบดี หรือพระพุทธรูปทรงเครื่อง วัดหัวเวียง	82
ภาพที่ 34	พระพุทธรูปประธาน วัดผาบ่องเหนือ ต.ผาบ่อง อ.เมือง จ.แม่ฮ่องสอน	84
ภาพที่ 35	พระพุทธรูปองค์ที่ประดิษฐานด้านขวาของพระประธาน (ด้านทิศใต้).....	85
ภาพที่ 36	พระพุทธรูปองค์ที่ประดิษฐานด้านซ้ายของพระประธาน (ด้านทิศเหนือ)	85
ภาพที่ 37	พระพุทธรูปปางโปรดสุเมธดาบส หรือปางพุทธรูปพยากรณ์.....	86
ภาพที่ 38	พระประธานวัดปางหมู ตำบลปางหมู อำเภอเมือง จังหวัดแม่ฮ่องสอน.....	87
ภาพที่ 39	พระประธานวัดกลางทุ่ง	89
ภาพที่ 40	จารึกภาษาพม่าด้านหลังองค์พระ	89
ภาพที่ 41	รูปปั้นพระอัครสาวก ด้านหน้าพระประธาน วัดกลางทุ่ง.....	90
ภาพที่ 42	พระพุทธรูปวัดแม่สะงา	91
ภาพที่ 43	จารึกอักษรไทใหญ่ฐานพระพุทธรูปวัดแม่สะงา แต่เนื่องจากการบูรณะรู้เท่าไม่ถึงการณ์ จึง ทำให้จารึกในส่วนของช่วงเวลาในการสร้างพระเสียหาย.....	91
ภาพที่ 44	พระพุทธรูปหินอ่อน (หินหน่อ) วัดผาบ่องใต้.....	92
ภาพที่ 45	พระพุทธรูปเจ้าพะล้าโหลง (หลวงพ่อโต) วัดจองคำ.....	94

สารบัญภาพ (ต่อ)

ภาพที่ 46	พระพุทธรูปวัดม่วยต่อ หล่อด้วยโลหะสำริด ศิลปะมณฑลพะเยา.....	95
ภาพที่ 47	จะพบว่าชายจีวรบริเวณพระพาหา เป็นริ้วธรรมชาติคล้ายพระพุทธรูปแบบมณฑลพะเยา ..	97
ภาพที่ 48	พระพักตร์ พระนาสิก พระโอษฐ์ คล้ายพระพุทธรูปแบบมณฑลพะเยา.....	98
ภาพที่ 49	พระพุทธรูปประจำวันอาทิตย์ ปางถวายเนตร ศิลปะแบบสุโขทัย ประดิษฐาน ในซุ้มจระนำ ด้านทิศตะวันออกเฉียงเหนือขององค์พระเจดีย์ พระธาตุดอยกองมู	99
ภาพที่ 50	พระประธานประดิษฐานวิหาร (จอง) วัดพระธาตุดอยกองมู อำเภอเมือง จังหวัด แม่ฮ่องสอน.....	100
ภาพที่ 51	พระประธานในวิหาร (จอง) วัดจองคำ พระอารามหลวง เป็นพระพุทธรูปแบบสุโขทัย อัญเชิญมาจากกรุงเทพฯ.....	102
ภาพที่ 52	พระพุทธรูปประธาน จำนวน 3 องค์ (ปิดทอง) ของวัดผาบ่องใต้ องค์ด้านซ้ายเป็น พระพุทธรูปแบบสุโขทัย องค์กลาง เป็นพระพุทธรูปแบบเชียงแสน (สิงห์ 1) องค์ด้านขวา เป็นพระพุทธรูปแบบอุทอง	103
ภาพที่ 53	พระพุทธรูปในวิหาร (จอง) วัดดอนเจดีย์ อำเภอเมือง จังหวัดแม่ฮ่องสอน	103
ภาพที่ 54	พระประธานในอุโบสถวัดจองคำ พระอารามหลวง ศิลปะแบบมณฑลพะเยา สร้างเมื่อ พ.ศ. 2522	105
ภาพที่ 55	พระพุทธรูป (ภาพซ้าย) ประดิษฐานในวิหารด้านทิศตะวันออกขององค์พระธาตุดอยกองมู ซึ่งใช้เป็นต้นแบบในการสร้างพระพุทธรูปนครมิตจตุรทิศรังสี (ภาพขวา).....	106
ภาพที่ 56	พระพุทธรูปเจ้าพาราชุตองเป้ สวณธรรมภูสมะ อำเภอเมือง จังหวัดแม่ฮ่องสอน	109
ภาพที่ 57	พระพุทธรูปพระพุทธรูปตันรุ่งเรืองเมืองสามหมอก วัดผาอ่าง อำเภอเมือง จังหวัด แม่ฮ่องสอน.....	110
ภาพที่ 58	พระมหามุนีศรีปางลื้อ วัดปางลื้อ อำเภอเมือง จังหวัดแม่ฮ่องสอน.....	110

สารบัญตาราง

ตารางที่ 1 การประกอบพิธีกรรมต่างชมต่อหลวงในพื้นที่เทศบาลเมืองแม่ฮ่องสอน และชุมชน ใกล้เคียง.....	40
ตารางที่ 2 ลักษณะของวัตถุทานและตำแหน่งทางศาสนา.....	58
ตารางที่ 3 เปรียบเทียบรูปแบบพระพุทธรูปอังวะและมณฑลเลย.....	80

บทที่ 1

บทนำ

หลักการและความเป็นมา

ไทใหญ่เป็นกลุ่มชาติพันธุ์ที่นับถือพุทธศาสนา ซึ่งเอ็ดมันด์ ลิซ (Edmund Leach) นักมานุษยวิทยาสังคม ชาวอังกฤษให้ข้อสังเกตเกี่ยวกับกลุ่มไทว่ามีลักษณะสำคัญร่วมกัน 3 ประการ คือ การปกครองโดยระบบเจ้าฟ้า การทำนาค่า และการนับถือพุทธศาสนาอย่างเคร่งครัด¹ สังคมไทใหญ่เดิมนับถือผีและธรรมชาติ ต่อมารับเอาพุทธศาสนามาแทนความเชื่อดั้งเดิม โดยช่วงแรกพุทธศาสนาจากพุกามเผยแพร่เข้าไปในดินแดนรัฐฉานตอนใต้² แต่ยังไม่เป็นที่แพร่หลายมากนัก ต่อมาในพุทธศตวรรษที่ 21 – 22 พุทธศาสนาเถรวาทจากเชียงใหม่³ และพุทธศาสนาเถรวาทจากพม่า⁴ ได้แผ่ขยายเข้ามาส่งผลให้พุทธศาสนาขยายตัวในสังคมไทใหญ่อย่างต่อเนื่อง ด้วยเงื่อนไขทางประวัติศาสตร์และบริบทของพื้นที่ ซึ่งพุทธศาสนาขยายตัวเข้าไปในช่วงเวลาที่แตกต่างกันส่งผลให้รูปแบบทางศิลปกรรม หรือลักษณะทางพุทธศิลป์ของพระพุทธรูปที่ชาวไทใหญ่สร้างขึ้นในแต่ละช่วงเวลามีความแตกต่างกัน โดยได้รับอิทธิพลจากพระพุทธรูปแบบต่างๆ อาทิ พระพุทธรูปแบบล้านนา พระพุทธรูปแบบอังกะ พระพุทธรูปแบบมณฑลพะเยา พระพุทธรูปแบบสุโขทัย เป็นต้น และชาวไทใหญ่มองมีความเชื่อและพิธีกรรม ที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธรูป ซึ่งมีลักษณะเฉพาะในแต่ละท้องถิ่น

พื้นที่อำเภอเมือง จังหวัดแม่ฮ่องสอน เป็นชุมชนชาวไทใหญ่ที่ก่อรูปขึ้นในช่วงปลายพุทธศตวรรษที่ 24 และเติบโตขึ้นในช่วงต้นพุทธศตวรรษที่ 25 ซึ่งได้รับการสถาปนาเป็นเมืองแม่ฮ่องสอน เมืองหน้าด่านทางด้านตะวันตกของนครเชียงใหม่เมื่อ พ.ศ. 2417 และต่อมาเมื่อ พ.ศ. 2453 ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าให้รวมเมืองแม่ฮ่องสอน เมืองยวม เมืองขุนยวม เมืองปาย ตั้งเป็นเมืองจัตวา ตั้งอยู่ในมณฑลพายัพ⁵ และต่อมาได้เปลี่ยนรูปแบบการจัดการปกครองในส่วนภูมิภาคเป็นจังหวัดแม่ฮ่องสอน ซึ่งกล่าวได้ว่าเป็นจังหวัดเดียวในประเทศไทยที่มีประชากรหลักเป็นชาวไทใหญ่ และนำเสนออัตลักษณ์ไทใหญ่ โดยเฉพาะความเชื่อ ประเพณี และพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับพุทธศาสนา ที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธรูปและตำแหน่งศาสนา กล่าวคือ

ในด้านความเชื่อ ชาวไทใหญ่มีความเชื่อเกี่ยวกับพระพุทธรูปทั้งในเรื่องตำนานการสร้างพระพุทธรูป อานิสงส์ของการสร้างพระพุทธรูป ความศักดิ์สิทธิ์ของพระพุทธรูปสำคัญ นอกจากนี้ยังมีความเชื่อเกี่ยวกับ เครื่องสักการะพระพุทธรูป เช่น ผ้าปักตาน (ผ้าเพดาน) ที่เผือก (ร่มขาว) ที่คำ

¹ อานันท์ กาญจนพันธ์. (2553). *แนวความคิดพื้นฐานทางสังคมและวัฒนธรรม*. (พิมพ์ครั้งที่ 3). เชียงใหม่ : ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

² เสมอชัย พูลสุวรรณ. (2552). *รัฐฉาน (เมืองไต) พลวัตของชาติพันธุ์ในบริบทประวัติศาสตร์และสังคมการเมืองร่วมสมัย*. กรุงเทพฯ : มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์.

³ สมวงศ์ วิทศักดิ์พันธุ์. (2544). *ประวัติศาสตร์ไทยใหญ่*. กรุงเทพฯ: โครงการประวัติศาสตร์สังคมและวัฒนธรรมชนชาติไทย.

⁴ หม่องทินอ่อง. (2548). *ประวัติศาสตร์พม่า*. (เพ็ชรี สุมิตร, ผู้แปล). กรุงเทพฯ : โครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย.

⁵ ยกเมืองแม่ฮ่องสอนเป็นเมืองจัตวารวมอยู่ในมณฑลพายัพ. (129, 15 พฤษภาคม). *ราชกิจจานุเบกษา*. เล่มที่ 27. หน้า 198.

(ร่มทอง) จักจ๋า (ธง) ฯลฯ เครื่องสักการะแต่ละชนิดมีความหมายและหน้าที่การใช้งาน รวมถึงความเชื่อเกี่ยวกับอานิสงส์ในการสร้างถวายเป็นพุทธรูปที่แตกต่างกันด้วย

ในด้านพิธีกรรม ชาวไทใหญ่มีพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธรูป เช่น การต่างขอมต่อ (การถวายภัตตาหารแด่พระพุทธรูปประจำวัน) พิธีต่างอะเหน่กะจ๋า (พิธีสมโภชพระพุทธรูป) พิธีต่างขอมต่อหลวง (พิธีถวายข้าวมธุปายาส) นอกจากนี้ในกรณีของพระพุทธรูปสำคัญประจำเมืองจะมีการสร้างพิธีกรรมเฉพาะในลักษณะ “งานปอย” เช่น งานปอยเหลินสี่จ่องหัวเวียง (งานพระเจ้าพะล้าละแข่ง วัดหัวเวียง ในวันเพ็ญเดือนสี่) งานปอยเหลินสิบสองจ่องปายหลอย (งานนมัสการพระธาตุดอยกองมู) โดยในพิธีกรรมต่างๆ มีการให้ความหมายทั้งด้านคติธรรมและด้านที่เกี่ยวข้องกับวิถีการดำเนินชีวิต

สังคมไทใหญ่ให้ความสำคัญกับพุทธศาสนา และมีระบบการสถาปนาคำแห่งทางศาสนา นำหน้านาม (ชื่อ) เช่น ส่าง จอง พะก่า โดยผู้ที่สร้างพระพุทธรูปถวายในพุทธศาสนาจะได้รับคำนำหน้านามว่า “พะล้าตะก่า” นอกจากนี้ยังมีการใช้คำนำหน้านามว่า “พะก่า” ซึ่งก่อนจะรับตำแหน่งนี้ได้ต้องผ่านตำแหน่งในขั้นต้นและพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องมาก่อน ระบบดังกล่าวเป็นกระบวนการควบคุมทางสังคมที่ถูกสร้างขึ้นเพื่อจัดลำดับชั้นและสื่อความหมาย ทั้งในด้านการยกย่องผู้ประพฤตินดีและบำเพ็ญประโยชน์ตามหลักศาสนา รวมถึงใช้เป็นเครื่องมือในการควบคุมพฤติกรรมด้วย นอกจากนี้ตำแหน่งทางศาสนาจะทำหน้าที่บ่งบอกสถานะทางศาสนา ยังบ่งบอกสถานะทางสังคมในด้านอื่นๆ รวมถึงสถานะทางเศรษฐกิจและความคาดหวังที่สังคมมีต่อพฤติกรรมของบุคคลนั้น ยิ่งไปกว่านั้นระบบตำแหน่งทางศาสนายังมีส่วนในการสร้างเครือข่ายด้านแรงงาน ทั้งในระบบการเกษตรแบบพอยังชีพ และการสร้างเครือข่ายทางการค้าของชาวไทใหญ่ด้วย ในส่วนของสังคมภายนอก มีการรับรู้เกี่ยวกับคำนำหน้านามของคนไทใหญ่ที่โดดเด่น เช่น ส่าง พะก่า จอง ซึ่งความทรงจำดังกล่าวยังปรากฏสืบเนื่องถึงปัจจุบันและกล่าวได้ว่าเป็นอัตลักษณ์ที่สื่อถึงคนไทใหญ่ได้อย่างชัดเจน

จากความเป็นมาดังกล่าว นำไปสู่ความจำเป็นในการศึกษาวิจัยเรื่อง พระพุทธรูปและตำแหน่งทางศาสนาในสังคมไทใหญ่ เพื่อการศึกษา ค้นคว้า เก็บรวบรวม และสร้างองค์ความรู้ที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธรูป ความเชื่อ และพิธีกรรม ที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธรูปของชาวไทใหญ่ ความหมายและคุณค่าที่แฝงอยู่ในพิธีกรรมและความเชื่อ รวมถึงระบบควบคุมทางสังคมผ่านการสถาปนาคำแห่งทางศาสนา นำหน้านามที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธรูป ทั้งนี้เพื่อให้เกิดความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับสังคมและวัฒนธรรมไทใหญ่ในพื้นที่จังหวัดแม่ฮ่องสอน อันเป็นประโยชน์ทางด้านวิชาการ ทั้งในด้านการศึกษาค้นคว้า ตลอดจนการสร้างความรู้ความเข้าใจให้แก่สังคมและผู้ที่เกี่ยวข้องในปัจจุบัน

วัตถุประสงค์

1. เพื่อศึกษาความหมายและคุณค่าที่ปรากฏในความเชื่อและพิธีกรรมเกี่ยวกับพระพุทธรูปของชาวไทใหญ่ในพื้นที่จังหวัดแม่ฮ่องสอน
2. เพื่อศึกษาระบบตำแหน่งทางศาสนาในสังคมไทใหญ่ที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธรูปจากอดีตถึงปัจจุบัน

คำถามวิจัย

1. ชาวไทใหญ่มีพิธีกรรมและความเชื่อเกี่ยวกับพระพุทธรูปอย่างไร
2. องค์ประกอบของพิธีกรรมและความเชื่อเกี่ยวกับพระพุทธรูปมีความหมายและคุณค่าอย่างไร
3. ระบบตำแหน่งทางศาสนาที่ปรากฏในสังคมไทใหญ่มีคุณค่าและความหมายอย่างไร และความเกี่ยวข้องกับความเชื่อและพิธีกรรมเกี่ยวกับพระพุทธรูปอย่างไรบ้าง ปัจจุบันระบบตำแหน่งทางศาสนามีการเปลี่ยนแปลงอย่างไร

กรอบแนวคิด

กลุ่มชาติพันธุ์ที่ถูกจัดอยู่ในกลุ่มเดียวกัน แม้วามีลักษณะร่วมกันทั้งทางด้าน ภาษา ความเชื่อ ประเพณี และวัฒนธรรม แต่หากตั้งถิ่นฐานอยู่ในพื้นที่ต่างกัน จะเกิดการสร้างลักษณะเฉพาะของแต่ละท้องถิ่น ทั้งในด้านของ ความเชื่อ พิธีกรรม ตลอดจนรูปแบบทางศิลปกรรม ซึ่งเกิดขึ้นจากการผสมผสานระหว่างวัฒนธรรมดั้งเดิมของตนกับอิทธิพลของวัฒนธรรมใกล้เคียงที่สังคมนั้นๆ มีความสัมพันธ์ สะท้อนให้เห็นถึงบริบททางสังคม เศรษฐกิจ ตลอดจนความคิดของผู้คนในพื้นที่นั้นในแต่ ละช่วงเวลา นอกจากนี้ ความเชื่อและพิธีกรรมที่ถูกสร้างขึ้นในแต่ละสังคมยังเป็นส่วนหนึ่งของการสร้างระบบความสัมพันธ์เชิงอำนาจ เพื่อใช้ในการควบคุมและจัดระเบียบสังคมนั้นๆ ซึ่งมีส่วนช่วยเสริมสร้างความเข้มแข็งทางสังคม วัฒนธรรม และเศรษฐกิจ ทั้งในระดับปัจเจกและสังคม

นิยามศัพท์

ชาวไทใหญ่ หมายถึง กลุ่มชาติพันธุ์ไทใหญ่ที่ขยายตัวเข้ามาตั้งถิ่นฐานในพื้นที่ อำเภอเมือง จังหวัดแม่ฮ่องสอน ตั้งแต่ปลายพุทธศตวรรษที่ 24 เป็นกลุ่มชาติพันธุ์ที่ใช้ภาษาตระกูลไทและนับถือ พุทธศาสนา โดยชาวไทใหญ่จะมีประเพณีและพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับพุทธศาสนาทั้งในลักษณะ ประเพณี 12 เดือนและประเพณีชีวิต รวมถึงเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ที่มีความเชื่อและพิธีกรรมในการสร้าง พระพุทธรูป ตลอดจนพิธีกรรมเกี่ยวกับพระพุทธรูปที่ปฏิบัติสืบทอดกันมาอย่างยาวนาน

เมืองแม่ฮ่องสอน ในงานวิจัยนี้ หมายถึง พื้นที่ชุมชนชาวไทใหญ่ซึ่งมีเมืองแม่ฮ่องสอนเป็น ศูนย์กลาง ประกอบด้วยพื้นที่ ตำบลจองคำ ตำบลปางหมู ตำบลผาบ่อง ตำบลหมอกจำแป่ ตำบล ห้วยผา ตำบลห้วยโป่ง อำเภอเมือง จังหวัดแม่ฮ่องสอน

พิธีกรรมเกี่ยวกับพระพุทธรูป หมายถึง การบูชา แบบแผน แบบอย่างพิธี และวิธีปฏิบัติที่ ชาวไทใหญ่มีต่อพระพุทธรูปในรูปแบบต่างๆ ซึ่งยึดถือและปฏิบัติสืบทอดกันมาอย่างยาวนาน

ความเชื่อเกี่ยวกับพระพุทธรูป หมายถึง ความศรัทธา ความเลื่อมใสที่ชาวไทใหญ่มีต่อ พระพุทธรูป สะท้อนผ่าน ตำนาน อานิสงส์ เครื่องสักการะ รวมถึงความหมายที่แฝงอยู่ในสัญลักษณ์ที่ เกี่ยวข้องกับพระพุทธรูปและเครื่องสักการะ

ปอย หมายถึง งานพิธี กิจกรรมเฉลิมฉลอง งานเฉลิมฉลองทางพุทธศาสนา เช่น ปอยพะล้า (พิธีสมโภชพระพุทธรูป) ปอยสำอาง (พิธีบวชลูกแก้ว)

เจ้าพะล้า หมายถึง พระพุทธเจ้า และพระพุทธรูป

จอง หมายถึง วัด เช่น จองก้าก่อ (วัดก้าก่อ) จองคำ (วัดทอง) และหมายถึงอาคารที่ใช้ในการประกอบศาสนกิจ โดยจะเรียกตามหน้าที่การใช้งาน เช่น อาคารที่ประดิษฐานพระพุทธรูป เรียกว่า “จองพะล้า” อาคารที่พระสงฆ์ใช้จำวัด เรียกว่า “จองสังฆะ” อาคารที่ใช้ทำครัว เรียกว่า “จองไฟ” นอกจากนี้คำว่า “จอง” ยังใช้เรียกบุษบกหรือปราสาทที่ใช้ประดิษฐานพระพุทธรูปซึ่ง เรียกว่า “จองพะล้า” ด้วย

ตำแหน่งทางศาสนา หมายถึง คำนำหน้านาม (ชื่อ) ของชาวไทยใหญ่ ที่ตั้งขึ้นจากการบำเพ็ญตนหรือบำเพ็ญประโยชน์ทางพุทธศาสนา มีการจัดลำดับชั้น และเป็นที่ยอมรับในสังคมไทยใหญ่

พะล้าตะก่า หมายถึง คำนำหน้านาม (ชื่อ) หรือตำแหน่งทางศาสนา ที่ใช้สำหรับยกย่องผู้ที่ได้สร้างพระพุทธรูป หรือพระประธาน ถวายไว้ในพุทธศาสนา

พะก่า หมายถึง คำนำหน้านามหรือตำแหน่งทางศาสนา ที่ใช้สำหรับยกย่องผู้ที่ได้สร้างถาวรวัตถุถวายไว้ในพุทธศาสนา นอกจากนี้ยังใช้ยกย่องผู้นำท้องถิ่นที่มีตำแหน่งในการปกครองและเป็นผู้นำทางศาสนาด้วย

ขอบเขตการวิจัย

การศึกษาครั้งนี้ เป็นการวิจัยทางประวัติศาสตร์ แบ่งขอบเขตการวิจัยออกเป็น 3 ส่วน ได้แก่ ขอบเขตด้านพื้นที่การวิจัย ขอบเขตด้านเนื้อหาการวิจัย และขอบเขตด้านเวลา

1. ขอบเขตด้านพื้นที่การวิจัย

พื้นที่ในการดำเนินการวิจัย เลือกศึกษาหน่วยพื้นที่ชุมชนไทยใหญ่ใน อำเภอเมือง จังหวัดแม่ฮ่องสอน ซึ่งเป็นกลุ่มชุมชนไทยใหญ่ที่สามารถอ้างความเป็นไทยใหญ่ได้สืบเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน ได้แก่

- ชุมชนไทยใหญ่ในพื้นที่ตำบลจองคำ อำเภอเมือง จังหวัดแม่ฮ่องสอน
- ชุมชนไทยใหญ่ในพื้นที่ตำบลปางหมู อำเภอเมือง จังหวัดแม่ฮ่องสอน
- ชุมชนไทยใหญ่ในพื้นที่ตำบลผาบ่อง อำเภอเมือง จังหวัดแม่ฮ่องสอน
- ชุมชนไทยใหญ่ในพื้นที่ตำบลหมอกจำแป่ อำเภอเมือง จังหวัดแม่ฮ่องสอน
- ชุมชนไทยใหญ่ในพื้นที่ตำบลห้วยผา อำเภอเมือง จังหวัดแม่ฮ่องสอน
- ชุมชนไทยใหญ่ในพื้นที่ตำบลห้วยโป่ง อำเภอเมือง จังหวัดแม่ฮ่องสอน

2. ขอบเขตเนื้อหาการวิจัย

เพื่อการศึกษา ค้นคว้า เก็บรวบรวมและสร้างองค์ความรู้ที่เกี่ยวข้องกับพิธีกรรมและความเชื่อเกี่ยวกับพระพุทธรูปของชาวไทยใหญ่ ความหมายและคุณค่าที่แฝงอยู่ในพิธีกรรมและความเชื่อ รวมถึงระบบควบคุมทางสังคมผ่านการสถาปนาตำแหน่งทางศาสนานำหน้านามที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธรูป เพื่อให้เกิดความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับสังคมและวัฒนธรรมไทยใหญ่ในพื้นที่จังหวัด

แม่ฮ่องสอน นอกจากนี้ยังศึกษากระบวนการเปลี่ยนแปลงของของระบบตำแหน่งทางศาสนาที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธรูปในสังคมไทใหญ่ตั้งแต่ต้นพุทธศตวรรษที่ 25 – ทศวรรษ 2560

3. ขอบเขตด้านเวลา

การวิจัยหัวข้อ พระพุทธรูปและตำแหน่งทางศาสนาในสังคมไทใหญ่ ใช้เวลาในการดำเนินการวิจัย ตั้งแต่เดือนมีนาคม 2559 – มิถุนายน 2561

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1. ได้ข้อมูลเกี่ยวกับประวัติ ความเป็นมา และรูปแบบทางศิลปกรรมของพระพุทธรูปที่สำคัญในพื้นที่อำเภอเมือง จังหวัดแม่ฮ่องสอน
2. ได้ข้อมูลเกี่ยวกับขั้นตอนและรายละเอียดของพิธีกรรม รวมถึงข้อมูลด้านความเชื่อที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธรูปของชาวไทใหญ่
3. เข้าใจความหมายและคุณค่าที่ปรากฏในพิธีกรรม ความเชื่อ เครื่องสักการะและองค์ประกอบที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธรูป รวมถึงเข้าใจบริบททางสังคมและวัฒนธรรมที่เป็นปัจจัย ที่นำไปสู่การสร้างพิธีกรรมและความเชื่อเกี่ยวกับพระพุทธรูปของชาวไทใหญ่ในพื้นที่อำเภอเมือง จังหวัดแม่ฮ่องสอน
4. เข้าใจเกี่ยวกับความหมาย ความสำคัญของระบบตำแหน่งทางศาสนาในสังคมไทใหญ่ที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธรูป รวมถึงความเปลี่ยนแปลงจากอดีตถึงปัจจุบัน
5. หน่วยงานภาครัฐ สถาบันการศึกษา ภาคประชาชน ได้รับความรู้และเข้าใจเกี่ยวกับพิธีกรรมและความเชื่อที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธรูปในสังคมไทใหญ่ รวมถึงระบบตำแหน่งทางศาสนาในสังคมไทใหญ่ที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธรูป

บทที่ 2

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับงานวิจัยเรื่อง พระพุทธรูปและตำแหน่งทางศาสนาในสังคมไทใหญ่ สามารถจำแนกได้ 2 กลุ่ม ได้แก่ งานศึกษาที่เกี่ยวข้องกับประวัติศาสตร์ สังคม และวัฒนธรรมประเพณีของชาวไทใหญ่ และงานศึกษาที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธรูป

2.1 งานศึกษาที่เกี่ยวข้องกับประวัติศาสตร์ สังคม และวัฒนธรรมประเพณีของชาวไทใหญ่

ไทใหญ่เป็นกลุ่มชาติพันธุ์ในกลุ่มตระกูลภาษาไท (Tai languages) จัดอยู่ในกลุ่มเดียวกับไทอาหม ไทลื้อ ไทสยาม ลาว⁶ กระจายตัวตั้งถิ่นฐานอยู่มากบริเวณตอนใต้ของประเทศจีน ทางตะวันออกเฉียงเหนือหรือบริเวณรัฐฉาน ของสหภาพเมียนมาร์ และภาคเหนือของประเทศไทย โดยเฉพาะในพื้นที่จังหวัดแม่ฮ่องสอน ซึ่งเป็นพื้นที่ซึ่งมีชาวไทใหญ่ตั้งถิ่นฐานอยู่หนาแน่น และยังคงสามารถธำรงรักษา วัฒนธรรม ความเชื่อ ประเพณี ไทใหญ่ไว้ได้สืบเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน

ในการศึกษาเรื่อง พระพุทธรูปและตำแหน่งทางศาสนาในสังคมไทใหญ่ จำเป็นต้องทำความเข้าใจประวัติศาสตร์ สังคม และวัฒนธรรม ของชาวไทใหญ่ ที่ผ่านมามีงานศึกษาที่มีความเกี่ยวข้องดังต่อไปนี้

History Of The Shan State from Its Origins To 1962, ของ Sai Aung⁷ อธิบายประวัติศาสตร์ของไทใหญ่ ตั้งแต่ยุคตำนาน จนถึง ค.ศ. 1962 ซึ่งเป็นการอธิบายพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ ความเชื่อ การขยายตัวของพุทธศาสนา สังคม และวัฒนธรรมของชาวไทใหญ่ ตั้งแต่ยุคตำนานเรื่อยมาจนถึงการเกิดปัญหาทางการเมืองในประเทศพม่า ซึ่งจะช่วยให้เข้าใจการรับเอาพุทธศาสนา ตลอดถึงลักษณะทางพุทธศิลป์จากรัฐโดยรอบ อาทิเช่น ล้านนา อังวะ มณฑลชะเลย์ เช่นเดียวกับ ประวัติศาสตร์ไทยใหญ่ ของ สมพงษ์ วิทวัสดีพันธ์⁸ ที่อธิบายประวัติศาสตร์ไทใหญ่โดยอ้างอิงเอกสารที่หลากหลายโดยเฉพาะ “ปิ่น” หรือ “พื้น” หรือ “พื้นเมือง” หรือประวัติศาสตร์ของเมืองต่างๆ ที่จารึกด้วยอักษรโบราณ ที่อธิบายให้เห็นภาพของการก่อสร้างตัว การโยกย้ายถิ่นฐานของไทใหญ่ในบริเวณต่างๆ และความสัมพันธ์ในระบอบรัฐจารีตหรือรัฐใน หุบเขาของกลุ่มชาติพันธุ์ไท ประการสำคัญงานศึกษานี้ได้สะท้อนภาพความเชื่อที่สัมพันธ์กับวิถีการดำรงชีวิตของชาวไทใหญ่ในยุคจารีต และวิเคราะห์ให้เห็นกระบวนการแลกเปลี่ยนทางวัฒนธรรมระหว่างชาวไทใหญ่กับกลุ่มชาติพันธุ์อื่น รวมถึงการรับเอาวัฒนธรรมจากจีนและอินเดีย ยิ่งไปกว่านั้นยังอธิบายการขยายตัวของพุทธศาสนาจากล้านนาในดินแดนไทใหญ่จากหลักฐานท้องถิ่นด้วย และในมุมมองของนักวิชาการชาวพม่า The History Of Burmar (ประวัติศาสตร์พม่า) ของ หม่อง ทิน อ่อง⁹ สะท้อนให้เห็นความเชื่อดั้งเดิมของชาวพื้นเมือง บริเวณตอนใต้ของพม่า รวมถึงการขยายตัวของพุทธศาสนาจากทางตอนใต้ของ

⁶ เรณู วิชาติศิลป์. (2541). สังเขปภูมิหลังของชาวไทใหญ่ในรัฐฉาน. *ไท*. เชียงใหม่: โรงพิมพ์เมือง. หน้า 264.

⁷ Aung⁷, S. (2009). *History of the Shan State from its origins to 1962*. Bangkok: SilkwormBooks.

⁸ สมพงษ์ วิทวัสดีพันธ์. (2544). *ประวัติศาสตร์ไทยใหญ่*. กรุงเทพฯ: โครงการประวัติศาสตร์สังคมและวัฒนธรรมชนชาติไทย.

⁹ หม่องทินอ่อง. (2548). *ประวัติศาสตร์พม่า*. เพ็ชร์ สุมิตร (ผู้แปล). กรุงเทพฯ : โครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย.

อินเดีย สู่รัฐชายฝั่งบริเวณอ่าวมะตะมะ ซึ่งต่อมาแผ่ขยายสู่พื้นที่ตอนในทวีป ซึ่งหมายรวมถึงกลุ่มไทใหญ่ ตลอดจนนโยบายการขยายอำนาจของพระเจ้าบุเรงนองซึ่งเน้นการเผยแผ่พุทธศาสนาเถรวาทด้วย

ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่¹⁰ ได้กล่าวถึงชาว “เยี้ยว” หรือ เจี้ยว หรือชาวไทใหญ่ ตั้งแต่สมัยพระญามังราย เป็นต้นมา สะท้อนให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่างราชวงศ์มังรายกับกลุ่มชาวไทใหญ่ ที่ตั้งถิ่นฐานในเมืองต่างๆ ในเขตรัฐฉาน โดยเฉพาะเมืองนาย และเมืองเชียงตุง ซึ่งเชื่อว่าเจ้าฟ้าหรือผู้ปกครองสืบเชื้อสายมาจากพระญามังราย นอกจากนี้ ประวัติศาสตร์ล้านนา ของ สรัสวดี อ๋องสกุล¹¹ ยังสะท้อนให้เห็นว่า ชาวไทใหญ่ หรือชาวเจี้ยว มีบทบาทในล้านนาตั้งแต่สมัยราชวงศ์มังราย เรื่อยมาจนถึงสมัยตกอยู่ภายใต้การปกครองของพม่า และในยุคฟื้นฟูบ้านเมือง ชาวไทใหญ่ได้เคลื่อนเข้ามาตั้งถิ่นฐานในดินแดนล้านนามากขึ้น ซึ่งเป็นผลจากนโยบายการเพิ่มจำนวนประชากรโดยการเทครัวจากเมืองต่างๆ เข้ามาไว้ในเมืองเชียงใหม่ การเข้ามาของไทใหญ่ด้วยเหตุผลของการค้า โดยเฉพาะการเกิดขึ้นของเมืองแม่ฮ่องสอน ซึ่งเกิดขึ้นจากนโยบายการฟื้นฟูเมืองระยะที่สาม เพื่อให้เป็นเมืองหน้าด่านทางด้านทิศตะวันตกของนครเชียงใหม่ ซึ่งธรรต ศรีรัตนบัลล์¹² กล่าวถึงการเกิดขึ้นของชุมชนไทใหญ่เมืองแม่ฮ่องสอน ว่าเกิดขึ้นจากปัจจัยสำคัญ ได้แก่ นโยบายด้านชายแดนของรัฐบาลสยาม และการขยายตัวของการค้าไม้ขอนสัก และด้วยปัจจัยทางด้านภูมิศาสตร์ ส่งผลให้เมืองแม่ฮ่องสอน เป็นชุมชนชาวไทใหญ่ที่สามารถดำรงความเป็น ไทใหญ่ไว้ได้ แม้ว่าต่อมาจะได้รับการยกสถานะเป็นจังหวัดแม่ฮ่องสอน แต่ก็ยังเป็นจังหวัดเดียวในประเทศไทย ที่นำเสนออัตลักษณ์ไทใหญ่

รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์ โครงการนำร่องการพัฒนาฐานข้อมูลสำหรับการสร้างเมืองมรดกทางวัฒนธรรมจังหวัดแม่ฮ่องสอน¹³ ทำการศึกษาและเก็บรวบรวมข้อมูลเบื้องต้นเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ และพิธีกรรมของชาวไทใหญ่ในพื้นที่จังหวัดแม่ฮ่องสอน ซึ่งในด้านประวัติศาสตร์ได้นำเสนอให้เห็นพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ของเมืองแม่ฮ่องสอนที่เติบโตจากชุมชนชาวไทใหญ่ที่อพยพมาจากรัฐฉาน ประเทศพม่า ต่อมาได้รับการยกสถานะเป็นเมือง และจังหวัดแม่ฮ่องสอน และในด้านที่เกี่ยวข้องกับความเชื่อ ประเพณี และพิธีกรรมเกี่ยวกับพระพุทธรูป ได้นำเสนอข้อมูล เช่น พิธีต่างซอมต่อหลวง (พิธีถวายข้าวมธุปายาส) พิธีขนานน้ำเจ้าพะล่า (พิธีสงฆ์น้ำพระ) ซึ่งข้อมูลจากงานวิจัยนี้จะประโยชน์ต่อการศึกษาและใช้ในการตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูลที่จะทำการวิจัยได้เป็นอย่างดี

ปอຍสง่าลอง ของ สมัย สุทธิธรรม¹⁴ และ สง่าลอง ของโกศล ศรีมณี¹⁵ ได้รวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับพิธีกรรมปอຍสง่าลอง ซึ่งในพิธีกรรมดังกล่าวจะมีเครื่องสักการะพระพุทธรูปตามความเชื่อ

¹⁰ เดวิด เค. วัลยอาจ และอรุณรัตน์ วิเชียรเขียว. (2547). *ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่*. พิมพ์ครั้งที่ 2. เชียงใหม่: ซิลค์เวอร์มบุ๊ก.

¹¹ สรัสวดี อ๋องสกุล. (2551). *ประวัติศาสตร์ล้านนา*. (พิมพ์ครั้งที่ 4). กรุงเทพฯ: อัมรินทร์.

¹² ธรรต ศรีรัตนบัลล์. (2553). *ไทใหญ่แม่ฮ่องสอน : การสรรสร้างความเป็นไทใหญ่จากปฏิสัมพันธ์ระหว่างไทใหญ่เดิมและไทใหญ่พลัดถิ่น ทศวรรษ 2520 – 2550*. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (ประวัติศาสตร์), บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

¹³ โยธิน บุญเฉลย, จีรัง คำนวนตาและวิธิ เทิดชูสกุลชัย. (2551). *รายงานการวิจัยฉบับสมบูรณ์โครงการนำร่องการพัฒนาฐานข้อมูลสำหรับการสร้างเมืองมรดกทางวัฒนธรรม จังหวัดแม่ฮ่องสอน, ชุดโครงการเครือข่ายหน่วยงานวิจัยเชิงพื้นที่-ภาคเหนือตอนบน*. กรุงเทพฯ:สำนักงาน กองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.).

¹⁴ สมัย สุทธิธรรม. (2531). *ปอຍสง่าลอง*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์คุรุสภา.

¹⁵ โกศล ศรีมณี. (2540). *รายงานการรณรงค์สืบสานวัฒนธรรมพื้นบ้านจังหวัดแม่ฮ่องสอน*. แม่ฮ่องสอน : สำนักงานศึกษาธิการจังหวัดแม่ฮ่องสอน.

ของชาวไทยใหญ่เป็นส่วนประกอบของพิธีกรรม เช่น อุตอง (พานพุ่ม) ปานตอง (พานดอกไม้) ต้นตะเป่ล่า (ต้นกัลปพฤกษ์) จักจ่า (ธงทิว) ทีคำ (ร่มทอง) ข้อมูลดังกล่าวจะเป็นประโยชน์อย่างยิ่งต่อการศึกษาในเรื่องความเชื่อที่เกี่ยวข้องกับเครื่องสักการะในงานวิจัยนี้ เช่นเดียวกับเอกสารเรื่อง ตำxonเครื่องประกอบพิธีกรรมและเช่นให้ไปสู่ภาพที่ดีกว่า¹⁶ กล่าวถึงพิธีกรรมและเครื่องสักการะพระพุทธรูปในงานอวมงคล ซึ่งชาวไทยใหญ่เชื่อว่าจะเป็นสื่อที่จะนำพาผู้วายชนม์ไปสู่สุคติภาพ ผ่านการบำเพ็ญบุญและถวายสักการะต่อองค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้า

“The Shan Culture, Art and Crafts” โดย Susan Conway¹⁷ ให้ข้อมูลเกี่ยวกับวัฒนธรรมและศิลปหัตถกรรม สถาปัตยกรรมไทใหญ่ การแต่งกาย รูปแบบพิธีกรรม ประกอบรูปภาพจำนวนมาก โดยเฉพาะในยุคอาณานิคม ทำให้เห็นภาพของพระพุทธรูปของชาวไทยใหญ่รูปแบบต่างๆ เครื่องใช้ในพิธีกรรม ซึ่งเป็นประโยชน์อย่างมากในการสะท้อนให้เห็นความเชื่อที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธรูปของชาวไทยใหญ่ในช่วงเวลาดังกล่าว ตลอดถึงเห็นความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มชาติพันธุ์ไทใหญ่และกลุ่มชาติพันธุ์อื่น ผ่านพระพุทธรูปและเครื่องสักการะ เช่นเดียวกับ การศึกษาพุทธสัญลักษณ์ล้านนา¹⁸ ที่อธิบายถึงความหมายของพุทธสัญลักษณ์ในรูปแบบต่างๆ ที่มีการให้ความหมายที่เชื่อมโยงกับประวัติศาสตร์ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ กลุ่มชาติพันธุ์ไท และประวัติศาสตร์ล้านนา รวมถึงเชื่อมโยงกับคติความเชื่อเรื่องผีและพราหมณ์ที่ปรากฏในกลุ่มชาติพันธุ์ไท ตลอดถึงพลวัตการให้ความหมายของพุทธสัญลักษณ์ในล้านนาที่ปรับตัวตามบริบททางสังคมและเศรษฐกิจที่เปลี่ยนแปลงไปในปัจจุบัน

จากงานศึกษาข้างต้นจะทำให้เกิดความเข้าใจเกี่ยวกับข้อมูลเบื้องต้น ทั้งทางด้านประวัติศาสตร์ ความเชื่อ และรายละเอียดของพิธีกรรม ที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธรูปของชาวไทยใหญ่ที่ตั้งถิ่นฐานอยู่ในพื้นที่ต่างๆ ซึ่งอาจจะมีความแตกต่างกันอยู่บ้าง แต่จะเป็นประโยชน์ในการนำมาเปรียบเทียบเพื่อศึกษา ตลอดถึงทำความเข้าใจการปรับตัวทางวัฒนธรรมของไทใหญ่ด้วย

ในส่วนของงานศึกษา ที่สามารถนำมาปรับใช้เป็นแนวคิดในการศึกษาเรื่องพระพุทธรูปและตำแหน่งทางศาสนาในสังคมไทใหญ่ ได้แก่ งานศึกษาเรื่อง หลักช้าง : การสร้างใหม่ของอัตลักษณ์ไทในใต้คง¹⁹ ซึ่งเป็นการศึกษาชุมชนไท ในพื้นที่ประเทศจีน สะท้อนให้เห็นความสัมพันธ์เชิงอำนาจในสังคมไท ซึ่งสามารถสังเกตอัตลักษณ์ร่วมของกลุ่มชาติพันธุ์ไท คือการปกครองด้วยระบบเจ้าฟ้า การทำนาและนับถือพุทธศาสนาอย่างเคร่งครัดทั้ง 3 ประเด็นนี้สามารถใช้ทำความเข้าใจและอธิบายพิธีกรรมและความเชื่อเกี่ยวกับพระพุทธรูปของชาวไทยใหญ่ในพื้นที่อำเภอเมือง จังหวัดแม่ฮ่องสอน และการสร้างความสัมพันธ์เชิงอำนาจผ่านพื้นที่ทางศาสนาได้อย่างรอบด้านยิ่งขึ้น และงานศึกษากระบวนการสร้างอัตลักษณ์ของชาวไทยใหญ่ชายแดนไทย – พม่า” กรณีศึกษาหมู่บ้านเปียงหลวง อำเภอเวียงแหง จังหวัดเชียงใหม่²⁰ ได้อธิบายกระบวนการสร้างอัตลักษณ์ของชาวไทยใหญ่ ที่บ้านเปียงหลวงซึ่ง ส่วนใหญ่เป็นอดีตทหารของกองกำลังกู้ชาติไทใหญ่ โดยแสดงให้เห็นการเปลี่ยนแปลงของ

¹⁶ สุรศักดิ์ ป้อมทองคำและคณะ. (2538). *ตำxonเครื่องประกอบพิธีกรรมและเช่นให้ไปสู่ภาพที่ดีกว่า*. [เอกสารอัดสำเนา].

¹⁷ Conway, S. (2006). *The Shan culture, art and crafts*, Bangkok: Bangkok printing.

¹⁸ สุวิภา จำปาวัลย์ และชัชปนะ ปิ่นเงิน. (2553). *การศึกษาพุทธสัญลักษณ์ล้านนา*. เชียงใหม่ : สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

¹⁹ ยศ สันตสมบัติ. (2543). *หลักช้าง: การสร้างใหม่ของอัตลักษณ์ไทในใต้คง*. กรุงเทพฯ: โครงการวิจัยพิเศษ.

²⁰ วันดี สันติวุฒิเมธี. (2545). *กระบวนการสร้างอัตลักษณ์ของชาวไทยใหญ่ชายแดนไทย-พม่า: กรณีศึกษาหมู่บ้านเปียงหลวง อำเภอเวียงแหง จังหวัดเชียงใหม่*. วิทยานิพนธ์ปริญญาโท คณะสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

สังคมแห่งนี้โดยช่วงแรกมีการสร้างความเป็นชาตินิยมแบบไทใหญ่ที่เข้มข้น ชาวไทใหญ่ในพื้นที่นี้พยายามสร้างและนิยามความเป็นไทใหญ่ ที่มีความแตกต่างจากวัฒนธรรมพม่า นำไปสู่การสร้างพิธีกรรมใหม่ อาทิ ปอยครุหมอ ลีเกไทใหญ่ที่แต่งกายด้วยเครื่องแต่งกายแบบไทใหญ่ที่สร้างขึ้นใหม่ แต่ต่อมาเมื่อเกิดความเปลี่ยนแปลง ทั้งปัจจัยด้านการเมือง ซึ่งขุนสาวางอาวูธและนโยบายด้านชายแดนของรัฐไทยพยายามสร้างความสัมพันธ์กับพม่า ประกอบกับปัจจัยด้านการคมนาคมติดต่อและเศรษฐกิจ เมื่อเส้นทางการคมนาคมจากจังหวัดเชียงใหม่เข้าสู่อำเภอเวียงแหงสะดวกขึ้น ทำให้เกิดการสร้างใหม่ของอัตลักษณ์ไทใหญ่เพื่อสร้างอำนาจผ่านพื้นที่ โดยเฉพาะการสร้างผ่านพื้นที่ทางพุทธศาสนาซึ่งเป็นพื้นที่ที่ให้ความรู้สึกปลอดภัย และสะท้อนให้เห็นบทบาทและความสำคัญของพุทธศาสนาในสังคมไทใหญ่ เช่นเดียวกับงานศึกษา บทบาทของพุทธศาสนาต่อกระบวนการผลิตซ้ำอัตลักษณ์ของชาวไทใหญ่ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่²¹ เป็นงานศึกษาที่มุ่งชี้ให้เห็นว่าชาวไทใหญ่ในพื้นที่จังหวัดเชียงใหม่ใช้วัดป่าเป้าและกุ้เต่าเป็นพื้นที่ในการสร้างอัตลักษณ์ของกลุ่มชาติพันธุ์โดยแสดงออกผ่านพิธีกรรมทางศาสนา ธงชาติ พิพิธภัณฑ์ เพลง ฯลฯ แต่ไม่ได้สร้างเฉพาะอัตลักษณ์ความเป็นไทใหญ่เท่านั้นแต่สร้างและเน้นอัตลักษณ์ความเป็น “คนไทย” ซึ่งชาวไทใหญ่ได้ประโยชน์จากการแสดงอัตลักษณ์ทั้งสอง (ทวิอัตลักษณ์) โดยเฉพาะได้รับการสนับสนุนจากรัฐไทย อีกทั้งยังทำให้ภายนอกรู้จักและเข้าใจไทใหญ่มากยิ่งขึ้น นอกจากนี้พื้นที่ทางศาสนา ยังเป็นพื้นที่ในการผลิตสร้างอัตลักษณ์เพื่อต่อสู้ ปรับตัวเพื่อชีวิตที่ดีขึ้นของชาวไทใหญ่ในฐานะพลเมืองชั้นสอง หรือแรงงานข้ามชาติสังคมไทย การศึกษานี้สะท้อนให้เห็นว่าพื้นที่ทางศาสนาซึ่งเป็นพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์นอกจากจะใช้เป็นสถานที่ประกอบพิธีกรรมแล้วยังเป็นพื้นที่ผลประโยชน์แอบแฝงและเป็นพื้นที่สำคัญในการสร้างอัตลักษณ์และต่อยอดตัวตนของกลุ่มชาติพันธุ์ด้วย

งานศึกษา อัตลักษณ์กับการปรับเปลี่ยนวิถีทางประเพณีพิธีกรรมและความเชื่อของชาวไทใหญ่ในจังหวัดเชียงใหม่²² สะท้อนให้เห็นถึงการปรับตัวของพิธีกรรมและความเชื่อซึ่งสัมพันธ์กับการปรับตัวให้สอดคล้องกับสภาพสังคมและเศรษฐกิจที่เปลี่ยนไป แม้ว่าชาวไทใหญ่จะมีการโยกย้ายและจำนวนไม่น้อยถูกทำให้เป็นพลเมืองชั้นสองหรือคนชายขอบของสังคม ในสถานะของผู้พลัดถิ่นทำให้ไทใหญ่พยายามยึดเอาจารีตประเพณีซึ่งส่วนใหญ่เป็นประเพณีที่เกี่ยวข้องกับพุทธศาสนาเป็นแกนกลางในการรวมกลุ่มและยึดโยงความเป็นชาติพันธุ์ไว้

กลุ่มงานศึกษาที่กล่าวมา ได้อธิบายให้เห็นว่าพุทธศาสนา มีบทบาทอย่างยิ่งต่อวิถีชีวิตชาวไทใหญ่ นอกจากเป็นสิ่งยึดเหนี่ยวทางจิตใจแล้ว พุทธศาสนายังเป็นพื้นที่ในการธำรงความเป็นชาติพันธุ์และส่วนหนึ่งของกระบวนการธำรงความเป็นไทใหญ่ผ่านพื้นที่พุทธศาสนา พบว่ามีการสร้างและผลิตซ้ำผ่านพิธีกรรมและความเชื่อเกี่ยวกับพระพุทธรูปซึ่งเป็นสิ่งที่ชาวไทใหญ่เคารพสักการะสูงสุดอย่างต่อเนื่อง

งานศึกษาของบุญสิงห์ บุญคำ²³ ซึ่งบันทึกประสบการณ์ขณะที่ไปปฏิบัติราชการ ณ เมืองเชียงตุง ในช่วงสงครามโลกครั้งที่ 2 ได้กล่าวถึงชาวไทใหญ่ และไทเขิน ให้การยกย่องผู้ที่อุปถัมภ์พุทธศาสนา

²¹ ปานแพร เชาวประยูร. (2550). *บทบาทของพระพุทธศาสนาต่อกระบวนการผลิตซ้ำทางอัตลักษณ์ของชาวไทยใหญ่ อำเภอเมืองจังหวัดเชียงใหม่*. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

²² พรรณดา ชันธพัท. (2557). *อัตลักษณ์กับการปรับเปลี่ยนวิถีทางประเพณีพิธีกรรมและความเชื่อของชาวไทใหญ่ในจังหวัดเชียงใหม่*, วิทยานิพนธ์ปรัชญาดุษฎีบัณฑิต (สาขาไทยศึกษา) มหาวิทยาลัยบูรพา.

²³ บุญสิงห์ บุญคำ. (2555). *เที่ยวเมืองเชียงตุงและแคว้นสาละวิน*. กรุงเทพฯ: ศยาม.

โดยมีคำนำหน้านาม ซึ่งหมายถึงตำแหน่งทางศาสนา เช่นเดียวกับ ตามรอยรองอำมาตย์เอกหลวงโยน
 ณะการพิจิตร: ญาตะกำ พ่อค้าไม้ผู้อุปถัมภ์พระเจ้าเจดีย์สร้างพระและอุปถัมภ์วัด²⁴ นำเสนอให้เห็น
 ชีวิตประวัติของคหบดีชาวพม่าที่เข้ามามีบทบาททางเศรษฐกิจในพื้นที่ภาคเหนือ และอีกนัยยะหนึ่งได้
 ทำหน้าที่ทำนุบำรุงพุทธศาสนา จนได้รับการยกย่องเป็น “ญาตะกำ” ซึ่งเป็นสถานภาพหรือตำแหน่ง
 ทางศาสนาที่ใช้สำหรับยกย่องคหบดีผู้ที่ได้สละทรัพย์ทำนุบำรุงพุทธศาสนา และทำให้เห็นชื่อบุคคลซึ่ง
 มีตำแหน่งทางศาสนา นำหน้านามอื่นๆ ทั้งชาวพม่าและชาว ไทใหญ่ เช่นเดียวกับ ประวัติวัดก้ำก่อ²⁵
 ซึ่งนำเสนอให้เห็นการยกย่องผู้สร้างและทำนุบำรุงศาสนสถานภายในวัดให้ดำรงตำแหน่งทางศาสนา
 เช่น พ่อจ้อง แม่จ้อง พ่อสำอาง แม่สำอาง เป็นต้น

ดังกล่าวมาเป็นกลุ่มงานศึกษาที่อธิบายให้เห็นการใช้ตำแหน่งทางศาสนา นำหน้านามของชาว
 ไทใหญ่ในช่วงเวลาที่ผ่านมา ซึ่งสามารถนำมาใช้เป็นแนวทางในการศึกษาและวิเคราะห์ต่อไป

2.2 งานศึกษาที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธรูป

ชาวไทใหญ่ได้รับเอาพุทธศาสนาเถรวาททั้งจากเชียงใหม่ (นิกายโยน) และจากพม่า (นิกาย
 ม่าน) ส่งผลให้ไทใหญ่รับเอารูปแบบพระพุทธรูปมาด้วย เช่น พระพุทธรูปแบบล้านนา พระพุทธรูป
 แบบอังวะพระพุทธรูปแบบมณฑลและในกรณีของชุมชนชาวไทใหญ่ ในพื้นที่อำเภอเมือง จังหวัด
 แม่ฮ่องสอน ซึ่งเป็นชุมชนชาวไทใหญ่ในพื้นที่ประเทศไทย ต่อมาได้รับเอารูปแบบพระพุทธรูปแบบ
 สุโขทัย อุทอง รัตนโกสินทร์ เข้าไปด้วย และเพื่อให้เกิดความเข้าใจมากยิ่งขึ้นมีงานศึกษาเกี่ยวกับ
 พระพุทธรูปดังกล่าวมาข้างต้น ดังต่อไปนี้

ศิลปะภาคเหนือ: หริภุญชัย-ล้านนา ของ สันติ เล็กสุขุม²⁶ กล่าวถึงพระพุทธรูปเชียงแสนว่า
 น่าจะเกิดขึ้นราวพุทธศตวรรษที่ 19 โดยพระเชียงแสนรุ่นแรก มีลักษณะพระวรกายอวบอ้วน สร้างขึ้น
 แพร่หลายในเขตล้านนา ซึ่งมีเมืองเชียงใหม่เป็นศูนย์กลาง ต่อมาได้รับอิทธิพลทางศิลปะจากสุโขทัย
 มากขึ้น ก่อให้เกิดการพัฒนาารูปแบบพระพุทธรูปในเวลาต่อมา เช่นเดียวกับ ศักดิ์ชัย สายสิงห์²⁷ กล่าว
 ว่า พระพุทธรูปในล้านนาสามารถแบ่งออกเป็น 4 ยุคสมัย ได้แก่พระพุทธรูปล้านนาในสมัยแรกแรก
 (พุทธศตวรรษที่ 19) ได้รับอิทธิพลจากหริภุญชัย สมัยที่ 2 เป็นพระพุทธรูปแบบเชียงแสนสิ่งหนึ่ง
 (พุทธศตวรรษที่ 20) สมัยที่ 3 ยุคทองของล้านนา (ต้นถึงกลางพุทธศตวรรษที่ 21) ได้รับอิทธิพลศิลปะ
 สุโขทัย และอยุธยา สมัยที่ 4 คือพระพุทธรูปล้านนาระยะหลัง (ปลายพุทธศตวรรษที่ 22 – พุทธ
 ศตวรรษที่ 23) ซึ่งเป็นพระพุทธรูปแบบเชียงแสนสิ่งหนึ่งทั้งแบบขัดสมาธิเพชรและขัดสมาธิราบ

ในส่วนของพระพุทธรูปที่ได้รับอิทธิพลจากศิลปะอังวะและมณฑลและ ศักดิ์ชัย สายสิงห์²⁸
 กล่าวว่า พระพุทธรูปแบบอังวะนิยมสร้างประมาณพุทธศตวรรษที่ 23-24 ส่วนใหญ่เป็นพระพุทธรูป

²⁴ กัลยา ธรรมพงศา และศรีสุตา ธรรมพงษา. (2560). *ตามรอยรองอำมาตย์เอกหลวงโยนณะการพิจิตร: ญาตะกำ พ่อค้าไม้ผู้อุปถัมภ์
 พระเจดีย์สร้างพระและอุปถัมภ์วัด*. เชียงใหม่: สันติภาพแพ็คพริ้นท์.

²⁵ อธิวโรภิกขุ. (2537). *ประวัติวัดก้ำก่อ*. กรุงเทพฯ: จงเจริญการพิมพ์.

²⁶ สันติ เล็กสุขุม. (2549). *ศิลปะภาคเหนือ: หริภุญชัย-ล้านนา*. (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพฯ: เมืองโบราณ.

²⁷ ศักดิ์ชัย สายสิงห์. (2556). *ศิลปะล้านนา*. กรุงเทพฯ: มติชน.

²⁸ ศักดิ์ชัย สายสิงห์. (2557). *ศิลปะพม่า*. กรุงเทพฯ: มติชน.

ปางมารวิชัย พระพุทธรูปนั่งขัดสมาธิเพชร ประทับนั่งบนฐานบัวคว่ำ-บัวหงาย ครองจีวรห่มเฉียง มีชายสังฆาฏิสั้นเหนือพระถัน มีรัศมีเป็นเกศบัวตูมพระเนตรปิดเหลือบต่ำลง พระนาสิกเล็ก พระโอษฐ์เล็ก ริมโอษฐ์บาง แยมพระโอษฐ์เล็กน้อย พระกรรณยาวจรดพระอังสา พระหัตถ์มีขนาดใหญ่ นิ้วพระหัตถ์ยาวเสมอกัน พระพักตร์คู่อ่อนเยาว์ มีพุทธลักษณะทั้งแบบธรรมดาและแบบชมพูปติ (พระพุทธรูปทรงเครื่อง) และพระพุทธรูปแบบมณฑลเลย นิยมสร้างประมาณพุทธศตวรรษที่ 24 เป็นต้นมา พระพุทธรูปนั่งขัดสมาธิราบ ส่วนใหญ่เป็นพระพุทธรูปปางมารวิชัย ประทับนั่งบนฐานเขียง และมีปางอื่นๆ เช่น ปางแสดงพุทธทำนาย ปางไสยาสน์ พระพักตร์กลม มีกรอบพระพักตร์เป็นแถบหนา หมวดพระเกศานิยมทำเป็นตุ่ม ๆ การครองจีวรมีริ้วแบบธรรมชาติ จีวรและแถบพระพักตร์นิยมประดับด้วยแถบลดตาย อัญมณี และกระจกมีพุทธลักษณะทั้งแบบธรรมดาและแบบชมพูปติ (พระพุทธรูปทรงเครื่อง)

นอกจากนี้ งานศึกษาเรื่อง พระพุทธชินราช ในประวัติศาสตร์สมบูรณาญาสิทธิราชย์ ของชาติรี ประกิตนนทการ²⁹ ได้สะท้อนให้เห็นแนวคิดในการสร้างประวัติศาสตร์ชาติสมัยใหม่ โดยการสร้างความหมายผ่านพระพุทธรูปพระพุทธชินราช ซึ่งส่งผลต่อสำนึกและการรับรู้เกี่ยวกับพระพุทธรูปของชาวไทยในปัจจุบัน เช่นเดียวกับ งานศึกษาเรื่อง เบื้องหลังรูปเคารพ คติความเชื่อรูปแทนบุคคลในสยาม ของ ปภาณิน เกษตรทัต³⁰ ที่สะท้อนให้เห็นความเปลี่ยนแปลงเกี่ยวกับแนวคิดในการสร้างรูปเคารพ เพื่อใช้เป็นสัญลักษณ์แทนตัวบุคคลจากอดีตมาถึงปัจจุบัน

ดังกล่าวมาเป็นงานศึกษาที่เกี่ยวข้อง ซึ่งสามารถให้แนวคิดและข้อมูลสำหรับพัฒนาการวิจัยในหัวข้อ พระพุทธรูปและตำแหน่งทางศาสนาในสังคมไทใหญ่ ซึ่งทำการวิจัยในพื้นที่เมืองแม่ฮ่องสอนได้เป็นอย่างดี ทั้งในด้านที่เกี่ยวกับองค์ความรู้พิธีกรรมและความเชื่อเกี่ยวกับพระพุทธรูป รวมถึงแนวคิดทฤษฎีซึ่งสามารถนำมาใช้ในการมองความเปลี่ยนแปลงและปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นอย่างรอบด้าน นอกจากนี้ยังเป็นประโยชน์ต่อการเสนอแนวทางในการอนุรักษ์อย่างรอบด้านและยั่งยืนต่อไป

²⁹ ชาติรี ประกิตนนทการ. (2551). *พระพุทธชินราช ในประวัติศาสตร์สมบูรณาญาสิทธิราชย์*. กรุงเทพฯ: มติชน.

³⁰ ปภาณิน เกษตรทัต. (2558). *เบื้องหลังรูปเคารพ คติความเชื่อรูปแทนบุคคลในสยาม*. กรุงเทพฯ: มติชน.

บทที่ 3

วิธีดำเนินการวิจัย

3.1 ระเบียบวิธีวิจัย

วิธีการค้นคว้าและดำเนินการศึกษาของวิจัย เรื่อง พระพุทธรูปและตำแหน่งทางศาสนาในสังคมไทใหญ่ ใช้วิพากษ์วิธีทางประวัติศาสตร์ (Historical Approach) โดยใช้ข้อมูลที่ค้นคว้าจากหลักฐานชั้นต้น (Primary Sources) หลักฐานชั้นรอง (Secondary Sources) ตลอดถึงการเก็บข้อมูลจากภาคสนาม ซึ่งแบ่งการวิจัยออกเป็น 2 ส่วน คือ การวิจัยเอกสารและการวิจัยภาคสนาม

3.1.1 การวิจัยเอกสาร เป็นการศึกษาค้นคว้าจากเอกสารต่างๆ ประกอบด้วยข้อมูลจากหลักฐานชั้นต้น (Primary Sources) และหลักฐานชั้นรอง (Secondary Sources) ที่เกี่ยวข้อง โดยนำมาวิเคราะห์ร่วมกับหลักฐานและข้อมูลด้านอื่น อาทิ

- คัมภีร์ไบเบิล ปับสา และจารึกที่เกี่ยวข้อง
- หนังสือ บทความ วิทยานิพนธ์ และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง
- หนังสือและเอกสารภาษาอังกฤษ พม่า ไทใหญ่ ไทยวน
- แผนที่และรูปภาพ
- แหล่งข้อมูลจากสื่ออิเล็กทรอนิกส์

3.1.2 การวิจัยภาคสนาม เป็นวิธีวิจัยที่ผู้ศึกษาใช้ในการรวบรวมหลักฐาน ประกอบด้วยข้อมูลจากหลักฐานชั้นต้น (Primary Sources) และหลักฐานชั้นรอง (Secondary Sources) รวมถึงหลักฐานจากคำบอกเล่า (Oral History) ของกลุ่มคนที่เกี่ยวข้องกับปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นในช่วงเวลาที่ผู้ศึกษาทำการค้นคว้า โดยสามารถแบ่งการวิจัยภาคสนามออกเป็น 3 วิธี คือ

1) การสังเกตแบบมีส่วนร่วม (Participant Observation) เป็นกระบวนการศึกษาที่ ผู้ศึกษาสามารถเข้าร่วมเป็นส่วนหนึ่งในปฏิบัติการต่างๆ เพื่อศึกษาพฤติกรรม การแสดงออก การแสดง ความสัมพันธ์ สังเกตการณ์ ซักถามข้อสงสัย ฯลฯ โดยได้รับอนุญาตจากผู้ที่มีความเกี่ยวข้องกับปฏิบัติการนั้น หรือเป็นปฏิบัติการสาธารณะ เช่น พิธีต่างขอมต่อหลวง (พิธีถวายข้าวมธุปายาส) การใช้คำนำหน้าชื่อในอดีตและปัจจุบัน การใช้คำนำหน้านามที่บ่งบอกตำแหน่งทางศาสนา

2) การสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม (Non-Participant Observation) เป็นกระบวนการศึกษาที่ผู้ศึกษาไม่สามารถเข้าร่วมเป็นส่วนหนึ่งของปฏิบัติการนั้นได้ แต่สามารถร่วมสังเกตการณ์ในพิธีกรรมนั้นได้ เช่น พิธีต่างอะเห่นกะจ่า (พิธีสมโภชพระพุทธรูป)

3) การสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลหลัก (Key-Information Interview) สัมภาษณ์บุคคลซึ่งเป็นผู้มีความรู้เกี่ยวกับความเชื่อและพิธีกรรมเกี่ยวกับพระพุทธรูปของชาวไทใหญ่ ซึ่งประกอบด้วย การสัมภาษณ์แบบเป็นทางการ (Formation-Interview) เช่น สัมภาษณ์พระสงฆ์ จเร ปราชญ์ชาวบ้าน ผู้อาวุโสในชุมชน ได้แก่

- พระญาณวีรากร ที่ปรึกษาเจ้าคณะจังหวัดแม่ฮ่องสอน เจ้าอาวาสวัดหัวเวียง ตำบลจองคำ อำเภอเมือง จังหวัดแม่ฮ่องสอน
- พระครูอนุกิตติสุตาทรร เจ้าคณะอำเภอเมืองแม่ฮ่องสอน เจ้าอาวาสวัดผาอ่าง ตำบลปางหมู อำเภอเมือง จังหวัดแม่ฮ่องสอน
- พระครูอนุกุลสีลสังวร เจ้าคณะตำบลผาบ่อง เจ้าอาวาสวัดผาบ่องใต้ ตำบลผาบ่อง อำเภอเมือง จังหวัดแม่ฮ่องสอน
- พระครูอนุกุติสังฆกิจ เจ้าคณะตำบลปางหมู เจ้าอาวาสวัดปางหมู ตำบลปางหมู อำเภอเมือง จังหวัดแม่ฮ่องสอน
- พระครูอนุกุลกัลยาณพจน์ เจ้าคณะตำบลต่อแพ-แม่เงา วัดต่อแพ อำเภอขุนยวม จังหวัดแม่ฮ่องสอน
- พระปลัดอภิวัดน์ อินทวัฒน์ เจ้าอาวาสวัดทุ่งโป่ง ตำบลทุ่งยาว อำเภอป่าใจ จังหวัดแม่ฮ่องสอน
- นายปกรณ์ จินาคำ นายกเทศมนตรี เทศบาลเมืองแม่ฮ่องสอน ตำบลจองคำ อำเภอเมือง จังหวัดแม่ฮ่องสอน
- อาจารย์ประเสริฐ ประดิษฐ์ ประธานสภาวัฒนธรรมจังหวัดแม่ฮ่องสอน ตำบลจองคำ อำเภอเมือง จังหวัดแม่ฮ่องสอน
- จเรชอ (กุนฮิง) ผู้เชี่ยวชาญด้านคัมภีร์โบราณ ตำบลจองคำ อำเภอเมือง จังหวัดแม่ฮ่องสอน
- จเรอหว่า ผู้เชี่ยวชาญด้านคัมภีร์โบราณ บ้านคาคาน ตำบลห้วยผา อำเภอเมือง จังหวัดแม่ฮ่องสอน
- พ่อหนานอินสม ธิโน ผู้เชี่ยวชาญด้านคัมภีร์โบราณ ตำบลปางหมู อำเภอเมือง จังหวัดแม่ฮ่องสอน
- นายโพแหล่ง วรรณเลิศ มัคทายกวัดผาบ่องใต้ ตำบลผาบ่อง อำเภอเมือง จังหวัดแม่ฮ่องสอน
- อาจารย์ถัดดา จันทรโสภณ ผู้อาวุโส ตำบลจองคำ อำเภอเมือง จังหวัดแม่ฮ่องสอน
- นางศิริลักษณ์ จินาคำ ผู้อาวุโส ตำบลจองคำ อำเภอเมือง จังหวัดแม่ฮ่องสอน
- อาจารย์บุญเลิศ วิรัตน์ภรณ์ ผู้อาวุโส ตำบลจองคำ อำเภอเมือง จังหวัดแม่ฮ่องสอน
- นายดารณี ทองเขียว ผู้อาวุโส ตำบลจองคำ อำเภอเมือง จังหวัดแม่ฮ่องสอน
- อาจารย์นพพร เซาว์เลขา ผู้อาวุโส ตำบลผาบ่อง อำเภอเมือง จังหวัดแม่ฮ่องสอน
- แม่จางชมพู เซาว์เลขา ผู้อาวุโส ตำบลผาบ่อง อำเภอเมือง จังหวัดแม่ฮ่องสอน
- แม่จางอุไร ยอดประทุม ผู้อาวุโส ตำบลจองคำ อำเภอเมือง จังหวัดแม่ฮ่องสอน
- อาจารย์อภิชาติ ปัญญามูลวงษา ผู้อาวุโส ตำบลผาบ่อง อำเภอเมือง จังหวัดแม่ฮ่องสอน
- อาจารย์จารุณี ทองเขียว ผู้อาวุโส ตำบลผาบ่อง อำเภอเมือง จังหวัดแม่ฮ่องสอน

- นางสาวนีย์ วรรณศิริ ผู้อำนวยการ ตำบลจองค์ อำเภอเมือง จังหวัดแม่ฮ่องสอน

4) การสัมภาษณ์แบบไม่เป็นทางการ (Information-Interview) เพื่อศึกษาและเก็บข้อมูลที่เกี่ยวข้อง เช่น การสัมภาษณ์ผู้เข้าร่วมพิธีกรรมต่างๆ

5) การสนทนากลุ่ม เป็นการประชุมแบบมีส่วนร่วม เพื่อแลกเปลี่ยนและตรวจสอบข้อมูลที่ได้จากหลักฐานทั้งด้านเอกสารและหลักฐานจากการลงพื้นที่ภาคสนาม

จากวัตถุประสงค์ของการวิจัย สามารถค้นคว้าและดำเนินการวิจัยได้ ดังนี้

1) ศึกษาพิธีกรรมและความเชื่อเกี่ยวกับพระพุทธรูปของชาวไทใหญ่ โดยค้นคว้าจากเอกสารผ่านพื้ชสา รวมถึงเอกสารที่เกี่ยวข้อง ทั้งหนังสือ ตำราภาษาไทย ภาษาไทใหญ่ ภาษาพม่า ภาษาไทยวน (ล้านนา) ซึ่งเป็นทั้งหลักฐานขั้นต้นและหลักฐานชั้นรอง เช่น คัมภีร์อานิสงส์สร้างพระพุทธรูป คัมภีร์อานิสงส์ถวาย เครื่องสักการะ ตำราการสร้างพระพุทธรูป และเข้าร่วมสังเกตการณ์ในพิธีกรรมเกี่ยวกับพระพุทธรูป เช่น พิธีต่างซอมต่อหลวง พิธีต่างอะเหน่กะจา รวมถึงสัมภาษณ์กลุ่มคนที่เกี่ยวข้องกับพิธีกรรมในด้านต่างๆ เช่น พระสงฆ์ มัคทายก ศรัทธาวิดี ผู้มาร่วมงานปอย ทั้งในลักษณะที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ และศึกษาความหมายที่ปรากฏในพิธีกรรม ความเชื่อ เครื่องสักการะและองค์ประกอบที่เกี่ยวข้อง โดยดำเนินการศึกษา 2 ส่วน ประการแรก ทำการศึกษาแนวคิดที่เกี่ยวข้องกับความหมายที่ปรากฏในพิธีกรรมและความเชื่อ เพื่อพัฒนาคำถามในการลงพื้นที่วิจัย รวมถึงศึกษาข้อมูลด้านเอกสารเกี่ยวกับพิธีกรรมและความเชื่อเกี่ยวกับพระพุทธรูปของชาวไทใหญ่ ประการที่สอง การลงพื้นที่ภาคสนามใช้ กรอบคิดและคำถามที่ได้จากข้างต้น นำไปสู่การสัมภาษณ์เพื่อเก็บข้อมูลในการศึกษาความหมายด้านต่างๆ ทั้งในลักษณะที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ

2) ศึกษาาระบบตำแหน่งทางศาสนาในสังคมไทใหญ่ ที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธรูป โดยศึกษาจากเอกสารที่เกี่ยวข้องและเก็บข้อมูลภาคสนาม โดยเก็บข้อมูลจากจารึกที่ปรากฏตำแหน่งทางศาสนา การสัมภาษณ์ทั้งลักษณะที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ สังเกตความเปลี่ยนแปลงของการใช้ตำแหน่งทางศาสนาหน้านามที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธรูป ในปัจจุบันเพื่อเปรียบเทียบกับอดีต รวมถึงเก็บข้อมูลเกี่ยวกับการรับรู้และความทรงจำของคนนอกกลุ่มชาติพันธุ์เกี่ยวกับคำหน้านามของชาวไทใหญ่ที่แสดงถึงตำแหน่งทางศาสนาที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธรูปด้วย

หลังจากดำเนินการเก็บข้อมูลวิจัยทั้งภาคเอกสารและภาคสนามเป็นที่เรียบร้อยแล้ว ผู้ศึกษาจะนำข้อมูลทั้งจากการวิจัยเอกสารและข้อมูลภาคสนามทุกรูปแบบมาตรวจสอบความถูกต้อง และนำมาวิเคราะห์ สังเคราะห์ แล้วจึงเรียบเรียงในรูปแบบของการพรรณนาวิเคราะห์ (Analytical Description)

3.2 ขั้นตอนการดำเนินงานวิจัย

- 1) กำหนดหัวข้องานวิจัย กำหนดคำถามงานวิจัย
- 2) ทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องกับงานวิจัย
- 3) เก็บข้อมูลภาคสนามเชิงกว้าง เพื่อให้เห็นภาพรวมของความเชื่อและพิธีกรรมเกี่ยวกับพระพุทธรูป ระบบตำแหน่งทางศาสนาในพื้นที่ อำเภอเมือง จังหวัดแม่ฮ่องสอน โดยกระบวนการสัมภาษณ์ในรูปแบบต่างๆ
- 4) เก็บข้อมูลภาคสนามเชิงลึก เพื่อสังเกตปรากฏการณ์และความเปลี่ยนแปลงของความเชื่อและพิธีกรรมเกี่ยวกับพระพุทธรูป ระบบตำแหน่งทางศาสนา ในพื้นที่อำเภอเมือง จังหวัดแม่ฮ่องสอน โดยกระบวนการสัมภาษณ์ในรูปแบบต่างๆ และการสนทนากลุ่มกับผู้รู้ในท้องถิ่น เพื่อให้ได้มาซึ่งข้อมูลและตรวจสอบข้อมูลที่ได้รับ
- 5) ขั้นตอนการตอบโจทยงานวิจัย วิเคราะห์และสังเคราะห์ข้อมูลแล้วเรียบเรียงในรูปแบบพรรณนาวิเคราะห์ เพื่อตอบคำถามการวิจัยที่เกี่ยวกับพิธีกรรมและความเชื่อเกี่ยวกับพระพุทธรูป ระบบตำแหน่งทางศาสนา และความเปลี่ยนแปลงในปัจจุบัน
- 6) เรียบเรียงเป็นรายงานการวิจัยฉบับสมบูรณ์

บทที่ 4

พระพุทธรูปและพิธีกรรมเกี่ยวกับพระพุทธรูปตามความเชื่อของคนไทใหญ่

ในพื้นที่ประเทศไทย มีชาวไทใหญ่กระจายตัวตั้งถิ่นฐานบริเวณภาคเหนือตอนบน ทั้งในพื้นที่จังหวัดเชียงราย จังหวัดเชียงใหม่ และโดยเฉพาะอย่างยิ่งบริเวณ อำเภอเมือง จังหวัดแม่ฮ่องสอน มีชาวไทใหญ่ตั้งถิ่นฐานเป็นชุมชนหมู่บ้านมาตั้งแต่ปลายพุทธศตวรรษที่ 24 ต่อมาชุมชนขยายตัวจากชุมชนหมู่บ้าน พัฒนาเป็นเมืองหน้าด่านทางด้านตะวันตกของนครเชียงใหม่ และเป็นจังหวัดแม่ฮ่องสอน หน่วยการปกครองส่วนภูมิภาคของประเทศไทย

ชาวไทใหญ่นับถือพุทธศาสนา มีความเชื่อเกี่ยวกับพระพุทธรูปและการสร้างพระพุทธรูป ซึ่งในบทนี้จะกล่าวถึง คติความเชื่อเกี่ยวกับการสร้างพระพุทธรูป อานิสงส์และพิธีกรรมเกี่ยวกับการสร้างพระพุทธรูป ตลอดจนความหมายและคุณค่าที่มีต่อสังคมไทใหญ่

4.1 ภูมิหลังของชาวไทใหญ่ในพื้นที่เมืองแม่ฮ่องสอน

พื้นที่บริเวณบ้านแม่ฮ่องสอน มีลักษณะเป็นปลายอาณาเขตด้านตะวันตกของนครเชียงใหม่ มีลักษณะเป็นรอยต่อของอำนาจอธิปไตยขนาดใหญ่ ได้แก่ เชียงใหม่ที่อยู่ภายใต้อำนาจอธิปไตยของสยาม เมืองต่างๆ ในรัฐฉาน รัฐกะยา และรัฐกะเหรี่ยง ซึ่งอยู่ภายใต้อำนาจอธิปไตยของพม่าและอังกฤษในเวลาต่อมา (รัฐฉานตกอยู่ภายใต้การปกครองของอังกฤษอย่างสมบูรณ์ใน ค.ศ.1885)³¹ พรมแดนรัฐในช่วงเวลาดังกล่าวมีความคลุมเครือและไม่มีเส้นแบ่งที่ชัดเจน ประกอบกับสภาพภูมิประเทศที่ยากต่อการเข้าถึง ทำให้อำนาจอธิปไตยในพื้นที่นี้เบาบางและไม่อาจขยายอำนาจเข้าไปดูแลได้อย่างเต็มที่ อีกทั้งปัญหาความไม่สงบของเมืองตามแนวตะเข็บชายแดน ประกอบกับบริเวณดังกล่าวเป็นส่วนหนึ่งของเครือข่ายเส้นทางการค้าแต่โบราณ ส่งผลให้พื้นที่บริเวณแนวตะเข็บชายแดนไทย-พม่า ปรากฏสภาพความเคลื่อนไหวของผู้คนมาโดยตลอด และด้วยเหตุผลข้างต้นส่งผลให้กลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ เช่น ไทใหญ่ กะเหรี่ยง ต้องสูญมอญ พม่า เคลื่อนตัวเข้ามาตั้งถิ่นฐานกระจายอยู่ทั่วบริเวณนี้ โดยมีชุมชนสำคัญ ได้แก่ บ้านปางหมู (โป่งหมู) บ้านแม่ฮ่องสอน บ้านหมอกจำแป่ บ้านผาป่อง เป็นต้น³²

ก่อนที่แม่ฮ่องสอนจะถูกสถาปนาเป็นเมืองหน้าด่านทางด้านทิศตะวันตกของนครเชียงใหม่ มีชาวไทใหญ่และกลุ่มชาติพันธุ์อื่น ๆ ตั้งชุมชนกระจายตัวอยู่ทั่วบริเวณนี้ ตามหลักฐานกล่าวว่าราว พ.ศ. 2374 พระเจ้ามโหตรประเทศ โปรดให้เจ้าแก้วเมืองมาออกตรวจพื้นที่ด้านตะวันตกของนครเชียงใหม่ ได้พบชาวไทใหญ่ตั้งบ้านเรือนกระจายตัวอยู่ จึงรวบรวมตั้งให้เป็นหมู่บ้านชื่อว่าบ้านโป่งหมู

³¹ หม่องทินอ่อง. (2548). *ประวัติศาสตร์พม่า*. เพ็ชรี สุมิตร (ผู้แปล). กรุงเทพฯ : โครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย.

³² ธรรมศ ศรีรัตนบัลล์. (2553). *ไทใหญ่แม่ฮ่องสอน : การสรรค์สร้างความเป็นไทใหญ่จากปฏิสัมพันธ์ระหว่างไทใหญ่เดิมและไทใหญ่พลัดถิ่น ทศวรรษ 2520 - 2550*. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (ประวัติศาสตร์), บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

และบ้านแม่ฮ่องสอน³³ โดยบ้านแม่ฮ่องสอนเป็นชุมชนที่ตั้งอยู่ในที่ราบกว้าง ด้วยทำเลที่เหมาะสมทำให้ชุมชนขยายขึ้นอย่างต่อเนื่องและมีสถานะเป็น “กาด” หรือตลาด เป็นศูนย์กลางทางเศรษฐกิจและสังคมตั้งแต่ช่วงปลายพุทธศตวรรษที่ 24 ต่อมาเมื่อ พ.ศ. 2417 พระเจ้าอินทวิชยานนท์ เจ้าผู้ครองนครเชียงใหม่ โปรดให้รวบรวมชุมชนที่กระจายตัวอยู่บริเวณนี้ตั้งเป็นเมือง โดยมีบ้านแม่ฮ่องสอนเป็นศูนย์กลาง และโปรดให้พญาสิงหนาท เจ้าเมืองขุนยวม มาดำรงตำแหน่งเจ้าเมือง ทำหน้าที่ดูแลความสงบเรียบร้อยและดูแลการเก็บค่าตอไม้ขนสัคนำส่งเจ้าผู้ครองนครเชียงใหม่ การเกิดขึ้นของเมืองแม่ฮ่องสอน หากพิจารณาจากบริบทแวดล้อมในช่วงเวลาดังกล่าว มีปัจจัยสำคัญอย่างน้อย 3 ประการ ได้แก่ การขยายตัวของกิจการค้าในภูมิภาค การขยายตัวของกิจการค้าไม้ขนสัคนำส่ง และนโยบายด้านชายแดนของสยาม³⁴

เนื่องจากเมืองแม่ฮ่องสอน เป็นเมืองปลายพระราชอาณาเขต และถูกสร้างจากพื้นฐานของชุมชนชาวไทยใหญ่ ดังนั้นแนวคิดในการสร้างชุมชนซึ่งต่อมาพัฒนาเป็นเมือง จึงสร้างขึ้นภายใต้คติและแนวคิดเกี่ยวกับการสร้างเมืองแบบไทใหญ่ ดังจะพบว่า เจ้าเมืองแม่ฮ่องสอน ซึ่งมีสถานะเป็นขุนนางที่เจ้านครเชียงใหม่แต่งตั้งขึ้น ชาวเมืองยกย่องให้มีสถานะเป็น “เจ้าฟ้า” ซึ่งเป็นคติการปกครองเมืองของไทยใหญ่ โดยมี “หอเจ้าฟ้า” เป็นศูนย์กลางในการปกครองและบริหารบ้านเมือง มีหอเจ้าเมือง ซึ่งเป็นคติความเชื่อเรื่องผีเมืองของชาวไทยใหญ่ มีศาสนสถานประจำเมือง ได้แก่ วัดจองคำ วัดม่วยต่อ มีการสถาปนาพระธาตุบนภูเขา คือพระธาตุดอยกองมู และกำหนดให้หนองจองคำเป็นหนองน้ำประจำเมือง ซึ่งเป็นองค์ประกอบของเมืองแบบไทใหญ่ ยิ่งไปกว่านั้น วิถีชีวิตและพิธีกรรมตลอดสิบสองเดือนยังเกี่ยวข้องกับพุทธศาสนา โดยเฉพาะความเชื่อเกี่ยวกับพระพุทธรูป จะสังเกตได้ว่าเมืองแม่ฮ่องสอนมีพระพุทธรูปที่สำคัญ และยังคงมีพิธีกรรมและความเชื่อที่ปฏิบัติสืบเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน อาทิ พระเจ้าพะลำละแข่ง (พระมหามัธยม) วัดหัวเวียง พระเจ้าพะลำโหลง (หลวงพ่อโต) วัดจองคำ พระเจ้าพะลำกิง (พระนอน) วัดพระนอน เป็นต้น

4.2 พุทธศาสนาในพื้นที่เมืองแม่ฮ่องสอน

คนไทยใหญ่หรือคนไตแต่เดิมนับถือผีและธรรมชาติ ต่อมารับเอาพุทธศาสนาเข้ามาแทนที่ความเชื่อดั้งเดิม โดยเฉพาะพุทธศาสนาเถรวาทที่ขยายตัวจากลังกาเข้ามาสู่ดินแดนสุวรรณภูมิตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 8-9 แต่ด้วยบริบทของช่วงเวลาและเหตุการณ์ที่แตกต่างกัน ทำให้พุทธศาสนาผสมผสานกับความเชื่อที่ได้รับอิทธิพลจากศาสนาพราหมณ์-ฮินดู และความเชื่อดั้งเดิมของชนพื้นเมืองที่ยอมรับนับถือพุทธศาสนา นำไปสู่การสร้างความเชื่อ ประเพณี เกี่ยวกับพุทธศาสนาเฉพาะกลุ่มขึ้น ประกอบกับลักษณะของความเป็นรัฐจารีตซึ่งตั้งอยู่ในหุบเขา นำไปสู่การเกิดนิกายย่อย ๆ กระจายอยู่ทั่วไปในดินแดนนี้ และเพื่อให้เกิดความเข้าใจ จำเป็นต้องกล่าวถึงประวัติการขยายตัวของพุทธศาสนาในสังคมไทใหญ่โดยสังเขป กล่าวคือ

³³ โยธิน บุญเฉลย, จีรัง คำนวนตาและวิธิ เทิดชูสกุลชัย. (2551). รายงานการวิจัยฉบับสมบูรณ์โครงการนำร่องการพัฒนาฐานข้อมูลสำหรับการสร้างเมืองมรดกทางวัฒนธรรม จังหวัดแม่ฮ่องสอน, ชุดโครงการเครือข่ายหน่วยงานวิจัยเชิงพื้นที่-ภาคเหนือตอนบน. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.).

³⁴ ธรรมศ ศรีรัตนบัลล์. (2553). *ไทใหญ่แม่ฮ่องสอน : การสรรค์สร้างความเป็นไทใหญ่จากปฏิสัมพันธ์ระหว่างไทใหญ่เดิมและไทใหญ่พลัดถิ่น ทศวรรษ 2520 - 2550*. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (ประวัติศาสตร์), บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

ประมาณพุทธศตวรรษที่ 18 พุทธศาสนาเถรวาทจากพุกามแผ่ขยายเข้ามาในกลุ่มไทใหญ่ที่ตั้งถิ่นฐานอยู่ทางตอนใต้ของเมืองอังวะ รวมถึงเผยแพร่เข้าไปในดินแดนรัฐฉานตอนใต้บริเวณเมืองหยองห้วยและทะเลสาบอินเล³⁵ ตำนานพระผ่องต่ออุ (พระบัวเข็ม) กล่าวว่า ถูกสร้างจากแก่นไม้จันทร์แดง ในสมัยพระเจ้าอลองสิตทุแห่งพุกาม อิทธิพลของพุทธศาสนาในช่วงเวลานี้ยังจำกัดบริเวณอยู่ในแถบรัฐฉานตอนใต้ ชาวไทใหญ่เชื่อว่าพุทธานุภาพช่วยให้ทะเลสาบอินเลมีความอุดมสมบูรณ์สืบมาจนถึงปัจจุบัน และในช่วงเวลาที่ใกล้เคียงกัน ตำนานพระเจดีย์บ่อโจ เมืองสีป้อ รัฐฉานตอนเหนือ กล่าวว่า กษัตริย์ไทใหญ่แห่งเมืองมาว (เวียงเจ็ลล่าน) ได้ถวายเจ้านางมอนละ พระธิดาให้เป็นสนมของพระเจ้าอโนรธา ที่เมืองพุกามเจ้านางมอนละได้ศึกษาพุทธศาสนาและปฏิบัติสมาธิจนพระธาตุเสด็จมาประทับอยู่ที่ตุ้มหู เป็นเหตุให้นางสนมอื่นที่อิจฉาร่วมกันใส่ความว่า เจ้านางมอนละเป็นปีศาจ พระเจ้าอโนรธาทรงเชื่อและเนรเทศกลับเมือง ระหว่างทางเจ้านางมอนละได้อธิษฐานให้บริเวณชายแดนเมืองมาวมีบ่อเกลือ ซึ่งสื่อความถึงความอุดมสมบูรณ์ และได้สร้างเจดีย์ขึ้น ชื่อว่าเจดีย์บ่อเกลือ และเพี้ยนเป็นบ่อโจในเวลาต่อมา ปัจจุบันตั้งอยู่ในเขตเมืองสีป้อ รัฐฉาน ประเทศพม่า เนื้อหาของตำนานดังกล่าวสะท้อนให้เห็นว่าพุทธศาสนายังเผยแพร่ไปไม่ถึงดินแดนไทใหญ่ทางตอนเหนือในช่วงเวลาดังกล่าว³⁶

การนับถือพุทธศาสนาขยายตัวอย่างแพร่หลายเมื่อชาวไทใหญ่รับเอาพุทธศาสนาิกายโยนจากเชียงใหม่³⁷ กล่าวคือ ในสมัยเจ้าคำหีบฟ้า แห่งเมืองแสนหวิ (พ.ศ. 2003 - 2065) เจ้าเมืองเชียงใหม่ เชียงแสน และเชียงรายได้เจริญสัมพันธ์มิตรต่อกัน โดยใน พ.ศ. 2015 เจ้าคำหีบฟ้าและนางคำมุงได้เดินทางมาประทับที่เมืองเชียงใหม่เป็นเวลาสองเดือน และได้พบกับวัดวาอารามพระพุทธรูป ด้วยเหตุที่ยังไม่รู้จักพุทธศาสนาจึงคิดว่าเป็นพิธีกรรมเลี้ยงผี และก่อนเดินทางกลับไปเมืองแสนหวิฯ ได้ลักลอบนำพระพุทธรูปโลหะขนาดเล็กให้ปู่แลวบัว (เลาโว/เลาเว) กลับไปเมืองแสนหวิด้วย พระพุทธรูปดังกล่าวคือพระพุทธรูปสี่หังหรือพระสิงห์ ซึ่งได้แสดงปาฏิหาริย์ต่อชาวไทใหญ่ที่นำกลับไปนานปีการ เช่น ขณะเดินทางกลับเมื่อนำพระพุทธรูปบรรจุบนหลังม้า สักพักพระพุทธรูปกลับไปปรากฏอยู่บนหลังม้าตัวที่เดินนำหน้า เมื่อนำพระพุทธรูปไปแช่น้ำร้อน พบว่าน้ำร้อนที่แช่กลายเป็นน้ำเย็น เจ้าคำหีบฟ้าจึงปรารภว่า “ผิโยน” นี้ศักดิ์สิทธิ์ยิ่งนักจึงควรสักการบูชา และถวายเครื่องพลีกรรมเพื่อให้เกิดความผาสุกสวัสดิ์ ดังนั้นเมื่อกลับถึงเมืองแสนหวิจึงสร้างหอให้เป็นที่ประทับและได้ทำการฆ่าสัตว์นานาชนิดเพื่อเป็นพลีกรรม แต่ทว่า พระพุทธรูปดังกล่าวได้อันตรธานหายไปด้วยเหตุแห่งการปาณาติบาต ตำนานดังกล่าวสะท้อนให้เห็นว่าเมืองแสนหวิซึ่งเป็นเมืองของชาวไทใหญ่ทางตอนเหนือยังไม่ได้นับถือพุทธศาสนาแต่ยังคงนับถือผีและมีการเช่นสรวงพลีกรรมด้วยสัตว์สิ่งมีชีวิตเป็นปกติ อย่างไรก็ตามอีก 68 ปีต่อมา (พ.ศ. 2083) พระมหาญาณคัมภีร์ พระภิกษุชาวเชียงใหม่และคณะได้ออกเดินทางตามหาพระพุทธรูปสี่หังที่หายไป รวมถึงได้ไปเผยแพร่พุทธศาสนาที่นำมาจากเมืองเชียงใหม่ ซึ่งเรียกว่า “เกิงโยน” ตรงกับสมัยเจ้าหลวงคำแสนฟ้าซึ่งโปรดให้สร้างวัดเจ็ทิวและหล่อ

³⁵ เสมอชัย พูลสุวรรณ. (2552). *รัฐฉาน (เมืองไต) พลวัตของชาติพันธุ์ในบริบทประวัติศาสตร์และสังคมการเมืองร่วมสมัย*. กรุงเทพฯ : มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์.

³⁶ ธรรต ศรีรัตนบัลล์. (2558). เกิงโยน เกิงมาน: การปรับตัวของนิยายสงฆ์ในสังคมไทใหญ่ กรณีหมู่บ้านผาบ่อง อำเภอเมือง จังหวัดแม่ฮ่องสอน. *วารสารช่วงฉาย*. 10, 151-171.

³⁷ ชาวไทใหญ่เรียกชาวไทยวนว่า “โยน”

พระพุทธรูปให้มีพุทธลักษณะเหมือนพระพุทธรูปที่หายไป³⁸ ด้วยเหตุนี้พุทธศาสนิกชนในสมัยก่อนหรือ “เกิงโยน” จากเชียงใหม่จึงเจริญรุ่งเรืองในเขตของไทใหญ่ การเติบโตของพุทธศาสนิกชนในสมัยก่อนเริ่มต้นจากการเดินทางของ “พะล้าสิหิงกะ” หรือพระสิงห์ จากเมืองเชียงใหม่สู่ดินแดนไทใหญ่ กล่าวได้ว่าเป็นจุดเริ่มต้นที่ทำให้ชาวไทใหญ่จึงรู้จักและสร้างพระพุทธรูปที่มีพุทธลักษณะแบบเชียงใหม่ หรือพระสิงห์ สืบมาอย่างต่อเนื่อง

ในพุทธศตวรรษที่ 22 การเติบโตของอาณาจักรพม่า ภายใต้การนำของพระเจ้าบุเรงนอง ได้มีนโยบายเผยแผ่พุทธศาสนาเถรวาทของพม่าในแคว้นไทใหญ่ โปรดให้สร้างพระพุทธรูป วัตถุประสงค์เพื่อเผยแผ่พุทธศาสนาในดินแดนไทใหญ่ภายใต้การอุปถัมภ์ของพระองค์ รวมไปถึงการส่งเสริมการศึกษาพระปริยัติธรรม^{39 40} ด้วยเหตุนี้ให้ชาวไทใหญ่นิยมจาริกคัมภีร์ทางพุทธศาสนาด้วยอักษรบาลีพม่า รวมถึงรับเอารูปแบบการสร้างพระพุทธรูปจากพม่า ดังจะพบพระพุทธรูปศิลปะแบบอังวะ และมีฉันทะเลย์ เป็นที่นิยมแพร่หลายในกลุ่มไทใหญ่

ในกรณีของไทใหญ่ในประเทศไทย โดยเฉพาะในพื้นที่อำเภอเมือง จังหวัดแม่ฮ่องสอน เมื่อสยามได้เริ่มปฏิรูปการปกครองในล้านนา ต่อมาได้ขยายอำนาจสู่การปฏิรูปและจัดระเบียบคณะสงฆ์ สยามมองว่าพระสงฆ์สามเณรในล้านนาไม่เคร่งครัดและมีแนวปฏิบัติที่แตกต่างกันจึงพยายามปรับปรุงให้มีรูปแบบเดียวกันกับส่วนกลาง เพื่อให้คณะสงฆ์อำนวยความสะดวกต่อการจัดการศึกษาที่กำลังดำเนินการปฏิรูป เพราะในขณะนั้นวัดยังเป็นศูนย์กลางในการถ่ายทอดความรู้และสามารถเข้าถึงราษฎรได้มากที่สุด^{41 42} การศึกษาเป็นเครื่องมือสำคัญที่สยามใช้ในกระบวนการสร้างรัฐชาติ ประกอบกับพระราชบัญญัติลักษณะการปกครองคณะสงฆ์ พ.ศ. 2445 ที่ต้องการทำให้คณะสงฆ์ทั่วประเทศอยู่ภายใต้แบบแผนการปกครองที่เป็นหนึ่งเดียวกัน ยกเลิกจารีตสงฆ์แบบดั้งเดิม โดยให้พระสงฆ์ขึ้นตรงต่อมหาเถรสมาคม มีลำดับการปกครองสงฆ์ซึ่งมีลักษณะเป็นลำดับขั้นลดหลั่น ที่ตามมาพร้อมกับหน้าที่ตามที่ได้รับมอบหมายในระดับชั้น⁴³ กรณีของเมืองแม่ฮ่องสอน เมื่อ พ.ศ. 2446⁴⁴ คณะสงฆ์ส่วนกลางได้แต่งตั้งเจ้าอาวาสวัดม่วยต่อ อำเภอเมือง จังหวัดแม่ฮ่องสอน พระเถระในท้องถิ่นให้ดำรงตำแหน่งเจ้าคณะจังหวัด ได้รับพระราชทานสัญญาบัตรพัดยศที่ราชทินนาม พระครูวิริยะมงคลสังคะวาหะ โดยช่วงแรกยังให้คณะสงฆ์ท้องถิ่นซึ่งเป็นชาวไทใหญ่ปกครองกันเอง ไม่ได้เข้าไปยุ่งเกี่ยวมากนักเพราะเป็นพื้นที่ห่างไกล การคมนาคมติดต่อยากลำบาก อย่างไรก็ตามนโยบายดังกล่าวเป็นจุดเริ่มต้นของการหลอมรวมพระสงฆ์ในพื้นที่ให้มีความเป็นเอกภาพยิ่งขึ้น โดยพระสงฆ์ไทใหญ่ได้ถูกจัดเข้าอยู่ในสังกัดมหานิกาย และทำให้นิกายดั้งเดิม คือ นิกายโยน (เกิงโยน) และนิกายม่าน (เกิงม่าน) ค่อยๆ สลายตัวลงในเวลาต่อมา

³⁸ สมพงศ์ วิทย์ศักดิ์พันธุ์. (2544). *ประวัติศาสตร์ไทยใหญ่*. กรุงเทพฯ: โครงการประวัติศาสตร์สังคมและวัฒนธรรมชนชาติไทย.

³⁹ เสมอชัย พูลสุวรรณ. (2552). *รัฐฉาน (เมืองไต) พลวัตของชาติพันธุ์ในบริบทประวัติศาสตร์และสังคมการเมืองร่วมสมัย*. กรุงเทพฯ : มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์.

⁴⁰ หม่องทินอ่อง. (2548). *ประวัติศาสตร์พม่า*. เพ็ชรี สุมิตร (ผู้แปล). กรุงเทพฯ : โครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย.

⁴¹ ปฐม ตาคะนันทน์. (2551). *คณะสงฆ์สร้างชาติ สมัย ร.5*. กรุงเทพฯ: มติชน. หน้า 162.;

⁴² สรัสวดี อ๋องสกุล. (2542). *วัฒนธรรมการเมืองล้านนา*. กรุงเทพฯ: ดันอ้อ.

⁴³ ปฐม ตาคะนันทน์. (2551). *คณะสงฆ์สร้างชาติ สมัย ร.5*. กรุงเทพฯ: มติชน. หน้า 180.

⁴⁴ ทำเนียบเจ้าคณะจังหวัดแม่ฮ่องสอน วัดก้ำก้อ ตำบลจองคำ อำเภอเมือง จังหวัดแม่ฮ่องสอน

การขยายอำนาจรัฐและความเป็นไทยผ่านพุทธศาสนา เริ่มเป็นรูปธรรมมากยิ่งขึ้น เมื่อเจ้าคณะมณฑลพายัพมีคำสั่งแต่งตั้งให้พระมหาบุญมา ญาณคุตโต⁴⁵ มาดำรงตำแหน่งเจ้าคณะจังหวัดแม่ฮ่องสอน (ภายหลังได้รับพระราชทานสมณศักดิ์พระราชสาสน์ชั้นราชที่พระราชวโรการ) โดยการส่งเสริมการศึกษาพระปริยัติธรรมทั้งแผนกสามัญ และแผนกบาลี ส่งผลให้แนวคิดเกี่ยวกับพุทธศาสนาของชาวไทยใหญ่ค่อยๆ เปลี่ยนแปลงจากเดิมเป็นแนวคิดพุทธศาสนาตามแบบรัฐไทย เช่น การเจริญพระพุทธมนต์ การสวดพระอภิธรรม การเทศนาธรรม รวมถึงการสร้างศาสนสถานและพระพุทธรูปแบบไทย จะเห็นว่าพุทธศาสนาของชาวไทยใหญ่ในพื้นที่จังหวัดแม่ฮ่องสอน มีพัฒนาการและการปรับตัวให้สอดคล้องกับบริบทความเปลี่ยนแปลงของพุทธศาสนากระแสหลักอย่างต่อเนื่อง อย่างไรก็ตาม การเปลี่ยนแปลงเป็นลักษณะของการผสมผสานความเชื่อที่แฝงอยู่ในพุทธศาสนาทั้งความเชื่อและแนวคิดแบบเก่าและแบบใหม่เข้าด้วยกัน เช่น ในงานศพซึ่งแต่เดิมนิยม เชิญจเรมาอ่านธรรมภาษาไทยใหญ่ (ฮอลีก) เป็นภาษาร้อยกรอง ต่อมาได้ปรับเปลี่ยนให้มีการแสดงพระธรรมเทศนา โดยพระสงฆ์ และการสวดพระอภิธรรม หรือการสร้างพระอุโบสถซึ่งนิยมสร้างด้วยสถาปัตยกรรมแบบไทยใหญ่ แต่ภายในประดิษฐานพระประธานซึ่งเป็นพระพุทธรูปที่สร้างขึ้นด้วยศิลปะแบบสุโขทัย เป็นต้น

4.3 ความเชื่อเกี่ยวกับพระพุทธรูปในสังคมไทยใหญ่

ชาวไทยใหญ่มีคติความเชื่อเกี่ยวกับพระพุทธรูป และการสร้างพระพุทธรูป ดังนี้

4.3.1 คติการสร้างพระพุทธรูปของชาวไทยใหญ่

พระพุทธรูป หมายถึง รูปเปรียบหรือรูปแทนองค์พระพุทธรูป⁴⁶ ซึ่งสร้างขึ้นจากวัสดุต่างๆ อาทิ หิน โลหะ ไม้ กระจาด ผ้าย ฯลฯ ศักดิ์ชัย สายสิงห์ กล่าวว่า พระพุทธรูปไม่ใช่รูปเหมือนพระพุทธรูป แต่เป็นสัญลักษณ์แทนพระพุทธรูป พระพุทธรูปแต่ละสกุลช่าง แต่ละยุคสมัย จะมีรูปแบบแตกต่างกัน แต่จะมีลักษณะที่แสดงถึง มหาบุริสลักษณะ คือ ลักษณะของพระมหาบุรุษหรือลักษณะของพระพุทธรูปที่ปรากฏในตำนาน 32 ประการ อาทิ มีขนระหว้าควี้ เรียกว่า “อุณาโลม” มีรัศมีเปล่งออกจากพระเศียร คือ ตุ่มกลมคล้ายดอกบัวตูมหรือชูสูงขึ้นไปคล้ายเปลวไฟ เป็นต้น⁴⁷ ชาวไทยใหญ่เรียกพระพุทธรูปว่า “พะล้าเป็นเจ้า” หรือ “เจ้าพะล้า” และเรียกพระพุทธรูปว่า “เจ้าพะล้า” และยังมีคำเรียกอื่นที่ใช้ในบางโอกาส เช่น ยุกต่อ⁴⁸ ยุกทุต่อ⁴⁹ หุ่นฮ่างพะล้าเป็นเจ้า⁵⁰

⁴⁵ โยธิน บุญเฉลยและคณะ. (2551). รายงานการวิจัยฉบับสมบูรณ์ โครงการนำร่องการพัฒนาฐานข้อมูลสำหรับการสร้างเมืองมรดกทางวัฒนธรรม จังหวัดแม่ฮ่องสอน, ชุดโครงการเครือข่ายหน่วยงานวิจัยเชิงพื้นที่ – ภาคเหนือตอนบน. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.).

⁴⁶ ราชบัณฑิตยสถาน. (2556). พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554. กรุงเทพฯ: ราชบัณฑิตยสถาน. หน้า 842.

⁴⁷ ศักดิ์ชัย สายสิงห์. (2556). พระพุทธรูปในประเทศไทย: รูปแบบ พัฒนาการ และความเชื่อของคนไทย. กรุงเทพฯ: ภาควิชาประวัติศาสตร์ศิลปะ คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร.

⁴⁸ ยุก หมายถึง รูป ต่อ หมายถึง ยิ่งใหญ่ สำคัญ ซึ่งรวมความแล้วหมายถึงรูปที่มีความสำคัญยิ่ง หมายถึง รูปพระพุทธรูป

⁴⁹ ยุกทุ หมายถึง รูป ต่อ หมายถึง ยิ่งใหญ่ สำคัญ ซึ่งรวมความแล้วหมายถึงรูปที่มีความสำคัญยิ่ง หมายถึง รูปพระพุทธรูป

⁵⁰ หุ่นฮ่าง หมายถึง รูปร่าง พะล้าเป็นเจ้า หมายถึงพระพุทธรูป รวมความแล้วหมายถึง รูปร่างของพระพุทธรูป

จากข้อมูลทางวิชาการ และงานศึกษาประวัติศาสตร์ศิลปะและโบราณคดีพบว่า การสร้างพระพุทธรูป เพื่อเป็นสัญลักษณ์แทนพระพุทธเจ้าเกิดขึ้นราว พุทธศตวรรษที่ 6 – 7 โดยก่อนหน้านี้อาจใช้ปูชนียวัตถุ และปูชนียสถาน เป็นสัญลักษณ์เพื่อการสักการบูชาแทนองค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้า ได้แก่ 1) พระธรรม 2) สังฆเวชนียสถาน 3) พระบรมสารีริกธาตุและพระสถูป 4) ต้นศรีมหาโพธิ์ 4) รอยพระพุทธรบาท 5) สัญลักษณ์แทนองค์พระพุทธรเจ้าในภาพพุทธประวัติอินเดียโบราณ⁵¹ จะเห็นว่าก่อนช่วงเวลาดังกล่าวไม่พบการสร้างรูปสัญลักษณ์แทนองค์พระพุทธรเจ้าแต่อย่างใด ทั้งนี้สันนิษฐานว่าในช่วงต้นนั้นมีความเชื่อว่าไม่มีสิ่งใดจะเสมอเหมือนองค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ ประการสำคัญคือพุทธวจนะได้กล่าวว่า ให้พุทธพจน์หรือพระธรรมเป็นตัวแทนของพุทธองค์ ดังความตอนหนึ่งในมหาปรินิพพานสูตร กล่าวว่า

“บางทีพวกเธอจะมีความคิดอย่างนี้ว่า ปาพจน์มีพระศาสดาล่วงแล้ว พระศาสดาของพวกเราไม่มี ก็ข้อนี้ พวกเธอไม่พึงเห็นอย่างนั้น ธรรมและวินัยอันใด เราแสดงแล้ว บัญญัติแล้วแก่พวกเธอ ธรรมและวินัยอันนั้นจักเป็นศาสดาของพวกเธอ โดยกาลล่วงแล้วแห่งเรา”⁵²

ราวพุทธศตวรรษที่ 3 อารยธรรมกรีกได้แผ่ขยายเข้าสู่ชมพูทวีป ภายใต้การนำของพระเจ้า อเล็กซานเดอร์มหาราช กษัตริย์แห่งอาณาจักรมาซิโดเนีย ซึ่งแผ่ขยายอำนาจครอบคลุมพื้นที่บริเวณคาบสมุทรบอลข่าน อียิปต์ ตุรกี เปอร์เซีย รวมถึงบริเวณแคว้นคันทาระ หรือคันทารัฐ ซึ่งตั้งอยู่ทางภาคตะวันตกอินเดียเฉียงเหนือของอินเดีย ต่อมาเกิดการสร้างพระพุทธรูปขึ้นเป็นครั้งแรกในสมัยของพระเจ้ากนิษกะ แห่งราชวงศ์กุษาณะ ราว พ.ศ. 663-705 โดยได้รับแรงบันดาลใจจากอิทธิพลของชาวกรีก ซึ่งนิยมสร้างรูปเคารพเทพเจ้า ผสมผสานกับความเชื่อดั้งเดิมของชาวอินเดียพื้นเมือง เกิดเป็นคติการสร้างพระพุทธรูปขึ้นเป็นครั้งแรก ซึ่งมีลักษณะ รูปร่างหน้าตา และการนุ่งห่มจีวรคล้ายกับการนุ่งผ้าของชาวกรีกโบราณ ต่อมาเรียกศิลปกรรมกรีกผสมอินเดียนี้ว่า ศิลปะแบบคันทาระ⁵³ ต่อมาการสร้างรูปพระพุทธรูปเป็นที่นิยมอย่างแพร่หลายในกลุ่มชาวพุทธ โดยเชื่อว่าการสร้างพระพุทธรูปมีอานิสงส์มาก ทั้งเป็นการสืบต่ออายุพระพุทธศาสนา การสั่งสมบุญบารมี และเป็นปัจจัยเพื่อให้ถึงซึ่งพระนิพพาน ต่อมาความนิยมในการสร้างพระพุทธรูปได้แพร่ขยายเข้ามาในกลุ่มไทใหญ่ผ่านการขยายตัวของพุทธศาสนา

ตามความเชื่อของชาวไทใหญ่ ตำนานมักจะกล่าวว่าพระพุทธรูปเกิดขึ้นตั้งแต่สมัยพุทธกาล จากการศึกษาค้นคว้าที่เกี่ยวข้ออย่างน้อยสองตำนาน ได้แก่ ตำนานพระเจ้าแก่นจันทน์แดงและตำนานพระมหามัธยมนี้ ดังนี้

1) ตำนานพระเจ้าแก่นจันทน์ กล่าวว่า ในพรรษาหนึ่งพระพุทธเจ้าเสด็จไปโปรดพุทธมารดาบนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ พระเจ้าปเสนทิโกศล กษัตริย์แห่งเมืองสาวัตถี ทรงรำลึกถึงพระพุทธรูป

⁵¹ รุ่งโรจน์ ธรรมรุ่งเรือง. (2553). *พระพุทธรูปภูมิศาสตร์*. กรุงเทพฯ: มิวเซียมเพลส .

⁵² เรื่องเดียวกัน, หน้า 7.

⁵³ ศักดิ์ชัย สายสิงห์. (2556). *พระพุทธรูปในประเทศไทย: รูปแบบ พัฒนาการ และความเชื่อของคนไทย*. กรุงเทพฯ: ภาควิชาประวัติศาสตร์ศิลปะ คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร. หน้า 3-4.

เป็นอย่างมาก จึงโปรดให้แกะสลักไม้แก่นจันทน์แดง (ไม้หอม) ให้มีพุทธลักษณะคล้ายพระพุทธรองค์ แล้วอัญเชิญไปประดิษฐานยังพระราชมณฑล ต่อมาเมื่อพระบรมศาสดาเสด็จกลับจากดาวดึงส์ และเสด็จมายังเมืองสาวัตถี พระเจ้าปเสนทิโกศลจึงทูลอาราธนาให้เสด็จมาทอดพระเนตรพระพุทธรูปองค์ดังกล่าว ครั้นพระพุทธรองค์เสด็จไปถึง พระพุทธรูปไม้แก่นจันทน์ได้ขยับองค์จากพระแท่นที่ประดิษฐาน เพื่อถวายความเคารพพระศาสดา พระพุทธรองค์จึงทรงยกพระหัตถ์ซ้ายขึ้นห้าม พระไม้แก่นจันทน์จึงกลับไปประทับยังพระแท่นที่เดิม เหตุอัศจรรย์ดังกล่าวได้สร้างความเลื่อมใสศรัทธาแก่พระเจ้าปเสนทิโกศลและผู้ที่ได้พบเห็นเป็นอย่างยิ่ง จากตำนานชาวพุทธหลายกลุ่ม รวมถึงชาวไทยใหญ่ จึงมีความเชื่อว่าพระแก่นจันทน์เป็นพระพุทธรูปองค์แรกที่เกิดขึ้นในพุทธศาสนา⁵⁴

2) ตำนานพระมหามัณเฑียร (สะแมงพะล้ายะแข่ง) กล่าวว่า หลังจากพระพุทธรเจ้าตรัสรู้ได้ 20 พรรษา พระเจ้าจันทสุริยยะ กษัตริย์แห่งแคว้นยะไข่ (ยะแข่ง/ ละแข่ง) ทรงทราบข่าวว่ามีพระพุทธรเจ้าอุบัติขึ้นในโลก เพื่อโปรดเหล่าเวไนยสัตว์ให้พ้นจากสังสารวัฏ เมื่อทราบดังนั้นก็บังเกิดความเลื่อมใส จึงทรงตั้งสัตยาธิษฐาน อาราธนาพระพุทธรเจ้าให้เสด็จมาโปรดพระองค์และชาวเมืองที่แคว้นยะไข่ ด้วยแรงอธิษฐานทำให้เกิดเหตุอัศจรรย์ขึ้นกลางกรุงสาวัตถี ต่อมาพระพุทธรองค์พร้อมพระสาวกจำนวน 500 รูป ได้เสด็จมาโปรดชาวยะไข่ สร้างความปีติโสมนัสแก่พระเจ้าจันทสุริยยะและชาวเมืองเป็นอย่างยิ่ง ก่อนพระพุทธรองค์เสด็จกลับ พระเจ้าจันทสุริยยะและชาวเมืองได้ทูลขออนุญาตจำลองรูปเหมือนของพระพุทธรองค์ไว้สักการบูชา พุทธรองค์ทรงประทานอนุญาต นายช่างจึงหล่อจำลองรูปเหมือนพระพุทธรองค์ไว้ เมื่อการหล่อเสร็จสิ้นพระพุทธรองค์ทรงตรัสว่ารูปจำลองนี้เปรียบดังตัวแทนของพุทธรองค์ และมีความเชื่อว่าพระพุทธรเจ้าได้ประทานลมหายใจแก่พระพุทธรูปองค์นี้ จากตำนานที่มีการผลิตซื้อขายแพร่หลาย ชาวไทใหญ่และกลุ่มชนในลุ่มน้ำอิรวดี-สาละวิน ต่างเชื่อว่าพระพุทธรูปพระมหามัณเฑียร ถูกสร้างขึ้นในสมัยพุทธกาล เป็นเหตุให้ชาวพุทธให้ความศรัทธาในพระพุทธรูปองค์นี้เป็นอย่างมากและนิยมหล่อจำลองพระพุทธรูปพระมหามัณเฑียรไปประดิษฐานยังวัดประจำเมือง หมู่บ้าน และในบ้านเรือน⁵⁵

จะเห็นว่าเนื้อหาของตำนานทั้งสองพยายามเชื่อมโยง เพื่อสื่อความให้ทราบว่าพระพุทธรูปมีความเกี่ยวข้องกับพระพุทธรเจ้า และการสร้างพระพุทธรูปได้เริ่มขึ้นตั้งแต่สมัยพุทธกาล แม้ว่าหลักฐานทางวิชาการในปัจจุบันทั้งด้านโบราณคดี ประวัติศาสตร์ และประวัติศาสตร์ศิลป์ จะอธิบายให้เห็นว่าพระพุทธรูป เช่น พระมหามัณเฑียร จะสร้างขึ้นหลังจากพระพุทธรเจ้าปรินพพานไปแล้วราว 700-800 ปี แต่ทว่าการรับรู้ที่เกิดขึ้นจากตำนานยังคงมีบทบาทต่อความเชื่อ และความศรัทธาของพระพุทธรูปสืบเนื่องมาถึงปัจจุบัน

4.3.2 ความเชื่อเรื่องอานิสงส์เกี่ยวกับการสร้างพระพุทธรูป

แม้ว่าพุทธศาสนิกชนโดยทั่วไปจะมีจุดประสงค์ในการสร้างพระพุทธรูป เพื่อเป็นตัวแทนขององค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้า เป็นอนุสรณ์เพื่อใช้เจริญพุทธานุสติ แต่ในขณะเดียวกันก็พบว่าการสร้างพระพุทธรูปมีความเชื่อเกี่ยวกับเรื่องอานิสงส์มาเกี่ยวข้อง ในกลุ่มชาวไทยใหญ่พบความเชื่อ

⁵⁴ อรุณรัตน์ วิเชียรเขียว. (2554). *พระพุทธรูปในล้านนา*. เชียงใหม่: โรงพิมพ์ตะวันเหนือ.

⁵⁵ เจ้าสหายจางกั๊กอ้อ. (2493). *สะแมงพะล้ายะแข่ง*. [เอกสารภาษาไทย].

เกี่ยวกับอานิสงส์ในการสร้างพระพุทธรูปในคัมภีร์ (พับลิก) อาทิ ตำนานชากเส่ นระฐีปะเตชะยกยาม พะล้าหลินเหนว เป็นต้น

คัมภีร์ “นระฐีปะเตชะยกยาม”⁵⁶ เป็นคัมภีร์ที่อธิบายเกี่ยวกับอานิสงส์ในการสร้างทาน บารมีประเภทต่าง ๆ ได้กล่าวถึงอานิสงส์ของการสร้างพระพุทธรูปและพระธรรม ถวายไว้ในพุทธ ศาสนาว่า ได้อานิสงส์มากถึง 99 อสงไขย ในคัมภีร์ได้กล่าวถึงการสร้างพระพุทธรูปและพระธรรม (คัมภีร์ทางศาสนา) ว่ามีอานิสงส์เท่ากันเนื่องจากพระธรรมคือตัวแทนขององค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้า ดังพุทธวจนะที่ว่า “อกุขรา เอกิ เอกณจ พุทธรูป สมั สียา” แปลว่า การสร้างอักษรธรรมหนึ่ง ตัวอักษร เท่ากับการสร้างพระพุทธรูปหนึ่งองค์⁵⁷ นอกจากนี้ในคัมภีร์ได้กล่าวถึงอานิสงส์ของการ ถวายพระพุทธรูปว่าจะช่วยปิดอบายภูมิทั้งสิ้น ซึ่งประกอบด้วย นรกภูมิ เปรตภูมิ อสุรกายภูมิ ติรัจฉาน ภูมิ และอานิสงส์ของการสร้างพระพุทธรูปจะเกื้อหนุนให้ได้เสวยมनुษย์สมบัติ สวรรค์สมบัติ ดังนี้

เมื่อจติตายจากโลกมनुษย์จะได้ไปเกิดเป็นเทวดาบนสวรรค์มีทิพยวิมานเป็นที่ประทับ มีบริวารจำนวน 2,000 เป็นเวลา 99 อสงไขย หลังจากนั้นจะได้ไปเกิดในมनुสสุภูมิ เสวยราชสมบัติ เป็นกษัตริย์ในทวีปทั้งสิ้น เป็นเวลา 99 อสงไขย ได้แก่

- 1) ปุพพิเทททวีป ตั้งอยู่ทางทิศตะวันออกของเขาพระสุเมรุ
- 2) อมรโคยานทวีป ตั้งอยู่ทางทิศตะวันตกของเขาพระสุเมรุ
- 3) ชมพูทวีป (โลกมनुษย์) ตั้งอยู่ทางทิศใต้ของเขาพระสุเมรุ
- 4) อุตตรกุรุทวีป ตั้งอยู่ทางทิศเหนือของเขาพระสุเมรุ

หลังจากนั้นจะได้ไปเกิดในตระกูลพราหมณ์เศรษฐีผู้มีปัญญาและทรัพย์สมบัติเป็นเวลา 99 อสงไขย และได้เกิดเป็นเศรษฐีผู้ตั้งอยู่ในสัมมาทิฐิเป็นเวลา 99 อสงไขย รวมถึงเป็นปัจจัยน้อมนำ ให้พบพระสัทธรรมอันเป็นหนทางสู่มรรคผลนิพพานในที่สุด

นอกจากอานิสงส์การสร้างพระพุทธรูปแล้ว ในคัมภีร์ยังระบุถึงการสร้างหรือถวายวัตถุ ทานที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธรูป อาทิ

ผู้สร้างบัลลังก์หรือแท่นประดิษฐานพระพุทธรูป (ปะหล่าง)	ได้อานิสงส์ 5 กัป
ผู้สร้างซุ้มเรือนแก้วพระพุทธรูป (ตางแก)	ได้อานิสงส์ 3 กัป
ผู้สร้างฝาผนังวิหารที่ประดิษฐานพระพุทธรูป (ฝามะหล่าฝ่าง)	ได้อานิสงส์ 1 กัป
ผู้สร้างฝ้าเพดานวิหารที่ประดิษฐานพระพุทธรูป (ปีกต่าน)	ได้อานิสงส์ 3 กัป
ผู้สร้างที่คำ – ส่วยที (ร่มทอง)	ได้อานิสงส์ 3 กัป
ผู้สร้างที่เผือก – ผิวที (ร่มขาว)	ได้อานิสงส์ 3 กัป

จะให้ได้ว่าเนื้อหาในคัมภีร์อานิสงส์ให้ความสำคัญกับองค์ประกอบของพระพุทธรูปด้วย ซึ่งสะท้อนว่าชาวไทใหญ่คำนึงถึงสถานที่ประดิษฐาน และองค์ประกอบของพระพุทธรูปเป็นอย่างมาก ทั้งนี้เพื่อให้พระพุทธรูปซึ่งเป็นสัญลักษณ์แทนองค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้า ประดิษฐานในสถานที่ที่ เหมาะสม และเป็นการถวายความเคารพอย่างสูงสุด

⁵⁶ นระฐีปะเตชะยกยาม. (ม.ป.ป.). ม.ป.ท. [เอกสารภาษาไทยใหญ่].

⁵⁷ แสง มนวิฑูร. (2506). ศาสนวงศ์ หรือ ประวัติศาสตร์. พระนครศรีอยุธยา: โรงพิมพ์รุ่งเรืองธรรม.

นอกจากนี้ ยังพบว่ามีความเชื่อเกี่ยวกับการเลือกสรรวัสดุที่จะนำมาใช้ในการสร้างพระพุทธรูป ในคัมภีร์ “อานิสงส์สร้างพระเจ้า” ได้กล่าวถึงอานิสงส์การสร้างพระพุทธรูปด้วยวัสดุต่างๆ ความว่า

“ผู้ใดสร้างพระพุทธรูปด้วยใบตอง ใบไม้ ใบลาน ก็จะได้รับอานิสงส์นาน 5 กัป สร้างด้วย...ได้อานิสงส์นาน 10 กัป สร้างด้วยดินเหนียวได้อานิสงส์นาน 15 กัป สร้างด้วยไม้ได้อานิสงส์นาน 20 กัป สร้างด้วยงา นอแรด เขาสัตว์ได้อานิสงส์นาน 25 กัป สร้างด้วยดินเผาได้อานิสงส์นาน 30 กัป สร้างด้วยหินได้อานิสงส์นาน 35 กัป สร้างด้วยตะกั่วชินได้อานิสงส์นาน 40 กัป สร้างด้วยทองเหลืองทองแดงได้อานิสงส์นาน 45 กัป สร้างด้วยเงินได้อานิสงส์นาน 50 กัป สร้างด้วยทองคำได้อานิสงส์นาน 60 กัป สร้างด้วยแก้วมณีได้อานิสงส์นาน 65 กัปและสร้างด้วยไม้ศรีมหาโพธิ์ ไม้แก่นจันทร์ ก็จะได้รับอานิสงส์นานเป็นอนันต์หากำหนดไม่ได้”⁵⁸

ความเชื่อดังกล่าวมีนัยยะสำคัญต่อการเลือกสรรวัสดุในการสร้างพระพุทธรูปของชาวไทยใหญ่ ดังจะพบว่าในสังคมไทยใหญ่ มีพระพุทธรูปที่ถูกสร้างด้วยวัสดุ และเทคนิคที่แตกต่างกัน ดังนี้

1) พระพุทธรูปที่หล่อด้วยโลหะ

โลหะเป็นวัสดุที่นิยมนำมาใช้สร้างพระพุทธรูป ชาวไทยใหญ่เรียกพระพุทธรูปที่หล่อด้วยโลหะ ตามชนิดของโลหะที่นำมาใช้หล่อ เช่น

- พระพุทธรูปที่หล่อด้วยทองคำ เรียกว่า เจ้าพะลำคำ
- พระพุทธรูปที่หล่อด้วยโลหะเงิน เรียกว่า เจ้าพะลำเงิน
- พระพุทธรูปที่หล่อด้วยโลหะสำริด (ทองแดง และดีบุก)⁵⁹ ทองเหลือง

ทองแดง เรียกว่า เจ้าพะลำตอง (ทอง)

การสร้างพระพุทธรูปหล่อด้วยโลหะ สะท้อนฝีมือเชิงช่างขั้นสูง เนื่องจากต้องมีความชำนาญในหลายเทคนิค เริ่มตั้งแต่การขึ้นรูปด้วยดินเหนียว การพอกหุ่นดินเหนียวด้วยขี้ผึ้ง การทำแม่พิมพ์ การหล่อ การขัด ยิ่งไปกว่านั้น การสร้างพระพุทธรูปด้วยโลหะ ยังใช้งบประมาณสูง ผู้ที่สามารถสร้างได้ต้องมีสถานภาพทางสังคม และเศรษฐกิจสูง โดยเฉพาะอย่างยิ่งพระพุทธรูปที่หล่อด้วยโลหะที่มีมีค่ามาก เช่น เงิน นาก ทองคำ ผู้สร้างส่วนใหญ่จะเป็นชนชั้นปกครอง พระราชวงศ์ หรือ กษัตริย์

ในพื้นที่จังหวัดแม่ฮ่องสอนพบพระพุทธรูปหล่อด้วยโลหะหลายสกุลช่าง แต่ไม่พบหลักฐานการตั้งชุมชนช่างหล่อในพื้นที่ พระพุทธรูปโลหะที่พบส่วนใหญ่อัญเชิญมาจากแหล่งผลิตอื่น เช่น อังวะ มณฑลพะเยา เชียงใหม่ กรุงเทพฯ พระพุทธรูปสำคัญที่หล่อด้วยโลหะ เช่น พระมหามัณเฑียร (พระเจ้าพะลำละแข่ง) วัดหัวเวียง อำเภอเมือง พระพุทธรูปศิลปะมณฑลพะเยา วัดก้าก่อ อำเภอเมือง

⁵⁸ วิเชียร สุรินตะ และอุไร ไชยวงศ์ (ผู้แปล). (ม.ป.ป.). อานิสงส์สร้างพระพุทธรูป. เชียงใหม่: สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

⁵⁹ ศักดิ์ชัย สายสิงห์. (2556). พระพุทธรูปในประเทศไทย: รูปแบบ พัฒนาการ และความเชื่อของคนไทย. กรุงเทพฯ: ภาควิชาประวัติศาสตร์ศิลปะ คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร.

พระพุทธรูปประธาน วัดม่วยต่อ อำเภอเมือง พระเจ้าอุ้นเมือง วัดน้ำฮู อำเภอปาย พระสิงห์ปาย วัดศรีดอนชัย อำเภอปาย พระเพชร วัดหลวง อำเภอปาย จังหวัดแม่ฮ่องสอน



ภาพที่ 1 พระเพชร พระพุทธรูปปางขัดสมาธิเพชร ศิลปะเชียงใหม่ ประดิษฐาน ณ วัดหลวง อำเภอปาย จังหวัดแม่ฮ่องสอน จารึกฐานพระระบุว่า สร้างโดย มหาเถรสีลสังยมะ เมื่อ พ.ศ. 2028⁶⁰

2) พระพุทธรูปปูนปั้น

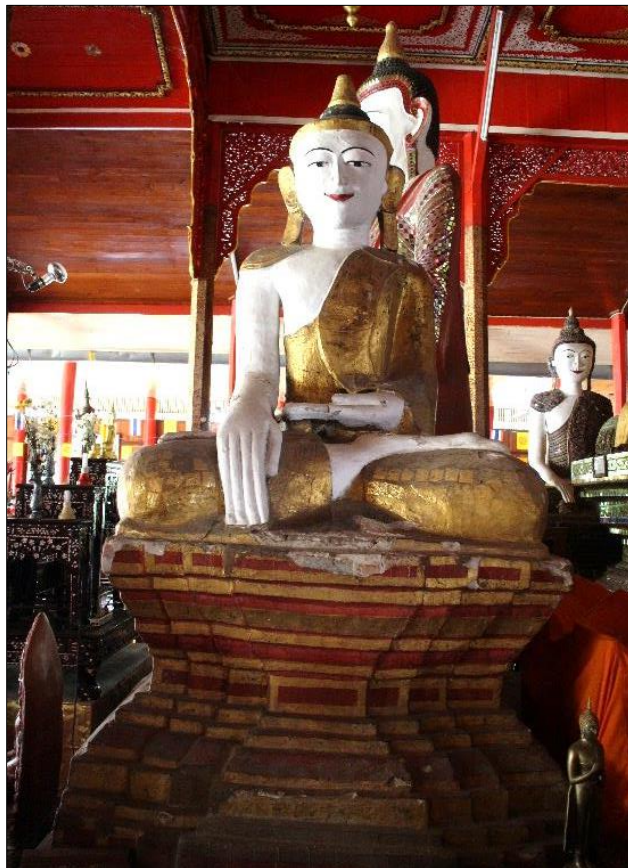
การสร้างพระพุทธรูปด้วยปูน ปากฎอย่างแพร่หลายในพื้นที่เมืองแม่ฮ่องสอน คนไทใหญ่เรียกพระพุทธรูปปูนปั้นที่ก่อฐานรากจากพื้นดินว่า “เจ้าพาราเหม่ป็อก” คำว่า “เหม่ป็อก” เป็นภาษาพม่า เหม⁶¹ แปลว่าดิน คำว่า ป็อก สันนิษฐานว่าเพี้ยนมาจากคำว่า “ส็อก”⁶² ในภาษาพม่า แปลว่า ก่อ สร้าง รวมความแล้วหมายถึงพระพุทธรูปที่ก่อหรือสร้างขึ้นจากพื้นดิน การสร้างพระพุทธรูปด้วยปูนสามารถสร้างให้มีขนาดเล็กหรือใหญ่ตามความต้องการได้ โดยเฉพาะการสร้างพระพุทธรูปขนาดใหญ่หรือพระประธาน โดยวิธีการสร้าง สล่ำหรือนายช่างจะขุดดินลงไป จากนั้นจึง

⁶⁰ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, สถาบันวิจัยสังคม และสำนักบริการคอมพิวเตอร์. (2547). *จารึกล้านนา*. สืบค้นจาก http://www.sri.cmu.ac.th/~elanna/elanna47/public_html/lang/lang6_8.html

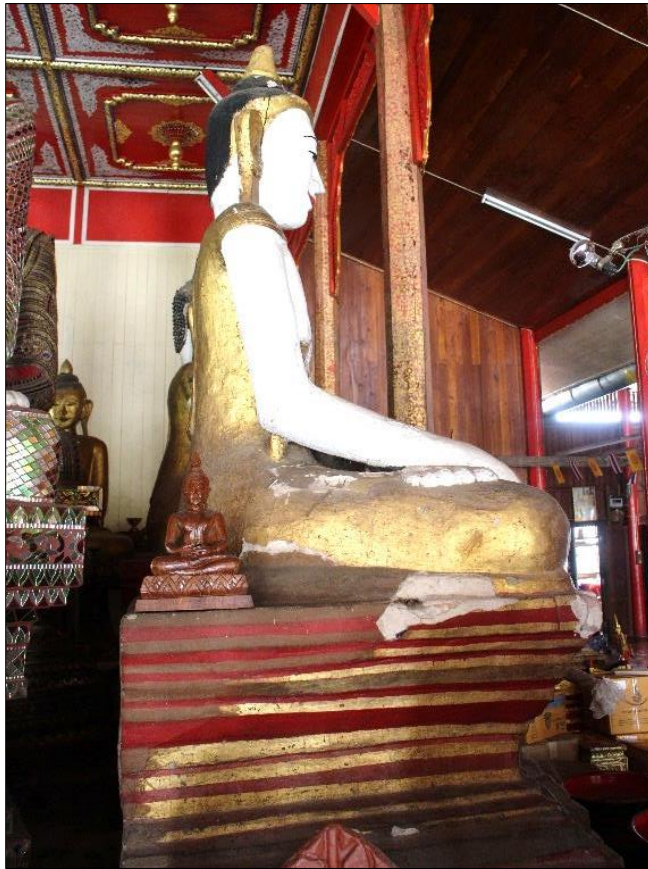
⁶¹ อรณัฐ นิยมธรรม และวิรัช นิยมธรรม. (2550). *พจนานุกรมไทย-พม่า*. พิษณุโลก: ศูนย์พม่าศึกษา คณะมนุษยศาสตร์มหาวิทยาลัยนเรศวร. หน้า 99.

⁶² อรณัฐ นิยมธรรม และวิรัช นิยมธรรม. (2550). *พจนานุกรมไทย-พม่า*. พิษณุโลก: ศูนย์พม่าศึกษา คณะมนุษยศาสตร์มหาวิทยาลัยนเรศวร. หน้า 116.

เรียงหินหรือไม้ซุงเพื่อสร้างความมั่นคงแก่ฐานราก จากนั้นจึงใช้อิฐก่อฐานรากขององค์พระจากพื้นดินขึ้นมา เมื่อสูงในระดับที่ต้องการแล้ว จึงก่อแทนแก้วหรือบัลลังก์ (ปะหลางเจ้าพะล้า) เพื่อรองรับองค์พระ จากนั้นจึงสร้างพระพุทธรูป วิธีการดังกล่าวเป็นภูมิปัญญาแบบโบราณ ทำให้องค์พระมีรากฐานที่มั่นคง หลังจากนั้นจึงสร้างอาคารหรือ “จอง” ครอบอีกชั้นหนึ่ง พระพุทธรูปปูนปั้นหรือเจ้าพะล้าหม่อมป๋อก เช่น พระประธานวัดหัวเวียง พระประธานวัดกลางทุ่ง พระพุทธไสยาสน์ (พระนอน) วัดพระนอน เป็นต้น



ภาพที่ 2 พระพุทธรูปปูนปั้น (ภาพด้านหน้า) วัดหัวเวียง อำเภอเมือง จังหวัดแม่ฮ่องสอน จะสังเกตเห็นฐานพระพุทธรูปที่ก่อขึ้นมาจากพื้นดิน



ภาพที่ 3 พระพุทธรูปปูนปั้น (ภาพด้านข้าง) วัดหัวเวียง อำเภอเมือง จังหวัดแม่ฮ่องสอน จะสังเกตเห็นฐานพระพุทธรูปที่ก่อขึ้นมาจากพื้นดิน

3) พระพุทธรูปที่สร้างจากดอกไม้คลุกยางรัก (เจ้าพะลำปานปอง-เจ้าพะลำชาโล-เจ้าพะลำห้วน-เจ้าพะลำसान)

คนได้นิยมสร้างพระพุทธรูปจากดอกไม้เรียกว่า “เจ้าพะลำปานปอง” คำว่า ปาน เป็นภาษาพม่า หมายถึง ดอกไม้⁶³ คำว่า ปอง หมายถึง รวม⁶⁴ การสร้างพระพุทธรูปจากดอกไม้ นิยมใช้ดอกไม้ที่ศรัทธาสาธุชนนำมา “ลองหมอก” หรือบูชาพระรัตนตรัยในวันพระ โดยหลังจากเสร็จพิธีจะนำดอกไม้มาตากให้แห้ง แล้วเก็บรวบรวมไว้เพื่อสร้างพระพุทธรูป เชื่อว่าได้านิสงส์มาก⁶⁵ นอกจากนี้ยังนิยมใช้ดอกไม้หอมหรือไม้มงคล เช่น ดอกบุนนาค ดอกสะบันงา ไม้จันทร์ขาว ไม้จันทร์แดง และบางตำราจะบอว่าการสร้างพระเจ้าพะลำปานปองจะผสมว่านหรือตัวยาคักดีสิทธ์ลงไปด้วย⁶⁶

⁶³ อรณฺช นิชยมธรรม และวรัช นิชยมธรรม. (2550). *พม่า*. พิษณุโลก: ศูนย์พม่าศึกษา คณะมนุษยศาสตร์มหาวิทยาลัยนเรศวร. หน้า 96.

⁶⁴ อรณฺช นิชยมธรรม และวรัช นิชยมธรรม. (2550). *พจนานุกรมไทย-พม่า*. พิษณุโลก: ศูนย์พม่าศึกษา คณะมนุษยศาสตร์มหาวิทยาลัยนเรศวร. หน้า 189.

⁶⁵ *อานิสงส์ดอกไม้*. [ต้นฉบับตัวเขียน]. (2496). ดิเรก อินจันทร์ (ผู้แปล). [ต้นฉบับตัวเขียน].

⁶⁶ พระครูอนุกุลสิลสังวร เจ้าอาวาสวัดผาปองใต้ ตำบลผาปอง อำเภอเมือง จังหวัดแม่ฮ่องสอน (สัมภาษณ์, 15 พฤษภาคม 2560)

วิธีการสร้างเจ้าพะล้าปานปอง ผู้สร้างจะทำการรวบรวมดอกไม้ตากแห้งให้ได้ตามปริมาณที่ต้องการ หลังจากนั้นนำมาบดหรือปั่นให้ละเอียด ในกรณีที่จะสร้างพระพุทธรูปขนาดเล็กสามารถนำผงดอกไม้แห้งผสมกับยางรักแล้วปั้นขึ้นรูปเป็นองค์พระได้เลย ส่วนใหญ่นิยมสร้างในรูปแบบของพระบัวเข็ม พระสีวลี พระอุปัชฌาย์

ในกรณีที่จะสร้างเป็นพระพุทธรูปที่มีขนาดใหญ่ ผู้สร้างจะใช้ไม้ไผ่สานเพื่อเป็นโครงด้านในเพื่อความแข็งแรง ด้วยเทคนิคนี้บางท้องถิ่นจึงเรียกว่า “เจ้าพะล้าสาน” ดังเช่น พระอินทร์สานเมืองนุง รัฐฉาน ประเทศพม่า ซึ่งเชื่อว่าเป็นพระพุทธรูปที่พระอินทร์ลงมาช่วยสานจึงสำเร็จ

หลังจากสานขึ้นรูปแล้ว จึงกรุทับด้วยผ้าฝ้ายดิบ ซึ่งชาวไทยใหญ่เรียกว่า “ผ้าห้วน” หรือ “ผ้ามัน” ด้วยวัสดุดังกล่าว บางท้องถิ่นจึงเรียกว่า “เจ้าพะล้าห้วน” หลังจากนั้นจะนำผงดอกไม้มาผสมกับยางรัก บางตำราระบุว่าผสมผงถ่านที่ได้จากไม้พุทราเข้าไปด้วย ยางรักผสมกับผงดอกไม้ และผงถ่านไม้พุทรา ชาวไทใหญ่เรียกว่า “ซาโล” ด้วยเหตุนี้บางท้องถิ่นจึงเรียกว่า “เจ้าพะล้าซาโล”⁶⁷ และเมื่อปั้นตกแต่งเป็นรูปองค์พระโดยสมบูรณ์แล้ว จะลงรักและปิดด้วยทองคำเปลวอีกชั้นหนึ่ง คุณสมบัติของพระพุทธรูปที่สร้างด้วยเทคนิคนี้ ทำให้น้ำหนักเบา สามารถเคลื่อนย้ายได้ง่าย กล่าวได้ว่า เจ้าพะล้าปานปอง เจ้าพะล้าซาโล เจ้าพะล้าห้วน เจ้าพะล้าสาน เป็นชื่อเรียกพระพุทธรูปที่สร้างด้วยกรรมวิธีดังกล่าวมา เพียงแต่เลือกที่จะเรียกชื่อพระตามเทคนิคใดเทคนิคหนึ่งเท่านั้น



ภาพที่ 4 พระเจ้าพะล้าปานปอง (ทรงเครื่อง) วัดจองคำ อำเภอเมือง จังหวัดแม่ฮ่องสอน

⁶⁷ นายอินสม ธิโน ช่างปั้นพระพุทธรูป หมู่บ้านกุงตึง ตำบลปางหมู อำเภอเมือง จังหวัดแม่ฮ่องสอน (สัมภาษณ์, 15 เมษายน 2559)



ภาพที่ 5 พระเจ้าพะลำसान (พระอินทร์सान) วัดจงกลาง อำเภอเมือง จังหวัดแม่ฮ่องสอน

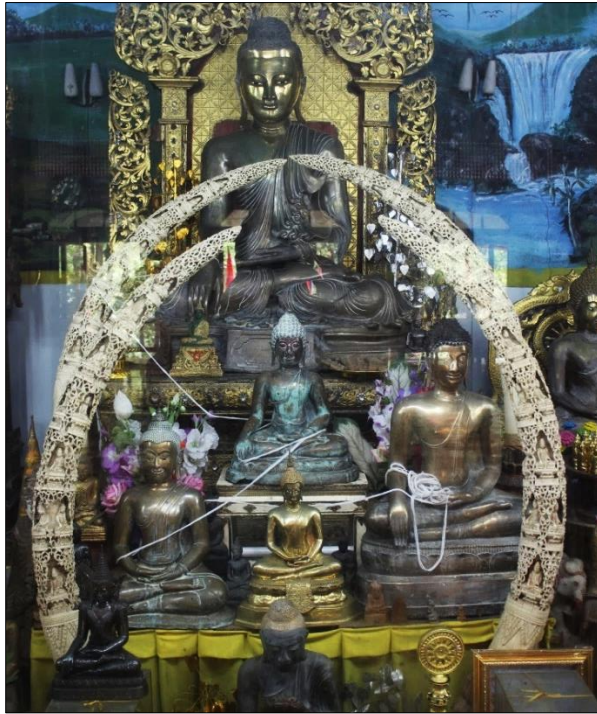
4) พระพุทธรูปที่แกะสลักจากงาช้าง (เจ้าพะลำง้าง)

งาช้างเป็นของมีค่ามีราคามาแต่ครั้งโบราณกาล เป็นของหายาก ที่แสดงถึงความมั่งคั่ง ความมีอำนาจ ตลอดถึงบารมีของผู้ครอบครอง คนไทใหญ่เชื่อว่างาช้างเป็นของศักดิ์สิทธิ์ สามารถป้องกันภัยอันตรายจากมนต์ดำและภูตผีได้ และมีความเชื่อว่างาช้างที่หักโดยตัวช้างเอง ขณะที่เกิดการตกมัน (งาช้างหักขำ) จะมีอำนาจมากกว่างาช้างทั่วไปและมีสรรพคุณในทางยารักษาโรคด้วย⁶⁸ เมื่อนำงาช้างมาแกะสลักเป็นพระพุทธรูปเชื่อว่าจะมีพุทธคุณทั้งในด้านเมตตามหานิยม ป้องกันภัยอันตราย และเสริมสร้างบารมี คนไทใหญ่เรียกพระพุทธรูปที่แกะสลักจากงาช้างว่า “เจ้าพะลำง้าง” ในพื้นที่เมืองแม่ฮ่องสอนพบพระพุทธรูปที่แกะสลักจากงาช้าง ทั้งในลักษณะของการแกะทั้งกิ่งและการนำมาแกะเป็นรูปลอยองค์

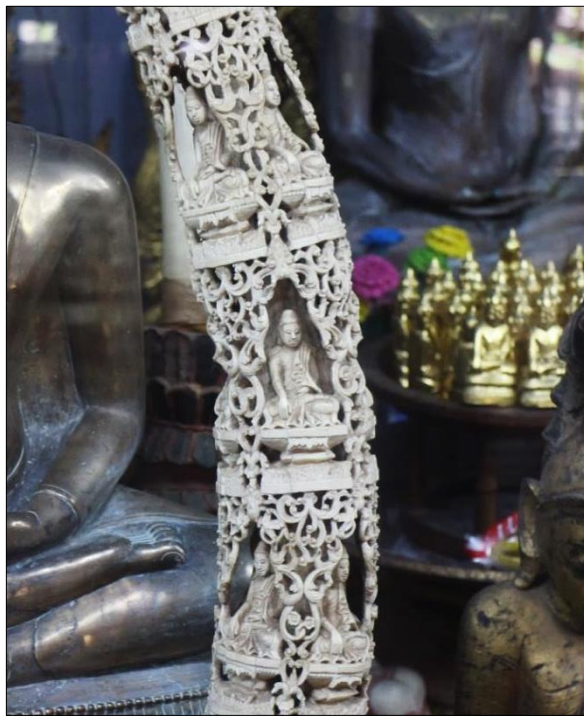
ในกรณีของการแกะสลักทั้งกิ่ง เนื่องจากงาช้างมีลักษณะยาว จึงนิยมแกะสลักเป็นรูปพระพุทธรเจ้า 28 พระองค์ ตั้งแต่พระพุทธรเจ้าต้นหังกร ถึง พระพุทธรเจ้าสมณโคดม ในส่วนของการแกะลอยองค์พบทั้งการแกะสลักพระพุทธรูป พระสิวลี พระอุปัชฌาย์ เป็นต้น

พระพุทธรูปงาช้างแกะสลักที่มีคุณค่าและความสำคัญ เช่น พระพุทธรูปงาช้างวัดม่วยต่อ อำเภอเมือง จังหวัดแม่ฮ่องสอน

⁶⁸ พระครูอนุกูลศีลสังวร เจ้าอาวาสวัดผาบ่องใต้ ตำบลผาบ่อง อำเภอเมือง จังหวัดแม่ฮ่องสอน (สัมภาษณ์, 15 พฤษภาคม 2560)



ภาพที่ 6 งานช่าง 2 คู่ (4 กิ่ง) แกะสลักรูปพระพุทธเจ้า 28 พระองค์ วัดม่วยต่อ อำเภอเมือง จังหวัดแม่ฮ่องสอน



ภาพที่ 7 งานช่างแกะสลักพระพุทธรูป ศิลปะแบบมณฑลพายัพ

5) พระพุทธรูปไม้ (เจ้าพะลำไม้)

ไม้ เป็นทรัพยากรธรรมชาติที่สามารถหาได้ง่ายในท้องถิ่น ชาวไทใหญ่นิยมนำไม้มาแกะสลักเป็นพระพุทธรูป ในลักษณะต่างๆ และมีความเชื่อเกี่ยวกับไม้ที่นำมาสร้างพระพุทธรูป โดยเชื่อว่าการสร้างพระพุทธรูปจากไม้บางชนิดที่มีชื่อเป็นมงคล จะช่วยเพิ่มความศักดิ์สิทธิ์ หรือมีพุทธคุณโดดเด่น เช่น ไม้โพธิ์ ไม้สัก ไม้มะม่วงคำ ไม้เตือปอง ไม้ขนุน ไม้จันทร์แดง เป็นต้น⁶⁹ พระพุทธรูปไม้ที่สำคัญ เช่น พระพุทธรูปพระพุทธเจ้า 28 พระองค์ วัดจองคำ อำเภอเมือง จังหวัดแม่ฮ่องสอน พระพุทธไสยาสน์ แกะสลักจากไม้ขนุน วัดพระธาตุดอยกองมู อำเภอเมือง จังหวัดแม่ฮ่องสอน



ภาพที่ 8 พระพุทธรูปแกะสลักจากไม้ วัดจองคำ อำเภอเมือง จังหวัดแม่ฮ่องสอน

จารึกฐานพระระบุว่า “พระสิขีพุทธเจ้า” ซึ่งเป็นหนึ่งในพระพุทธเจ้า 28 พระองค์ ซึ่งแต่เดิมมีศรัทธาสร้างถวายจำนวน 28 องค์ ต่อมาสูญหาย ปัจจุบันคงเหลือเพียง 2 องค์ คือ พระสิขีพุทธเจ้า และพระสุมนพุทธเจ้า

6) พระพุทธรูปหิน (เจ้าพะลำหิน/ เจ้าพะลำหินหน่อ)

การสร้างพระพุทธรูปด้วยหินเชื่อว่าได้านิสงส์มาก เนื่องจากการนำหินมาแกะสลักทำได้ยากและต้องอาศัยความชำนาญ พระพุทธรูปแกะสลักจากหินที่มีชื่อเสียงและชาวไทใหญ่ให้ความเคารพ คือ พระแก้วมรกต (พระพุทธมหามณีรัตนปฏิมากร) ปัจจุบันประดิษฐานอยู่ที่วัดพระศรี

⁶⁹ อักษรไทยวน ว่าด้วยไม้ที่ควรนำมาสร้างพระพุทธรูป. [บันทึก]. (ม.ป.ป.)

รัตนศาสตร์ดาราม กรุงเทพมหานคร ชาวพม่า เรียกว่า “เม็ยะพะยา” ชาวไทใหญ่เรียกว่า “เจ้าพะล้าแสงเขว”⁷⁰ เพราะแกะสลักจากพลอยสีเขียว (หยกหรือมรกต) พระพุทธรูปที่แกะสลักจากหินสามารถแบ่งได้เป็นสองจำพวก คือ แกะสลักจากรัตนชาติและหินอ่อน (หินหน่อ)

รัตนชาติเป็นหินสีที่มีค่า เช่น หยก ทับทิม มรกต นิหระ (ไพลิน) หินเขียวหนุมาน (ควอซซ์) ที่พบส่วนมากมีขนาดไม่ใหญ่มากนัก นิยมแกะสลักไว้สักการบูชาประจำตัว หรือถวายเป็นพุทธรูปไว้ในพระธาตุเจดีย์ หรือพระพุทธรูป คนไทใหญ่เรียกว่า “ถ่าปะหน้า”

หินอ่อนสีขาว หรือคนไทใหญ่เรียกว่า หินหน่อ เนื่องจากสีและเนื้อหินมีลักษณะคล้ายหน่อไม้ หินหน่อที่มีคุณภาพมีแหล่งผลิตอยู่ทางตอนกลางของพม่า ส่วนใหญ่เป็นหินอ่อนสีขาว นอกจากนี้ยังมีหินจากแม่น้ำคงและแม่น้ำโขง ซึ่งนิยมนำมาแกะสลักเป็นพระพุทธรูป โดยมีแหล่งผลิตสำคัญอยู่ที่เมืองมณฑลพะเย่ ประเทศพม่า



ภาพที่ 9 พระพุทธรูปหินหน่อทรงเครื่อง วัดจองคำ อำเภอเมือง จังหวัดแม่ฮ่องสอน

ดังกล่าวมาเป็นพระพุทธรูปที่สร้างขึ้นด้วยวัสดุและเทคนิคต่างๆ และจะเห็นว่าความเชื่อเรื่องอานิสส์ มีความสัมพันธ์กับการคัดสรรวัสดุ เพื่อนำมาใช้สร้างพระพุทธรูปของชาวไทใหญ่

⁷⁰ คำว่า แสง เป็นภาษาไทใหญ่ หมายถึง พลอย คำว่า เขว หมายถึง สีเขียว

4.3.3 ถ่อมลิก - หล่ลิก: การผลิตซ้ำความเชื่อเรื่องอานิสงส์ในการสร้างพระพุทธรูป

การผลิตซ้ำความเชื่อเรื่องอานิสงส์ในสังคมไทใหญ่เป็นประเด็นที่น่าสนใจอย่างยิ่ง ชาวไทใหญ่รับรู้ความเชื่อเรื่องอานิสงส์ผ่านคำบอกเล่า และการฟังธรรม ตามธรรมเนียมของชาวไทใหญ่ การฟังพระธรรมเทศนา สามารถจำแนกได้เป็น 2 ประเภท ได้แก่ การนิมนต์พระภิกษุผู้ทรงภูมิธรรม มาแสดงพระธรรมเทศนา ชาวไทใหญ่เรียกว่า “ถ่อมตะลา” และการฟังธรรมที่แต่งขึ้นเป็นบทร้อยกรอง แล้วจารึกหรือบันทึกลงในพับสา เรียกว่า “ถ่อมลิก” โดยจะเชิญ (ปาง) “จะเร” หมายถึงผู้ที่ผ่านการบวชเรียนและมีความชำนาญทางด้านอักษรศาสตร์ สามารถอ่านภาษาไทยใหญ่ (ลิกไต) ได้อย่างแตกฉาน มีน้ำเสียงที่ไพเราะ มาทำหน้าที่อ่านธรรม หรือ “ฮอลิก” โดยจะอ่านเป็นทำนองร้อยกรอง

พิธีกรรม “ถ่อมลิก” มีความสำคัญอย่างมากต่อชาวไทใหญ่ เมื่อชาวไทใหญ่ต้องการสร้างพระธรรมหรือคัมภีร์ทางศาสนา จะว่าจ้าง “จะเร” แต่งคัมภีร์ หรือคัดลอกคัมภีร์ เมื่อเสร็จเรียบร้อยแล้วจะจัดพิธี “ถ่อมลิก” หรือ “ปอยถ่อมลิก” เพื่อให้ญาติพี่น้อง ตลอดจนบุคคลอื่น ได้มีโอกาสได้ฟังธรรม ซึ่งเชื่อว่าจะได้อานิสงส์มาก และในพิธีกรรมอื่น ๆ ทั้งประเพณีชีวิต หรือประเพณีสิบสองเดือน ก็จะพบว่าชาวไทใหญ่นิยม “ถ่อมลิก” หรือฟังธรรม ในแต่ละโอกาสจะเลือกธรรมที่มีเนื้อหาสอดคล้องกับสถานการณ์ งานประเพณี เช่น

1) ในโอกาสขึ้นบ้านใหม่ ชาวไทใหญ่นิยมจะถ่อมลิกที่มีชื่อว่า “จิ่งต่ามุนิ” หรือมหาจินตามณีมนต์ ซึ่งเชื่อว่าจะช่วยปิดเป่าสิ่งชั่วร้ายออกไปจากบ้านเรือน และจะบังเกิดความร่มเย็นเป็นสุข ข้าวน้ำอุดมสมบูรณ์

2) ในการบำเพ็ญกุศลศพ ชาวไทใหญ่นิยมถ่อมลิกที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับการเจริญมรณสติ และเส้นทางสู่ความหลุดพ้น เช่น “ลิกซุติมะหานิปปานนะ” หรือ มหานิพพานสูตร

3) ในโอกาสทำบุญที่สำคัญ เช่น งานประเพณีปอยส่งลอง การถวายกฐิน การถวายอาคารศาสนสถาน การถวายพระพุทธรูป ฯลฯ เจ้าภาพมักจะว่าจ้างให้ “จะเร” แต่งหรือคัดลอกคัมภีร์ (ลิก) ขึ้นมาใหม่ โดยเนื้อหาจะกล่าวถึงอานิสงส์ของประเพณีนั้นๆ เช่น ตำนานชากเส่ (ประวัติและอานิสงส์ของการให้ทานประเภทต่างๆ) สะแมงพะล่ายะแข่ง (ตำนานพระมหามัณีนีหรือเจ้าพะล่ายะแข่ง) เจ้าพะล่ายะหลินเหนว (พระพุทธรูปดินเหนียว) นอกจากนี้บางฉบับจะพบการแต่งประวัติการสร้างศาสนสถานนั้นๆ ตลอดถึงประวัติของผู้ที่เป็นเจ้าภาพในการทำบุญ เช่น ลิกวากเจ้าฟ้าเม็งกิ่งหลู่ส่งกาน (งานถวายกฐินของเจ้าฟ้าเม็งกิ่ง รัชฉาน) ลิกส่งกานเม็งปอน (งานถวายกฐินที่เมืองปอน รัชฉาน) ลิกหวากส่งลองห้าปา (งานปอยส่งลองจำนวนห้ารูป)

4) ในวันธรรมสวณะช่วงเทศกาลเข้าพรรษา ชาวไทใหญ่นิยมไปรักษาอุโบสถศีลที่วัด ในช่วงบ่ายนิยม “ถ่อมลิก” โดยคัดเลือกเอาธรรมชาดก หรือตำนานต่างๆ มาอ่าน เช่น อะลองหมากปิว อะลองขุนสามลอนางอุเปม นางจมพู เป็นต้น

ดังกล่าวนั้นจะเห็นได้ว่า พิธีกรรม “ถ่อมลิก” นอกจากจะเป็นการฟังธรรมเพื่อให้เกิดความรู้ความเข้าใจในหลักคำสอนทางพุทธศาสนาแล้ว ยังส่งผลให้ผู้ฟังเกิดการรับรู้เกี่ยวกับอานิสงส์ ในการถวายวัตถุทานประเภทต่างๆ เป็นการตอกย้ำความศรัทธา และนำไปสู่การผลิตซ้ำความเชื่อเกี่ยวกับการสร้างพระพุทธรูป ซึ่งส่งผลให้ชาวไทใหญ่มีศรัทธาที่จะสร้างพระพุทธรูปขึ้นอย่าง

ต่อเนื่อง อย่างไรก็ตาม แม้ว่าจะในปัจจุบันชาวไทยใหญ่จะรับรู้เกี่ยวกับอานิสงส์การสร้างพระพุทธรูปผ่านพิธีกรรม “ถ่อมล็ก” น้อยลง เนื่องจาก “จะเร” หรือผู้อ่านธรรมมีจำนวนลดลง และชาวไทยใหญ่รุ่นใหม่ไม่สามารถฟังภาษาไทยโบราณบางคำได้เข้าใจ แต่การรับรู้เกี่ยวกับอานิสงส์ได้ปรับเปลี่ยนรูปแบบ โดยรับรู้ผ่านการฟังพระธรรมเทศนาที่เทศน์โดยพระสงฆ์ในโอกาสสำคัญต่าง ๆ ตลอดจนการรับรู้ผ่านสื่อสารสนเทศชนิดอื่น เช่น หนังสือ อินเทอร์เน็ต รายการธรรมะ เป็นต้น



ภาพที่ 10 จะเรสล็ก ในพิธีต่างซอมต่อหลวง (พิธีถวายข้ามรูปายาส) วัดผาบ่องใต้ ตำบลผาบ่อง อำเภอเมือง จังหวัดแม่ฮ่องสอน

4.4 พิธีกรรมเกี่ยวกับพระพุทธรูป: คุณค่าและความหมาย

พิธีกรรมเกี่ยวกับพระพุทธรูปที่สำคัญ ได้แก่ พิธีพุทธาภิเษกพระพุทธรูป พิธีต่างซอมต่อหลวง พิธีกันต้อ และพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธรูปสำคัญของเมือง พิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธรูปของชาวไทยใหญ่มีความหมายและคุณค่าแฝงอยู่ ยิ่งไปกว่านั้นพิธีกรรมยังมีการปรับตัวอย่างต่อเนื่องเพื่อให้สอดคล้องกับบริบทของสังคมที่เปลี่ยนแปลงไป ดังนี้

4.4.1 พิธีพุทธาภิเษกพระพุทธรูป

พระพุทธรูป หมายถึง รูปเปรียบหรือรูปแทนองค์พระพุทธรเจ้า⁷¹ ซึ่งสร้างขึ้นจากวัสดุต่าง ๆ อาทิ หิน โลหะ ไม้ กระจาดาช ผ้า ฯลฯ รูปเหมือนพระพุทธรเจ้าจะมีความสมบูรณ์ สามารถมองได้ 2 นัยยะ ได้แก่ ประการแรก รูปเหมือนซึ่งสร้างขึ้นเป็นสัญลักษณ์แทนองค์พระพุทธรเจ้า จากวัสดุต่างๆ

⁷¹ ราชบัณฑิตยสถาน. (2556). *พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554*. กรุงเทพฯ: ราชบัณฑิตยสถาน. หน้า 842.

ถือว่ามีความเป็นพระพุทธรูปโดยสมบูรณ์ในตัวเอง แม้มิได้ผ่านพิธีกรรมพุทธานิเชก ประการที่สอง มีความเชื่อว่ารูปเหมือนหรือรูปสัญลักษณ์แทนองค์พระพุทธรูป หรือพระพุทธรูปจะสมบูรณ์ก็ต่อเมื่อได้ผ่านพิธีกรรมพุทธานิเชก ซึ่งเป็นพิธีกรรมที่มีความหมายในการเปลี่ยนสถานะของวัสดุที่นำมาสร้างเป็นรูปเหมือนพระพุทธรูป ให้กลายเป็นพระพุทธรูป ซึ่งเป็นสัญลักษณ์แทนองค์พระพุทธรูปโดยสมบูรณ์

ชาวไทยใหญ่เรียกพิธีกรรมพุทธานิเชก ตามภาษาบาลีว่าพิธี “ปุตทาพิเสก๊ะ” ในส่วนของภาษาปาก หรือชาวบ้านทั่วไปเรียกว่า “ซวางใจพะล้า” หมายถึงพิธีกรรมที่จะทำให้พระพุทธรูปมี “ใจ” ซึ่งหมายถึงมีญาณบารมีของพระพุทธรูปประทับอยู่ ทำให้เป็นพระพุทธรูปที่สมบูรณ์ นอกจากนี้ชาวไทยใหญ่ยังเรียกพิธีกรรมพุทธานิเชกว่าพิธีกรรม “ต่างอะเหน่กะจา” ซึ่งมีที่มาจากบทเจริญพระพุทธมนต์ “ปฐมพุทธานิสิตคาถา” ซึ่งเป็นบทสำคัญที่ใช้ในพิธีกรรมดังกล่าว จากการเก็บข้อมูลพบว่าในปัจจุบัน พิธีกรรมพุทธานิเชกที่พบในพื้นที่ อำเภอเมือง จังหวัดแม่ฮ่องสอน สามารถจำแนกได้ 3 ประเภท ดังนี้

1) พิธีกรรมพุทธานิเชก ที่ได้รับอิทธิพลจากภาคกลาง นิยมใช้แบบแผนในการประกอบพิธีกรรมตามแบบอย่างพิธีพุทธานิเชกของภาคกลาง (กรุงเทพฯ) เน้นการเจริญพระพุทธมนต์ ธรรมจักรกัปปวัตนสูตร พิธีกรรมดังกล่าวแพร่ขยายเข้ามาในพื้นที่แม่ฮ่องสอน พร้อมกับการขยายอิทธิพลของประเพณีทางพุทธศาสนาจากรัฐไทย

2) พิธีกรรมพุทธานิเชก แบบพื้นเมืองหรือแบบล้านนา เป็นพิธีกรรมที่ชาวไทยใหญ่ได้รับอิทธิพลจากวัฒนธรรมล้านนา ซึ่งมีเมืองเชียงใหม่เป็นศูนย์กลาง สืบเนื่องมาจากการรับพุทธศาสนานิกายโยน หรือ เกิงโยน ซึ่งปัจจุบันพบว่ามียุรูปแบบพิธีกรรม แบ่งออกได้ 2 กลุ่ม ดังนี้

กลุ่มแรก พิธีกรรมที่รับอิทธิพลมาจากเกิงโยนโบราณ ในกรณีของเมืองแม่ฮ่องสอน ผู้เป็นเจ้าของพิธีคือ เจ้าสลาตาแสง พระภิกษุชาวไทยใหญ่ ที่อพยพมาจากเมืองหมอกใหม่ รัฐฉาน สหภาพเมียนมาร์ ซึ่งจำพรรษาที่วัด ทุ่งสาแล ตำบลนาปู่ป้อม อำเภอปางมะผ้า จังหวัดแม่ฮ่องสอน⁷² เป็นพระนักเทศน์ชื่อดังและเป็นเจ้าพิธีในการประกอบพิธีพุทธานิเชก เจ้าสลาตาแสงเป็นพระภิกษุที่บวชในนิกายโยน ดังนั้นการประกอบพิธีกรรม ตัวอักษรที่ใช้ในการจารึกคัมภีร์ และทำนองการสวดมนต์จึงเป็นแบบโยน การประกอบพิธีตามรูปแบบดังกล่าว เช่น พิธีพุทธานิเชกพระประธานวัดคากาน ตำบลคากาน อำเภอเมือง จังหวัดแม่ฮ่องสอน เมื่อ พ.ศ. 2551⁷³

กลุ่มที่สอง เนื่องจากคณะสงฆ์จังหวัดแม่ฮ่องสอน มีความสัมพันธ์กับคณะสงฆ์จังหวัดอื่นๆ ในภาคเหนือ โดยเฉพาะคณะสงฆ์จังหวัดเชียงใหม่ จึงรับเอาพิธีกรรมพุทธานิเชกแบบล้านนา ซึ่งเป็นประเพณีนิยมในปัจจุบันมาใช้ โดยพิธีกรรมดังกล่าวเป็นการผสมผสานระหว่างพิธีกรรมพุทธานิเชกแบบล้านนาดั้งเดิมและพิธีกรรมแบบภาคกลางซึ่งได้รับอิทธิพลจากกรุงเทพฯ เช่น พิธีพุทธานิเชก พระเจ้าพะล้าละแข่งจำลอง วัดหัวเวียง เมื่อ พ.ศ. 2555⁷⁴

3) พิธีฮอปฏิฐาน คือการสาธยายพระอภิธรรม 7 คัมภีร์ โดยเน้นคัมภีร์สุดท้ายคือปฏิฐานซึ่งได้รับความนิยมเป็นอย่างมากในกลุ่มชาวพุทธในประเทศพม่า เชื่อว่าจะสามารถปิดเป่าภัย

⁷² มรณภาพเมื่อพุทธศักราช 2557

⁷³ นายอหว่า เมืองเหล็ก จะเรประจําหมู่บ้านคากาน ตำบลหัวผา อำเภอเมือง จังหวัดแม่ฮ่องสอน (สัมภาษณ์, 20 เมษายน 2559)

⁷⁴ พระญาณวิโรกร เจ้าอาวาสวัดหัวเวียง ตำบลจองคำ อำเภอเมือง จังหวัดแม่ฮ่องสอน (สัมภาษณ์, 15 มีนาคม 2560)

อันตรายเป็นต้น และทำให้เกิดความอุดมสมบูรณ์แก่ ผู้คน วัด หมู่บ้าน และเมือง พิธีฮอปปี้ฐานจะใช้ เวลาเจริญสาธยาย 3 - 7 วัน ดังเช่นในเดือนพฤศจิกายน พ.ศ. 2554 วัดผาบ่องใต้ ตำบลผาบ่อง อำเภอเมือง จังหวัดแม่ฮ่องสอน ได้ประกอบพิธีพุทธภิเษกพระพุทธรูปและฮอปปี้ฐานเป็นเวลา 3 วัน 3 คืน ซึ่งต้องนิมนต์พระภิกษุที่สามารถอ่านภาษาบาลีที่จารึกด้วยอักษรพม่ามาเป็นองค์สาธยายกว่า 20 รูป⁷⁵

แม้ว่าพิธีกรรมพุทธภิเษกของชาวไทใหญ่ในพื้นที่แม่ฮ่องสอนในปัจจุบันจะมีความ หลากหลาย ซึ่งเกิดจากการรับอิทธิพลจากวัฒนธรรมข้างเคียง แต่ยังคงมีจุดร่วมสำคัญของพิธีกรรมดัง กล่าวคือ พิธีกรรมต่างอะเหนะกะจ่า และพิธีกรรมต่างหอมต่อหลวง ซึ่งจะกล่าวถึงดังต่อไปนี้

1) พิธีกรรมต่างอะเหนะกะจ่า

หัวใจสำคัญของพิธีพุทธภิเษกตามความเชื่อของคนไทใหญ่ คือพิธีกรรมต่างอะ เหนะกะจ่า หมายถึง พิธีเจริญพระพุทธรูปมนต์สมโภชองค์พระพุทธรูป หรือพระพุทธรูปใหม่ที่สร้างขึ้น โดยจะประกอบพิธีในช่วงเวลาย่ำรุ่ง (ประมาณ 5.00 น.) อีกนัยหนึ่งเชื่อว่าเป็นการอัญเชิญญาณบารมี ของพระพุทธรูปเจ้ามาสถิตในองค์พระ รวมถึงการเบิกพระเนตรพระพุทธรูป เพื่อให้เป็นพระพุทธรูปที่ สมบูรณ์ เป็นพุทธานุสติให้พุทธศาสนิกชนได้กราบไหว้สักการะ โดยชื่อของพิธีกรรม “ต่างอะเหนะกะ จ่า” มาจากบทสวด “ปฐมพุทธภาสิตคาถา” ความว่า

*“อะเนกะชาติสังสารัง สันธาวิสัง อะนิพพิสัง คะหะการัง คะเวสันโต
ทุกขา ชาติ ปุณ்பุณัง คะหะการะกะ ทิวโฐสิ ปุณะ เคหัง นะ กาทะสิ สัพพา เต ผาสู
กา ภักคา คะหะกุตัง วิสังชะตัง วิสังขาระคะตัง จิตตัง ตัณหานัง ชะยะมัชชะคะ”⁷⁶*

เนื่องจากบทสวดนี้ขึ้นต้นด้วยคำว่า “อะเนกะชาติ” ออกเสียงภาษาไทยใหญ่ว่า “อะเหนะกะจ่า” ชาวไทใหญ่จึงเรียกพิธีกรรมนี้ว่า “ต่างอะเหนะกะจ่า” โดยคำว่า “ต่าง” หมายถึงการ ยกหรือบรรจุ ดังนั้น ต่างอะเหนะกะจ่า หมายถึงการบรรจุพระพุทธรูปให้เข้าไปในองค์พระพุทธรูป⁷⁷ นอกจากบทปฐมพุทธภาสิตคาถาแล้ว ในพิธีกรรมจะมีบทสวดสำคัญอีกคือ “บทธัมมจักรกัปปวัตตน สสูตร” ซึ่งเป็นการแสดงธรรมครั้งแรกของพระพุทธเจ้า เหตุการณ์ครั้งนั้นทำให้พระรัตนตรัยครบองค์ สาม คือ พระพุทธ พระธรรม และพระสงฆ์ และ “บทปะฏิจจะสะมุปปาทะปาฐะ” ซึ่งมีเนื้อหา เกี่ยวกับการหลุดพ้นจากอัสวกิเลสทั้งปวง

จากการเก็บข้อมูล พบว่าตามธรรมเนียมปฏิบัติในพื้นที่เมืองแม่ฮ่องสอน แม้ว่า พิธีกรรมพุทธภิเษกจะจัดในรูปแบบใดก็ตาม (แบบภาคกลาง แบบล้านนา แบบพม่า) แต่ในช่วงเช้า ของวันรุ่งขึ้น จะต้องมีการประกอบพิธีกรรม “ต่างอะเหนะกะจ่า” และพิธีกรรม “ต่างหอมต่อหลวง” จึงจะถือว่า พิธีกรรมพุทธภิเษกมีความสมบูรณ์

⁷⁵ พระครูอนุกุลสิลสังวร เจ้าอาวาสวัดผาบ่องใต้ อ.เมือง จ.แม่ฮ่องสอน (สัมภาษณ์, 17 มีนาคม 2560)

⁷⁶ พระครูอุบลสัมภักดี (ม.ป.ป.). ปีบสูตรมนต์ต้น. ม.ป.ท.

⁷⁷ พระครูอนุกุลสิลสังวร เจ้าอาวาสวัดผาบ่องใต้ อ.เมือง จ.แม่ฮ่องสอน (สัมภาษณ์, 17 มีนาคม 2560)



ภาพที่ 11 พิธีพุทธาภิเษก พระพุทธรูปวัดคากาน ตำบลห้วยผา อำเภอเมือง จังหวัดแม่ฮ่องสอน โดยจัดพิธีกรรมตามรูปของนิกายโยน (เกิงโยน) แบบโบราณ



ภาพที่ 12 เจ้าสลาตาสง เจ้าอาวาสวัดทุ่งสาแล ตำบลนาปู่ป้อม อำเภอปางมะผ้า จังหวัดแม่ฮ่องสอน

2) พิธีต่างขอมต่อหลวงและต่างขอมต่อหลวง

ชาวไทยใหญ่เชื่อว่าพระพุทธรูปมีชีวิต โดยเฉพาะพระพุทธรูปที่ผ่านพิธีกรรม “ขวางใจพะล้า” หรือ “ต่างอะเหน่กะจา” แล้ว ดังนั้นในช่วงเช้าตรู่ของทุกวัน ชาวไทยใหญ่จะถวายภัตตาหารแด่พระพุทธรูป (ถวายข้าวพระพุทธร) ทั้งที่ประดิษฐานอยู่ที่บ้านและที่วัด เรียกว่า “พิธีกรรมต่างขอมต่อ” ซึ่งสามารถแบ่งได้ 2 ประเภทคือ พิธีกรรมต่างขอมต่อ และพิธีกรรมต่างขอมต่อหลวง

2.1) พิธีกรรมต่างขอมต่อ

ในชีวิตประจำวันของชาวไทยใหญ่จะทำพิธี “ต่างขอมต่อ” ที่บ้านในยามเช้าตรู่ของทุกวัน และในส่วนของวัด หลังจากพระสงฆ์กลับจากออกบิณฑบาตรแล้ว ก็จะนำภัตตาหารที่ได้จัดใส่ภาชนะ จากนั้นจึงนำไปถวายพระพุทธรเจ้า (ต่างขอมต่อ) ก่อนฉันจังหัน ซึ่งคำถวายขอมต่อมีหลายสำนวน ตัวอย่างเช่น

“ออก่าชะ ออก่าชะ ออก่าชะ จังไหน์ไต่ข้า มีตางขอมหอมโหยฮีน เค็งตาง ตานก้าบ หลู่ อี้กโล่ยพอเจ่นเจ้มลัมขมผาด อะระสา์กู่ล่องม็อยู่เจเมว อี้กข้า้น้ำักัดน้ำ ไสไม้หมอกหญ่า เตนไต่โคหลู่ตางตาน ข้าจั้งนอมหนุ กอมจู้จา พระรัตนเอ็งเหนอ เม็ง โม่บกอมกานก้าบเจ้าข้าอ้อ

อะโจตางหลีม็ใจไต่มองตองตา ตะลาเก่าใจอานแจ็งแลงปอง ให้ไล่เฮ็ดก้อ ปึงหย่าซีเจ้าแมยัดแห่นช่อง อั้งปั้งคีนวัน ให้ไล่ฮู้แจ็งลือกี้ ลอกู้ตตะลา ปึงหย่าไหล จอดเล็ง แลงปองตองเจ ให้ไล่เจวถึง หอมหิงนิปปาน ผุงกี้ตเอ โม่มากโล่ยดำ หมุน เอ้ย หมุนนอ สาตุ้ สาตุ้ สาตุ้”⁷⁸

แปลได้ว่า โอกาสนี้ ข้าพเจ้า ได้น้อมนำมาซึ่งภัตตาหาร ซึ่งมีรสชาติครบถ้วน ทั้ง เค็ม ส้ม ขม ผาด พร้อมด้วย น้ำดื่มที่ใสเย็น ดอกไม้ และประทีป ขอน้อมถวายแด่พระพุทธรเจ้า ด้วยความนอบน้อมด้วยอาณิสยนี้ ขอให้ได้เข้าใจในพระธรรม ให้ได้พบกัลยาณมิตร ให้ได้มีปัญญา รู้แจ้งทั้งทางโลกียะ และโลกุตระ ให้ได้ถึงซึ่งพระนิพพาน อันเป็นแดนบรมสุขด้วยเทอญ สาธุ สาธุ สาธุ

ตามความเชื่อของชาวไทยใหญ่ การต่างขอมต่อที่บ้านในทุก ๆ เช้า นอกจากจะเป็นการถวายอามิสบูชาต่อพระพุทธรเจ้าแล้ว ยังเชื่อว่ามีอาณิสยเสมือหนึ่งได้ถวายภัตตาหารแด่องค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้า นอกจากนี้ยังเชื่อว่าจะทำให้ข้าวน้ำโภชนาหาร รวมถึงการประกอบสัมมาชีพของสมาชิกในครอบครัวนั้นมีความอุดมสมบูรณ์ การทำการเกษตรหรือการค้าจะประสบความสำเร็จ สมาชิกในครอบครัวจะมีความสนิทสนมกลมเกลียว รักใคร่ปรองดองกัน ในทางกลับกัน เชื่อว่า หากบ้านเรือนใด ตื่นเช้าขึ้นมาหุงหาอาหาร จนกลิ่นของอาหารโหยไปถึงพระพุทธรูป แต่บ้านนั้นไม่ต่างขอมต่อ จะทำให้ทำมาหากินฝืดเคือง ในครอบครัวเกิดความแตกแยก เป็นต้น⁷⁹

⁷⁸ เจ้าส่าหว่าหย่ามะ. (ม.ป.ป.). *บ๊อบแก้มมือ*. ตองจี: ม.ป.ท.

⁷⁹ นางอัมพร สุรินตะ ผู้อาวุโส ตำบลเวียงใต้ อำเภอป่าตอง จังหวัดแม่ฮ่องสอน (สัมภาษณ์, 18 ธันวาคม 2559)

2.2) พิธีกรรมต่างขอมต่อโหลง

พิธีกรรมต่างขอมต่อโหลง ถูกถ่ายทอดมาจากพุทธประวัติตอนนางสุชาดา ถวายข้าวมธุปายาสแด่พระมหาบุรุษ ตามประวัติกล่าวว่า นางสุชาดาเป็นธิดาของเสนียะเศรษฐี เมื่อแต่งงานแล้ว นางได้ตั้งจิตอธิษฐานที่ต้นไม้ศรีมหาโพธิ์ (ต้นอัสสัตถะ) ที่ตั้งอยู่ริมฝั่งแม่น้ำเนรัญชรา ขอให้ได้บุตรชายไว้สืบสกุล ต่อมานางสุชาดาคลอดบุตรเป็นชาย เมื่อสมปรารถนาแล้วเรื่องการถวาย พิธีกรรมที่ต้นไม้ศรีมหาโพธิ์จึงติดค้างอยู่ในใจนางเรื่อยมา ต่อมาวันหนึ่ง พระมหาบุรุษได้นั่งประทับใต้ ต้นไม้ที่นางสุชาดาเคยตั้งจิตอธิษฐาน คนรับใช้ของนางสุชาดามาพบ ด้วยมหาบุรุษลักษณะของพระ มหาบุรุษทำให้คนรับใช้เข้าใจว่าเป็นรุกขเทวดามาสำแดงตนให้เห็น จึงรีบไปแจ้งแก่นายตนว่า นาง สุชาดาเมื่อสดับแล้วเชื่อว่าพระมหาบุรุษคือรุกขเทวดาที่นางเคยอธิษฐานขอบุตรชาย จึงได้หุงข้าว มธุปายาสด้วยความประณีต แล้วปั้นเป็นก้อนวางลงบนถาดทองคำจำนวน 50 ก้อน นำไปถวายแด่ พระมหาบุรุษ เมื่อรับแล้วพระมหาบุรุษได้แบ่งข้าวจำนวน 1 ก้อน วางไว้บนพื้นดินอุทิศให้เทพเทวดา และสรรพสัตว์ทั้งหลาย หลังจากเสวย ในวันรุ่งขึ้นพระมหาบุรุษได้บรรลุอนุตรสัมมาสัมโพธิญาณ โดย เหตุอันกล่าวมานี้ ชาวไทใหญ่เชื่อว่าด้วยพลานิสงส์แห่งข้าวมธุปายาส จึงส่งผลให้พระมหาบุรุษมีกำลัง ในการทำความเพียรจนสามารถชนะกิเลสอาสวะ ก่อให้เกิดปัญญาญาณบรรลุธรรมเป็นพระพุทเจ้า⁸⁰

พิธีถวายข้าวมธุปายาสหรือต่างขอมต่อโหลง แต่เดิมทุกวัดนิยมถวายในวัน เพ็ญขึ้น 15 ค่ำ เดือน 10 (เพ็ญสิบมน) ซึ่งดำเนินการโดยคณะสงฆ์และคณะศรัทธาของแต่ละวัด และ บางวัดในหนึ่งรอบปีอาจมีพิธีต่างขอมต่อโหลงมากกว่า 1 ครั้ง เช่น วัดหัวเวียง จะมีพิธีกรรมต่างขอม ต่อโหลงในวันเพ็ญเดือน 4 ของทุกปี ซึ่งจัดขึ้นพร้อมกับงานปอยพะล้าละแข่ง หรืองานนมัสการพระ มหามัณเฑียร รวมแล้วจึงมีพิธีต่างขอมต่อโหลง ปีละ 2 ครั้ง อย่างไรก็ตาม เมื่อประมาณ พ.ศ. 2508 คณะ สงฆ์และคณะศรัทธาวัดต่างๆ ในพื้นที่เขตเทศบาลเมืองแม่ฮ่องสอนและชุมชนใกล้เคียง⁸¹ ได้ประชุมหารือกันว่าจากประเพณีที่มีมาแต่เดิม คือแต่ละวัดประกอบพิธีต่างขอมต่อโหลงตรงกันในวันเพ็ญ เดือน 10 นั้น เป็นสิ่งที่ดีงาม แต่เมื่อยุคสมัยแปรเปลี่ยนไป วิถีชีวิตของผู้คนเปลี่ยนจากการทำ การเกษตร สู่อุตสาหกรรมประจำ ไม่สามารถมาช่วยเหลืองานวัดได้มากดังเช่นสมัยก่อน และการจัด พิธีกรรมต่างขอมต่อโหลงพร้อมกันทุกๆ วัดในวันเพ็ญเดือนสิบทำให้จำนวนของผู้มาร่วมงานในแต่ละ วัดมีจำนวนไม่มากนัก เพราะต้องกระจายไปตามวัดต่างๆ จึงควรมีการปรับเปลี่ยนเพื่อให้คณะศรัทธา แต่ละวัดสามารถเวียนไปช่วยเหลือเตรียมพิธีการของวัดอื่น ๆ ได้ เป็นการสร้างความสัมพันธ์อันดี ระหว่างคณะศรัทธาของแต่ละวัดในชุมชน^{82 83} ดังนั้น ที่ประชุมจึงตกลงกำหนดให้แต่ละวัดจัด พิธีกรรมต่างขอมต่อโหลงในช่วงเทศกาลเข้าพรรษา เริ่มตั้งแต่วันเพ็ญเดือน 8 แล้วเวียนจัดในทุกวัน พระไปจนกระทั่งออกพรรษา และใช้เป็นแบบแผนสืบเนื่องมาถึงปัจจุบัน ดังนี้

⁸⁰ เจ้าคุณหลี่. (2538). *ปั้นปั้นตะเจ้า*. มณฑลพะเยา: สุคะวดี.

⁸¹ ชุมชนใกล้เคียงหมายถึง ชุมชนที่อยู่ในเขตพื้นที่ตำบลปางหมู และตำบลผาบ่อง แต่มีพื้นที่ที่ตั้งติดกับเขตเทศบาลเมืองแม่ฮ่องสอน และมีความสัมพันธ์กับวัดในเขตเทศบาลผ่านระบบหัววัด เช่น วัดผาอ่าง ตำบลปางหมู

⁸² พระครูอนุกิตติสุตาทรร เจ้าคณะอำเภอเมืองแม่ฮ่องสอน เจ้าอาวาสวัดผาอ่าง (สัมภาษณ์, 16 กุมภาพันธ์ 2560)

⁸³ นายบุญเลิศ วิรัตน์ภรณ์ ผู้อำนวยการ ตำบลจองคำ อำเภอเมือง จังหวัดแม่ฮ่องสอน (สัมภาษณ์, 15 มีนาคม 2560)

ตารางที่ 1 การประกอบพิธีกรรมต่างซอมต่อหลวงในพื้นที่เทศบาลเมืองแม่ฮ่องสอน และชุมชน
ใกล้เคียง

วันพระในช่วงเทศกาลเข้าพรรษา	วัดที่ประกอบพิธีกรรมต่างซอมต่อหลวง
1. วันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 8	วัดก้าก่อ
2. วันแรม 8 ค่ำ เดือน 8	วัดกุงเปา
3. วันแรม 15 ค่ำ เดือน 8	วัดจงกลาง
4. วันขึ้น 8 ค่ำ เดือน 9	วัดม่วยต่อ
5. วันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 9	วัดจงคำ
6. วันแรม 8 ค่ำ เดือน 9	วัดดอนเจดีย์
7. วันแรม 15 ค่ำ เดือน 9	วัดหัวเวียง
8. วันขึ้น 8 ค่ำ เดือน 10	วัดพระนอน
9. วันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 10	วัดกลางทุ่ง
10. วันแรม 8 ค่ำ เดือน 10	วัดไม้แจะ
11. วันแรม 8 ค่ำ เดือน 10	วัดผาอ่าง, วัดชานเมือง
12. วันขึ้น 8 ค่ำ เดือน 11	วัดปางลือ
13. วันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 11	ไม่มีการประกอบพิธีกรรมต่างซอมต่อหลวง เนื่องจากเป็นวันออกพรรษา

ในกรณีของหมู่บ้านที่มีวัดตั้งอยู่มากกว่า 1 แห่ง เช่น หมู่บ้านผาบ่อง ตำบล
ผาบ่อง อำเภอเมือง จังหวัดแม่ฮ่องสอน ซึ่งเป็นหมู่บ้านที่มีวัดประจำหมู่บ้าน 2 แห่ง ได้แก่ วัดผาบ่อง
เหนือ และวัดผาบ่องใต้ คณะศรัทธาของทั้ง 2 วัดได้ตกลงร่วมกันว่า วัดผาบ่องใต้จะจัดพิธีกรรมต่าง
ซอมต่อหลวง ในวันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 8 และวัดผาบ่องเหนือ จะจัดพิธีกรรมต่างซอมต่อหลวง ในวันขึ้น
15 ค่ำ เดือน 10 ทั้งในกรณีของวัดในพื้นที่เทศบาลเมืองแม่ฮ่องสอน หรือวัดในหมู่บ้านผาบ่อง เป็น
กระบวนการปรับตัวทางวัฒนธรรม เพื่อให้พิธีกรรมสามารถดำรงอยู่ได้ภายในกระแสความ
เปลี่ยนแปลงของสังคม

พิธีกรรมต่างซอมต่อหลวง มีขั้นตอน 2 วัน คือว่าแสนหลู่ (วันแตงดา/ วัน
เตรียมการ) และวันหลู่ (วันถวายข้าวซอมต่อหลวง) ดังนี้

วันที่ 1 วันแสนหลู่ (วันแตงดา/ วันเตรียมการ)

ในวันแตงดาเครื่องไทยทาน ชาวบ้านจะนำเอาโภชนาหาร ดอกไม้ มา
รวมกันที่วัด เพื่อช่วยกันจัดเตรียมเครื่องไทยทาน ซึ่งสามารถแบ่งเป็น 2 ส่วน ดังนี้

ข้าวมธุปายาส

กรรมวิธีการปรุงข้าวมธุปายาส หรือข้าวซอมต่อหลวง เริ่มต้นจากการ
คัดเลือกเมล็ดข้าวที่สมบูรณ์ ไม่แตก ไม่หัก เพื่อเตรียมนำไปนึ่ง ส่วนใหญ่ใช้ข้าวเหนียว เนื่องจาก
สามารถปั้นเป็นก้อนได้ง่าย จากนั้นจึงนำข้าวไปแช่น้ำไว้ (หมาข้าว)

ขั้นตอนการนึ่งข้าวมธุปายาสถือว่าเป็นขั้นตอนสำคัญ จะทำการนึ่งเวลาประมาณ 02.00 น. บริเวณที่จะทำการนึ่งข้าว จะกั้นด้วยราชวัตร ประดับด้วยหน่อกล้วย หน่ออ้อย ซึ่งเป็นสัญลักษณ์ของความอุดมสมบูรณ์ ด้านบนซึ่งด้วยผ้าสีขาว เรียกว่า “ผ้าปักตาน” หรือผ้าเพดาน เพื่อป้องกันฝุ่นละออง ในส่วนของก้อนเส้าสามก้อนที่ใช้ตั้งหม้อนึ่งข้าว จะตั้งรูปสัตว์มงคล 3 ชนิด ได้แก่ ก่าโหล่น (ครุฑ) นากา (พญานาค) และ ส่างซี (สิงห์) ซึ่งสัตว์ทั้งสามมีความหมาย ดังนี้

ครุฑ (ก่าโหล่น) เป็นอมมุขยั้งสัตว์กึ่งเทพ มีรูปร่างครึ่งนกครึ่งคน ตามความเชื่อของศาสนาพราหมณ์เชื่อว่าเป็นพาหนะของพระนารายณ์ ชาวไทใหญ่เชื่อว่า ครุฑ มีอำนาจในการป้องกันสิ่งชั่วร้าย หรือภัยอันตรายที่จะเกิดขึ้นทางอากาศ

สิงห์ (ส่างซี) เป็นสัตว์ในตำนาน มีฤทธิ์มาก เชื่อว่าจะทำหน้าที่ป้องกันสิ่งชั่วร้าย หรือภัยอันตรายที่จะเกิดขึ้นบนพื้นดิน

พญานาค (นากา) เป็นกึ่งเดรัจฉานกึ่งเทพ มีอำนาจในเมืองบาดาล เชื่อว่าจะทำหน้าที่ป้องกันสิ่งชั่วร้าย หรือภัยอันตรายที่จะเกิดขึ้นจากผืนน้ำ ใต้พิภพ หรือเมืองบาดาล⁸⁴

จากความเชื่อเกี่ยวกับสัตว์ในตำนานที่มีอำนาจ จึงนำมาใช้เป็นสัญลักษณ์เพื่อป้องกันภัยอันตรายที่จะเกิดขึ้นในพิธีกรรมถวายข้าวมธุปายาส โดยเฉพาะขั้นตอนสำคัญขั้นตอนหนึ่งคือการหุงข้าวมธุปายาส นอกจากนี้ ยังสื่อความหมายให้เห็นว่า แม้สัตว์เดรัจฉานหรือเทพที่มีฤทธิ์อำนาจ ยังยอมสโรราบต่อพุทธานุภาพของพระพุทธเจ้า อีกนัยยะหนึ่ง สื่อความหมายว่าพระพุทธเจ้าทรงเป็นบรมครูเอกทั้งโลกสวรรค์ โลกมนุษย์ และเมืองบาดาล

หลังจากนึ่งข้าวสุก จะนำข้าวมาเทลงในภาชนะ คลุกเคล้าด้วยน้ำมันและเนยให้เข้ากัน ผสมถั่ว งา จากนั้นจึงปั้นเป็นก้อนขนาดเท่าผลส้ม จำนวน 49 ก้อน จัดเรียงในภาชนะเพื่อเตรียมนำไปถวายเป็นพุทธบูชา อนึ่ง ขั้นตอนการหุงและปั้นข้าวจะต้องใช้สาวพรหมจรรย์ คือเด็กสาวที่ยังบริสุทธิ์ หรือผู้ที่ถืออุโบสถศีล (ศีล 8)

⁸⁴ พระครูอนุกูลศีลสังวร เจ้าอาวาสวัดผาบ่องใต้ ตำบลผาบ่อง อำเภอเมือง จังหวัดแม่ฮ่องสอน (สัมภาษณ์, 15 พฤษภาคม 2560)



ภาพที่ 13 มณฑลพิธีที่ใช้ประกอบพิธีหุงข้าวมธุปายาส วัดหัวเวียง อำเภอเมือง จังหวัดแม่ฮ่องสอน



ภาพที่ 14 รูปพญานาค ครุฑ และสิงห์ ซึ่งใช้ตั้งประจำก่อนเส้าทั้งสามก้อนในพิธีหุงข้าวมธุปายาส วัดหัวเวียง อำเภอเมือง จังหวัดแม่ฮ่องสอน

ในการประกอบพิธีกรรมต่างซอมต่อหลวง มีเครื่องสักการะสำคัญ ประกอบด้วย ต้นดอก ต้นผึ้ง ต้นเทียน ที่ วี หล่ำม (จ๊กจ่า) เครื่องควว เครื่องหวาน

1. ต้นดอก ประดิษฐ์โดยใช้หน่อกล้วยสูงประมาณ 80 – 100 ซม. ตั้งบนฐาน จากนั้นจึงนำดอกไม้บานาชนิดปักลงบนต้นกล้วยให้มีลักษณะเป็นพุ่ม
2. ต้นผึ้ง ทำโดยการหล่อขี้ผึ้งลงในพิมพ์รูปดอกไม้ แล้วนำดอกไม้มาเสียบก้าน ติดเกสร นำไปปักบนหน่อกล้วยสูงประมาณ 80 – 100 ซม. ตั้งบนฐาน ให้มีลักษณะเป็นพุ่ม
3. ต้นเทียน นำเทียนไขมาผูกติดกับก้านมะพร้าว แล้วปักลงบนหน่อกล้วยสูงประมาณ 80 – 100 ซม. ตั้งบนฐาน เทียนเป็นสัญลักษณ์ของธาตุไฟ และแสงแห่งปัญญา
4. ที หรือ ร่ม ทำโดยใช้กระดาษสีหรือกระดาษเงินกระดาษทอง มาพับเป็นรูปร่ม จากนั้นติดก้าน นำปักบนต้นอ้อขนาดสูง 80-100 ซม. โดยปักให้มีลักษณะเป็นพุ่ม เป็นสัญลักษณ์ของความร่มเย็น และยศศักดิ์
5. วี หรือ พัด ทำโดยใช้กระดาษมาตัดเป็นรูปพัดแบบพม่า จากนั้นติดก้าน นำปักบนต้นอ้อขนาดสูง 80-100 ซม. โดยปักให้มีลักษณะเป็นพุ่ม เป็นสัญลักษณ์ของธาตุลม
6. หล่ำม (จ๊กจ่า) หรือ ซ่อ หรือ ธงรูปสามเหลี่ยม ติดก้าน นำปักบนต้นอ้อขนาดสูง 80-100 ซม. โดยปักให้มีลักษณะเป็นพุ่ม เป็นสัญลักษณ์ของธาตุลม และความสำเร็จ หรือ การได้รับชัยชนะ



ภาพที่ 15 ที หรือ ร่ม ทำจากกระดาษ



ภาพที่ 16 วี หรือพัด ทำจากกระดาษ



ภาพที่ 17 จักจ่า หรือ ซ่อ



ภาพที่ 18 สถานที่ประกอบพิธีต่างซอมต่อหลวง (ถวายข้าวมรุปายาส) วัดผาบ่องใต้ ตำบลผาบ่อง อำเภอมือเมือง จังหวัดแม่ฮ่องสอน



ภาพที่ 19 เครื่องสักการะในพิธีต่างซอมต่อหลวง (ถวายข้าวมรุปายาส)



ภาพที่ 20 ข้าวหอมต่อหลวง (ข้าวมธุปายาส) จำนวน 49 ก้อน บรรจุในภาชนะเพื่อถวายต่อองค์พระ
สัมมาสัมพุทธเจ้า

การประกอบพิธีกรรมต่างซอมต่อหลวง จะเริ่มต้นขึ้นในช่วงเวลาประมาณ 5.00 น. ทั้งนี้ก่อนจะเริ่มพิธีกรรมต้องสังเกตท้องฟ้า เมื่อฟ้าเริ่มสว่างซึ่งชาวไทยใหญ่เรียกว่า “อ่าโหย่งเมิงป่อ” หรือ “เมิงแลง” จึงจะเริ่มพิธีกรรมได้ โดยมีลำดับพิธีกรรม ดังนี้

1) ประธานสงฆ์ นำพระภิกษุ สามเณร อุบาสก อุบาสิกา ไหว้พระและรับศีล
2) ประธานสงฆ์นำพระสงฆ์เจริญพระพุทธมนต์ ซึ่งประกอบด้วยบทสำคัญ คือ ปฐมพุทธภาสิตคาถา ปะฏิจจะสะมุปปาทะปาฐะ และธัมมจักรกัปปวัตตนสูตร (พิธีต่างอะเหนกะจ่า)

3) ประธานสงฆ์ กล่าวคำต่างซอมต่อหลวง (กล่าวคำถวายข้าวมธุปายาส)
4) ประธานสงฆ์นำพระภิกษุ สามเณร อุบาสก อุบาสิกา กล่าวคำขอขมาแม่เมตตา เสร็จพิธี

5) หลังจากพิธีกรรมต่างอะเหนกะจ่าและพิธีกรรมต่างซอมต่อหลวงเสร็จสิ้นลง จะถวายภัตตาหารเช้า (จังหัน) แต่พระภิกษุสงฆ์ ชาวไทใหญ่เรียกพิธีกรรมนี้ว่า “ก้าบซอม” และเลี้ยงอาหารแก่คณะศรัทธาผู้มาร่วมงาน ซึ่งชาวไทยใหญ่เรียกพิธีกรรมเลี้ยงอาหารว่า “จ่าก๊ะ” ซึ่งมาจากคำว่า “จาคะ” ในภาษาบาลี หมายถึง การให้ทาน ในที่นี้หมายถึงการให้ทานข้าวน้ำโภชนาหาร

ดังกล่าวมาเป็นพิธีกรรม และความหมายที่ปรากฏในพิธีกรรมและเครื่องสักการะที่ใช้ในพิธีกรรมต่างซอมต่อ และต่างซอมต่อหลวง ซึ่งเป็นพิธีกรรมที่ชาวไทยใหญ่นิยมปฏิบัติสืบเนื่องมาถึงปัจจุบัน

4.4.2 พิธีกั้นต้อระตะหน้าสามปา (ขอขมาพระรัตนตรัย)

การ “กั้นต้อ” หมายถึง การขอโทษ หรือขออภัย⁸⁵ ชาวไทใหญ่ให้ความเคารพต่อพระรัตนตรัย ซึ่งประกอบด้วย พระพุทธรูป พระธรรม พระสงฆ์ อย่างสูงสุด และยังรวมถึงบิดามารดา ครู อาจารย์ ผู้ประสิทธิ์ประสาทวิชาแขนงต่าง ๆ ดังปรากฏในบทสวด “กุงอะหนันต๊ะห้าเอียง” ซึ่งเป็นบทสวดเพื่อรำลึกถึงผู้มีพระคุณ 5 ประการ ได้แก่ พระพุทธรูป พระธรรม พระสงฆ์ บิดามารดา และครู อาจารย์ ความว่า

“ปู้ดะกูนอ อะหนันตอ	(พระพุทธรูปเจ้า มีพระคุณอนันต์)
อัมมะกูนอ อะหนันตอ	(พระธรรม มีพระคุณอนันต์)
สังฆะกูนอ อะหนันตอ	(พระสงฆ์ มีพระคุณอนันต์)
มาตาปิตุ์กูนอ อะหนันตอ	(บิดา มารดา มีพระคุณอนันต์)
อ่าจารย์ยะกูนอ อะหนันตอ	(อาจารย์ มีพระคุณอนันต์)
อี้เมปี้ด๊ะจ๊ะกึเเน อะหัม วันทามิ สัพพะตา”	(ข้าพเจ้าขอกราบไหว้บูชาคุณทั้งห้า) ⁸⁶

ด้วยเหตุนี้ ก่อนที่ชาวไทใหญ่จะประกอบพิธีกรรมทางศาสนา ทั้งในระดับบุคคลหรือสังคม เช่น ก่อนการสวดมนต์ไหว้พระประจำวัน ก่อนเริ่มนั่งสมาธิภาวนา ก่อนเริ่มพิธีกรรมทางศาสนา จะกล่าวคำขอขมาพระรัตนตรัยก่อน เพื่อเป็นการทบทวนตนเองว่าได้กระทำการล่วงเกินต่อพระรัตนตรัยทั้งทางกาย วาจา ใจ หรือไม่ อย่างไร และหากล่วงเกินด้วยตั้งใจ หรือไม่ตั้งใจ จะได้ขอขมากรรม เพื่อไม่ให้เป็นการกั้นต้อการปฏิบัติธรรมและการดำเนินชีวิต

ในอดีต ชาวไทใหญ่ในพื้นที่เมืองแม่ฮ่องสอนใช้บทสวดขอขมาพระรัตนตรัยหลายสำนวนแตกต่างกัน บางส่วนนิยมใช้บทสวดขอขมาพระรัตนตรัยเป็นภาษาบาลีพม่า (ม่าน) บางส่วนใช้บทสวดขอขมาพระรัตนตรัยเป็นภาษาบาลีแบบพื้นเมือง (โยน) บางส่วนใช้บทสวดขอขมาพระรัตนตรัยเป็นภาษาไทย ต่อมาในช่วงทศวรรษ 2520 พระอธิการคำอู่ อดีตเจ้าอาวาสวัดปางหมู ตำบลปางหมู อำเภอเมือง จังหวัดแม่ฮ่องสอน ซึ่งเป็นชาวไทใหญ่ที่อพยพมาจากรัฐฉานและเป็นพระนักเทศน์นักพัฒนา ได้นำเอา “ความกั้นต้อระตะหน้าสามเจ้า” (คำขอขมาพระรัตนตรัย) ซึ่งแต่งขึ้นและเป็นที่นิยมใช้แพร่หลายในรัฐฉาน ตั้งแต่ทศวรรษ 2500 เป็นต้นมา นิยมใช้ทั้งในเมืองหลวงของรัฐฉานคือเมืองตองยี และเมืองอื่น ๆ ในรัฐฉาน สหภาพเมียนมาร์ มาเผยแพร่ให้คณะศรัทธาญาติโยมในพื้นที่หมู่บ้านปางหมูได้ใช้ และต่อมาจึงขยายความนิยมไปสู่ชุมชนอื่นๆ⁸⁷ บทสวดดังกล่าวจะใช้สวดก่อนและหลังประกอบพิธีกรรมทางศาสนา โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อให้การบำเพ็ญทาน ศีล ภาวนา มีความบริสุทธิ์ โดยมีเนื้อความว่า

“ออก่าชะ ออก่าชะ ออก่าชะ ก่ายยะกั่ม วจีกั่ม มะนอ กั่ม หนั่งก้าโต้เท็ด
สบบว่า ใจจ่าม เป้นก่าม ตู้ดจะเร็ก เค็งเม็ก หล่าหล่าง เหม่าจ่าง เหม่าแจ็ด อะแป็ด
หลายแมว เจอหนัน อะโจปุ่นตวัก แป่ปากเอา๋หาย ยามไหน้ ตั้มตี พารายาดตะหน้า

⁸⁵ มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่. (2556). *พจนานุกรมภาษาไทใหญ่-ไทย*. เชียงใหม่: มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่. หน้า 3.

⁸⁶ แปลจากบทสวดถัมมะสังกัจจาลังกายไต

⁸⁷ พระครูอนุตตสังขกิจ เจ้าอาวาสวัดปางหมู เจ้าคณะตำบลปางหมู อำเภอเมือง จังหวัดแม่ฮ่องสอน (สัมภาษณ์, 16 กุมภาพันธ์ 2560)

ตะรายาดตะหนา สังขายาดตะหนา กะตียาดตะหนาเจ้าแมยัดสามเป็ง เจอหนั้น ข้า
มาหย่าโก้ว วางโห้ก้มต่อ ปู่จ้อคูกาน วานไหว้ ให้ไล่ โท่นถึงประฐะมะ ตูตียะ ตะติ
ยะ ป็อกนึ่ง สองป็อก สามเผ่า คูปเข้ายุคมือคือต่าง ต้นควางสี่เส่ วันเต่นะมอ ยอน
กันต่อไหว้ตีข้าเย้า

หนั่งอันอะโจเฮาข้า ไล่มาก้มหน้ายุคมือคือต่าง ต้นขวาง สี่เส่ วันเต่นะมอ
ยอนกันต่อไหว้ไหน้ จ้าดไหล ป่านไหลเสก้อ ให้ไล่ลอดขวางกางเส อะแปสี่เป็ง ก้าบ
สามเป็ง อะลากอะแปดแปดเป็ง หร่านสู่ห้าเป็ง วิปัตตีตะลาสี่เป็ง ปียะสะนะตะลา
ห้าเป็ง เจอนั้นเสแล ต้นในจ้าดสุด จ้าดเส้ง วันสิ้นเมอหน้านั้น ให้ฮบไล่ ส่วนตะลา
มากตะลา ไม้ตะลา นิป่านตะลาแมยัดนั้นเสก้ม ตู้ข้าออ”

แปลความได้ว่า ด้วยกายกรรม วจีกรรม มโนกรรม การผิดพลาดด้วยกาย วาจา
ในโอกาสนี้ ข้าพเจ้าขอตั้งจิตต่อพระรัตนตรัย พุทธรัตนะ ธรรมรัตนะ สังฆะรัตนะ ข้าพเจ้า ขอ
นั้งคุกเข่า ยกมือพนม และน้อมเศียรเกล้า ขอขมาต่อพระรัตนตรัย เป็นคำรบที่หนึ่ง คำรบที่สอง และ
คำรบที่สาม

ด้วยอนิสสที่ข้าพเจ้าได้มาน้อมเศียรเกล้า ขอขมาพระรัตนตรัยนี้ แม้เกิดในภพชาติใด
ขอให้รอดพ้นจากภัยอันตรายทั้งปวง ได้ถึงซึ่งมรรคผลนิพพานในอนาคตกาลเบื้องหน้าด้วยเทอญ

ในเวลาต่อมา คณะสงฆ์และพุทธศาสนิกชนชาวไทยใหญ่ในพื้นที่แม่ฮ่องสอน เห็นว่าบท
ขอขมาพระรัตนตรัยดังกล่าว มีเนื้อหาที่เหมาะสม ประกอบกับเป็นภาษาไทยใหญ่ที่สามารถฟังและ
เข้าใจได้โดยง่าย จึงมีมติให้นำบทสวดดังกล่าวมาใช้เป็นส่วนหนึ่งของพิธีกรรมต่าง ๆ ในพื้นที่
แม่ฮ่องสอน โดยหลังจากดำเนินพิธีกรรมทางศาสนาเป็นที่เรียบร้อยแล้ว ศาสนิกชนผู้มาร่วมพิธีกรรม
จะร่วมกันกล่าว “ความกันต้อ” ซึ่งปัจจุบันกลายเป็นอัตลักษณ์สำคัญในพิธีกรรมทางศาสนาของชาว
ไทยใหญ่ในพื้นที่เมืองแม่ฮ่องสอน โดยเรียกบทขอขมาพระรัตนตรัยภาษาไทยใหญ่ว่า “ความกันต้อออก่า
ชะ” เนื่องจากบทดังกล่าวขึ้นต้นด้วยคำว่า “ออก่าชะ”

4.4.3 พิธีหลู่สา่งกานพะล้า (พิธีถวายผ้าจีวรห่มองค์พระพุทธรูป)

เมื่อเข้าสู่ฤดูหนาว ชาวไทยใหญ่จะนำผ้าจีวร ซึ่งชาวไทยใหญ่เรียกว่า “ผ้าสา่งกาน” ห่ม
ถวายพระพุทธรูปเป็นพุทธบูชาในวันเพ็ญเดือน 12 สามารถแบ่งได้เป็น 2 ส่วนคือการห่มผ้าจีวรแก่
พระพุทธรูปบูชาที่บ้าน ซึ่งจะดำเนินการภายในครอบครัว และในส่วนของพระพุทธรูปที่วัด คณะ
ศรัทธาจะร่วมกันทำ “ผ้าสา่งกานค่า” (ผ้าจีวรทองคำ) ซึ่งคติการทำผ้าจีวรทองคำได้รับมาจากพุทธ
ประวัติเมื่อครั้งพระนางประชาบดีโคตมี ได้ทอผ้าจีวรด้วยทองคำถวายแด่พระพุทธเจ้าจำนวน 2 ผืน
พระพุทธเจ้ารับไว้ 1 ผืน ส่วนอีกผืนหนึ่งพุทธเจ้าได้มอบให้พระอชิตกุมาร (อะจิกตะมาเถ) ซึ่งเป็น
พระโอรสของพระเจ้าอชาตศัตรู และพระพุทธเจ้าได้มีพุทธทำนายว่าในอนาคตกาลเบื้องหน้า
พระอชิตกุมาร จะได้มาโปรดโลกเป็นพระศรีอาริยมตตรัย พระพุทธเจ้าองค์สุดท้ายในภัทรกัปนี้^{88 89}

⁸⁸ เจ้าคุณหลี่. (2538). *ปีนปีดตะเจ้า*. มัณฑะเลย์: สุกะวดี.

⁸⁹ สมัย สุทธิธรรม. (2531). *ปอยสา่งลอง*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์คุรุสภา.

จากความเชื่อดังกล่าวชาวไทยใหญ่จึงนิยมนำผ้าสีย้อมฝาด หรือผ้าที่ทอจากใยบัว (ผ้าใยโป้) หรือผ้าชนิดอื่น มาประดับตกแต่งด้วยกระดาษเงิน กระดาษทอง เลื่อมลูกปัด เรียกว่า “ผ้าส่งگانคำ” เพื่อน้อมถวายแด่พระพุทธรูปในช่วงฤดูหนาว ในบางพื้นที่ก่อนการถวายผ้าส่งگانคำ จะนำผ้าพาดบนโครงไม้ที่มีคานหาม ประดับประดาด้วยหน่อกล้วย หน่ออ้อย ดอกไม้ และเทียน ประโคมด้วยฆ้องกลองเพื่อเป็นการเฉลิมฉลอง จากนั้นจึงแห่แหนจากบ้านของเจ้าภาพเพื่อนำไปถวายเป็นพุทธบูชาที่วัด เช่น พิธีถวายผ้าส่งگانคำ วัดพระนอน อำเภอเมือง จังหวัดแม่ฮ่องสอน



ภาพที่ 21 คณะศรัทธาวัดพระนอนร่วมกันแห่ผ้าส่งگانคำ เพื่อนำไปหม่อมองค์พระนอน วัดพระนอน อำเภอเมือง จังหวัดแม่ฮ่องสอน



ภาพที่ 22 องค์พระนอนห่มด้วยผ้าสีงาคนคำ

4.4.4 พิธีชอนน้ำเจ้าพะล้า (พิธีสงฆ์น้ำพระ)

การชอนน้ำเจ้าพะล้า หรือการสงฆ์น้ำพระพุทธรูป นิยมปฏิบัติกันในช่วงเทศกาลสงกรานต์ ซึ่งเป็นช่วงเวลาของการเปลี่ยนศักราช (จุลศักราช) การสงฆ์น้ำพระเป็นการขอขมาลาโทษต่อองค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้าที่ได้ล่วงเกินด้วยกาย วาจา ใจ ในตลอดหนึ่งปีที่ผ่านมา นัยยะสำคัญของการสงฆ์น้ำพระนอกจากการฝึกตนให้เป็นผู้นอบน้อมเพื่อลดทิฐิมานะแล้ว ยังเป็นกุศโลบายของคนโบราณที่ต้องการทำความสะอาดพระพุทธรูป ซึ่งย่อมมีฝุ่นเกาะกรังมาตลอดหนึ่งปี ช่วงเทศกาลสงกรานต์ซึ่งเป็นฤดูร้อน ว่างเว้นจากการเกษตรจึงเป็นช่วงเวลาที่เหมาะสมต่อการทำความสะอาดพระพุทธรูปปฏิมา เพื่อให้สะอาดสดใส มีสง่าราศีเป็นที่น่าศรัทธาปสาทะต่อไป

ชาวไทยใหญ่นิยมสงฆ์น้ำพระด้วยน้ำที่แช่ฝักส้มป่อยซึ่งเป็นไม้ศักดิ์สิทธิ์ การสงฆ์น้ำพระนิยมกระทำทั้งพระพุทธรูปที่วัด และพระพุทธรูปที่บ้าน และยังจะพบว่าวัดไทยใหญ่หลายแห่งจะมี “หอสงฆ์น้ำพระ” ที่สร้างถาวรแยกเป็นการเฉพาะเรียกว่า “จองชอน” เช่น วัดต่อแพ อำเภอขุนยวม จังหวัดแม่ฮ่องสอน หรือวัดบางแห่งจะสร้างเป็นหอสงฆ์ชั่วคราวในช่วงเทศกาลสงกรานต์ เช่น วัดปางหมู วัดคากาน อำเภอเมือง จังหวัดแม่ฮ่องสอน

ดังกล่าวน่าจะเห็นได้ว่าพิธีกรรมเกี่ยวกับพระพุทธรูปของชาวไทยใหญ่สะท้อนให้เห็นแนวคิดของชาวไทยใหญ่ที่มีต่อพระพุทธรูป กล่าวคือ

ประการแรก ชาวไทยใหญ่เชื่อว่าพระพุทธรูปที่ผ่านพิธีกรรม ต่างอะเหนงกะจำ หรือขวางใจพะล้ามาแล้วมีชีวิตเหมือนมนุษย์ ดังนั้นในทุกเช้าชาวไทยใหญ่จึงต้องถวายภัตตาหารแด่พระพุทธรูป และในช่วงเวลาของการเปลี่ยนแปลงของฤดูกาลที่สำคัญ ได้แก่ ฤดูร้อนชาวไทยใหญ่เชื่อว่าเป็นช่วงเวลา ที่อากาศอบอ้าว สมควรที่จะนำพระมาสรงน้ำเพื่อคลายความร้อน โดยมีจุดประสงค์แฝงอยู่คือการทำ ความสะอาดพระพุทธรูป และในฤดูหนาวที่อากาศหนาวเย็นจะถวายผ้าห่มพระพุทธรูป

ประการที่สอง การถวายเครื่องสักการะในพิธีกรรมเชื่อว่าจะให้อานิสงส์แตกต่างกันซึ่งความเชื่อดังกล่าวถูกผลิตซ้ำผ่านคัมภีร์อานิสงส์ เช่น ตำนานชากเส่ ระบุว่าพระพุทธรูปของชาวไทใหญ่เชื่อในอานิสงส์ที่จะได้รับจากการถวายวัตถุทานแด่พระพุทธรูป

ประการสุดท้าย พิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธรูปของชาวไทใหญ่สะท้อนความเคารพและอ่อนน้อมต่อพระรัตนตรัย ยิ่งไปกว่านั้น ยังเป็นกุศโลบายที่ฝึกให้ชาวไทใหญ่สำรวมในอินทรีย์ และรู้จักทบทวนข้อผิดพลาดของตนเอง ดังเช่น พิธีกรรมกั้นต่อระตะหน้าสามเจ้า ซึ่งเป็นกลวิธีที่สำคัญที่ส่งเสริมให้เกิดกระบวนการทบทวนตนเอง โดยการสำรวมกาย วาจา ใจ เป็นต้น นอกจากนี้ยังกระตุ้นเตือนให้ชาวไทใหญ่ ให้รำลึกถึงคุณของบิดา มารดา บุพการี และครูอาจารย์ กล่าวได้ว่าเป็นกระบวนการที่มีประโยชน์อย่างยิ่งสำหรับสังคมทั้งในอดีตและปัจจุบัน

4.4.5 พิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธรูปสำคัญของเมือง

ตามความเชื่อของชาวไทใหญ่เมื่อสิ้นสุดฤดูกาลเก็บเกี่ยว นิยมจัดงาน “ปอยพะล้า” เพื่อสมโภชพระพุทธรูป และพระธาตุเจดีย์ศักดิ์สิทธิ์ จนมีคำกล่าวว่า “เหลินสี่ปอยพะล้า” หมายความว่าพอถึงช่วงเวลาเดือนสี่ตามปฏิทินจันทรคติของชาวไทใหญ่⁹⁰ เป็นช่วงเวลาของประเพณีสมโภชพระพุทธรูปและพระธาตุสำคัญ ประจำเมืองต่าง ๆ นอกจากนี้ยังมีพระพุทธรูปและพระธาตุที่ชาวไทใหญ่ให้ความนับถือมาก และมีงานประเพณีที่ยิ่งใหญ่ อาทิ งานปอยเหลินสี่เม็งสี่ป้อ (งานประเพณีปอยเดือนสี่ วัดบ่อโจเมืองสี่ป้อ รัฐฉานตอนเหนือ) งานปอยเหลินสี่เม็งกั้ง (งานประเพณีปอยเดือนสี่ ณ วัดม่วยต่อ เมืองกั้ง รัฐฉานตอนใต้)

ในกรณีของชุมชนไทใหญ่เมืองแม่ฮ่องสอน มีการกำหนดพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธรูปและพระธาตุสำคัญ จำนวน 2 งาน ได้แก่ งานปอยเจ้าพะล้าละแข่ง หรืองานนมัสการพระมหามัณนี วัดหัวเวียง จัดขึ้นในช่วงวันเพ็ญ เดือน 4 ของทุกปี และงานปอยป้ายหลอย หรืองานนมัสการพระธาตุดอยกองมู จัดขึ้นในช่วงวันเพ็ญเดือน 12 โดยถือว่าเป็นงานประจำเมืองซึ่งชาวเมืองทุกคนควรที่จะเข้าไปมีส่วนร่วม โดยมีรายละเอียด ดังนี้

1) งานปอยเจ้าพะล้าละแข่ง วัดหัวเวียง

พระเจ้าพะล้าละแข่ง หรือพระมหามัณนี ประดิษฐาน ณ วิหารพระเจ้าพะล้าละแข่ง วัดหัวเวียง เป็นพระพุทธรูปทรงเครื่อง ปางมารวิชัย หล่อด้วยโลหะสำริด ขนาดหน้าตัก 59 นิ้ว หล่อจำลองมาจากพระมหามัณนี ซึ่งประดิษฐาน ณ วัดมหามัณนี (วัดยะไซ) เมืองมณฑลเสลย์ สหภาพเมียนมาร์ เป็นพระพุทธรูปที่ชาวเมืองให้ความเคารพสักการะ และถือว่าเป็นพระพุทธรูปประจำเมือง

งานปอยเจ้าพาราละแข่ง หรืองานปอยเหลินสี่จองหัวเวียง ปัจจุบันใช้ชื่องานอย่างเป็นทางการว่า งานประเพณีนมัสการพระเจ้าพะล้าละแข่ง (พระมหามัณนี) วัดหัวเวียง อำเภอเมืองจังหวัดแม่ฮ่องสอน จะจัดขึ้นระหว่างวันขึ้น 11 – 15 ค่ำ เดือนสี่ ของทุกปี โดยในงานดังกล่าวจะมีพิธีกรรมสำคัญ ได้แก่ พิธีถวายน้ำสรงพัคตร์ และพิธีถวายข้าวมธุปายาส (ต่างซอมต่อหลวง)

⁹⁰ การนับเดือนทางจันทรคติของชาวไทใหญ่ตรงกับชาวไทยภาคกลาง

พิธีถวายสรงน้ำพระพักตร์ เป็นพิธีกรรมสำคัญโดยในวันขึ้น 14 ค่ำ เดือนสี่ หญิงสาวพรหมจรรย์ หรือ สตรีที่ถืออุโบสถศีล จะนำไม้ทานาคา มาฝนเพื่อทำน้ำสรงพระพักตร์ เจือด้วยผงไม้จันทน์ และน้ำสุคนธมาลา (น้ำดอกไม้มะลิ) หลังจากได้น้ำสรงพระพักตร์แล้วจะบรรจุไว้ในขันสาคร เวลาอรุณรุ่งของวันเพ็ญ ขึ้น 15 ค่ำ เดือนสี่ (ประมาณ 05.00 น.) เจ้าอาวาส พร้อมด้วยพระภิกษุสามเณร จะประกอบพิธีถวายน้ำสรงพระพักตร์ โดยนำน้ำที่เตรียมไว้เช็ดถูบริเวณพระพักตร์ หลังจากถวายน้ำสรงพระพักตร์ และสับพระพักตร์ให้แห้งแล้ว พระสงฆ์จะเจริญพระพุทธมนต์สมโภช (ต่างอะเห่นกะจ่า) จากนั้นจึงประกอบพิธีถวายข้าวหอมต่อหลวง หรือข้าวมธุปายาส จากนั้นจึงถวายภัตตาหารเช้า และเลี้ยงอาหารผู้มาร่วมงาน เป็นเสร็จพิธี

นอกจากพิธีกรรมทางศาสนาแล้ว ในงานปอยเดือนสี่ ยังมีการจัดมหรสพสมโภช อาทิ จ้ำตไต (ลิเกไทใหญ่) การจุดดอกไม้ไฟ วงดนตรีตามสมัยนิยม การละเล่นต่าง ๆ กล่าวได้ว่าเป็นงานประเพณีสำคัญที่ชาวไทใหญ่ในพื้นที่เมืองแม่ฮ่องสอน จะมาร่วมทำบุญเป็นจำนวนมาก



ภาพที่ 23 พระเจ้าพะถ้ำละแช่ง วัดหัวเวียง ตำบลจองคำ อำเภอเมือง จังหวัดแม่ฮ่องสอน

2) งานปอยปายหลอย (งานนมัสการพระธาตุดอยกอมู)

พระธาตุดอยกอมู เป็นพระธาตุสำคัญประจำเมืองแม่ฮ่องสอน ประกอบด้วยเจดีย์จำนวน 2 องค์ เจดีย์องค์ใหญ่ พระเจดีย์องค์ใหญ่สร้างขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2403 โดยจองต่องสู๋ พ่อค้าไม้ชาวต่องสู๋ - ไทใหญ่ ที่เข้ามาทำไม้ในเมืองแม่ฮ่องสอน แต่การก่อสร้างไม่แล้วเสร็จ คงค้างไว้จนเมื่อ พ.ศ. 2492 พระครูอนุสนธิ์ศาสนกิจ (เจ้าส่ววัดไม้ฮุง) ได้ทำการสร้างต่อจนแล้วเสร็จและทำพิธียกฉัตรเมื่อ พ.ศ. 2496 ต่อได้รับการบูรณะครั้งใหญ่ เมื่อ พ.ศ. 2511 - 2515 โดยพระครูอนุสารศาสนากร อดีตเจ้าอาวาสวัดพระธาตุดอยกอมู พร้อมด้วยคณะศรัทธา ส่วนเจดีย์องค์เล็กสร้างโดยพญาสิงหนาทราชา เจ้าเมืองแม่ฮ่องสอนคนแรก พร้อมด้วยชาวเมือง เมื่อ พ.ศ. 2417⁹¹

ชาวไทใหญ่เรียกเจดีย์ว่า “กอมู” และเนื่องจากเจดีย์ทั้งสององค์ สร้างขึ้นบนยอดเขาทางด้านทิศตะวันตกของเมืองแม่ฮ่องสอน ชาวเมืองจึงเรียกเจดีย์ที่ประดิษฐานบนยอดเขาทั้งสององค์ว่า “กอมูปายหลอย” หมายถึงพระธาตุเจดีย์ที่ตั้งอยู่บนยอดเขา เป็นพระธาตุที่ชาวเมืองให้ความสำคัญเคารพสักการะอย่างสูงสุด และถือว่าเป็นสัญลักษณ์ของเมืองแม่ฮ่องสอน โดยทุกปี จะมีการจัดงาน “ปอยพะล้า-ปอยกอมู” โดยมีกำหนดให้จัดขึ้นระหว่างวันขึ้น 11-15 ค่ำ เดือนสิบสองของทุกปี เป็นงานปอยปายหลอย หรืองานนมัสการพระธาตุดอยกอมู ซึ่งถือว่าเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์คู่บ้านคู่เมืองแม่ฮ่องสอน โดยมีพิธีกรรมสำคัญ ได้แก่ การถวายผ้าห่มองค์พระเจดีย์ และการต่างขอมต่อหลวง นอกจากนี้ในงานยังมีมหรสพสมโภช อาทิ จ้ำไต (ลิเกไทใหญ่) การจุดดอกไม้ไฟบูชาพระธาตุ (บอกไฟดอก) และเนื่องจากช่วงเวลาของการจัดงานดังกล่าวตรงกับช่วงเทศกาลลอยกระทง ต่อมาจึงมีผู้คิดประดิษฐ์ กระทงสวรรค์ โดยได้แนวคิดมาจากการลอยโคมไฟ กล่าวคือ นำโคมขนาดเล็ก มาผูกติดกับลูกโป่ง จากนั้นจึงจุดเทียนแล้วลอยขึ้นสู่ท้องฟ้า ซึ่งต่อมาได้กลายเป็นองค์ประกอบสำคัญของประเพณีดังกล่าว

ดังกล่าวมาจะเห็นได้ว่าชาวไทใหญ่ให้ความสำคัญกับพระพุทธรูปและพระเจดีย์ (พระธาตุ) สำคัญประจำเมือง โดยจะสังเกตได้ว่าในงานประเพณีปอยเดือนสี่และงานประเพณีปอยเดือนสิบสอง จะมีผู้มาเข้าร่วมงานเป็นจำนวนมาก และมีพิธีกรรมสำคัญคือ พิธีต่างอะเหนงกะจ่า และพิธีต่างขอมต่อหลวง

⁹¹ พระครูอนุสารศาสนกรณ. (2530). แม่ฮ่องสอนและวัดพระธาตุดอยกอมู. กรุงเทพฯ: เจริญผล.

สรุปท้ายบทที่ 4

คนไทยใหญ่มีความเชื่อเกี่ยวกับพระพุทธรูปและการสร้างพระพุทธรูป โดยเฉพาะอย่างยิ่งความเชื่อเกี่ยวกับอานิสงส์ ที่ไม่จำกัดเพียงแต่พระพุทธรูปเท่านั้น แต่วัตถุทานที่ประกอบองค์พระพุทธรูป รวมถึงการถวายเครื่องสักการะในโอกาสต่างๆ ก็ถือว่ามีอานิสงส์มากเช่นกัน ความเชื่อดังกล่าวถูกผลิตซ้ำผ่านพิธีกรรมการ “ถ่อมลึก” แม้ว่าต่อมาพิธีกรรมดังกล่าวจะค่อยๆ ลดความสำคัญลง แต่การรับรู้เกี่ยวกับอานิสงส์ได้ถูกผลิตซ้ำในรูปแบบอื่น เช่น การแสดงธรรมโดยพระสงฆ์ การรับรู้ผ่านสื่อสารสนเทศ ยิ่งไปกว่านั้นชาวไทยใหญ่ยังเชื่อว่า พระพุทธรูปมีชีวิต จึงสร้างพิธีกรรมขึ้นเพื่อถวายสักการะต่อองค์พระพุทธรูป ทั้งพิธีกรรมประจำวัน พิธีกรรมประจำฤดูกาล รวมถึงการสร้างพิธีกรรมเพื่อสร้างความหมายให้แก่พระพุทธรูปสำคัญประจำเมือง โดยแฝงด้วยกุศโลบายเพื่อสร้างความสามัคคีให้เกิดขึ้นสังคมนั้นๆ

บทที่ 5

ตำแหน่งทางศาสนาของชาวไทใหญ่ที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธรูป

พระพุทธศาสนามีบทบาทอย่างยิ่งต่อวิถีชีวิตของคนไทใหญ่ และมีบทบาทในการจัดลำดับชั้นทางสังคมผ่านพื้นที่ทางศาสนา สะท้อนผ่านการสร้างระบบตำแหน่งทางศาสนา ซึ่งมีลักษณะเป็นค่านำหน้านามแก่บุคคลที่ได้บำเพ็ญประโยชน์แก่พุทธศาสนา และตำแหน่งศาสนายังถือได้ว่าเป็นอัตลักษณ์ที่แสดงถึงความเป็นไทใหญ่ โดยงานวิจัยนี้จะมุ่งเน้นศึกษาตำแหน่งทางศาสนาที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธรูป ตลอดถึงความเปลี่ยนแปลงของการใช้ตำแหน่งทางศาสนา

5.1 ตำแหน่งทางศาสนา: สถานภาพของคนไทใหญ่

สังคมไทใหญ่สร้างระบบตำแหน่งทางศาสนาขึ้นเพื่อกำหนดสถานภาพของสมาชิกในสังคม โดยการจัดลำดับชั้นผ่านการปฏิบัติตนเป็นผู้ทำนุบำรุงพุทธศาสนา ตำแหน่งทางศาสนาที่ใช้นำหน้าชื่อของชาวไทใหญ่ สามารถจำแนกได้ 3 กลุ่ม ได้แก่ ตำแหน่งทางศาสนาที่ได้จากการบวช ตำแหน่งทางศาสนาที่ได้จากการถวายวัตถุทาน และตำแหน่งทางศาสนาที่ได้จากการทำหน้าที่ในพิธีกรรม⁹²

5.1.1 ตำแหน่งทางศาสนาที่ได้จากการบวช

ชาวไทใหญ่ให้ความสำคัญกับการบวชเช่นเดียวกับสังคมชาวพุทธอื่นๆ ชาวไทใหญ่เรียกพิธีกรรมการบรรพชาอุปสมบทว่า “ข่าม”⁹³ การบรรพชาเป็นสามเณร เรียกว่า “ข่ามสามเณร” และการอุปสมบทเป็นพระภิกษุเรียกว่า “ข่ามจาง” การบวชเป็นการเปลี่ยนสถานภาพของชาวไทใหญ่ทั้งผู้บวช บิดา มารดา ตลอดถึงผู้ให้การอุปถัมภ์ในการบวช ดังต่อไปนี้

1) การบรรพชาสามเณร

ในยุคจารีต ชาวไทใหญ่ให้ความสำคัญกับการบรรพชาสามเณร มากกว่าการอุปสมบทพระภิกษุ โดยมีเหตุผลสำคัญ ประการแรก การศึกษา ในยุคจารีตศูนย์กลางการศึกษาทั้งด้านอักษรสมัย ความรู้ด้านต่างๆ ตลอดถึงงานช่างมักจะมีศูนย์กลางอยู่ที่วัด การนำบุตรหลานซึ่งอยู่ในวัยที่กำลังเติบโต ตั้งแต่อายุ 7-15 ปี บรรพชาเป็นสามเณร เป็นโอกาสให้บุตรหลานได้ศึกษาหาความรู้ ประการที่สอง การทำการเกษตรและการสร้างครอบครัว ในด้านการทำการเกษตร เนื่องจากในอดีตวิวัฒนาการการคุมกำเนิดยังไม่ก้าวหน้า และความนิยมการมีลูกจำนวนมากเพื่อใช้เป็นแรงงานในภาคการเกษตร แต่ทว่าในเด็กในวัยที่กำลังเติบโต ยังไม่สามารถใช้แรงงานได้เต็มที่มากนัก การนำเด็กไปบวชเรียนในพุทธศาสนา จึงเป็นการบวชเพื่อศึกษาเล่าเรียน ในขณะเดียวกันยังเป็นการแบ่งเบาภาระการเลี้ยงดูของครอบครัวด้วย ต่อมาเมื่อสามเณรเติบโตจากวัยเด็กก้าวเข้าสู่วัยรุ่นแล้ว จะลา

⁹² ธรรมศ ศรีรัตนบัลล์. (2561). ตำแหน่งทางศาสนา: การสร้างความหมายใหม่ในสังคมไทใหญ่ อำเภอเมือง จังหวัดแม่ฮ่องสอน. *วารสารธรรมศาสตร์*. ปีที่ 35 ฉบับที่ 3 ปี พ.ศ. 2559. หน้า 20-42. (บทความนี้พัฒนาจากงานวิจัยเรื่องพระพุทธรูปและตำแหน่งทางศาสนาในสังคมไทใหญ่ ได้รับทุนสนับสนุนการวิจัยจากกรมส่งเสริมวัฒนธรรม กระทรวงวัฒนธรรม ประจำปีงบประมาณ 2559)

⁹³ มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่. (2556). *พจนานุกรมภาษาไทยใหญ่-ไทย*. เชียงใหม่: มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่. หน้า 79.

ลิกขาจากเพศบรรพชิต เพื่อออกมาทำการเกษตรช่วยเหลือครอบครัว ตลอดจนประกอบสัมมาอาชีพ
ด้านอื่นๆ และในด้านของการสร้างครอบครัว สามเณรที่ลาสิกขาออกมาจะมีสถานะเป็น “คนสุก”⁹⁴
และมีตำแหน่งทางศาสนาเป็น “สา่ง” ซึ่งเปรียบดังคุณสมบัติที่พร้อมสู่การออกเรือนมีครอบครัวต่อไป

การบรรพชาสามเณรเป็นพิธีกรรมเปลี่ยนผ่านสถานะของเด็กชาย จากวัยเด็กสู่
วัยรุ่นและวัยผู้ใหญ่ นอกจากนี้ยังเป็นการเปลี่ยนสถานะของบิดา มารดา และผู้ให้การอุปถัมภ์ในการ
บวช ซึ่งพิธีกรรมบรรพชาสามเณรของชาวไทใหญ่แบ่งได้ 2 ประเภท ได้แก่

1) พิธีขำมดืบ หมายถึง การบรรพชาสามเณรโดยบิดา มารดา หรือผู้อุปถัมภ์
การบวช จะนำเด็กชายไปประกอบพิธีบรรพชาที่วัด โดยไม่มีงานเฉลิมฉลอง (งานปอย)

2) พิธีขำมสา่งลอง หมายถึงการบรรพชาสามเณร โดยจัดพิธีกรรมเฉลิมฉลอง
ก่อนที่จะนำเด็กชายเข้าสู่พิธีบรรพชา เรียกว่า “ปอยสา่งลอง” พิธีกรรมดังกล่าวใช้เวลาประมาณ
3 - 7 วัน โดยพิธีกรรมสำคัญจะจัดอยู่ในช่วงเวลา 3 วัน ได้แก่

- วันแรกจะเป็นวันรับสา่งลอง (ฮับสา่งลอง/ เอ้าสา่งลอง) ซึ่งเป็นพิธีกรรม
เปลี่ยนสถานะจากเด็กชายสู่การเป็น “สา่งลอง” โดยในช่วงเวลาย่ำรุ่งจะนำเด็กชายมาอาบน้ำขี้
ส้มป่อย ประพินผิวด้วยทานาคา จากนั้นจึงแต่งกายด้วยชุดเจ้าชายตามคติไทใหญ่ ประดับด้วยแก้ว
แหวนเงินทอง จากนั้นจึงรับศีล 5 เมื่อเสร็จพิธีกรรมข้างต้นแล้ว จะแห่แห่นสา่งลองไปขอขมา
พระพุทธรูปสำคัญของเมือง ศาลเจ้าเมือง ตลอดถึงพระภิกษุ และญาติอาวุโส

- วันที่สอง เป็นวันแหลโคหลู้ ซึ่งเป็นพิธีกรรมที่เจ้าภาพ และผู้มาร่วมงาน
จะนำเครื่องไทยทาน อัฐบริขาร ที่จะใช้ในพิธีกรรมบรรพชาสามเณร แห่แห่นจากบ้านเจ้าภาพเพื่อไป
จัดเตรียมไว้ที่วัด โดยในขบวนแห่จะมีการประโคมฆ้องกลอง และมีการฟ้อนรำด้วยความปิติโสมนัส
และในช่วงเย็นจะมีพิธีฮ้องขวัญสา่งลอง (เรียกขวัญ/ ทำขวัญ)

- วันที่สาม เป็นวันขำมสา่งลอง หรือ วันหลู้ ในวันนี้จะประกอบพิธีกรรม
บรรพชาสามเณร โดยพระอุปชฌาย์ที่วัด หลังจากนั้นจึงถวายเครื่องอัฐบริขารและเครื่องไทยทานที่ได้
จัดเตรียมไว้ เป็นเสร็จพิธี

พิธีกรรมบรรพชาสามเณร ส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนสถานะทั้งต่อตัวของผู้บวช
ตลอดถึง บิดา มารดา และผู้ให้การอุปถัมภ์การบวช ดังนี้

- ในส่วนของเด็กชายเมื่อเปลี่ยนสถานะจากฆราวาสสู่เพศบรรพชิต จะมี
สถานะเป็นสามเณรหรือชาวไทใหญ่เรียกว่า “เจ้าสา่ง” ต่อมาเมื่อลาสิกขาจากเพศบรรพชิตจะได้รับ
ตำแหน่งนำหน้าชื่อว่า “สา่ง” ซึ่งเป็นตำแหน่งทางศาสนาเบื้องต้นของชาวไทใหญ่

- ในส่วนของบิดา มารดาของผู้บวช จะได้รับสถานภาพใหม่ทางสังคม
หลังจากที่พิธีกรรมบรรพชาสามเณรเสร็จสิ้นลง โดย บิดา มารดา จะได้รับตำแหน่งนำหน้านามว่า
“พ่อสา่ง” และ “แม่สา่ง” ในกรณีของบิดาที่เคยผ่านการบรรพชาเป็นสามเณรมาก่อน และมีตำแหน่ง
นำหน้านามว่า “สา่ง” อยู่ก่อนแล้ว การได้รับสถานภาพใหม่จากสังคมให้มีความนำหน้านามว่า

⁹⁴ ชาวไทใหญ่เชื่อว่า ผู้ที่ผ่านการบรรพชาเป็นสามเณร เมื่อลาสิกขาออกมาแล้วจะเรียกว่า “คนสุก” เป็นผู้มีความรู้ มีศีลธรรม ส่วนผู้ที่
ไม่เคยผ่านการบรรพชาเป็นสามเณรมาก่อน จะเรียกว่า “คนดิบ” แม้ว่าจะมีความรู้ ความสามารถ แต่เนื่องจากยังไม่เคยผ่านการบวช
เรียน จึงเชื่อว่าเป็นคนที่ไม่สมบูรณ์พร้อม

“พ่อสำอาง”⁹⁵ ถือได้ว่าเป็นสถานภาพที่สูงขึ้น และในกรณีของผู้หญิงซึ่งไม่มีโอกาสได้บวชเรียนในพุทธศาสนา ภายหลังจากบุตรชายได้บรรพชาเป็นสามเณร หรือได้เป็นเจ้าของภาพอุปถัมภ์การบรรพชาสามเณร คำนำนานามจากเดิมที่ถูกเรียกด้วยคำว่า “อี่” หรือ “ญิง” หรือ “นาง” จะได้รับการยกสถานะให้มีค่านำนานามว่า “แม่สำอาง” ซึ่งเป็นสถานภาพทางสังคมที่สูงขึ้น

- ในส่วนของผู้ให้การอุปถัมภ์การบวช ซึ่งชาวไทใหญ่เรียกว่า “พ่อข้าม” และ “แม่ข้าม” จะได้รับสถานภาพใหม่ทางสังคมหลังจากที่พิธีกรรมบรรพชาสามเณรเสร็จสิ้นลง โดยจะได้รับตำแหน่งนำหน้านามว่า “พ่อสำอาง” และ “แม่สำอาง” เช่นเดียวกับบิดา และมารดา ของสามเณร ตามความเชื่อของชาวไทใหญ่ ผู้ที่มีสถานะเป็น “พ่อสำอาง” และ “แม่สำอาง” จะสามารถเป็นเจ้าของภาพทำบุญ หรือสร้างถาวรวัตถุถวายในพุทธศาสนาที่มีอันสงฆ์มาก หรือมีขนาดใหญ่ได้ เช่น การเป็นเจ้าของภาพอุปถัมภ์การอุปสมบทพระภิกษุ การเป็นเจ้าของภาพสร้างวัด การเป็นเจ้าของภาพสร้างอุโบสถ การเป็นเจ้าของภาพสร้างเจดีย์ ทั้งนี้ มีความเชื่อว่าหากต้องการเป็นเจ้าภาพทำบุญที่มีอันสงฆ์มาก แต่ไม่เคยผ่านการบรรพชาเป็นสามเณร หรือ อุปถัมภ์การบรรพชาสามเณรมาก่อน เชื่อว่าจะทำให้เกิดอุปัทวหรือ “เด็ก” จะส่งผลให้ผู้เป็นเจ้าภาพทำบุญเกิดอาการเจ็บป่วยโดยไม่มีสาเหตุ เจ็บป่วยโดยรักษาไม่หายขาด อายุสั้น เกิดอาการเสียสติ เป็นต้น ซึ่งความเชื่อนี้เป็นส่วนหนึ่งที่ทำให้ชาวไทใหญ่นิยมนำบุตรหลานเข้าบรรพชาเป็นสามเณร และในกรณีของผู้ที่ไม่มีบุตรจะรับเป็นเจ้าภาพอุปถัมภ์การบวช ซึ่งนอกจากจะเป็นการสั่งสมบุญกุศลแล้ว ยังได้รับสถานะภาพ “พ่อสำอาง หรือแม่สำอาง” และสามารถสั่งสมบุญในระดับที่มากขึ้นได้ด้วย

2) การอุปสมบทเป็นพระภิกษุ

ดังกล่าวมาแล้วว่าชาวไทใหญ่ให้ความสำคัญกับการบรรพชาสามเณรมากกว่าการอุปสมบท ผู้ที่จะอุปสมบทส่วนใหญ่เป็น “เจ้าสำอาง” หรือสามเณร ที่มีความฝึกฝนในการศึกษาพระปริยัติธรรมหรือการปฏิบัติกรรมฐาน อย่างไรก็ตาม ในกรณีของไทใหญ่ในพื้นที่เมืองแม่ฮ่องสอน ต่อมาได้รับความเชื่อและค่านิยมการอุปสมบทเป็นพระภิกษุจากจากสังคมไทย

ชาวไทใหญ่เรียกผู้ที่อุปสมบทเป็นพระภิกษุเรียกว่า “เจ้าจาง” หรือ “หวนจาง” ซึ่งผู้ที่เกี่ยวข้องกับการอุปสมบท ได้แก่ บิดา มารดา พ่อข้าม แม่ข้าม จะได้รับตำแหน่ง “พ่อจาง-แม่จาง” ซึ่งเป็นสถานภาพที่สูงกว่า “พ่อสำอาง-แม่สำอาง” เนื่องจากการบวชพระได้อันสงฆ์มากกว่าการบวชเณร⁹⁶ และหากลาสิกขาจะได้รับตำแหน่งนำหน้านามซึ่งแบ่งออกเป็น 2 กลุ่ม กลุ่มแรก คือผู้ที่บวชเรียนในสำนักนิกายม่าน (เกิงม่าน) เมื่อลาสิกขานิยมเรียกนำหน้านามว่า “จาง” เช่น จางแสง จางหลาว กลุ่มที่สอง คือผู้ที่บวชเรียนในสำนักนิกายโยน (เกิงโยน) เมื่อลาสิกขานิยมเรียกนำหน้านามว่า “หนาน”⁹⁷ เช่น หนานสุวรรณ หนานจำ หนานสิริ เป็นต้น

⁹⁵ พ่อสำอาง หมายถึง ผู้เป็นบิดา (พ่อ) ของเจ้าสำอาง (สามเณร) และการเรียกว่า “พ่อ” เป็นการแสดงความนับถือเป็นอย่างสูง

⁹⁶ ในคัมภีร์นระฐปะเตชะกยาม กล่าวว่าการนำบุตรหลานของผู้อื่นบรรพชาเป็นสามเณรได้อันสงฆ์ 4 กับ และการนำบุตรหลานของผู้อื่นอุปสมบทเป็นพระภิกษุได้อันสงฆ์ 8 กับ

⁹⁷ ธรรมศ ศิริตันบัลล์. (2558). เกิงโยน เกิงม่าน: การปรับตัวของนิกายสงฆ์ในสังคมไทใหญ่ กรณีหมู่บ้านผาบ่อง อำเภอเมือง จังหวัดแม่ฮ่องสอน. *วารสารช่วงพญา*, 10, 151-171.

อย่างไรก็ดี ในอดีตการอุปสมบทพระภิกษุมีจำนวนไม่มากนัก ด้วยเหตุนี้ เมื่อมีผู้ตั้งใจอุปสมบทเป็นพระภิกษุ ผู้มีฐานะทางเศรษฐกิจมักจะแสดงความประสงค์ขอรับเป็นเจ้าภาพหรือมีส่วนร่วมในการอุปสมบท (พ่อข้าม แม่ข้าม) ร่วมกับบิดามารดาที่แท้จริงของผู้บวช ซึ่งนอกจากจะได้รับการอานิสงส์ตามความเชื่อแล้ว ยังเป็นการเลื่อนสถานภาพจากตำแหน่ง พ่อสา่ง - แม่สา่ง ไปสู่ตำแหน่ง พ่อจาง - แม่จาง ซึ่งเป็นสถานภาพที่สูงขึ้น ด้วยเหตุนี้ ในยุคจารีตผู้ที่มีตำแหน่งดังกล่าว นำหน้านามส่วนใหญ่จึงเป็นผู้มีสถานภาพทางเศรษฐกิจค่อนข้างดี และได้รับการยอมรับนับถือจากสังคม ในฐานะผู้มีศรัทธาปสาทะและให้การอุปถัมภ์พุทธศาสนา

5.1.2 ตำแหน่งทางศาสนาที่ได้จากการถวายวัตถุทาน

ชาวไทยใหญ่ให้ความสำคัญกับการทำบุญบำรุงพุทธศาสนา ถือได้ว่าเป็นหน้าที่สำคัญที่พึงปฏิบัติ การทำบุญถวายวัตถุทานตามสถานภาพของตนเองและครอบครัว เป็นสิ่งที่ชาวไทยใหญ่ให้ความสำคัญ โดยความเชื่อเรื่องอานิสงส์ของการถวายวัตถุทานแต่ละประเภทจะถูกผลิตซ้ำอย่างต่อเนื่องผ่านพิธีกรรมอานิสงส์ (ถ่อมลิก) เช่น ตำนะชากเส่ ณะรุปะเต้ชะกยาม ฯลฯ ซึ่งเป็นธรรมที่มีรายละเอียดกล่าวถึงอานิสงส์ของการถวายวัตถุทานประเภทต่าง ๆ นอกจากนี้ชาวไทยใหญ่ยังผลิตซ้ำความเชื่อเรื่องการทำบุญถวายวัตถุทานและอานิสงส์ ผ่านคำบอกเล่า และการปฏิบัติสืบต่อกันมา ยิ่งไปกว่านั้น การได้ทำบุญถวายวัตถุทานที่มีความหมายและมีความสำคัญบางประเภท จะได้รับการยกย่องให้มีตำแหน่งทางศาสนาหน้าหน้านาม⁹⁸ ดังต่อไปนี้

ตารางที่ 2 ลักษณะของวัตถุทานและตำแหน่งทางศาสนา

ลักษณะของวัตถุทาน	ตำแหน่งทางศาสนา
พระพุทธรูป	พะล้าตะก่า/ พะก่า
วัด/ จอง (วิหาร-กุฏิ)	จอง
ต้นตะเป้สำ/ ต้นเวชยันตรา	หลอย
สฎูป/ เจดีย์	หลอย, กองมู
คัมภีร์/ พระธรรม	ลายใส, ลายคำ, จ่าก่า
ผ้ากฐิน	สา่งกาน
ห้องสุขา (เวจกุฏิ)	ระอิ่ง
บันได	สา่งหว่าง, กิ่งสา่งหว่าง
ทำน้ำ, สะพาน	ต้า (ท่า), โข (ข้าว)
ศาลา	ชะลอบ
ซุ้มเรือนแก้วพระพุทธรูป	ตางแก
ตู้พระไตรปิฎก	เพ็ก, เต็ก

⁹⁸ ธรรมศ ศรีรัตนบัลล์. (2559). ตำแหน่งทางศาสนา: การสร้างความหมายใหม่ในสังคมไทใหญ่ อำเภอเมือง จังหวัดแม่ฮ่องสอน. *วารสารธรรมศาสตร์*. 35(3), หน้า 20-42. (บทความนี้พัฒนาจากงานวิจัยเรื่องพระพุทธรูปและตำแหน่งทางศาสนาในสังคมไทใหญ่ ได้รับทุนสนับสนุนการวิจัยจากกรมส่งเสริมวัฒนธรรม กระทรวงวัฒนธรรม ประจำปีงบประมาณ 2559)

ลักษณะของวัตถุทาน	ตำแหน่งทางศาสนา
ธรรมาสน์	กู่คำ
เจดีย์	จำต๋
โบสถ์	สิ่ม
รางริน	ลิน
เสา	เสา
ฉัตรเจดีย์, รัมทอง (ที่คำ), รัมขาว (ที่เผือก)	ที่

คติเกี่ยวกับการเป็นเจ้าของภาพถวายวัตถุทานของชาวไทใหญ่สามารถจำแนกได้เป็น 2 ลักษณะ โดยลักษณะแรก เป็นลักษณะของการถวายวัตถุทานที่เกิดจากการร่วมกันทำบุญจากคนเป็นจำนวนมากเรียกว่า “ต่านะอะมยา”⁹⁹ เป็นวัตถุทานที่สาธารณะชนได้ร่วมกันถวาย ไม่ได้จำกัดว่าเป็นของบุคคลใดบุคคลหนึ่ง หากเปรียบเทียบกับปัจจุบัน อาจเปรียบได้กับการตั้งกองกฐินหรือผ้าป่าเพื่อสร้างถาวรวัตถุ ผู้ทำบุญในลักษณะดังกล่าวจะไม่ได้รับการยกย่องให้ใช้ตำแหน่งทางศาสนาตามวัตถุทานนั้น ๆ นำหน้านาม เพราะไม่ได้เป็นเจ้าของแต่เพียงผู้เดียว แต่ยังคงเชื่อว่าจะได้านิสงส์ในการทำบุญตามที่ระบุไว้ในคัมภีร์ตามความเชื่อ

ลักษณะที่สอง เป็นลักษณะของการถวายวัตถุทานที่มีผู้ปวารณารับเป็นเจ้าของภาพ เรียกว่า “เจ้าต่านะ” โดยผู้ปวารณารวมถึงสมาชิกในครอบครัว จะดำเนินการและรับผิดชอบค่าใช้จ่าย การจัดหาหรือการจัดสร้างจนสำเร็จเรียบร้อย จนกระทั่งประกอบพิธีถวายทาน ในกรณีนี้ ผู้เป็นเจ้าของภาพต้องประเมินตนเองว่ามีศรัทธามากพอที่ดำเนินการได้หรือไม่ เช่น การสร้างพระพุทธรูป 1 องค์ ผู้เป็นเจ้าของภาพจะต้องเป็นผู้สละปัจจัยในการสร้างพระ ดำเนินการก่อสร้างหรืออัญเชิญมาจากโรงหล่อพระ เป็นเจ้าภาพในพิธีกรรมพุทธาภิเษก ถวายข้าวมธุปายาส ตลอดถึงเป็นเจ้าภาพในการจัดงานเฉลิมฉลอง (งานปอย) เช่น พ่อเฒ่าจองคำส่วย สุวรรณ ผู้เป็นเจ้าของภาพสร้างพระเจ้าพะลำไหลง สร้างวิหารประดิษฐาน และประกอบพิธีถวายทาน¹⁰⁰ ด้วยแนวคิดดังกล่าวทำให้การทำบุญเป็นเจ้าภาพวัตถุทาน จึงเป็นเรื่องใหญ่และมีความสำคัญต่อชีวิตของชาวไทใหญ่ เพราะการทำบุญถวายวัตถุทานต้องใช้ทุนทรัพย์และบริวารจำนวนมาก

ชาวไทใหญ่จำนวนไม่น้อยเก็บหอมรอมริบเพื่อจะได้ทำบุญใหญ่สักครั้งในชีวิต ดังเช่น การถวายผ้ากฐิน ซึ่งเชื่อว่าจะได้อานิสงส์มากถึง 100,000 กัณฑ์¹⁰¹ หรือการสร้าง “จอง” หรือวัด ซึ่งเป็นการทำบุญที่ต้องใช้ปัจจัยทั้งกำลังทรัพย์และกำลังคนเป็นจำนวนมาก สะท้อนให้เห็นสถานภาพของผู้เป็นเจ้าของภาพว่าต้องมีทั้งสถานะทางเศรษฐกิจและมีบารมี กล่าวคือ อาคารศาสนสถานที่ใช้ประกอบกิจกรรมทางศาสนาของชาวไทใหญ่เรียกว่า “จอง” ส่วนใหญ่สร้างด้วยไม้ซึ่งเป็นทรัพยากรที่หาง่ายในท้องถิ่น ประกอบด้วย จองพะลำ (วิหารที่ประดิษฐานพระพุทธรูป) จองตาน (อาคารสำหรับประกอบพิธีกรรมทางศาสนา) จองสังฆะหรือจองหวนเจ้า (กุฏิ) จองซอม (หอฉัน) จองไฟ (โรงครัว)

⁹⁹ ต่านะ (ทานะ) หมายถึง วัตถุ หรือของที่จะใช้สำหรับให้ทาน เครื่องไทยทาน, อะมยา หมายถึง คนหมู่มาก ส่วนรวม

¹⁰⁰ นางประนอม ตีลกุล ผู้อาวุโส ตำบลจองคำ อำเภอเมือง จังหวัดแม่ฮ่องสอน (สัมภาษณ์, 15 มีนาคม 2560)

¹⁰¹ ระบุปะเตชะกยาม. (ม.ป.ป.). ม.ป.ท. [เอกสารภาษาไทใหญ่].

จงสร้าง (บันได)¹⁰² อาคารทั้งหมดนี้จะถูกสร้างเป็นกลุ่มอาคารเชื่อมต่อกันด้วยพื้นและรางริน และจัดแบ่งพื้นที่ตามลำดับความสำคัญด้วยระดับของพื้นและหลังคา ชาวไทใหญ่ที่มีฐานะและมีศรัทธาในพุทธศาสนาที่เป็นเจ้าภาพสร้าง “จง” หรืออาคารดังกล่าว 1 หลัง จะได้รับการยกย่องให้มีสถานภาพใหม่โดยมีค่านำหน้าชื่อว่า “จง” ซึ่งมาจากคำว่า “จงตะก่า” หมายถึง ผู้มีศรัทธาสร้างอาคาร 1 หลัง หากเป็นชายจะได้รับการยกย่องเรียกว่า “พ่อจง” และหากเป็นหญิงจะได้รับการยกย่องเรียกว่า “แม่จง” อาทิ จงสังฆะหรือจงหวนเจ้าของวัดก้ากอ อำเภอเมือง จังหวัดแม่ฮ่องสอน เจ้าภาพผู้สร้าง คือ พ่อจงสิระสาและครอบครัว สร้างถวายเมื่อ จ.ศ. 1282 (พ.ศ. 2463)¹⁰³ หรือจงสังฆะของวัดหัวเวียงที่สร้างขึ้นใน พ.ศ. 2516 ซึ่งพระญาณวิรากรเล่าว่า พ่อจงยะ นาวิวิญชัย ผู้เป็นเจ้าภาพสร้างจงสังฆะของวัดหัวเวียง เมื่อ พ.ศ. 2516 เนื่องจากอาคารหลังดังกล่าวมีขนาดใหญ่เป็นอาคารไม้สักกว้าง 6 เมตร (2 ห้อง) ยาว 21 เมตร (7 ห้อง) มีผู้สอบถามพ่อจงยะว่าอาคารขนาดใหญ่มาก เงินที่เตรียมไว้ทำบุญจะพอหรือไม่ พ่อจงยะ กล่าวว่า ถ้าเงินที่เตรียมไว้ไม่พอก็ไม่เป็นปัญหา ท่านยังมีที่นา มีบ้าน ท่านจะนาและขายบ้านมาสร้างให้สำเร็จ เพราะตนอายุมากแล้วเกรงว่าจะไม่ทันได้หยาดน้ำถวายทาน จะเสียเงินเท่าไรไม่เป็นไรแต่ขอให้จงเสร็จตนก็สบายใจ¹⁰⁴ ดังกล่าวสะท้อนให้เห็นว่าการทำบุญในลักษณะที่เป็น “เจ้าตานะ” เป็นเป้าหมายสำคัญประการหนึ่งในชีวิตของชาวไทใหญ่ อย่างไรก็ตาม การทำบุญในลักษณะดังกล่าวจะไม่มีกรเรียไร แต่หากผู้มีจิตศรัทธารายอื่น ๆ จะร่วมทำบุญก็สามารถร่วมทำบุญได้

จะเห็นได้ว่าการเป็นเจ้าภาพถวายวัดอุทยานหรือ “เจ้าตานะ” ของชาวไทใหญ่ ผู้รับเป็นเจ้าภาพต้องมีความพร้อม ประการแรก ต้องเคยผ่านการบรรพชาเป็นสามเณรหรือเป็นเจ้าภาพการบรรพชาสามเณร (ส่ง/ พ่อส่ง-แม่ส่ง) มาก่อน ประการที่สอง ต้องมีความพร้อมด้านทุนทรัพย์ ประการที่สาม ต้องมีเครือข่ายทางสังคมที่จะมา “โสมกั้นโสมหลู” (ร่วมทำบุญ) ซึ่งในที่นี้ไม่ได้หมายถึงการมาร่วมบริจาคปัจจัย แต่หมายถึงการมาช่วยเหลือร่วมเป็นสักขีพยานในการทำบุญ และการเปลี่ยนสถานภาพทางศาสนาใหม่ตามวัดอุทยานที่ได้ถวายนั้น ๆ

หลังจากได้รับตำแหน่งทางศาสนาแล้ว สังคมจะเรียกชื่อตำแหน่งทางศาสนานำหน้าชื่อบุคคลนั้น เช่น ภายหลังจากที่ พ่อส่งยะ ได้ถวายทาน “จง” เป็นที่เรียบร้อยแล้ว ชาวเมืองต่างยกย่องท่านเป็น “พ่อจงยะ” หรือในกรณีของ “พ่อส่งโพหย่า” เจ้าภาพผู้สร้างพระมหามัณเฑียร (เจ้าพะล้าละแข่ง) และวิหาร ณ วัดหัวเวียง ภายหลังจากได้รับการยกย่องว่า “พ่อจงโพหย่า” เป็นต้น

5.1.3 ตำแหน่งทางศาสนาที่ได้จากการทำหน้าที่ในพิธีกรรม

ผู้ทำหน้าที่ในการประกอบพิธีกรรมทางศาสนา จะได้รับตำแหน่งทางศาสนานำหน้านาม โดยตำแหน่งที่สำคัญได้แก่ ปานตะก่า จะเร และปู่จง

- “ปานตะก่า” หมายถึง มัคทายก ทำหน้าที่เป็นผู้ดำเนินศาสนพิธีการ เช่น อาราธนาศีล อาราธนาธรรม ประเคนขันข้าวตอกดอกไม้ โดยทั่วไปจะไม่นิยมนำคำว่า “ปานตะก่า” มาใช้

¹⁰² พระครูอนุกุลสถิตสังวร เจ้าอาวาสวัดผาบ่องใต้ ตำบลผาบ่อง อำเภอเมือง จังหวัดแม่ฮ่องสอน (สัมภาษณ์, 17 มีนาคม 2560)

¹⁰³ จารึกรายนามเจ้าภาพสร้างจงสังฆะ วัดก้ากอ ตำบลจงคำ อำเภอเมือง จังหวัดแม่ฮ่องสอน

¹⁰⁴ พระญาณวิรากร (จันทิมา จิตสังวร) เจ้าอาวาสวัดหัวเวียง ตำบลจงคำ อำเภอเมือง จังหวัดแม่ฮ่องสอน (สัมภาษณ์, 15 มีนาคม 2560)

นำหน้านามของผู้ทำหน้าที่นี้ อย่างไรก็ตาม ปานตะก่า ในสังคมไทใหญ่ ส่วนใหญ่ทำหน้าที่เป็น “จะเร” ด้วย

- “จะเร” หมายถึง ผู้ที่มีความรู้ทางด้านอักษรศาสตร์ มีความรู้ด้านปริยัติธรรม ผ่านการบวชเรียนมาแล้ว จเรที่ดีจะต้องมีเสียงที่ไพเราะ สามารถอ่านธรรมซึ่งเป็นทำนองร้อยกรอง ได้ถูกต้องตามจังหวะ ตามธรรมเนียมของชาวไทใหญ่ จะเร จะทำหน้าที่ ฮอเล็ก หรืออ่านธรรมเป็นทำนองร้อยกรอง ดังนั้น จึงเป็นบุคคลที่สังคมยกย่องเนื่องจากทำหน้าที่ในการเผยแพร่พระธรรมของพระพุทธเจ้า ในปัจจุบันผู้ทำหน้าที่จะเรจะมีจำนวนลดลงเป็นอย่างมาก เนื่องจากความนิยมในการฟังธรรมไทใหญ่ถูกแทนที่ด้วยการฟังเทศจากพระสงฆ์ซึ่งรับอิทธิพลจากภาคกลาง ประกอบกับผู้ที่สามารถอ่านและเขียนภาษาไทยโบราณ (ลี้กไตเก่า) มีจำนวนลดลงเนื่องจากการเข้าสู่ระบบการศึกษาแผนปัจจุบัน ผู้ทำหน้าที่จะเร จะได้รับคำนำหน้านามว่า “จะเร” เช่น จะเรขอ จะเรอหว่า เป็นต้น

- ปูจอง หมายถึง ผู้ที่ทำหน้าที่ดูแลปฏิฐานศาสนสถานภายในวัด ปูจองส่วนใหญ่จะเป็นผู้ที่มีวิยวุฒิ จะทำหน้าที่ควบคุมดูแลเตี๊กวัด หรือสามเณรด้วย นอกจากนี้ในบางพื้นที่ ปูจองยังทำหน้าที่ “เก็บข้าวหอม” คือการไปรับอาหารถวายพระจากบ้านต่างๆ ภายในชุมชน เพื่อนำมาจัดเตรียมถวายภัตตาหารเพลแด่พระภิกษุสงฆ์ภายในวัด โดยทั่วไปจะไม่นิยมนำคำว่า “ปูจอง” มาใช้นำหน้านามของผู้ทำหน้าที่นี้

5.2 ตำแหน่งทางศาสนาที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธรูป

ตำแหน่งทางศาสนาที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธรูปสามารถจำแนกได้ 2 ประเภท ได้แก่ ตำแหน่งทางศาสนาที่ได้จากการถวายพระพุทธรูป และตำแหน่งทางศาสนาที่ได้จากการถวายวัตถุทานที่เป็นองค์ประกอบของพระพุทธรูป ดังนี้

5.2.1 ตำแหน่งทางศาสนาที่ได้จากการถวายพระพุทธรูป

ชาวไทใหญ่ที่มีความศรัทธาสรางพระพุทธรูปถวายในพระพุทธศาสนาเพื่อให้เป็นที่สักการบูชาแก่คนและเทวดา ถือว่าได้สร้างกุศลอันยิ่งใหญ่ จะได้รับอานิสงส์มากถึง 99 อสงไขย¹⁰⁵ นอกจากนี้ในด้านของสถานภาพทางสังคมก็จะมี การปรับเปลี่ยน โดยผู้ที่สร้างพระพุทธรูปจะได้รับตำแหน่งทางศาสนาหน้านามว่า “พะล้าตะก่า” คำว่า “พะล้า” หมายถึงพระพุทธเจ้า หรือพระพุทธรูป¹⁰⁶ ส่วนคำว่า “ตะก่า” หมายถึง เจ้าภาพ¹⁰⁷ รวมความแล้วหมายถึงเจ้าภาพผู้สร้างพระพุทธรูปถวายในพุทธศาสนา

การใช้คำนำหน้านามว่า “พะล้าตะก่า” จะพบในลักษณะของการเขียนจารึก เช่น จารึกฐานพระพุทธรูปประธานวัดปางหมู ระบุนามผู้สร้างว่า “พะล้าตะก่าก้างน้อยสุรวงศ์” แต่ในภาษาปากพบว่ามีการลดรูปคำลง โดยนิยมเรียกว่า “พะก่า” เช่น พะก่าหม่อง พะก่ายออดคำ เป็นต้น

¹⁰⁵ นระบุ๊ะเตชะกยาม. (ม.ป.ป.)

¹⁰⁶ มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่. (2556). *พจนานุกรมภาษาไทย-ไทย*. เชียงใหม่: มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่. หน้า 269.

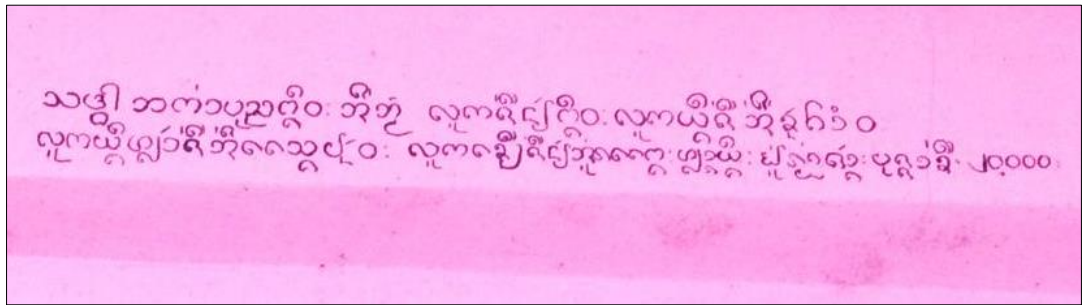
¹⁰⁷ มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่. (2556). *พจนานุกรมภาษาไทย-ไทย*. เชียงใหม่: มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่. หน้า 178.

อย่างไรก็ดี ทั้งในกลุ่มไทใหญ่รวมถึงกลุ่มชาติพันธุ์ไทอื่นๆ พบว่ามีการใช้คำว่า “พะก่า” ในความหมายที่แตกต่างออกไป ดังนี้

1) คำว่า “พะก่า” มีความหมายเดียวกับคำว่า “ตะก่า” หมายถึง เจ้าภาพใช้สำหรับเรียกเจ้าภาพผู้ถวายวัตถุทานที่มีความสำคัญแต่ไม่มีตำแหน่งทางศาสนารองรับ เช่น ในช่วงเวลาที่พม่าตกอยู่ภายใต้การปกครองของอังกฤษ การสร้างศาสนสถานนิยมตกแต่งด้วยกระจกเงา (กระจกสี) ซึ่งนำเข้าจากตะวันตก จึงทำให้มีราคาสูง ชาวไทใหญ่เรียกกระจกว่า “หมาน” ดังนั้น ผู้ที่เป็นเจ้าภาพประดับกระจกจึงได้รับคำนำหน้านามว่า “พะก่าจีหมาน” หมายถึง เจ้าภาพในการประดับกระจก¹⁰⁸

2) คำว่า “พะก่า” ซึ่งลดรูปมาจากคำว่า “จองอุบพะก่า” หมายถึง คหบดี หรือผู้อาวุโส ที่มีจิตศรัทธาในการอุปฐากวัด และพระสงฆ์ เป็นบุคคลที่สังคมให้ความนับถือ¹⁰⁹ เช่น พะก่ากั้นนะ พะก่าจ้อ นอกจากนี้ยังพบว่าบางรายมีสถานภาพในการเป็นผู้นำชุมชนหรือเป็นนักปกครอง ดังจะพบว่าผู้นำชาวไทใหญ่ที่ปรากฏในหลักฐานประวัติศาสตร์หลายท่าน มีชื่อที่นำหน้าด้วยคำว่า “พะก่า” เช่น พะก่าหม่อง ซึ่งเป็น “ก้าง” หรือผู้ใหญ่บ้านปางหมู ตำบลปางหมู อำเภอเมืองจังหวัดแม่ฮ่องสอน ในช่วงก่อน พ.ศ. 2417¹¹⁰ หรือ พะก่าหม่อง ซึ่งมีบทบาทในการเป็นผู้นำก่อกบฏเงี้ยวเมืองแพร่ เมื่อ พ.ศ. 2445¹¹¹

3) ในกลุ่มไทลื้อเมืองยอง (ไทยอง) พบการใช้คำว่า “พะก่า” นำหน้านามในกรณีบุคคลผู้นั้นเป็นเจ้าภาพถวายธรรมและเป็นเจ้าภาพกัณฑ์เทศน์มหาชาติเวสสันดรชาดก หรือถวายธรรมที่มีอันสงฆ์มาก เช่น พะก่าบุญ ศรีธธาวัตร่องช้าง เมืองยอง สหภาพเมียนมาร์¹¹²



ภาพที่ 24 จาร์กชื่อเจ้าภาพชื่อภูกี้ (โอง) วัตร่องช้าง เมืองยอง สหภาพเมียนมาร์ ความว่า สัทธา ภากะบุญพิงวะ อีตม ลูกชื่อน้อยพิงวะ ลูกหญิงชื่อน้อยคำวะ ลูกหญิงหล้า ชื่อน้อยแสงปัน วะ ลูกเขยชื่อน้อย อุ่นแพง หลานหญิง อยู่ร่องช้าง บูชาชื่อ 20,000 (จาด)¹¹³

¹⁰⁸ พระครูอนุตตสังฆกิจ เจ้าอาวาสวัดปางหมู ตำบลปางหมู อำเภอเมือง จังหวัดแม่ฮ่องสอน (สัมภาษณ์, 16 กุมภาพันธ์ 2560)
¹⁰⁹ นายประเสริฐ ประดิษฐ์ นางสาวนีย์ วรรณศิริ นางศิริลักษณ์ จินาคำ (สัมภาษณ์, 20 เมษายน 2560)
¹¹⁰ สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดแม่ฮ่องสอน. (2549). *ประวัติศาสตร์วัฒนธรรมจังหวัดแม่ฮ่องสอน*. เชียงใหม่: เจริญวัฒนธรรมการพิมพ์.
¹¹¹ ชัยพงษ์ สำเนียง. (2551). *พลวัตการสร้างและการรับรู้ประวัติศาสตร์เมืองแพร่ พ.ศ. 2445-2549*. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาวิชาประวัติศาสตร์, บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, หน้า 164-165.
¹¹² พระครูบาอูดี เจ้าอาวาสวัตร่องช้าง เมืองยอง รัฐฉาน สหภาพเมียนมาร์ (สัมภาษณ์, 16 สิงหาคม 2559)
¹¹³ ขอขอบคุณ อ.วิษณุ มาแก้ว ที่กรุณาตรวจทานการปริวรรตอักษรไทลื้อ (ไทยอง)

จากการสำรวจข้อมูลในพื้นที่เมืองแม่ฮ่องสอนพบว่า นับตั้งแต่ทศวรรษ 2430 เป็นต้นมา การใช้คำว่า “พะกา” เพื่อสื่อความถึงการเป็นเจ้าภาพถวายพระพุทธรูปลดลง ในขณะที่เดียวกัน กลับพบว่าผู้เป็นเจ้าของภาพในการสร้างหรือถวายพระพุทธรูป จะได้รับคำนำหน้านามว่า “จอง” ซึ่งสามารถอธิบายได้ ดังนี้

1) ในระบบการใช้ตำแหน่งทางศาสนานำหน้านาม ผู้ที่เป็นเจ้าภาพสร้างจอง (วิหาร) จะได้รับคำนำหน้านามว่า “จอง” และอาจเรียกว่า “จองพะกา” หรือ “จองตะกา” และในโอกาสเดียวกันได้สร้างพระพุทธรูปถวายทานด้วย ดังนั้นจึงใช้คำนำหน้านามว่า “จอง” แทนคำว่า “พะกา” เช่น แม่จองพะกาย้อย เจริญพานิช ซึ่งเป็นเจ้าภาพสร้างจอง (วิหาร) วัดก้าก่อ รวมถึงสร้างพระพุทธรูปทรงเครื่องพระมหามัณเฑียร (เจ้าพะล้าละแขง) เมื่อ พ.ศ. 2433 ต่อมาชาวเมืองเรียกว่า “แม่จองย้อย” หรือ “แม่เฒ่าจองย้อย”

2) ในกรณีที่เจ้าภาพสร้างพระพุทธรูป และวิหาร หรือบุชบก ประดิษฐานพระพุทธรูปในคราวเดียวกัน จะเรียกว่า “จองพะล้าตะกา” ซึ่งในภาษาพุนิยมเรียกสั้น ๆ ว่า “จอง” เช่น พ่อจองพะล้าตะกาค่าส่วย สุวรรณะ เจ้าภาพผู้สร้างพระเจ้าพะล้าโหลง (หลวงพ่อโต) และวิหารวัดจองคำ อำเภอเมือง จังหวัดแม่ฮ่องสอน ชาวเมืองเรียกว่า “พ่อจองคำส่วย”

3) ในกรณีที่ กรณีของผู้ที่มีตำแหน่งทางการปกครอง นิยมระบุคำนำหน้านามที่แสดงถึงตำแหน่งทางการปกครองของตน เช่น จารึกฐานพระพุทธรูปพระประธานวัดปางหมู ที่สร้างขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2432 ระบุว่า “พะล้าตะกา” หรือเจ้าภาพสร้างพระพุทธรูปมีนามว่า “ก้างน้อยสุวรรณค์”¹¹⁴ ซึ่งตำแหน่ง “ก้าง” เป็นตำแหน่งผู้ใหญ่บ้าน หรือจารึกฐานพระพุทธรูปวัดแม่สะงา อายุราว 120 ปี ระบุชื่อผู้สร้าง คือ “ปู่สิ่งโหลงและนายสิ่งโหลง”¹¹⁵ ตำแหน่ง “สิ่ง” สามารถเปรียบเทียบได้กับตำแหน่งกำนันในปัจจุบัน อาจกล่าวได้ว่าในกรณีที่บุคคลมีตำแหน่งทางการปกครอง ชาวไทใหญ่จะให้ความสำคัญมากกว่าตำแหน่งทางศาสนา เนื่องจากเป็นตำแหน่งที่แสดงถึงการมีสถานะเป็นชนชั้นปกครอง มีอำนาจในการบริหารจัดการสังคมอย่างเป็นรูปธรรมและมีความชอบธรรม ยิ่งไปกว่านั้น การที่ผู้ปกครองได้เข้ามามีบทบาทในการทำบุญสร้างวัตถุทานในพุทธศาสนา ยังเป็นการเสริมสร้างสถานภาพให้สูงยิ่งขึ้น ตามคติการเป็นผู้นำที่ดีของชาวไทใหญ่ คือ นอกจากการเป็นผู้ปกครองซึ่งเป็นเรื่องของทางโลก ยังต้องทำหน้าที่ “อ่อนกินอ่อนหลู” คือ เป็นผู้นำในการทำบุญเพื่อชีวิตที่ดีในโลกหน้าอีกด้วย

ดังกล่าวมาจะเห็นว่า ตำแหน่งทางศาสนาที่เกี่ยวข้องโดยตรงกับพระพุทธรูป มีที่มาจากคำว่า “พะล้าตะกา” แต่ในการใช้งานมักจะลดรูปเป็นคำว่า “พะกา” ซึ่งมีความหมายรวมกับความหมายอื่นด้วย ดังนั้นการทำความเข้าใจคำนำหน้านามบุคคลที่ใช้คำว่า “พะกา” จึงจำเป็นต้องศึกษาประวัติความเป็นมาของบุคคลนั้นๆ โดยละเอียด

¹¹⁴ จารึกรายนามเจ้าภาพสร้างพระพุทธรูปวัดปางหมู ตำบลปางหมู อำเภอเมือง จังหวัดแม่ฮ่องสอน. (2432).

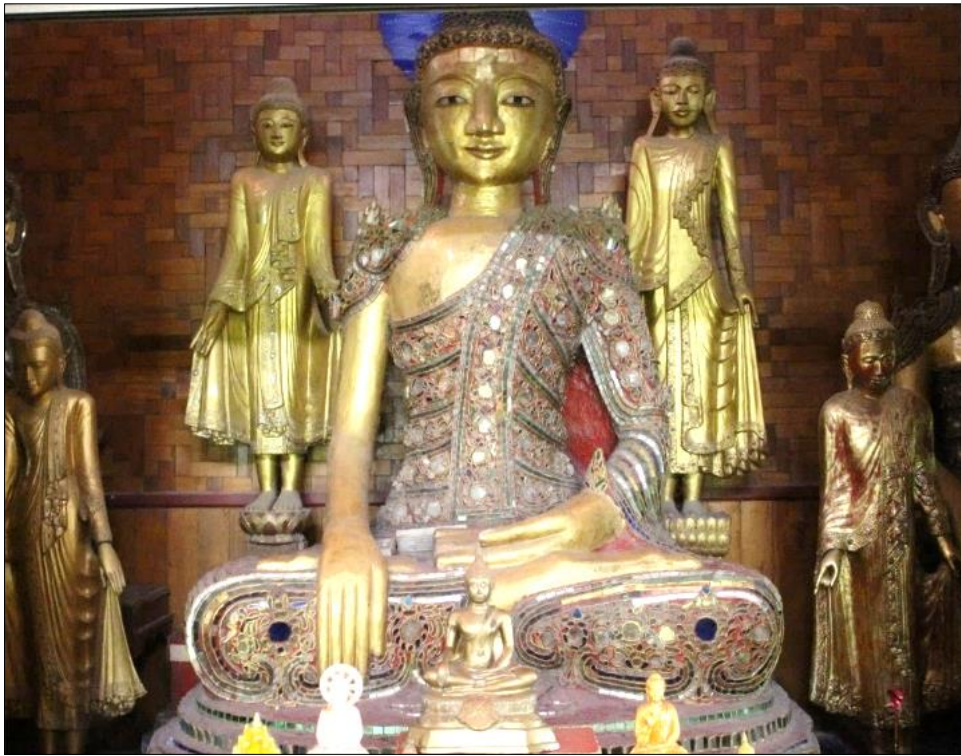
¹¹⁵ จารึกรายนามเจ้าภาพสร้างพระพุทธรูปวัดแม่สะงา ตำบลหมอกจำแป่ อำเภอเมือง จังหวัดแม่ฮ่องสอน (ม.ป.ป.)



ภาพที่ 25 พระพุทธรูปพระมหามัธยมุณี (เจ้าพะลำละแปง) สร้างถวายวัดก้ำก้อโดย แม่จ๋องย้อย เจริญพานิช เมื่อ พ.ศ. 2433



ภาพที่ 26 แผ่นป้ายจารึกชื่อเจ้าภาพกุฏิสงฆ์ หรือ จองสังฆะ วัดก้ำก้อ สร้างเมื่อจุลศักราช 1282 (พุทธศักราช 2463) ระบุนามเจ้าภาพชื่อ พ่อเต๋มาจ๋องสิระสา



ภาพที่ 27 พระพุทธรูปพระประธานในวิหาร (ทอง) วัดปางหมู ต.ปางหมู อ.เมือง จ.แม่ฮ่องสอน สร้างเมื่อ พ.ศ. 2432



ภาพที่ 28 จารึกฐานพระที่สร้างขึ้นแทนของเดิมซึ่งเป็นภาษาไทยใหญ่ ระบุนามผู้สร้างคือ พระล้าตะก่าก้างน้อยสุรวงศ์



ภาพที่ 29 พระพุทธรูปประธานวัดแม่สะงา ต.หมอกจำแป่ อ.เมือง จ.แม่ฮ่องสอน



ภาพที่ 30 จารึกฐานพระพุทธรูปวัดแม่สะงา ระบุว่าเจ้าภาพมีนามว่า ปู่สิ่งโหลงและนายสิ่งโหลง

5.3 ตำแหน่งทางศาสนาที่ได้จากการถวายวัตถุทานที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธรูป

การสร้างพระพุทธรูปเป็นการสร้างกุศลที่มีอานิสงส์มาก โดยเฉพาะพระพุทธรูปที่มีขนาดใหญ่ ดังนั้น นอกจากตำแหน่งทางศาสนาที่บ่งบอกว่าเป็นเจ้าภาพผู้สร้างหรือเป็นผู้ถวายพระพุทธรูปแล้วยังพบว่า มีตำแหน่งทางศาสนาที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธรูปด้วย ได้แก่

1) ผู้สร้างวิหารหรือบุษบกที่ใช้สำหรับประดิษฐานพระพุทธรูปจะได้รับยกย่องให้มีตำแหน่งนำหน้านามว่า “จองพะล้าตะกำ” เช่น พ่อเฒ่าจองแวง (จองอุบพะกำแวง) กวีวัฒน์ ผู้สร้างวิหาร (จอง) วัดกลางทุ่ง พ่อเฒ่าจองคองปาง ผู้สร้างวิหาร (จอง) วัดผาบ่องใต้ พ่อเฒ่าจองโทะ เจริญพานิช ผู้สร้างวิหาร (จอง) วัดพระธาตุตอดยอกงมู

2) ผู้สร้างซุ้มเรือนแก้ว (ตางแก) จะได้รับยกย่องให้มีตำแหน่งนำหน้านามว่า ตางแก เช่น ลุงตางแก ครูหมอลีกโตหรือปราชญ์คนสำคัญของชาวไทใหญ่ (พ.ศ. 2467–2560) เดิมชื่อ “จายยี่” ต่อมาใน พ.ศ. 2493 ได้เป็นเจ้าภาพถวาย “ตางแก” หรือบัลลังก์ประดิษฐานพระพุทธรูปประธานของวัดที่เมืองน้ำคำ รัฐฉาน ประเทศพม่า จึงได้รับการยกย่องให้มีตำแหน่ง “ตางแก” นำหน้านามเป็น “ตางแกจายยี่” แต่ด้วยตำแหน่ง “ตางแก” ไม่มีผู้ใดได้รับเท่าใดนัก ประกอบกับชื่อ “ลุงตางแกจายยี่” มีมากถึง 5 พยางค์ ในเวลาต่อมาสังคมจึงนิยมเรียกชื่อท่านว่า “ลุงตางแก” ทั้งนี้เพื่อให้ง่ายต่อการเรียกขาน และท่านได้นำชื่อดังกล่าวไปใช้เป็นนามปากกาว่า “ลุงตางแก” เป็นที่รับรู้ว่ามีถึงลุงตางแกจายยี่สืบมาถึงปัจจุบัน¹¹⁶ อย่างไรก็ตาม ในพื้นที่เมืองแม่ฮ่องสอนยังสำรวจไม่พบการใช้คำนำหน้านามว่า “ตางแก” ทั้งนี้อาจเป็นเพราะผู้สร้างตางแกถวาย ได้สร้างพร้อมกับการถวายพระพุทธรูปและวิหาร จึงเรียกค่านำหน้านามว่า “จอง” แทน เช่น พ่อเฒ่าจองโพหย่า วานิชกุล ซึ่งเป็นเจ้าภาพสร้างพระพุทธรูปพระมหามัณเฑียร วัดหัวเวียง อำเภอเมือง จังหวัดแม่ฮ่องสอน ในคราวเดียวกันได้สร้างแท่นประดิษฐานพระประธาน (ปะหล่าง) ซุ้มเรือนแก้ว (ตางแก) และวิหาร¹¹⁷

3) ผู้สร้างฉัตร หรือ ร่มทอง หรือ ร่มขาว จะได้รับยกย่องให้มีตำแหน่งนำหน้านามว่า “ที” เช่น หลวงพ่อธี วิจิตรธัมโม เดิมชื่อ “โยย” ต่อมาได้อุปสมบทบวชเรียน หลังจากลาสิกขาได้ทำหน้าที่เป็น “จะเร” และในช่วงเวลาใกล้เคียงกันได้เป็นเจ้าภาพถวายฉัตรเจดีย์ จึงได้รับตำแหน่งทางศาสนาเป็นค่านำหน้านามว่า “ที” แต่เนื่องจากมีค่านำหน้านามว่า “จะเร” นำหน้าอยู่แล้ว จึงนิยมเรียกว่า “จะเรที” และเป็นที่รู้จักในนามดังกล่าวเรื่อยมา¹¹⁸

5.4 ความเปลี่ยนแปลงเกี่ยวกับการใช้ตำแหน่งทางศาสนานำหน้านามในสังคมไทใหญ่

ความเปลี่ยนแปลงทางสังคมและเศรษฐกิจที่เกิดขึ้นในพื้นที่อำเภอเมือง จังหวัดแม่ฮ่องสอน สัมพันธ์กับการเปลี่ยนแปลงของสังคมไทใหญ่มากอย่างต่อเนื่อง โดยเฉพาะอย่างยิ่งพื้นที่ดังกล่าวได้ถูกจัดให้เป็นหน่วยการปกครองส่วนภูมิภาคในระดับจังหวัด ทำให้ประชากรชาวไทใหญ่ซึ่งเป็นกลุ่ม

¹¹⁶ อ่างแก้ว ปีกอนคำ. (2551). เอกสารที่ระลึกในการจัดงานปอยปีกอนคำ เมืองปางโหลง รัฐฉาน ประเทศเมียนมาร์. สืบค้นจาก https://www.facebook.com/sao.sukham/photos?lst=100008026308326%3A100002252316238%3A1499691007&source_ref=pb_friends_tl

¹¹⁷ นายบุญเลิศ วิรัตน์ภรณ์ ผู้อาวุโส ตำบลจองคำ อำเภอเมือง จังหวัดแม่ฮ่องสอน (สัมภาษณ์, 25 สิงหาคม 2559)

¹¹⁸ ธี วิจิตรธัมโม, พระ, (2551). ปีกธรรมพระอริยะเจ้าปิ่นเข้าพระนิพพาน. กรุงเทพฯ: ทีคิวพี.

ประชากรหลักในพื้นที่ เป็นกลุ่มคนที่สามารถเข้าถึงทรัพยากรที่รัฐจัดสรรมาได้มากที่สุด แนวคิดเกี่ยวกับความเป็นไทยที่ดำเนินการผ่านระบบการศึกษาและพุทธศาสนาส่งผลอย่างยิ่งต่อการปรับเปลี่ยนแนวคิดเกี่ยวกับพุทธศาสนาของชาวไทใหญ่ ยิ่งไปกว่านั้น ผลจากการจัดการศึกษาของรัฐไทย ส่งผลให้ชาวไทใหญ่ที่ได้รับการศึกษามีความคิดและสำนึกในความเป็นคนไทย และนำไปสู่การเกิดชนชั้นกลาง ซึ่งเป็นชนชั้นใหม่ทางสังคมที่มีบทบาททางสังคม การเมือง เศรษฐกิจ และวัฒนธรรมในเวลาต่อมา¹¹⁹ กลุ่มคนดังกล่าวมีวิถีชีวิตแบบใหม่ที่เป็นอิสระ และไม่ถูกยึดโยงด้วยกระบวนการทางพุทธศาสนา ยิ่งไปกว่านั้นสถานภาพใหม่ที่เกิดขึ้นจากการได้รับการศึกษา และการประกอบอาชีพ โดยเฉพาะการเข้ารับราชการ ทำให้ระบบตำแหน่งทางศาสนาถูกลดความสำคัญลงอย่างต่อเนื่อง ยิ่งไปกว่านั้น การเข้าสู่ระบบการศึกษาทำให้ลูกหลานชาวไทใหญ่นิยมตั้งชื่อเป็นภาษาไทยกลางมากขึ้น เช่น นางเต็งเมื่อยะ (เกิดเมื่อ พ.ศ.2475) มีชื่อเป็นภาษาไทยว่า “นันทา” นางจำ (เกิดเมื่อ พ.ศ. 2478) มีชื่อภาษาไทยว่า “พัลภา” นางเจ่ง (เกิดเมื่อ พ.ศ. 2478) มีชื่อภาษาไทยว่า “ปรงจิต”¹²⁰ นางละตัน (เกิดเมื่อ พ.ศ. 2480) มีชื่อภาษาไทยว่า “ลัดดา”¹²¹ นางคำหมาย (เกิดเมื่อ พ.ศ. 2491) มีชื่อภาษาไทยว่า “อุไร”¹²² ความนิยมตั้งชื่อเป็นภาษาไทยกลางแทนชื่อภาษาไทยใหญ่หรือภาษาพม่า ได้รับความนิยมอย่างต่อเนื่อง แม้ว่าในช่วงต้น จะเป็นการตั้งชื่อจริงเป็นภาษาไทย แต่ชื่อเล่นที่ใช้เรียกขานกันในครอบครัวยังเป็นภาษาไทยใหญ่อยู่ แต่ในเวลาต่อมาพบว่านิยมตั้งทั้งชื่อเล่นและชื่อจริงด้วยภาษาไทย และอาจกล่าวได้ว่าในปัจจุบันแทบจะไม่มีคนไทใหญ่หรือคนไทยเชื้อสายไทใหญ่ที่ตั้งชื่อด้วยภาษาไทยใหญ่แล้ว

อย่างไรก็ดีในช่วงก่อนทศวรรษ 2500 พบว่าชาวไทใหญ่อายุน้อยใช้ชื่อบรรพบุรุษที่ประกอบด้วยตำแหน่งทางศาสนาที่ตั้งนามสกุล กล่าวคือ เมื่อพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดเกล้าฯ ให้ตราพระราชบัญญัติขนานนามสกุลพุทธศักราช 2456 ขึ้น¹²³ ส่งผลให้ชาวไทใหญ่ที่มีสถานะเป็นประชาชนไทยเริ่มตั้งนามสกุล และพบว่าหลายครอบครัวได้นำชื่อของบรรพบุรุษที่นำหน้านามด้วยตำแหน่งทางศาสนาที่ตั้งเป็นนามสกุล เช่น จองโน จองสาม จองแหลง จำก่าชื่อ นางสุรีย์ จองเตยะ (พงษ์ศิริโชติ) กล่าวว่า สมัยก่อนตอนมีการตั้งนามสกุล หลายคนนิยมใช้ชื่อพ่อเผ่าที่มียศมีเกียรติมาตั้งนามสกุล ถ้าพ่อเผ่าใครเป็น “จองอุบพะก่า”¹²⁴ ก็เอามาตั้งนามสกุล เช่น นามสกุลจองเตยะ เป็นชื่อของพ่อเผ่าจองเตยะ เมื่อก่อนพ่อเผ่าพ่อก็มีฐานะและได้ทำบุญสร้างวัด จึงถูกเรียกว่าพ่อจอง¹²⁵ การนำนามบรรพบุรุษซึ่งนำหน้านามด้วยตำแหน่งทางศาสนา ซึ่งเป็นสิ่งแสดงสถานภาพในสังคมไทใหญ่มาตั้งเป็นนามสกุล สะท้อนให้เห็นว่าในช่วงเวลาดังกล่าว ระบบตำแหน่งทางศาสนายังมีพลังและมีคุณค่าต่อสังคมไทใหญ่ แต่ต่อมาเมื่อสังคมเปลี่ยนแปลงมากขึ้นพบว่าหลายครอบครัวได้ดำเนินการเปลี่ยนนามสกุลเป็นภาษาไทย เช่น กรณีของครอบครัวจองเตยะ ต่อมาเมื่อ

¹¹⁹ สรัสวดี อ๋องสกุล. (2551). *ประวัติศาสตร์ล้านนา*. (พิมพ์ครั้งที่ 4). กรุงเทพฯ: อมรินทร์. หน้า 553.

¹²⁰ นางพัลภา เครือทราย บ้านเลขที่ 24 ถนนสิงหนาทบำรุง ตำบลจองคำ อำเภอเมือง จังหวัดแม่ฮ่องสอน (สัมภาษณ์, 16 มีนาคม 2560)

¹²¹ นางลัดดา จันทร์โสภา ผู้อาวุโส ตำบลจองคำ อำเภอเมือง จังหวัดแม่ฮ่องสอน (สัมภาษณ์, 17 ธันวาคม 2559)

¹²² นางอุไร ยอดประทุม ผู้อาวุโส ตำบลจองคำ อำเภอเมือง จังหวัดแม่ฮ่องสอน (สัมภาษณ์, 16 มีนาคม 2560)

¹²³ พระราชบัญญัติขนานนามสกุลพุทธศักราช 2456. (2455, 22 มีนาคม). *ราชกิจจานุเบกษา*. หน้า 283-288.

¹²⁴ คำเรียกคหบดีชาวไทใหญ่ที่ให้การอุปถัมภ์พุทธศาสนา โดยเฉพาะการสร้างวัด (จอง)

¹²⁵ นางสุรีย์ พงษ์ศิริโชติ (จองเตยะ) ตำบลเวียงใต้ อำเภอปาย จังหวัดแม่ฮ่องสอน (สัมภาษณ์, 18 มีนาคม 2560)

พ.ศ. 2554 ได้เปลี่ยนนามสกุลใหม่เป็น “พงษ์สิริโชติ” โดยมีเหตุผลว่าเพื่อให้เป็นภาษาไทยที่สามารถอ่านและเข้าใจได้ง่าย กล่าวได้ว่าในปัจจุบัน เนื่องจากลูกหลานชาวไทยใหญ่จำนวนมากต้องย้ายถิ่นฐานเข้ามาทำงานในเขตเมือง โดยเฉพาะเมืองที่เป็นศูนย์กลางทางเศรษฐกิจ เช่น กรุงเทพฯ เชียงใหม่ ดังนั้นการมีชื่อและนามสกุลเป็นภาษาไทยกลาง จะเป็นส่วนหนึ่งที่ช่วยให้สามารถดำเนินชีวิตในสังคมได้โดยไม่รู้สึกเป็นอื่น ซึ่งอาจจะเกิดจากการตั้งคำถามจากคนรอบข้างว่า “ชื่อ” หรือ “นามสกุล” เป็นภาษาอะไร มีความหมายว่าอย่างไร เป็นการเสริมสร้างความมั่นใจ และเป็นค่านิยมที่เกิดขึ้นในสังคมปัจจุบัน

ตั้งแต่ช่วงทศวรรษ 2530 เป็นต้นมา¹²⁶ ชาวไทใหญ่พลัดถิ่นจากรัฐฉาน ซึ่งอาจเรียกได้ว่าเป็นแรงงานข้ามชาติ ได้เคลื่อนตัวเข้ามาแสวงหาโอกาสในประเทศไทยเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่อง โดยเฉพาะในพื้นที่ จังหวัดแม่ฮ่องสอน จังหวัดเชียงใหม่ จังหวัดลำพูน จังหวัดเชียงราย ต่อมารัฐจึงมีนโยบายในการจัดทำทะเบียนคนต่างด้าว หรือบัตรประจำตัวในรูปแบบต่างๆ ประกอบกับการเกิดขึ้นของไทใหญ่พลัดถิ่นรุ่นที่สองและรุ่นที่สามที่ถือกำเนิดในประเทศไทย และเพื่อเป็นการระบุตัวบุคคลจึงมีความจำเป็นต้องตั้งนามสกุลขึ้น จากการเก็บข้อมูลพบว่าชาวไทใหญ่ข้ามชาติ นิยมนำชื่อบิดา หรือชื่อบรรพบุรุษ (ส่วนใหญ่เป็นชื่อของบุรุษ) มาตั้งเป็นนามสกุล เช่น ลุงคำ ลุงหลง ลุงสาม และพบว่าหลายนามสกุลตั้งจากชื่อที่นำหน้าด้วยตำแหน่งทางศาสนา เช่น ส่างหลู่ ส่างหลาว จองหลง จางคำ จางยอด สะท้อนเห็นว่าในพื้นที่รัฐฉาน สหภาพเมียนมาร์ ระบบตำแหน่งทางศาสนายังคงมีบทบาทต่อสังคมชาวไทใหญ่

ดังกล่าวมาจะเห็นได้ว่าตำแหน่งทางศาสนา ที่เคยใช้นำหน้านามของชาวไทใหญ่ในพื้นที่เมืองแม่ฮ่องสอน ค่อยๆ ถูกลดบทบาทลงและแทนที่ด้วยสถานภาพที่เกิดจากการดำเนินชีวิตในสังคมสมัยใหม่ เช่น คุณครู อาจารย์ ร้อยตำรวจ นายแพทย์ และกล่าวได้ว่าหลังทศวรรษ 2500 เป็นต้นมา การใช้ตำแหน่งทางศาสนาเริ่มเลือนรางไปจากสังคมไทใหญ่ในพื้นที่แม่ฮ่องสอน

การรื้อฟื้นการใช้ตำแหน่งทางศาสนาในพื้นที่เมืองแม่ฮ่องสอน เริ่มเกิดขึ้นอีกครั้งเมื่อกระแสท้องถิ่นนิยมและการรื้อฟื้นความเป็นท้องถิ่นที่ขยายตัวอย่างมากในช่วงทศวรรษ 2540¹²⁷ การประกาศใช้รัฐธรรมนูญฉบับ พ.ศ. 2540 ซึ่งหลายมาตราที่ให้สิทธิเสรีภาพแก่ประชาชนและท้องถิ่นในเรื่องต่างๆ มากขึ้น เป็นการเอื้อให้เกิดการสร้างสำนักท้องถิ่นนิยม¹²⁸ แนวคิดดังกล่าวส่งผลให้ชาวไทใหญ่ในพื้นที่แม่ฮ่องสอนเริ่มรื้อฟื้นความเป็นไทใหญ่ของตนในรูปแบบต่างๆ เช่น การรื้อฟื้นประเพณีไทใหญ่ การรื้อฟื้นภูมิปัญญาด้านต่างๆ ของไทใหญ่ รวมไปถึงการรื้อฟื้นการใช้ตำแหน่งทางศาสนา ซึ่งพบว่า มีตำแหน่งทางศาสนาเพียง 2 ประเภท ที่ถูกหยิบยกขึ้นมา ได้แก่ ตำแหน่ง “ส่าง” และตำแหน่ง “จาง” ดังนี้¹²⁹

¹²⁶ อัมพร จิรัฐดิกร. (2558). *ประวัติศาสตร์นอกรอบรัฐชาติ 55 ปี ขบวนการกู้ชาติไทใหญ่*. เชียงใหม่: ศูนย์ศึกษาชาติพันธุ์และการพัฒนา คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

¹²⁷ พัฒนา กิตติอาษา. (2546). *มานุษยวิทยากับการศึกษาปรากฏการณ์ไทยทาดิตในสังคมไทยร่วมสมัย*. กรุงเทพฯ: ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร.

¹²⁸ ชัยพงษ์ สำเนียง. (2551). *พลวัตการสร้างและการรับรู้ประวัติศาสตร์เมืองแพร่ พ.ศ. 2445-2549*. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาวิชาประวัติศาสตร์, บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, หน้า 164-165.

¹²⁹ ธรรมศ ศิริรัตนบัลล์. (2561). ตำแหน่งทางศาสนา: การสร้างความหมายใหม่ในสังคมไทใหญ่ อำเภอเมือง จังหวัดแม่ฮ่องสอน.

1) ในกรณีของตำแหน่ง “สำอาง” ถูกนำมารื้อฟื้นผ่านพิธีกรรมปอยสำอางลง ดังจะพบว่า ตั้งแต่ทศวรรษ 2540 เป็นต้นมา ชาวไทใหญ่พยายามรื้อฟื้นความทรงจำเกี่ยวกับความหมายของพิธีกรรมปอยสำอาง โดยเฉพาะการอธิบายว่าพิธีกรรมดังกล่าวเป็นพิธีกรรมที่จะเปลี่ยนสถานะของผู้บวช ให้เป็น “สำอาง” ในส่วนของบิดามารดา ตลอดถึง พ่อข่าม แม่ข่าม จะเปลี่ยนสถานะเป็น “พ่อสำอาง” และ “แม่สำอาง” ซึ่งตามคติในยุคนั้น ผู้ที่เกี่ยวข้องจะได้รับการยกย่องให้มีตำแหน่ง “พ่อสำอาง” และ “แม่สำอาง” นำหน้านามก็ต่อเมื่อสำอางได้บรรพชาเป็นสามเณรเป็นที่เรียบร้อยแล้ว ทว่าในปัจจุบันเมื่อพิธีกรรมปอยสำอางจบลง ตำแหน่ง “สำอาง” ก็จะไม่ถูกกล่าวถึงอีกเลยจนกว่าจะมีพิธีกรรมดังกล่าวอีกครั้งในปีต่อไป ด้วยเหตุนี้ ในกระบวนการรื้อฟื้นจึงพบว่าชาวไทใหญ่ได้นำเอาคำว่า “พ่อสำอาง” และ “แม่สำอาง” มาใช้ตั้งแต่ก่อนการเริ่มพิธีกรรม เช่น ในกระบวนการเตรียมงานที่มีการนัดหมายและประชุมปรึกษาหารือ ในที่ประชุมจะเรียกพ่อแม่ของเด็กชายที่จะเข้าพิธีปอยสำอางลงว่า “พ่อสำอาง” และ “แม่สำอาง” และถูกนำไปใช้ในการพิมพ์ “บัตรเชิญ” ที่จะใช้เรียนเชิญแขกผู้มีเกียรติมาร่วมงาน โดยการพิมพ์บัตรเชิญจะจัดพิมพ์ด้วยอักษรภาษาไทย และในบางกรณีอาจมีอักษรไทใหญ่ (ลิกไต) ประกอบด้วย การระบุชื่อเจ้าภาพนิยมใช้คำว่า “พ่อสำอาง” และ “แม่สำอาง” แทนคำว่านายและนาง ในกรณีที่ผู้เป็นเจ้าของบ้านนำหน้านามที่เกี่ยวข้องกับหน้าที่ทางราชการ เช่น นายแพทย์ อาจารย์ ยศทางทหาร ตำรวจ บางรายอาจจะไม่ระบุตำแหน่งทางศาสนา แต่จะระบุตำแหน่งหน้าที่ทางราชการแทน เนื่องจากเป็นสถานภาพที่มีลักษณะเป็นทางการและได้รับการยอมรับทั่วไปในสังคมไทย หรือในบางราย จะระบุคำว่า “พ่อสำอาง” และ “แม่สำอาง” นำหน้าค่านำหน้านามที่เกี่ยวข้องกับหน้าที่ทางราชการ เช่น พ่อสำอางนายแพทย์ แม่สำอางอาจารย์ เป็นต้น ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับเหตุผลหรือความพอใจของแต่ละบุคคล

การรื้อฟื้นความทรงจำเกี่ยวกับตำแหน่ง “สำอาง” ถูกนำเสนอผ่านการจัดพิธีกรรมปอยสำอางลง แต่เป็นการให้ความหมายใหม่ที่แตกต่างจากอดีต กล่าวคือ ตำแหน่งทางศาสนาถูกนำมาใช้เฉพาะในช่วงเวลาของการประกอบพิธีกรรม ซึ่งในอดีตถือว่าเป็นช่วงเวลาของการเปลี่ยนผ่านสถานะ ยังไม่สามารถใช้ตำแหน่งทางศาสนาได้ แต่ในปัจจุบันได้นำมาใช้โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อต้องการให้เห็นว่าพิธีกรรมปอยสำอางเป็นพิธีกรรมที่ทำให้ผู้เกี่ยวข้องได้เปลี่ยนสถานภาพเป็น “สำอาง - พ่อสำอาง - แม่สำอาง” อย่งไรก็ดี ในปัจจุบันตำแหน่ง “สำอาง” จะถูกใช้เฉพาะในพิธีกรรมปอยสำอาง แต่ไม่ถูกใช้แพร่หลายดังเช่นตำแหน่ง “จาง” ซึ่งจะกล่าวถึงต่อไป

2) ในกรณีของตำแหน่ง “จาง” เป็นตำแหน่งทางศาสนาที่ถูกรื้อฟื้นและนำมาใช้ใหม่ในปัจจุบัน ดังจะพบว่าในกิจกรรมทางศาสนาและวัฒนธรรมของคนไทใหญ่ในพื้นที่อำเภอเมืองจังหวัดแม่ฮ่องสอน จะมีการใช้ค่านำหน้านามว่า “พ่อจาง” และ “แม่จาง” เพิ่มมากขึ้น และเป็นเพียงตำแหน่งเดียวที่ยังคงนิยมใช้อย่างแพร่หลาย ทั้งนี้ปัจจัยที่ทำให้ตำแหน่ง “จาง” สามารถปรับตัวให้สอดคล้องกับสภาพสังคมในปัจจุบัน

ประการแรก อิทธิพลของความคิดเรื่องการอุปสมบทพระภิกษุที่ได้รับอิทธิพลจากส่วนกลาง (รัฐไทย) ผ่านกระบวนการสร้างความเป็นไทยในด้านต่างๆ อาทิ ด้านการศึกษา ด้านพุทธ

ศาสนา ทำให้แนวคิดเกี่ยวกับการบวชของคนไทใหญ่แปรเปลี่ยนไป กล่าวคือ แม้ว่าชาวไทใหญ่จะยังให้ความสำคัญกับการบรรพชาสามเณรผ่านพิธีกรรมปอยสา่งลองอย่างต่อเนื่อง แต่ในขณะเดียวกันชาวไทใหญ่ก็รับเอาแนวคิดเรื่องชายไทยควรอุปสมบทเป็นพระภิกษุ เพื่อทดแทนคุณบิดามารดาเมื่ออายุครบบวชคือช่วงอายุ 20 ปี หรือ 21 ปี ขึ้นไป แนวคิดนี้เป็นเหตุผลที่ทำให้ชาวไทใหญ่ให้ความสำคัญกับการบวชพระมากขึ้น อย่างไรก็ตาม อย่างไรก็ดี คนไทใหญ่ในปัจจุบันจำนวนหนึ่งไม่ได้คำนึงว่าตนเคยผ่านการเป็นเจ้าภาพอุปสมบทสามเณร (สา่ง) มาก่อนหรือไม่ ทั้งนี้อาจเนื่องมาจากไม่ทราบความหมายที่แท้จริง กรณีดังกล่าวสะท้อนให้เห็นว่าชาวไทใหญ่รับความเชื่อเกี่ยวกับการบวชพระภิกษุเข้ามาปรับใช้ เป็นการให้ความหมายใหม่กับการเป็นเจ้าภาพอุปสมบทพระภิกษุซึ่งถูกให้ความสำคัญมากกว่าการบรรพชาสามเณรซึ่งเป็นความเชื่อที่มีมาแต่เดิม

ประการที่สอง ตำแหน่งทางศาสนาโดยเฉพาะตำแหน่ง “จาง” ถูกเลือกนำมาใช้ในพื้นที่การดำเนินกิจกรรมทางศาสนาและวัฒนธรรม โดยใช้ในกรณีที่ชาวไทใหญ่ท่านนั้นๆ ไม่มีสถานภาพทางราชการนำหน้านาม หรือต้องการสื่อให้เห็นว่าเป็นผู้มีความศรัทธาในพุทธศาสนา ในช่วงแรก กลุ่มผู้อาวุโสเป็นกลุ่มคนสำคัญที่ริเริ่มนำมาใช้ โดยเริ่มต้นจากการใช้ในกิจกรรมทางศาสนา เช่น การประกาศรายนามเจ้าภาพที่ร่วมทำบุญให้แก่วัด ต่อมาเมื่อได้รับความนิยมเพิ่มมากขึ้นได้ขยายความนิยมไปในพิธีกรรมอื่นๆ เช่น ในงานฉาปนกิจศพ กรณีที่มีผู้มีเกียรติที่มาร่วมงานได้รับเชิญให้ไปวางผ้าบังสุกุล แต่บุคคลท่านนั้นไม่มีตำแหน่งทางราชการ แต่มีสถานะเป็น “พ่อจาง” หรือ “แม่จาง” พิธีกรจะประกาศชื่อโดยใช้คำว่า “พ่อจาง” หรือ “แม่จาง” นำหน้านาม ซึ่งสร้างความพึงพอใจให้แก่ผู้ได้รับเกียรติมากกว่าการใช้คำว่า นาย นาง หรือคุณ นายเย็น วนาภรณ์ หรือ พ่อจางหยื่น วนาภรณ์ อดีตสมาชิกสภาจังหวัด เล่าว่า การอยู่ในสังคมไท ผู้ทำหน้าที่พิธีกรหรือโฆษกต้องทำความเข้าใจถ้าแขกผู้มีเกียรติเป็น “พ่อจาง” หรือ “แม่จาง” ควรที่จะต้องให้เกียรติเขา จะไปเรียกชื่อเขาเป็นนายเป็นนางบางทีก็ไม่เหมาะสม บางคนถึงกับแสดงความไม่พอใจเลยก็มี¹³⁰ นอกจากนี้ในกิจกรรมที่มีลักษณะกึ่งทางการ เช่น ในพิธีกรรมปอยสา่งลอง หากเจ้าภาพหรือผู้อุปถัมภ์ในการบวช มีตำแหน่งทางศาสนา “จาง” ในการพิมพ์บัตรเชิญและในพิธีกรรมจะระบุค่านำหน้านามของตนว่า “พ่อจาง” หรือ “แม่จาง” รวมไปถึงการระบุชื่อในการเป็นคณะกรรมการจัดตั้งองค์ผ้าป่า กลืน ก็นิยมระบุค่านำหน้านามว่า “พ่อจาง” หรือ “แม่จาง” เช่นเดียวกับการพิมพ์หน้าซองบัตรเชิญเพื่อให้เข้าร่วมกิจกรรมต่าง ๆ ในบางโอกาสก็นิยมระบุค่านำหน้านามว่า “พ่อจาง” หรือ “แม่จาง” ซึ่งถือว่าเป็นการให้เกียรติและเป็นที่ยอมรับในกลุ่มชาวไทใหญ่

¹³⁰ นายเย็น วนาภรณ์ บ้านผาบ่อง ตำบลผาบ่อง อำเภอเมือง จังหวัดแม่ฮ่องสอน (สัมภาษณ์, 2 มกราคม 2557)

ข้าพเจ้า พ่อจางทองสุข - แม่จางทน จารุศิลป์ทิพยกุล , พ่อจางกันตาสละ แก้วมณี พร้อมลูกหลาน
พ่อสำอางพล (เงาะ) จารุศิลป์ทิพยกุล - แม่สำอางร (เอ๋) ติวัน , พร้อมทั้งญาติมิตร
มีความยินดี ขอเรียนเชิญท่านพร้อมครอบครัวร่วมเป็นเกียรติ
เนื่องในงานบรรพชาสามเณร (สำอาง)
เด็กชาย นันทพงษ์ ติวัน (น้องน้ำพูน)

วันศุกร์ ที่ 14 เมษายน 2560 ตรงกับแรม 3 ค่ำ เดือน 5
- เวลา 05.00 น. รับสำอาง ณ วัดผาบ่องใต้ (วันแรก)
วันเสาร์ ที่ 15 เมษายน 2560 ตรงกับแรม 4 ค่ำ เดือน 5 (วันเหล)
- เวลา 08.00 น. แห่สำอางในหมู่บ้านผาบ่อง
วันอาทิตย์ ที่ 16 เมษายน 2560 ตรงกับแรม 5 ค่ำ เดือน 5 (วันข้ามแขก)
- เวลา 07.00 น. แห่เครื่องไทยทาน (แห่โคหลู)
- เวลา 18.00 น. รับขวัญสำอาง และ รับแขกที่มาร่วมงาน
วัน จันทร์ ที่ 17 เมษายน 2560 ตรงกับแรม 6 ค่ำ เดือน 5 (วันข้ามสำอาง)
- เวลา 11.00 น. ภายกัศตารแต่พระภิกษุสงฆ์ สามเณร และ เชิญแขกผู้มาร่วมงานรับประทานอาหาร
- เวลา 13.00 น. พิธีบรรพชาสามเณร ฟังพระธรรมเทศนา ภายเครื่องไทยทาน พระสงฆ์อนุโมทนา
เป็นเสร็จพิธี...

ขอบพระคุณ... ทุกท่านที่ร่วมกันอนุโมทนาบุญคุณ

ขอถ่ายอย่างขิง-หากมี ได้มาจริงเชิญด้วยตนเอง



ภาพที่ 31 บัตรเชิญงานประเพณีปอยสำอาง

ข้าพเจ้าพ่อสำอางน้อยคำ-แม่สำอางละออ พ่อสำอางลเขียน-แม่สำอางรรรัตน์ โกวิทย์
แม่สำอางแย วิภากรสกุล และพ่อสำอางธิศักดิ์-แม่สำอางประภัสสร ถูกดี
มีความยินดีขอเรียนเชิญท่านและครอบครัวร่วมเป็นเกียรติ
เนื่องในงานบรรพชาสามเณร (ปอยสำอาง)
เด็กชายจักรภัทร โกวิทย์ (น้องเชษฐ์)

วันศุกร์ที่ 14 เมษายน 2560 (แรม 3 ค่ำ เดือน 5)
เวลา 05.30 น. - พิธีรับสำอาง ณ วัดผาบ่องใต้ - ขอขมาเจ้าเมืองบ้านผาบ่อง
วันเสาร์ ที่ 15 เมษายน 2560 (แรม 4 ค่ำ เดือน 5)
เวลา 08.00 น. - แห่สำอางในหมู่บ้านผาบ่อง
วันอาทิตย์ ที่ 16 เมษายน 2560 (แรม 5 ค่ำ เดือน 5)
เวลา 07.00 น. - แห่เครื่องไทยทาน(แห่ควัวหลู)
เวลา 19.00 น. - ข้ามแขก (บ้านเลขที่ 150 หมู่ที่ 2 บ้านป่าปี)
วันจันทร์ ที่ 17 เมษายน 2560 (แรม 6 ค่ำ เดือน 5)
เวลา 12.00 น. - พิธีบรรพชาสามเณร (ข้ามสำอาง) ณ วัดผาบ่องใต้
- แสดงพระธรรมเทศนา 1 กัณฑ์
- พระสงฆ์อนุโมทนา เสร็จพิธี



ภาพที่ 32 บัตรเชิญงานประเพณีปอยสำอาง

ในกรณีของการสร้างหรือถวายพระพุทธรูป ในปัจจุบันไม่พบว่ามีกรรือพื้นการใช้ตำแหน่งทางศาสนาที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธรูปโดยตรง แต่นิยมใช้คำว่า “พ่อจาง” และ “แม่จาง” ในการยกย่องให้เกียรติแทน ดังเช่น เมื่อ พ.ศ. 2543 นายจรูญ ส่องพานิช ซึ่งชาวเมืองเรียกว่า “พ่อจางจ๊กต๊ะระ” เป็นคนหบดีผู้มีความเลื่อมใสและให้การทำนุบำรุงพุทธศาสนาเสมอมา ได้มีจิตศรัทธาเป็นเจ้าของภาพสร้างพระพุทธรูปปางมารวิชัย ศิลปะแบบมณฑลพะเยา ขนาดหน้าตักกว้าง 4.5 เมตร ขึ้น บริเวณด้านหลังของวัดพระนอน ซึ่งเป็นเชิงทางขึ้นวัดพระธาตุดอยกองมู อย่างไรก็ตาม เมื่อการก่อสร้างเสร็จสมบูรณ์และได้ประกอบพิธีพุทธภิเษกและถวายทานแล้ว ไม่ปรากฏว่ามีการเปลี่ยนตำแหน่งทางศาสนาจาก “พ่อจาง” เป็น “พะก่า” แต่ยังคงให้เกียรติเรียกนามของ นายจรูญ ว่า “พ่อจางจ๊กต๊ะระ” เช่นเดิม ทำให้เห็นว่าสังคมไทใหญ่ในพื้นที่เมืองแม่ฮ่องสอน ไม่มีการรื้อฟื้นตำแหน่งทางศาสนาที่เกี่ยวข้องกับการสร้างพระพุทธรูป แต่พยายามให้ความสำคัญกับตำแหน่ง “จาง” ซึ่งมีการให้ความหมายที่กว้างมากขึ้นกว่าในอดีต

การให้ความหมายเกี่ยวกับตำแหน่ง “จาง” มีประเด็นที่น่าสนใจ กล่าวคือ ตามความเชื่อเดิม ผู้ที่จะสามารถเป็นเจ้าของภาพในการสร้างหรือถวายพระพุทธรูปได้ ในกรณีของผู้ชายต้องผ่านการบรรพชาเป็นสามเณร หรือมีสถานะเป็น “สา่ง” มาก่อน ในกรณีของผู้หญิงต้องมีสถานะเป็น “แม่สา่ง” มาก่อน อย่างไรก็ตาม ต่อมาได้เกิดความเชื่อใหม่ ซึ่งสันนิษฐานว่าเกิดขึ้นเมื่อชาวไทใหญ่รับเอาแนวคิดและความนิยมในการอุปสมบทพระภิกษุจากสังคมไทยมาปรับใช้ในสังคมไทใหญ่ จึงเกิดความเชื่อใหม่ที่ว่า ผู้ที่จะเป็นเจ้าของภาพสร้างพระพุทธรูปหรือถวายพระพุทธรูป ควรจะต้องผ่านการอุปสมบทเป็นพระภิกษุหรือเป็นเจ้าของภาพอุปสมบทเป็นพระภิกษุมาก่อน ซึ่งความเชื่อนี้ถูกนำไปใช้กับการทำบุญที่มีอันสงฆ์มากประเภทอื่น ๆ ด้วย เช่น การเป็นเจ้าของภาพถวายผ้ากฐิน การเป็นเจ้าของภาพสร้างอุโบสถ การเป็นเจ้าของภาพสร้างพระธาตุหรือเจดีย์ เป็นต้น

การเลือกนำคำว่า “จาง” มาใช้เพื่อสื่อความหมายในสังคมยุคใหม่ พบว่ามีการนิยามความหมายใหม่นอกเหนือจากการเป็นเจ้าของภาพอุปสมบทพระภิกษุ โดยนิยามว่าหมายถึง ชาวไทใหญ่ ซึ่งเป็นผู้ที่มีจิตศรัทธาในพุทธศาสนา และให้การทำนุบำรุงพุทธศาสนาอย่างสม่ำเสมอ ดังนั้น จึงใช้คำว่า “จาง” แทนตำแหน่งทางศาสนาอื่น ๆ ดังพบว่า ผู้เป็นเจ้าของภาพถวายผ้ากฐิน ผู้ที่เป็นเจ้าภาพถวายพระพุทธรูป ผู้เป็นเจ้าของภาพถวายอุโบสถ ผู้เป็นเจ้าของภาพถวายพระธาตุเจดีย์ ก็จะได้รับยกย่องจากสังคมให้มีคำนำหน้านามว่า “พ่อจาง” หรือ “แม่จาง” ด้านหนึ่งจะเห็นว่าเป็นการให้ความหมายใหม่ซึ่งได้รับอิทธิพลด้านแนวคิดจากรัฐไทย ในขณะที่เดียวกันก็จะเห็นได้ว่าในปฏิบัติการดังกล่าวคนไทใหญ่เลือกที่จะสร้างความหมายและพื้นที่ใหม่ให้แก่กลุ่มตน ผ่านการนิยามว่าเป็นบุคคลที่มีตำแหน่งทางศาสนา ซึ่งเป็นการสร้างพื้นที่ทางวัฒนธรรมแบบใหม่ในสังคมปัจจุบัน

สรุปท้ายบทที่ 5

สังคมไทใหญ่สร้างระบบตำแหน่งทางศาสนาขึ้นมาเพื่อส่งเสริมให้สมาชิกในสังคมทำหน้าที่อุปถัมภ์พุทธศาสนาซึ่งเป็นสถาบันหลักของสังคม และเป็นแหล่งศึกษาหาความรู้ในยุคจารีต ในขณะเดียวกันระบบดังกล่าวก็ถูกสร้างให้มีหน้าที่ในการควบคุมดูแลสังคม ทั้งในลักษณะของการควบคุมการเปลี่ยนผ่านของช่วงวัย (กรณีการบวชสามเณร-สงฆ์) การจัดลำดับชั้นของคนผ่านการอุปถัมภ์พุทธศาสนาในรูปแบบของวัตถุทานประเภทต่างๆ ในกรณีของผู้ที่เป็นเจ้าภาพสร้างพระพุทธรูป จะได้รับคำนำหน้านามว่า “พะล้าตะกา” ซึ่งนิยมเรียกกันในภาษาปากสั้นๆ ว่า “พะกา” และในส่วนของผู้ที่เจ้าภาพสร้างวัตถุทานที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธรูป เช่น จองตะกา ตางแก

จากการวิจัยพบว่าตำแหน่งทางศาสนาที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธรูปมีความเปลี่ยนแปลง กล่าวคือ ในช่วงก่อนทศวรรษ 2430 พบว่ามีการใช้คำนำหน้านามว่า “พะกา” เช่น พะกาหม่อง ต่อมา คำว่า “พะกา” ค่อยๆ ถูกลดความนิยมลงและถูกแทนที่ด้วยคำว่า “จอง” ซึ่งมาจากคำว่า “จองพะล้าตะกา” อย่างไรก็ดี ความเปลี่ยนแปลงทางสังคม เศรษฐกิจและการศึกษาในพื้นที่เมืองแม่ฮ่องสอน ส่งผลให้ตำแหน่งทางศาสนาที่ใช้คำนำหน้านามค่อยๆ หมดความสำคัญลงตั้งแต่ทศวรรษ 2500 แต่ทว่ากระแสท้องถิ่นนิยมที่ขยายตัวอย่างต่อเนื่องตั้งแต่ทศวรรษ 2540 เป็นต้นมา ส่งผลให้ชาวไทใหญ่ในพื้นที่เมืองแม่ฮ่องสอน มีความพยายามในการที่จะรื้อฟื้นตำแหน่งทางศาสนาขึ้นมาใช้เพื่อเป็นส่วนหนึ่งในการรื้อฟื้นความเป็นไทใหญ่ แต่ทว่าปรากฏการณ์ดังกล่าวเป็นการรื้อฟื้นบนฐานความคิดแบบใหม่ซึ่งได้รับอิทธิพลจากรัฐไทย โดยชาวไทใหญ่เลือกที่จะใช้คำนำหน้านามว่า “จาง” ซึ่งเป็นตำแหน่งทางศาสนาที่ได้จากการเป็นเจ้าภาพอุปสมบทพระภิกษุ เป็นความเชื่อที่ได้รับอิทธิพลจากรัฐไทยที่เชื่อว่าการบวชพระได้อานิสงส์มาก และคำว่า “จาง” ที่ถูกนำมาใช้ใหม่ในปัจจุบันก็ให้ความหมายมากกว่าการเป็นเจ้าภาพบวชพระ แต่หมายรวมถึงการเป็นผู้มีศรัทธาและให้การอุปถัมภ์พุทธศาสนา รวมถึงการเป็นเจ้าภาพสร้างหรือถวายพระพุทธรูปด้วย

บทที่ 6

พระพุทธรูปในเมืองแม่ฮ่องสอนตั้งแต่ต้นพุทธศตวรรษที่ 25 – พ.ศ. 2560

นับตั้งแต่ชุมชนเมืองแม่ฮ่องสอนก่อรูปขึ้นในช่วงปลายพุทธศตวรรษที่ 24 โดยมีกลุ่มคนไทใหญ่ ซึ่งนับถือพุทธศาสนาเป็นกลุ่มประชากรหลัก ส่งผลให้มีการสร้างวัดและพระพุทธรูปเพื่อสักการบูชาและเป็นพุทธานุสติขึ้นอย่างต่อเนื่อง และเมื่อพิจารณาจากลักษณะของพระพุทธรูปในแต่ละช่วงเวลา จะพบว่ารูปแบบของพระพุทธรูปที่สร้างขึ้นในแต่ละช่วงเวลามีความแตกต่างกัน ซึ่งในบทนี้จะกล่าวถึงความเปลี่ยนแปลงเกี่ยวกับรูปแบบของพระพุทธรูป ซึ่งเกี่ยวข้องสัมพันธ์กับบริบททางสังคม วัฒนธรรม การเมือง และเศรษฐกิจ ที่แปรเปลี่ยนไปในแต่ละช่วงเวลา ซึ่งสัมพันธ์กับการให้ความหมายต่อรูปแบบของพระพุทธรูปของชาวไทใหญ่

6.1 พระพุทธรูปแบบเชียงแสน หรือ แบบล้านนา

ก่อนที่ชุมชนไทใหญ่จะเคลื่อนย้ายเข้ามาตั้งถิ่นฐานในพื้นที่เมืองแม่ฮ่องสอน ในอดีตพื้นที่บริเวณทิศตะวันตกของนครเชียงใหม่ เคยเป็นที่ตั้งของชุมชนโบราณมาตั้งแต่สมัยราชวงศ์มังราย โดยพบชุมชนโบราณที่มีความสำคัญ ในพื้นที่ อำเภอแม่สะเรียง และอำเภอปาย จังหวัดแม่ฮ่องสอน ซึ่งในแต่ละชุมชนมีการค้นพบพระพุทธรูปโบราณ ซึ่งส่วนใหญ่เป็นศิลปะเชียงแสนหรือศิลปะล้านนา¹³¹

ศักดิ์ชัย สายสิงห์ ได้กล่าวถึงพระพุทธรูปแบบล้านนาหรือเชียงแสนว่าเป็นพระพุทธรูปที่มีอายุตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 19 เป็นต้นมา พระพุทธรูปกลุ่มนี้มีแหล่งผลิตแพร่หลายในเขตภาคเหนือตอนบนของประเทศไทย เช่น เมืองเชียงแสน เมืองเชียงใหม่ โดยพระพุทธรูปศิลปะเชียงแสนสามารถจำแนกได้เป็นสามกลุ่ม ซึ่งนิยมเรียกกันว่า พระสิงห์หนึ่ง พระสิงห์สอง และพระสิงห์สาม¹³² ชาวไทใหญ่เรียกพระพุทธรูปแบบนี้ว่า “พะล้าซิงหิงกะ” ซึ่งมาจากคำว่า “สิงหิงคะ” หรือ “พระสิงห์” และหากสังเกตจากประวัติศาสตร์พุทธศาสนาที่แพร่หลายเข้ามาในเขตไทใหญ่ จะพบว่าชาวไทใหญ่รับรู้เรื่องราวเกี่ยวกับพระสิงห์ ตั้งแต่ต้นพุทธศตวรรษที่ 21 และต่อมาพระสิงห์เป็นที่รู้จักและนับถืออย่างแพร่หลายในกลุ่มชาวไทใหญ่

ในพื้นที่จังหวัดแม่ฮ่องสอนพบพระพุทธรูปศิลปะเชียงแสนจำนวนมากในพื้นที่ อำเภอปาย และอำเภอแม่สะเรียง เนื่องจากเป็นชุมชนโบราณที่มีอายุเก่าแก่ตั้งแต่สมัยราชวงศ์มังรายเป็นต้นมา พระพุทธรูปสำคัญที่พบ อาทิ

- 1) พระเพชร วัดหลวง ตำบลเวียงใต้ อำเภอปาย จังหวัดแม่ฮ่องสอน เป็นพระพุทธรูปศิลปะเชียงแสน (สิงห์ 1) ปางมารวิชัย นั่งขัดสมาธิเพชร จารึกอักษรฝักขามบริเวณฐานองค์พระระบุว่า หล่อขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2028 ซึ่งอยู่ในช่วงปลายรัชสมัยของพระเจ้าติโลกราช¹³³

¹³¹ สุรศักดิ์ ป่องทองคำ และคณะ. (2540). รายงานการสำรวจและจัดทำข้อมูลสิ่งแวดล้อมศิลปกรรมท้องถิ่นจังหวัดแม่ฮ่องสอน.

เชียงใหม่: จรัสสุรกิจการพิมพ์.

¹³² ศักดิ์ชัย สายสิงห์. (2556). ศิลปะล้านนา. กรุงเทพฯ: มติชน.

¹³³ สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดแม่ฮ่องสอน. (2549). ประวัติศาสตร์วัฒนธรรมจังหวัดแม่ฮ่องสอน. เชียงใหม่: เจริญวัฒนธรรมการพิมพ์. หน้า

2) พระเจ้าอุ่นเมือง วัดน้ำฮู ตำบลเวียงใต้ อำเภอปาย จังหวัดแม่ฮ่องสอน เป็นพระพุทธรูป เชียงแสน (สิงห์ 3) ปางมารวิชัย สันนิษฐานว่าสร้างขึ้นประมาณพุทธศตวรรษที่ 21

3) พระสิงห์เมืองปาย วัดศรีดอนชัย ตำบลเวียงเหนือ อำเภอปาย จังหวัดแม่ฮ่องสอน เป็นพระพุทธรูปเชียงแสน (สิงห์ 1) ปางมารวิชัย นิ่งขัดสมาธิเพชร สันนิษฐานว่าสร้างขึ้นประมาณพุทธศตวรรษที่ 21

4) พระสิงห์ วัดแสนทอง ตำบลแม่สะเรียง อำเภอแม่สะเรียง จังหวัดแม่ฮ่องสอน พบพระพุทธรูปศิลปะเชียงแสน (สิงห์ 1) ปางมารวิชัย จำนวน 2 องค์ อายุราวพุทธศตวรรษที่ 21-22¹³⁴

5) พระสิงห์ วัดสุพรรณรังสี ตำบลแม่สะเรียง อำเภอแม่สะเรียง จังหวัดแม่ฮ่องสอน พบพระพุทธรูปศิลปะเชียงแสน (สิงห์ 3) ปางมารวิชัย จำนวน 2 องค์ อายุราวพุทธศตวรรษที่ 21¹³⁵

6) พระสิงห์ วัดแม่สุริน ตำบลขุนยวม อำเภอขุนยวม จังหวัดแม่ฮ่องสอน พบพระพุทธรูปศิลปะเชียงแสน (สิงห์ 3) จารึกฐานพระระบุว่าสร้างเมื่อ จ.ศ. 877 ตรงกับ พ.ศ. 2058 ตรงกับรัชสมัยของพระเมืองแก้ว¹³⁶

7) พระสิงห์ วัดเมืองปอน ตำบลเมืองปอน อำเภอขุนยวม จังหวัดแม่ฮ่องสอน เป็นพระพุทธรูปเชียงแสน (สิงห์ 3) อายุราวพุทธศตวรรษที่ 21¹³⁷

ในส่วนของพื้นที่เมืองแม่ฮ่องสอน พบพระพุทธรูปเชียงแสนไม่มากนัก โดยส่วนใหญ่เป็นพระพุทธรูปที่อยู่ในความครอบครองส่วนบุคคล เช่น พระพุทธรูปเชียงแสน (สิงห์ 3) ในความครอบครองของนางสุรี (นามสมมติ) ซึ่งเล่าว่าได้รับเป็นมรดกจากบิดา ซึ่งได้พระพุทธรูปองค์นี้มาจากชาวบ้านเมืองแปง อำเภอปาย จังหวัดแม่ฮ่องสอน ที่ซุดค้นพบพระพุทธรูปเก่าศิลปะเชียงแสนเป็นจำนวนมาก ราว พ.ศ. 2490 โดยบิดาของตนเล่าว่าในการซุดค้นพบ มีพระพุทธรูปขนาดหน้าตัก 9 – 25 นิ้ว และมีทั้งพระสิงห์หนึ่ง สิงห์สาม รวมถึงพระเพชร ซึ่งหมายถึงพระพุทธรูปที่นิ่งขัดสมาธิเพชร¹³⁸ ทั้งนี้จากการเก็บข้อมูลพบว่าชาวไทยใหญ่หลายครอบครัวมีพระพุทธรูปแบบเชียงแสน หรือที่เรียกว่าพระสิงห์ อยู่ในความครอบครอง โดยชาวไทยใหญ่ในพื้นที่ให้ความหมายพระพุทธรูปกลุ่มนี้ว่าเป็นพระพุทธรูปโลหะสำริดที่มีความเก่าแก่ มีความศักดิ์สิทธิ์ มีราคาสูง เป็นที่ต้องการของตลาดพระ จึงเกรงว่าจะถูกโจรกรรม ดังนั้นจึงไม่สะดวกในการเปิดเผยข้อมูลเท่าใดนัก

อย่างไรก็ดี เมื่อ พ.ศ. 2551 มีการพบพระพุทธรูปแบบล้านนาหรือเชียงแสน (สิงห์ 1) ขนาดหน้าตัก 20 นิ้ว ปัจจุบันประดิษฐาน ณ วัดห้วยมะเขือส้ม หมู่บ้านห้วยมะเขือส้ม ตำบลหมอกจำแป๋ อำเภอเมือง จังหวัดแม่ฮ่องสอน จากการสัมภาษณ์เจ้าอาวาสวัดและชาวบ้าน สรุปความได้ว่าเมื่อวันที่ 20 เมษายน พ.ศ. 2551 เจ้าหน้าที่ดับไฟป่าซึ่งลาดตระเวนบริเวณชายป่าใกล้ลำห้วยหมากส้มขอนแก่น (ห้วยส้มป่อย) ได้พบเห็นแม่ไก่บินผ่านจึงพยายามไล่จับเพื่อนำมาทำเป็นอาหาร แม่ไก่ได้บินลงไปในลำห้วยหมากส้มขอนแก่นแล้วหายตัวไป เจ้าหน้าที่ไฟป่าจึงเปลี่ยนใจว่าจะจับปลาไปเป็นอาหารแทน ทันใดนั้นได้เห็นปลาสีดาขนาดใหญ่ตัวหนึ่งโผล่ขึ้นมาแหวกว่ายจึงได้ช่วยกันจับ แต่ปลาได้ว่ายหายไปนอกหิน จึงพยายามงัดชอกหินขึ้นและพบว่า เป็นพระพุทธรูปตะแคงอยู่ในลำห้วย เมื่อเห็นดังนั้นจึงช่วยกัน

¹³⁴ เรื่องเดียวกัน. หน้า 435.

¹³⁵ เรื่องเดียวกัน. หน้า 435.

¹³⁶ เรื่องเดียวกัน. หน้า 435.

¹³⁷ เรื่องเดียวกัน. หน้า 435.

¹³⁸ สัมภาษณ์ นางสุรี (นามสมมติ) ตำบลจองคำ อำเภอเมือง จังหวัดแม่ฮ่องสอน

ยกพระพุทธรูปขึ้นมาตั้งไว้บนฝั่ง ทันใดนั้นได้เกิดอัศจรรย์ฝนตกหนัก ฟ้าร้องฟ้าผ่า ด้วยความกลัวผู้ที่พบพระพุทธรูปจึงรีบเดินทางออกจากบริเวณดังกล่าวเข้ามาในหมู่บ้านและแจ้งข่าวให้ชาวบ้านรับทราบ และในเวลาเดียวกันนั้นที่หมู่บ้านนาป่าแปก (ซึ่งเป็นหมู่บ้านใกล้เคียงกับบ้านห้วยมะเขือส้ม และเป็นหมู่บ้านทางผ่านก่อนจะออกสู่ตัวเมืองแม่ฮ่องสอน) ได้ปรากฏเหตุการณ์ประหลาด มีชาวบ้านจำนวนมากพบหมีเดินออกมาจากป่า เข้ามาในหมู่บ้านแล้วหายไปโดยไม่พบร่องรอย สร้างความตื่นตระหนกและหวาดกลัวแก่ชาวบ้านเป็นอย่างยิ่ง ชาวบ้านนาป่าแปกเห็นว่าเป็นเรื่องประหลาดจึงได้ให้หมอผีจัดพิธีลงทรงขึ้น ซึ่งเจ้า (ผี) ที่ลงทรงกล่าวว่า เจ้าป่าเจ้าเขาและเทวดารักษาพระพุทธรูปต้องการมาบอกว่ามีการพบพระพุทธรูปโบราณในลำห้วยใกล้บ้านห้วยมะเขือส้ม สิ่งศักดิ์สิทธิ์ทั้งหลายต้องการให้ชาวบ้านรับรู้และร่วมกันเก็บรักษาพระพุทธรูปองค์นี้ไว้สักการบูชา เพื่อความเป็นสิริมงคล และเกรงว่าจะมีผู้คิดร้ายนำพระพุทธรูปออกจากเขตหมู่บ้านเพื่อไปขาย จึงแปลงกายเป็นหมีเพื่อมาเตือนและขัดขวางการขนย้ายพระพุทธรูป เมื่อข่าวแพร่สะพัดออกไปชาวบ้านจึงร่วมใจกันไปอาราธนาพระพุทธรูปจากริมฝั่งลำห้วยหามาสมัขอนมาประดิษฐานไว้ยังวัดห้วยมะเขือส้ม ในวันที่ 23 เมษายน พ.ศ.2551 ซึ่งตรงกับวันแรม 3 ค่ำเดือน 5 ในวันนั้นได้เกิดเหตุอัศจรรย์ฝนตกลงมาอย่างไม่ขาดสาย จนกระทั่งอัญเชิญพระพุทธรูปประดิษฐานบนศาลาการเปรียญ (จอง) วัดห้วยมะเขือส้มเป็นที่เรียบร้อยแล้วฝนจึงหยุดลง ซึ่งสร้างความปิติโสมนัสยินดีแก่ชาวบ้านเป็นอย่างยิ่ง¹³⁹

จากการตรวจสอบองค์พระไม่พบจารึกที่บ่งบอกอายุของวัตถุ แต่หากพิจารณาจากพุทธลักษณะ เป็นพระพุทธรูปแบบเชียงแสน นั่งขัดสมาธิเพชร พระเกศบัวตูม พระพักตร์และพระอุระอวบอ้วน บริเวณที่พบเป็นเส้นทางการเดินเท้ามาตั้งแต่สมัยโบราณ จึงอาจสันนิษฐานได้ว่าพระพุทธรูปองค์นี้น่าจะสร้างขึ้นจากช่างหล่อที่มีความชำนาญ ซึ่งตั้งอยู่นอกพื้นที่นี้ เมื่อสร้างเสร็จแล้วจึงถูกอัญเชิญมาเพื่อประดิษฐานในบริเวณนี้

¹³⁹ สัมภาษณ์ เจ้าอาวาสวัดห้วยมะเขือส้ม ตำบลหมอกจำแป่ อำเภอเมือง จังหวัดแม่ฮ่องสอน และบันทึกข้อความเกี่ยวกับประวัติพระพุทธรูป ซึ่งปิดอยู่บริเวณผนังวิหาร (จอง) ซึ่งเป็นที่ประดิษฐานพระพุทธรูป



ภาพที่ 33 พระพุทธรูปแบบเชียงแสน (ล้านนา) วัดห้วยมะเขือส้ม ตำบลหมอกจำแป่ อำเภอเมือง จังหวัดแม่ฮ่องสอน

6.2 พระพุทธรูปที่ได้รับอิทธิพลจากศิลปะอังกะวะ-มณฑลทะเลย์

พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ของเมืองแม่ฮ่องสอน แม้ว่าจะเป็นส่วนหนึ่งของนครเชียงใหม่ และเป็นส่วนหนึ่งของพระราชอาณาจักรสยาม แต่ด้วยสภาพทางภูมิศาสตร์ เอื้อให้เมืองแม่ฮ่องสอนมีความสัมพันธ์ทางสังคม วัฒนธรรม และเศรษฐกิจ กับหัวเมืองไทใหญ่ พม่า มอญ อาทิจ หมอกใหม่ ลางเคอ ผาปูน ผาจอง มะละແหม່ງ มณฑลทะเลย์ เป็นต้น ประกอบกับเมืองแม่ฮ่องสอนเติบโตขึ้นในช่วงที่อังกฤษเข้ายึดครองพม่าอย่างสมบูรณ์ใน พ.ศ. 2428 และนำไปสู่การเติบโตทางเศรษฐกิจอย่างต่อเนื่อง โดยเฉพาะกิจการค้าไม้ขนสัก ซึ่งได้ขยายตัวเข้าสู่ดินแดนล้านนามาก่อนหน้านี้¹⁴⁰ เมืองแม่ฮ่องสอนจึงบริโภคสินค้า ตลอดถึงวัฒนธรรมด้านต่างๆ จากหัวเมืองในเขตพม่า

ในด้านเศรษฐกิจ เมืองแม่ฮ่องสอนทำการค้ากับฝั่งพม่ามากกว่าเมืองเชียงใหม่ เพราะความสะดวกในการคมนาคม เมืองแม่ฮ่องสอนนำเข้าสินค้าอุปโภคบริโภค โดยมีพ่อค้าซื้อแล้วบรรทุกเรือมาจากเมืองท่าริมฝั่งแม่น้ำสาละวินของพม่า เช่น ผาปูน ผาจอง หรือเมืองมะละແหม່ງ ซึ่งเป็นเมืองท่าขนาดใหญ่ที่ตั้งอยู่บริเวณปากแม่น้ำสาละวิน โดยสินค้าส่วนใหญ่ที่มาจากเมืองมะละແหม່ງเป็นสินค้าสำเร็จรูปจากโรงงานของประเทศอังกฤษ¹⁴¹ เช่น เสื้อผ้า น้ำมันก๊าด ไม้ขีดไฟ เครื่องโลหะ เครื่อง

¹⁴⁰ สรัสวดี อ๋องสกุล. (2551). *ประวัติศาสตร์ล้านนา*, กรุงเทพฯ: อัมรินทร์. หน้า 523.

¹⁴¹ สรัสวดี อ๋องสกุล. (2551). *ประวัติศาสตร์ล้านนา*, กรุงเทพฯ: อัมรินทร์. หน้า 527.

กระป๋อง นอกจากสินค้าจากต่างประเทศแล้ว สินค้าของพม่าก็ถูกนำเข้ามาในเมืองแม่ฮ่องสอนด้วย เช่น ผ้าถุง ผ้าโสร่ง รองเท้า เครื่องทอง อัญมณี พระพุทธรูป หรือแม้กระทั่งสิ่งกะสีที่ใช้มุงอาคารศาสนสถานและอาคารบ้านเรือน ก็นำเข้าจากพม่า ดังพบตราประทับระบุข้อความว่า MADE IN ENGLAND ซึ่งแสดงให้เห็นว่าเป็นสินค้านำเข้าจากอังกฤษ¹⁴²

ในส่วนของพระพุทธรูป พบว่าก่อนที่ทางหลวงแผ่นดินหมายเลข 108 ที่สร้างจาก อำเภอฮอด จังหวัดเชียงใหม่ ผ่าน อำเภอแม่สะเรียง-แม่ลาน้อย-ขุนยวม และมาถึง เมืองแม่ฮ่องสอน จะแล้วเสร็จเป็นถนนลูกรัง ราว พ.ศ. 2500-2506 การคมนาคมระหว่างเมืองแม่ฮ่องสอนกับเมืองเชียงใหม่ค่อนข้างเป็นไปได้ด้วยความยากลำบาก แต่ขณะเดียวกัน สามารถติดต่อกับหัวเมืองในเขตประเทศพม่าได้โดยง่าย ผ่านการคมนาคมทางเรือ ผ่านลำน้ำปาย สู่แม่น้ำสาละวิน ทำให้มีการนำเข้าพระพุทธรูปจากพม่า ซึ่งส่วนใหญ่มีแหล่งผลิตอยู่ที่เมืองมณฑลพะเยา เช่น พระเจ้าพะเจ้าละแฉ่ง พระประธานวัดม่วยต่อ พระพุทธรูปโบราณวัดก้ำก้อ และในกรณีพระพุทธรูปขนาดใหญ่ซึ่งสร้างด้วยวิธีการก่ออิฐถือปูน นายช่างที่ควบคุมการก่อสร้างในช่วงแรก เป็นช่างที่เดินทางมาจากประเทศพม่า เช่น สล่าอุโพโตนายช่างผู้ออกแบบและควบคุมการก่อสร้างพระเจ้าพะเจ้าโหลง (หลวงพ่อโต) วัดจองคำ และบูรณะพระพุทธรูปไสยาสน์ (พระนอน) วัดพระนอน เป็นต้น ซึ่งต่อมานายช่างกลุ่มนี้ได้สืบทอดวิชาการก่อสร้างให้แก่ชาวไทยใหญ่ในพื้นที่เมืองแม่ฮ่องสอน เช่น สล่าลุนเผ่ วนิชกุล สล่าทูนสา วงศ์ไพฑูรย์ และสล่าแจ้งปราณีตศิลป์ ซึ่งมีผลงานการก่อสร้างอาทิ ได้แก่ วิหารวัดจองคำ วิหารวัดพระธาตุดอยกองมู วิหารวัดหัวเวียง วิหารวัดปางล่อ วิหารวัดดอนเจดีย์ อุโบสถวัดในสอย อุโบสถวัดหัวเวียง เป็นต้น¹⁴³

จะเห็นได้ว่า ชาวไทยใหญ่ในพื้นที่เมืองแม่ฮ่องสอน มีความสัมพันธ์กับหัวเมืองในเขตพม่าตลอดถึงรับเอาวัฒนธรรมด้านต่างๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งรูปแบบทางศิลปกรรมของพระพุทธรูป ซึ่งในช่วงเวลาตั้งปลายพุทธศตวรรษที่ 24 – ต้นพุทธศตวรรษที่ 25 เป็นช่วงเวลาเปลี่ยนผ่านรูปแบบพระพุทธรูปแบบพม่า จากพระพุทธรูปแบบอังวะ เป็นพระพุทธรูปแบบมณฑลพะเยา โดยพระพุทธรูปทั้ง 2 แบบ มีลักษณะสำคัญที่แตกต่างกัน จากการศึกษาของศักดิ์ชัย สายสิงห์¹⁴⁴ ได้เปรียบเทียบไว้ ดังนี้

¹⁴² ศึกษาเพิ่มเติมได้ที่ ร้านยอดคำเรือนแก้ว บ้านเลขที่ 24 ถนนสิงหนาทบำรุง ตำบลจองคำ อำเภอเมือง จังหวัดแม่ฮ่องสอน

¹⁴³ สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดแม่ฮ่องสอน. (2549) *ประวัติศาสตร์วัฒนธรรมจังหวัดแม่ฮ่องสอน*. เชียงใหม่: เจริญวัฒนธรรมการพิมพ์. หน้า 197-199.

¹⁴⁴ ศักดิ์ชัย สายสิงห์. (2557). *ศิลปะพม่า*. กรุงเทพฯ: มติชน. หน้า 192-198.

ตารางที่ 3 เปรียบเทียบรูปแบบพระพุทธรูปอังวะและมณฑลเศเลย์¹⁴⁵

พระพุทธรูปแบบอังวะ	พระพุทธรูปแบบมณฑลเศเลย์
<ul style="list-style-type: none"> - นิยมสร้างประมาณพุทธศตวรรษที่ 23 - 24 - ส่วนใหญ่เป็นพระพุทธรูปปางมารวิชัย พระพุทธรูปนั่งขัดสมาธิเพชร ประทับนั่งบนฐานบัวคว่ำ-บัวหงาย - ครองจีวรห่มเฉียง มีชายสังฆาฏีสั้นเหนือพระถัน มีรัศมีเป็นเกศบัวตูม . - พระเนตรปิดเหลือบต่ำลง พระนาสิกเล็ก พระโอษฐ์เล็ก ริมโอษฐ์บาง แยมพระโอษฐ์เล็กน้อย พระกรรณยาวจรดพระอังสา พระหัตถ์มีขนาดใหญ่ นิ้วพระหัตถ์ยาวเสมอกัน - พระพักตร์คู่อ่อนเยาว์ - มีพุทธลักษณะทั้งแบบธรรมดาและแบบชมพูติ (พระพุทธรูปทรงเครื่อง) 	<ul style="list-style-type: none"> - นิยมสร้างประมาณพุทธศตวรรษที่ 24 - 25 - พระพุทธรูปนั่งขัดสมาธิราบ ส่วนใหญ่เป็นพระพุทธรูปปางมารวิชัย ประทับนั่งบนฐานเขียง และมีปางอื่นๆ เช่น ปางแสดงพุทธทำนาย ปางไสยาสน์ - พระพักตร์กลม - มีกรอบพระพักตร์เป็นแถบหนา - หมวดพระเกศานิยมทำเป็นตุ่ม ๆ - การครองจีวรมีริ้วแบบธรรมชาติ จีวรและแถบพระพักตร์นิยมประดับด้วยแถบลวดลาย อัญมณี และกระจก - มีพุทธลักษณะทั้งแบบธรรมดาและแบบชมพูติ (พระพุทธรูปทรงเครื่อง)

กรณีของการสร้างพระพุทธรูปในพื้นที่แม่ฮ่องสอน ซึ่งกล่าวได้ว่าในช่วงต้นอยู่ในช่วงเวลาของการเปลี่ยนผ่านจากความนิยมพระพุทธรูปแบบอังวะสู่พระพุทธรูปแบบมณฑลเศเลย์ จึงพบว่าพระพุทธรูปที่สร้างขึ้นในช่วงต้นพุทธศตวรรษที่ 25 เป็นพระพุทธรูปที่ได้รับอิทธิพลแบบอังวะ ดังนี้

1) พระพุทธรูปประธานวัดหัวเวียง อำเภอเมือง จังหวัดแม่ฮ่องสอน

พระพุทธรูปประธานในศาลาการเปรียญ (จองพะลำ) วัดหัวเวียง ประกอบด้วยพระพุทธรูปขนาดใหญ่จำนวน 2 องค์ ประดิษฐานหันพระพักตร์ไปทางด้านทิศตะวันออก เป็นพระพุทธรูปปูนปั้นที่ก่อสร้างโดยการก่อฐานรากมาจากพื้นดิน (เจ้าพะลำเหม่บ่อก) ลักษณะทางพุทธศิลป์ได้รับอิทธิพลของพระพุทธรูปแบบอังวะ กล่าวคือ ครองจีวรห่มเฉียง มีชายสังฆาฏีสั้นเหนือพระถัน มีรัศมีเป็นเกศบัวตูม พระเนตรปิดเหลือบต่ำลง พระนาสิกเล็ก พระโอษฐ์เล็ก ริมโอษฐ์บาง แยมพระโอษฐ์เล็กน้อย พระกรรณยาวจรดพระอังสา พระหัตถ์มีขนาดใหญ่ นิ้วพระหัตถ์ยาวเสมอกัน พระพักตร์คู่อ่อนเยาว์

พระพุทธรูปองค์ใหญ่ ขนาดหน้าตักกว้าง 118 นิ้ว (3 เมตร) จารึกที่ฐานพระพุทธรูประบุว่าพระพุทธรูปองค์ใหญ่สร้างขึ้นเมื่อ จุลศักราช 1248 (พ.ศ. 2429) และได้รับการบูรณะปิดทอง ฝ้าจิ้วประดับด้วยรักสมุกเดินเส้นลวดลายประดับกระจก เมื่อจุลศักราช 1338 (พ.ศ. 2519)¹⁴⁶

¹⁴⁵ ศักดิ์ชัย สายสิงห์. (2557). *ศิลปะพม่า*. กรุงเทพฯ: มติชน. หน้า 192-198.

¹⁴⁶ จารึกอักษรไทใหญ่ฐานพระพุทธรูปวัดหัวเวียง อำเภอเมือง จังหวัดแม่ฮ่องสอน

พระพุทธรูปองค์รอง ประดิษฐานอยู่ด้านหน้าพระพุทธรูปองค์ใหญ่ ขนาดหน้าตักกว้าง 108 นิ้ว (2.75 เมตร) ไม่พบหลักฐานระบूपิที่สร้าง ได้รับการการบูรณะพร้อมกับพระพุทธรูปองค์ใหญ่เมื่อ พ.ศ. 2519 โดยพระวรวงศ์เธอด้วยสีขาว จีวรประดับด้วยกระจกสี

นอกจากนี้ ในวัดหัวเวียง ยังพบพระพุทธรูปทรงเครื่อง (ปางชมพูปติ) ขนาดหน้าตักกว้าง 35 นิ้ว) ไม่ปรากฏจารึกปีที่สร้าง องค์พระสร้างด้วยวิธีใช้ไม้ไผ่สานเป็นโครงหลังจากนั้นจึงพันทับด้วย ผ้ายืดที่ทอจากฝ้าย (ผ้าห้วน/ผ้ามัน) เคลือบด้วย “ซาโล” คือ ถ่านไม้พุทราบดคลุกยางรักปั้นตกแต่ง ประดับด้วยแก้วอั้งวะ (แก้วจีน) ชาวไทใหญ่มักจะเรียกพระพุทธรูปที่สร้างด้วยเทคนิคหรือวัสดุ ประเภทนี้ว่า “เจ้าพะล้าซาโล” หรือ “เจ้าพะล้าห้วน” พระพุทธรูปองค์นี้กล่าวได้ว่าเป็นพระพุทธรูป ทรงเครื่องที่มีความงดงามสมบูรณ์ ปัจจุบันประดิษฐานบนบัลลังก์ไม้บริเวณอาสน์สงฆ์ (ข้ามปาน) ใน วิหารวัดหัวเวียง อำเภอเมือง จังหวัดแม่ฮ่องสอน

อนึ่งชาวไทใหญ่บางท้องถิ่นนิยมเรียกพระพุทธรูปทรงเครื่องที่ได้รับอิทธิพลแบบอั้งวะว่า “เจ้าพะล้าหัวหนาม” เนื่องจากมงกุฎหรือปานกุ่มจะมีลักษณะเป็นกระจังสามเหลี่ยมแหลมรอบพระเศียรขององค์พระ มีลักษณะคล้ายหนาม¹⁴⁷



ภาพที่ 34 จารึกฐานพระพุทธรูปวัดหัวเวียง ในคราวบูรณะเมื่อ พ.ศ. 2519

¹⁴⁷ พระครูอนุกุลสีลสังวร เจ้าอาวาสวัดผาบ่องใต้ อำเภอเมือง จังหวัดแม่ฮ่องสอน และ นางอรุณ ปัญญามูลวงษา บ้านผาบ่อง อำเภอเมือง จังหวัดแม่ฮ่องสอน (สัมภาษณ์, 17 มีนาคม 2560)



ภาพที่ 35 พระพุทธรูปที่ได้รับอิทธิพลแบบอังกะ วัดหัวเวียง



ภาพที่ 36 พระพุทธรูปปางชมพูปติ หรือพระพุทธรูปทรงเครื่อง วัดหัวเวียง

พระพุทธรูปดังกล่าว สร้างจากวัสดุสองชนิด คือส่วนที่เป็นจีวรสร้างจากไม้ลังรักปิดทอง ประดับกระจก ส่วนที่เป็นพระวรกาย (เนื้อ) สร้างจากหินอ่อนหรือหินหน่อ¹⁵³ นำมาประกอบกัน โดยมีพระสาวกเดินตามหลังขนาดลดหลั่นกันลงไปจำนวน 5 องค์ แต่ในส่วนของรูปสุเมธดาบส ได้เสียหาย เนื่องจากกาลเวลา ปัจจุบันคงเหลือแต่รูปพระพุทธเจ้าที่ปิงกรและพระสาวก แม้ไม่ปรากฏหลักฐาน จารึกการสร้างพระ แต่เมื่อพิจารณาจากรูปแบบพบว่าได้รับอิทธิพลของพระพุทธรูปแบบอังกะวะ ซึ่งสันนิษฐานว่าสร้างขึ้นในช่วงเวลาเดียวกับพระประธานของวัด



ภาพที่ 37 พระพุทธรูปประธาน วัดผาบ่องเหนือ ต.ผาบ่อง อ.เมือง จ.แม่ฮ่องสอน

¹⁵³ ชาวไทใหญ่เรียกหินอ่อนเนื้อละเอียดที่นำมาใช้แกะสลักพระพุทธรูปว่า “หินหน่อ” เนื่องจากมีสีและเนื้อหินคล้ายหน่อไม้



ภาพที่ 38 พระพุทธรูปองค์ที่ประดิษฐานด้านขวาของพระประธาน (ด้านทิศใต้)



ภาพที่ 39 พระพุทธรูปองค์ที่ประดิษฐานด้านซ้ายของพระประธาน (ด้านทิศเหนือ)



ภาพที่ 40 พระพุทธรูปปางโปรดสุเมธดาบส หรือปางพุทธพยากรณ์

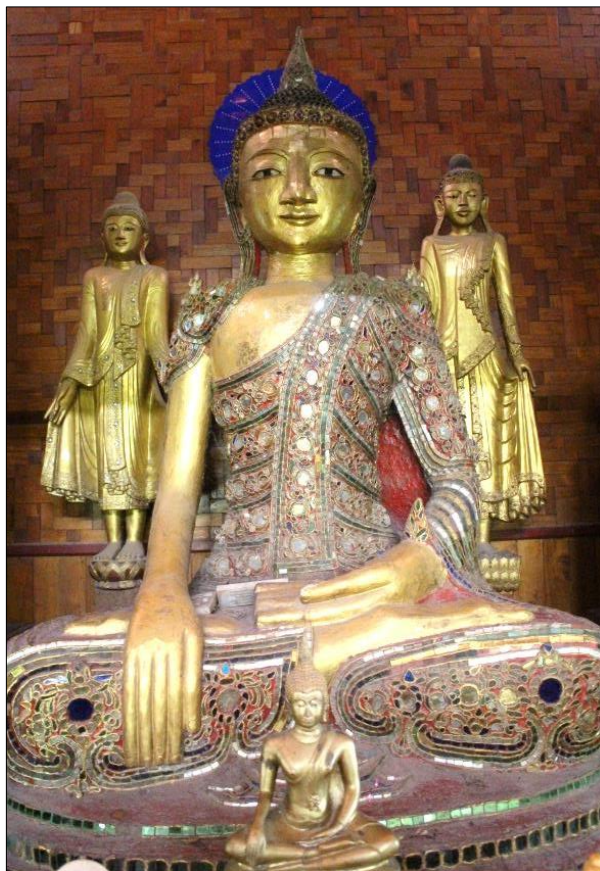
3) พระประธานวัดปางหมู อำเภอเมือง จังหวัดแม่ฮ่องสอน

หมู่บ้านปางหมู เป็นชุมชนชาวไทยใหญ่แห่งแรกที่ก่อตั้งขึ้นก่อนการตั้งเมืองแม่ฮ่องสอน และสันนิษฐานว่าวัดปางหมูสร้างขึ้นพร้อมกับการตั้งหมู่บ้าน โดยพระประธานวัดปางหมูเป็นพระพุทธรูปปูนปั้น (เจ้าพะลำเหม่ปือก) ขนาดหน้าตัก 40 นิ้ว จารึกฐานพระซึ่งเดิมจารึกด้วยอักษรไทใหญ่ระบุว่าสร้างโดยพะลำทะก่าก้างน้อยสุรวงศ์ เมื่อ พ.ศ. 2432 หากพิจารณาจากคำนำหน้านามว่า “ก้าง” หมายถึง ผู้ใหญ่บ้าน¹⁵⁴ สันนิษฐานได้ว่า น้อยสุรวงศ์ เจ้าภาพผู้สร้างพระมีสถานะเป็นผู้นำหมู่บ้านปางหมูในช่วงเวลานั้นด้วย

ลักษณะของพระพุทธรูปได้รับอิทธิพลแบบอังวะ นั่งขัดสมาธิเพชร พระวรกายลงรักปิดทอง จีวรเดินเส้นรักและประดับด้วยกระจกเป็นลวดลายเครือเถา พระพุทธรูปประธานวัดปางหมูจัดเป็นพระพุทธรูปเก่าแก่ของเมืองแม่ฮ่องสอน ที่มีพุทธลักษณะที่งดงาม ต่อมาใน พ.ศ. 2533 ได้รับการบูรณะจากครอบครัวจันทร์ประยูร ซึ่งเป็นทายาทผู้สืบเชื้อสายมาจากพญาพิศาลฮ่องสอนบุรี เจ้าเมืองแม่ฮ่องสอนคนสุดท้าย¹⁵⁵

¹⁵⁴ มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่. (2556). *พจนานุกรมภาษาไทยใหญ่-ไทย*. เชียงใหม่: มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่. หน้า 16.

¹⁵⁵ จารึกฐานพระพุทธรูป วัดปางหมู ตำบลปางหมู อำเภอเมือง จังหวัดแม่ฮ่องสอน



ภาพที่ 41 พระประธานวัดปางหมู ตำบลปางหมู อำเภอเมือง จังหวัดแม่ฮ่องสอน

ดังกล่าวมาจะเห็นได้ว่า พระพุทธรูปที่สร้างขึ้นในพื้นที่เมืองแม่ฮ่องสอน ในช่วงต้นพุทธศตวรรษที่ 25 พบว่าส่วนใหญ่ได้รับอิทธิพลของการสร้างพระพุทธรูปแบบอังกะวะ เช่น พระพุทธรูปวัดหัวเวียง (พ.ศ. 2429) พระพุทธรูปวัดผาบ่องเหนือ (พ.ศ. 2431) พระพุทธรูปวัดปางหมู (พ.ศ. 2432) แต่ต่อมาพบว่าความนิยมในการสร้างพระพุทธรูปค่อยๆ คลี่คลายจากพระพุทธรูปแบบอังกะวะ มาเป็นพระพุทธรูปแบบมณฑลพะเยา ซึ่งมีพระพุทธรูปที่สำคัญ ดังนี้

1) พระพุทธไสยาสน์ (พระนอน) วัดพระนอน อำเภอเมือง จังหวัดแม่ฮ่องสอน

ชาวไทใหญ่เรียกพระนอนว่า “เจ้าพะลำกิง” โดยคำว่า “กิง” ในภาษาไทใหญ่เป็นคำราชาศัพท์ หมายถึงการนอน หรือนอนหลับ¹⁵⁶ พระพุทธไสยาสน์หรือพระนอน วัดพระนอน อำเภอเมือง จังหวัดแม่ฮ่องสอน เป็นพระพุทธรูปปูนปั้น (เจ้าพะลำเหม่ป็อก) ศิลปะแบบมณฑลพะเยา พระพักตร์กลม แลพระพักตร์ประดับกระจก ลวดลายเครือเถา จีวรริ้ว ทาด้วยสีทอง ชายจีวรประดับกระจก ลวดลายเครือเถา พระบาทเหลื่อมกันเล็กน้อย พระวรกายทาด้วยสีขาว ความยาวจากพระเศียรถึงพระบาทประมาณยาว 12 เมตร (24 ศอก) ตามประวัติกล่าวว่าสร้างโดย พญาสิงหนาทราชา เจ้าเมืองแม่ฮ่องสอน (ครองเมือง พ.ศ. 2417 - 2427) เมื่อ พ.ศ.2418 แต่ไม่แล้วเสร็จ องค์พระได้ดำเนินการ

¹⁵⁶ มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่. (2556). *พจนานุกรมภาษาไทย-ไทย*. เชียงใหม่: มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่. หน้า 19.

สร้างต่อในสมัยของเจ้าแม่ นางเมื่อยะ (ครองเมือง พ.ศ.2427 - 2432) แล้วเสร็จทำการสมโภชเมื่อ พ.ศ.2430¹⁵⁷ อย่างไรก็ตามจากการเก็บข้อมูลพบว่า องค์พระนอนมีการบูรณะครั้งใหญ่ราว ทศวรรษ 2470 - 2480 โดยนายช่างสล่าอุโปก ซึ่งทำให้องค์พระมีรูปแบบดังที่พบเห็นในปัจจุบัน¹⁵⁸ ดังนั้นจึงไม่อาจหาหลักฐานได้แน่ชัดว่าลักษณะทางพุทธศิลป์เมื่อแรกก่อสร้างมีลักษณะใด

องค์พระนอนนั้นแต่เดิมประดิษฐานในวิหารแยกเป็นสัดส่วนไม่รวมกับกุฏิสงฆ์ ต่อมาในสมัยพระอธิการชาติ ชาลุมตโต เป็นเจ้าอาวาส¹⁵⁹ ได้ทำการบูรณะวิหารและสร้างอาคารเพิ่มเติมดังปรากฏให้เห็นในปัจจุบัน นอกจากนี้ วัดพระนอนยังเป็นสถานที่จัดงานประเพณีก่อพระเจดีย์ทราย และจุดบั้งไฟ (ปอยเดือนหก/ ปอยจ่าตี) ซึ่งจัดขึ้นในวันเพ็ญเดือน 6 ของทุกปี (วันวิสาขบูชา) ประเพณีดังกล่าวถือว่าเป็น “ปอยหน่อมเมือง” (ประเพณีประจำเมือง) ชาวเมืองทุกคนต้องให้ความร่วมมือเนื่องจากประเพณีดังกล่าวจัดขึ้นโดยมีวัตถุประสงค์เพื่อให้บ้านเมืองร่มเย็นเป็นสุข ผืนฟ้าตกต้องตามฤดูกาล ซึ่งจะส่งผลต่อการทำการเกษตรและวิถีการดำเนินชีวิตของผู้คนในรอบปีนั้นๆ

2) พระพุทธรูปวัดกลางทุ่ง อำเภอเมือง จังหวัดแม่ฮ่องสอน

วัดกลางทุ่งเป็นวัดเก่าแก่สร้างเมื่อ พ.ศ. 2448 โดยศรัทธาพ่อเฒ่าจอบพะกำแวง กวีวัฒน์ ซึ่งอุทิศสวนกล้วยสร้างพระเจดีย์เพื่ออุทิศส่วนกุศลให้แก่ภรรยาที่เสียชีวิต และได้สร้างกุฏิไม้สำหรับพระสงฆ์จำพรรษา และเนื่องจากวัดตั้งอยู่ทางทิศตะวันออกของตัวเมือง วัดที่สร้างขึ้นจึงได้ชื่อว่า “จองปักป่าไผ่” หรือ วัดบุพพาราม ซึ่งสอดคล้องกับความเชื่อเรื่อง “จองแปดหลัง” ในพุทธศาสนา กล่าวคือในสมัยพุทธกาลนางวิสาขาได้ขายเครื่องประดับมหายาตราปสาธน์ เพื่อนำเงินมาสร้าง “บุพพาราม” และ “โลหะปราสาท” ถวายเป็นที่ประทับแก่พุทธองค์ โดยอารามแห่งนี้ตั้งอยู่ทางทิศตะวันออกของนครสาวัตถิ คู่กับเขตวนารามซึ่งตั้งอยู่ทางทิศตะวันตก ด้วยเหตุนี้ชาวไทใหญ่จึงนำคติดังกล่าวมาใช้ เมื่อสร้างวัดทางทิศตะวันออกของตัวเมืองจึงนิยมตั้งชื่อว่า บุพพาราม หมายถึง อารามด้านทิศตะวันออก ซึ่งออกเสียงในภาษาไทยใหญ่ว่า “ปักป่า” อนึ่ง ในภาษาไทยใหญ่ คำว่า “ปักป่า” มาจากคำว่า บุพผา เป็นคำที่ยืมมาจากภาษาบาลี หมายถึง ดอกไม้ ดังนั้นในบางท้องถิ่นจึงเข้าใจว่า “ปักป่าไผ่” หมายถึง สวนดอกไม้ อย่างไรก็ตามที่ตั้งของวัดซึ่งรายล้อมด้วยทุ่งนา ชาวไทยวนและชาวไทใหญ่บางส่วนเรียกว่าทุ่งนาว่า “ไต้” ต่อมาชาวเมืองจึงเรียกวัดแห่งนี้ว่า “จองกำไต้” และกลายเป็น “กลางทุ่ง” ตามวิธีการเขียนในภาษาไทยกลาง

พระพุทธรูปประธานของวัดปักป่าไผ่ หรือวัดกลางทุ่ง สร้างขึ้นใน พ.ศ. 2458 โดยศรัทธาของนายอุโปและนางสาววิมาละ เป็นพระพุทธรูปปูนปั้น (เจ้าพะลำเหม่ปอก) มีฐานรากก่อจากพื้นดินถึงองค์พระ เป็นพระพุทธรูปศิลปะแบบมณฑลพะเยา ปางมารวิชัย (ในพระหัตถ์ซ้ายถือลูกสมอ) ขนาดหน้าตักกว้าง 70 นิ้ว องค์พระส่วนที่เป็นพระวรกายทาสีขาว จีวรนี้ลงรักปิดทอง ชายจีวรประดับกระจก พระเศียรทาด้วยรักสีดำ เบื้องซ้ายและเบื้องขวาขององค์พระประธานมีพระพุทธรูปลักษณะเดียวกันขนาดหน้าตัก 30 นิ้ว ด้านละ 1 องค์ ด้านหน้าองค์พระมีรูปปั้นพระอัครสาวกเบื้อง

¹⁵⁷ โยธิน บุญเฉลยและคณะ. (2551).รายงานการวิจัยฉบับสมบูรณ์ โครงการนำร่องการพัฒนาฐานข้อมูลสำหรับกร สร้างเมืองมรดกทางวัฒนธรรม จังหวัดแม่ฮ่องสอน, ชุดโครงการเครือข่ายหน่วยงานวิจัยเชิงพื้นที่ - ภาคเหนือตอนบน. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย(สกว.). หน้า 876-887.

¹⁵⁸ นางลัดดา จันทร์โสภาน ผู้อาวุโส ตำบลจองคำ อำเภอเมือง จังหวัดแม่ฮ่องสอน (สัมภาษณ์, 17 ธันวาคม 2559)

¹⁵⁹ นางอุไร ยอดประทุม บ้านผาบ่อง ตำบลผาบ่อง อำเภอเมือง จังหวัดแม่ฮ่องสอน (สัมภาษณ์, 16 มีนาคม 2560)

ซ้าย คือพระโมคคัลลา และพระอัครสาวกเบื้องขวา พระสารีบุตร นั่งพนมมือถวายสักการะ
พระพุทธรเจ้า



ภาพที่ 42 พระประธานวัดกลางทุ่ง



ภาพที่ 43 จารึกภาษาพม่าด้านหลังองค์พระ



ภาพที่ 44 รูปปั้นพระอัครสาวก ด้านหน้าพระประธาน วัดกลางทุ่ง

3) พระพุทธรูปวัดแม่สะงา อำเภอเมือง จังหวัดแม่ฮ่องสอน

พระพุทธรูปประธานวัดแม่สะงา เป็นพระพุทธรูปปางมารวิชัย ศิลปะแบบมณฑลตะเลง หน้าตักกว้างประมาณ 50 นิ้ว 1 องค์ และกว้าง 30 นิ้ว จำนวน 2 องค์ สร้างด้วยวิธีใช้ไม้ไผ่สานเป็นโครงหลังจากนั้นจึงพันทับด้วยผ้า (ผ้าห้วน/ผ้ามัน) แล้วใช้ถ่านไม้พุทราปิดเคลือบด้วยยางรักปั้นตกแต่งจารึกฐานพระประธานองค์ใหญ่ระบุว่าผู้สร้างคือพ่อเฒ่าสิ่งโหลง แม่เฒ่าสิ่งโหลง (สิ่ง หมายถึง ผู้ใหญ่บ้าน/ผู้ปกครองหมู่บ้าน) แต่ไม่ปรากฏปีที่สร้าง เนื่องจากมีการบูรณะทาสีพระพุทธรูปหลายครั้ง ทำให้ศักราชและข้อความบางตอนเลือนหายไป จากการสอบถามเจ้าอาวาส กล่าวว่าน่าจะมีอายุประมาณ 2 ชั่วอายุคนหรือประมาณ 120 ปี¹⁶⁰

พระพุทธรูปประธานวัดแม่สะงา กล่าวได้ว่าเป็นพระพุทธรูปसान (เจ้าพะลำซาโล) ที่มีขนาดใหญ่และมีความสมบูรณ์องค์หนึ่งที่ตั้งในพื้นที่เมืองแม่ฮ่องสอน

¹⁶⁰ เจ้าอาวาสวัดแม่สะงา ตำบลหมอกจำแป่ อำเภอเมือง จังหวัดแม่ฮ่องสอน (สัมภาษณ์, 17 ธันวาคม 2559)



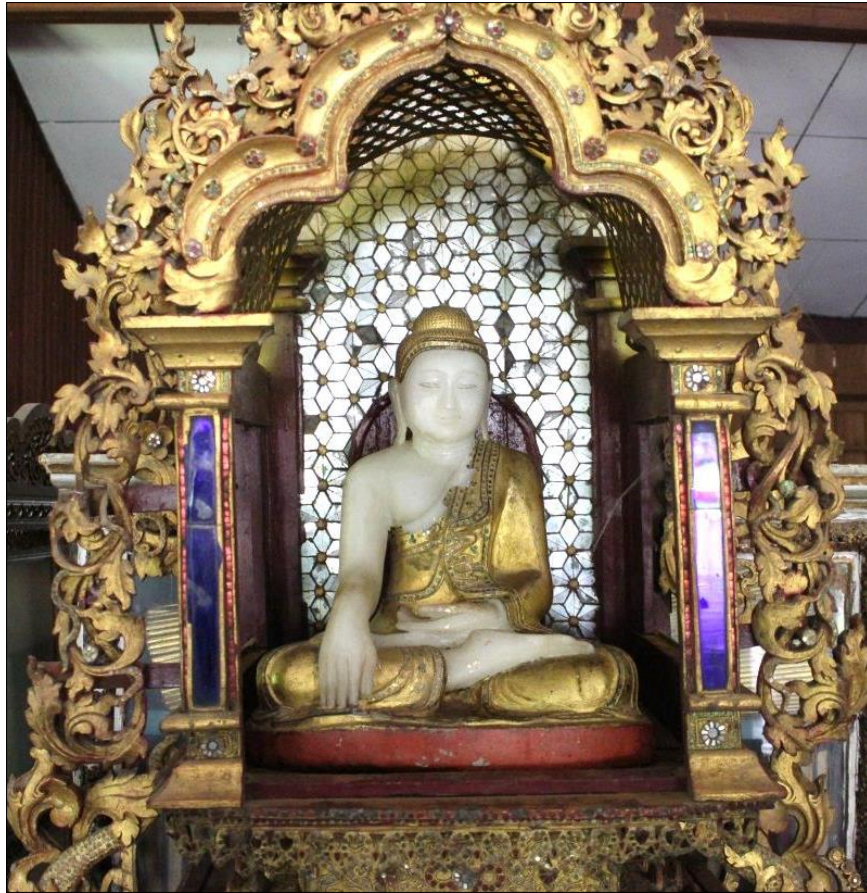
ภาพที่ 45 พระพุทธรูปวัดแม่สะงา



ภาพที่ 46 จารึกอักษรไทใหญ่ฐานพระพุทธรูปวัดแม่สะงา แต่เนื่องจากการบูรณะรู้เท่าไม่ถึงการณ์ จึงทำให้จารึกในส่วนในช่วงเวลาในการสร้างพระเลือนหาย

4) พระพุทธรูปหินอ่อน วัดผาบ่องใต้ อำเภอเมือง จังหวัดแม่ฮ่องสอน

พระพุทธรูปหินหยกขาว หรือหินอ่อน หรือ เจ้าพะลำหินหน่อ วัดผาบ่องใต้ ตำบลผาบ่อง อำเภอเมือง จังหวัดแม่ฮ่องสอน เป็นพระพุทธรูปศิลปะมณฑลพายัพ ปางมารวิชัย นั่งขัดสมาธิเพชร หน้าตักกว้าง 12 นิ้ว ความสูงจากฐานถึงยอดเศศโมลี 17 นิ้ว แลพบพระพักตร์ปิดทองประดับกระจก จีวรลงรักปิดทองประดับกระจก สันนิษฐานประดับด้วยลวดลายปั้นจากรักสมุก พระวรกายสีขาวตามสีเนื้อของหินอ่อน พระพุทธรูปองค์นี้ประดิษฐานเป็นพระประธานตั้งแต่แรกเริ่มสร้างวัด (พะลำแห่งำจง)¹⁶¹ โดยพระพุทธรูปองค์นี้อัญเชิญมาจากวัดจองคำ อำเภอเมือง จังหวัดแม่ฮ่องสอน เมื่อ พ.ศ. 2477 เนื่องจากเมื่อแรกสร้างวัดผาบ่องใต้ คณะศรัทธาซึ่งเลื่อมใสในพระสงฆ์ใหญ่ในกายมาน ได้อาราธนาพระสงฆ์จากวัดจองคำซึ่งเป็นพระเถระมาจำพรรษา พร้อมทั้งได้อาราธนาพระพุทธรูปมาด้วย โดยประดิษฐานในซุ้มปราสาทไม้สักแกะสลักลงรักปิดทองประดับกระจก ซึ่งสร้างขึ้นเพื่อใช้ประดิษฐานพระพุทธรูปเมื่อคราวอาราธนามาจากวัดจองคำ



ภาพที่ 47 พระพุทธรูปหินอ่อน (หินหน่อ) วัดผาบ่องใต้

¹⁶¹ พระครูอนุกูลศีลสังวร เจ้าอาวาสวัดผาบ่องใต้ ตำบลผาบ่อง อำเภอเมือง จังหวัดแม่ฮ่องสอน (สัมภาษณ์, 17 มีนาคม 2560)

5) พระพุทธรูปหลวงพ่โต อำเภอเมือง จังหวัดแม่ฮ่องสอน

พระพุทธรูปหลวงพ่โต หรือ เจ้าพะลำโหลง เป็นพระพุทธรูปปูนปั้น (เจ้าพาราเหม่ปือก) ปางมารวิชัย ศิลปะมณฑลพะเยา ขนาดหน้าตักกว้าง 9 ศอก สองคืบ ตามหลักฐานกล่าวว่าพระพุทธรูปองค์นี้สร้างขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2475 โดยศรัทธาพ่อเฒ่าจองคำส่วย สุวรรณะ คหบดีชาวแม่ฮ่องสอน¹⁶² พ่อเฒ่าจองคำส่วยเป็นชาวไทใหญ่ที่อยู่ในบังคับของอังกฤษ อพยพมาจากเมืองหลายแหลม ราชอาณาจักรพม่า เข้ามาตั้งถิ่นฐานในพื้นที่เมืองแม่ฮ่องสอนเพื่อทำกิจการป่าไม้ขนอสักและทำการค้า ต่อมาได้สมรสกับแม่เฒ่าจองจันตา ชาวแม่ฮ่องสอน ต่อมาเมื่อกิจการป่าไม้และการค้าเจริญรุ่งเรืองสามารถสั่งสมทุนทรัพย์จนมีฐานะมั่นคงแล้ว ได้ทำนุบำรุงพระพุทธศาสนาโดยเป็นศรัทธาผู้อุปถัมภ์วัดจองคำ ซึ่งในช่วงเวลานั้นวัดจองคำมีสภาพทรุดโทรม รวมถึงพระเจดีย์เก่าแก่ที่ตั้งอยู่ทางด้านทิศตะวันออกเฉียงเหนือของวัดได้ทรุดตัวลงจนไม่สามารถบูรณะให้สมบูรณ์ดังเดิมได้ พระอุหน่ากะ เจ้าอาวาสวัดจองคำในขณะนั้นได้ร่วมกับพ่อเฒ่าจองคำส่วย ทำการบวงสรวงรื้อถอนองค์พระเจดีย์และสร้างพระพุทธรูปขนาดใหญ่ขึ้นแทนในพื้นที่ดังกล่าว โดยมีสล่าอูโป่โต่งเป็นนายช่างใหญ่ผู้ปั้นพระพุทธรูป เมื่อสร้างเสร็จได้ถวายนามองค์พระพุทธรูปเป็นภาษาพม่าว่า “เป็โลงซานต่าพูยา” แปลว่า พระพุทธรูปที่น่าความร่มเย็นมาสู่บ้านเมือง ด้วยองค์พระมีขนาดใหญ่ที่สุดในเมืองแม่ฮ่องสอน ชาวเมืองจึงถวายนามว่า “เจ้าพะลำโหลง” ต่อมาได้แปลเป็นภาษาไทยกลางว่า “พระหลวงพ่โต”

เจ้าพะลำโหลง ประดิษฐานในพระวิหารทรงตรีมุข วิหารหลังนี้พ่อเฒ่าจองคำส่วยและแม่เฒ่าจองจันตาเป็นเจ้าของสร้าง โดยมีสล่าอูโป่อง เป็นนายช่างใหญ่ ตัวอาคารก่ออิฐฉาบปูน มีซุ้มประตูและหน้าต่างเป็นรูปโค้ง หลังคาทรงปั้นหยาซ้อนกันสองชั้นลักษณะคล้ายโดม มุงด้วยสังกะสีเชิงชายประดับด้วยไม้ฉลุลาย วิหารหลังนี้สร้างด้วยศิลปะผสมผสานที่ได้รับอิทธิพลสถาปัตยกรรมแบบตะวันตกซึ่งเป็นที่นิยมในช่วงเวลานั้น

เจ้าพะลำโหลง เป็นพระพุทธรูปที่ชาวแม่ฮ่องสอนให้ความเคารพศรัทธามากเชื่อว่าหากผู้ใดได้มากราบไหว้จะพบกับความร่มเย็นเป็นสุขในชีวิต มีเรื่องเล่าว่าเมื่อครั้งเกิดอัคคีภัย ไฟไหม้วิหารหลังใหญ่ของวัดจองคำ พ.ศ. 2517 วิหารหลวงพ่โตซึ่งอยู่ในพื้นที่เดียวกันไม่ได้รับอันตรายใดๆ และจากคำบอกเล่าของคุณแม่ประนอม ติลกุล หลานสาวของพ่อเฒ่าจองคำส่วย เล่าว่า

“ก่อนที่จะเกิดเหตุการณ์ไฟไหม้วัดจองคำ ตนได้ย้ายติดตามสามีไปปฏิบัติราชการที่จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ คืนหนึ่งได้ฝันเห็นพ่อเฒ่าจองคำส่วย แต่งกายด้วยชุดขาวเดินวนเวียนไปมาอยู่ในวิหารวัดจองคำ และอีกไม่กี่วันต่อมาตนได้ทราบข่าวว่าไฟไหม้วัดจองคำ แต่วิหารหลวงพ่โตซึ่งอยู่ติดกันกลับไม่ได้รับอันตรายใดๆ จึงคิดว่าดวงวิญญานของพ่อเฒ่าจองคำส่วยคงเป็นห่วงและคอยดูแลศาสนสถานแห่งนี้ ในส่วนของตนนั้นนับถือเจ้าพาราโหลงอย่างมากและยังคงเป็นศรัทธาที่ทำนุบำรุงรักษาเจ้าพาราโหลงและวัดจองคำจนถึงปัจจุบัน”¹⁶³

พระเจ้าพะลำโหลงเป็นที่เคารพสักการะของชาวเมืองแม่ฮ่องสอน ตลอดถึงนักท่องเที่ยวที่มาเยือน ปัจจุบันทุกๆ ปีในช่วงเทศกาลเข้าพรรษาจะมีพิธีต่างขอมต่อหลวง (ถวายข้าวมธุปายาส)

¹⁶² จารึกประวัติการสร้างพระเจ้าพะลำโหลง

¹⁶³ นางประนอม ติลกุล ผู้อาวุโส ตำบลจองคำ อำเภอเมือง จังหวัดแม่ฮ่องสอน (สัมภาษณ์, 15 มีนาคม 2560)

แต่องค์เจ้าพาราโหลง และในวันเพ็ญเดือน 12 จะมีประเพณีถวายผ้าจีวรหมองค์พระเจ้าพะล้าโหลง (หลู่ส่างกานคำ)



ภาพที่ 48 พระพุทธรูปเจ้าพะล้าโหลง (หลวงพ่อดโต) วัดจองคำ

6) พระพุทธรูปวัดม่วยต่อ อำเภอเมือง จังหวัดแม่ฮ่องสอน

พระพุทธรูปประธานในวิหาร (ศาลาการเปรียญ) วัดม่วยต่อ เป็นพระพุทธรูปปางมารวิชัย ศิลปะมณฑลพะเย่าหล่อด้วยโลหะสำริด ขนาดหน้าตักกว้างประมาณ 36 นิ้ว สันนิษฐานว่าอัญเชิญมาจากโรงหล่อที่เมืองมณฑลพะเย่า ประเทศพม่า ที่ฐานพระมีจารึกภาษาพม่าระบุว่าสร้างเมื่อ จุลศักราช 1302 (พ.ศ.2483) โดยอุหุ่่นนะ และ มะหน่อ¹⁶⁴ เป็นเจ้าภาพ เดิมพระพุทธรูปองค์นี้ประดิษฐานที่วัดไม้ฮุง ต่อมาเมื่อมีการรวมวัดไม้ฮุงเข้ากับวัดม่วยต่อ จึงได้อาราธนาพระพุทธรูปองค์นี้มาประดิษฐานที่วัดม่วยต่อ จนถึงปัจจุบัน

¹⁶⁴ อุหุ่่นนะ และ มะหน่อ คือ พ่อจ้องหุ่่นนะ - แม่จ้องหน่อ คำนวนตา คหบดีชาวเมืองแม่ฮ่องสอน



ภาพที่ 49 พระพุทธรูปวัดม่วยต่อ หล่อด้วยโลหะสำริด ศิลปะมณฑลพะเย่ย์

7) พระมหามัณเฑียร (เจ้าพะล้าละแข่ง) วัดหัวเวียง อำเภอเมือง จังหวัดแม่ฮ่องสอน

พระเจ้าพะล้าละแข่ง หรือพระมหามัณเฑียร ประดิษฐาน ณ วิหารพระเจ้าพาราละแข่ง วัดหัวเวียง อ.เมือง จ.แม่ฮ่องสอน เป็นพระพุทธรูปทรงเครื่องปางมารวิชัย หล่อด้วยโลหะสำริด ขนาดหน้าตัก 59 นิ้ว หล่อจำลองมาจากพระมหามัณเฑียร ซึ่งประดิษฐาน ณ วัดม้ามัณเฑียร เมืองมณฑลพะเย่ย์ สหภาพเมียนมาร์

ตามประวัติกล่าวว่า ส่างโพหย่า พ่อค้าไม้ชาวไทใหญ่ ซึ่งอาศัยอยู่บ้านเลขที่ 32 ถนนสิงหนาทบำรุง ผังตรงกันข้ามกับวัดหัวเวียงได้เดินทางไปค้าขาย และดูแลการทำไม้ในป่า ด้านทิศเหนือของบ้านปางหมู-กุงไม้สัก ในคืนวันหนึ่งได้มีพระธาตุเสด็จมาอยู่ในเขียนหมากของส่างโพหย่า เมื่อทำการตรวจสอบในเบื้องต้นแล้วพบว่า เป็นพระธาตุจริง จึงสร้างความปิติโสมนัสแก่ส่างโพหย่าเป็นอย่างมาก จึงได้นำขบวนนี้ไปแจ้งแก่ญาติสนิทมิตรสหายในเมืองแม่ฮ่องสอน และได้นำผอบทองคำมาบรรจุพระธาตุ เมื่อขบวนนี้แพร่กระจายไปชาวเมืองต่างรู้สึกยินดีและได้ร่วมกันนำฮ่องกลองมาอัญเชิญพระธาตุเข้ามาประดิษฐานไว้ที่บ้านของส่างโพหย่าในเมืองแม่ฮ่องสอน¹⁶⁵

¹⁶⁵ นายบุญเลิศ วรรณภรณ์ ผู้อาวุโส ตำบลจองคำ อำเภอเมือง จังหวัดแม่ฮ่องสอน (สัมภาษณ์, 15 มีนาคม 2560)

จากปฐมเหตุแห่งการเสด็จมาของพระธาตุ ส่างโพนหยาและคณะจึงหารื้อกันเพื่อสร้างเจดีย์เพื่อบรรจุพระธาตุตามคติของชาวไทใหญ่ อย่างไรก็ตามก็มิได้มีผู้เสนอแนะว่าเจดีย์ในแม่ฮ่องสอนที่สำคัญมีหลายองค์แล้ว แต่แม่ฮ่องสอนยังไม่มีพระพุทธรูปเจ้าพาราละแข่งองค์ใหญ่ ซึ่งในช่วงเวลาดังกล่าว กลุ่มชนลุ่มแม่น้ำอิระวดี-สาละวิน มีความเชื่อร่วมกันว่าพระมหามัณเฑียรที่พระเจ้าปดุง ได้อัญเชิญมาจากเมืองยะไข่ เป็นพระพุทธรูปศักดิ์สิทธิ์ ซึ่งตามตำนานกล่าวว่าพระพุทธรูปเจ้าได้เสด็จมาประทานลมหายใจแก่พระพุทธรูปองค์นี้ด้วยพระองค์เอง ดังนั้นพระพุทธรูปพระมหามัณเฑียรจึงเปรียบเสมือนตัวแทนของพระพุทธรูปเจ้า ทำให้เกิดประเพณีถวายน้ำสรงพระพักตร์ สี่พระทนต์ และถวายภัตตาหารในช่วงย่ำรุ่งของทุกๆ วัน ยิ่งไปกว่านั้นในยุคอาณานิคม จัดเป็นช่วงเวลาที่ดินแดนพม่าและบริเวณลุ่มมีความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ ได้เกิดธรรมเนียมการจำลองพระมหามัณเฑียร หรือพระเจ้าพาราละแข่งซึ่ง ในสมัยสหพันธรัฐอินโดจีนอยู่ภายใต้อาณานิคม หัวเมืองรัฐอินโดจีนยอมหล่อจำลองพระพุทธรูปองค์นี้มาไว้ประจำเมือง โดยมีเจ้าฟ้าเป็นองค์ประธานบรรดาเจ้าฟ้ารัฐไต่ต่างนิยมสร้างจำลองพระมหามัณเฑียรไปประดิษฐานเป็นพระพุทธรูปประจำเมือง เช่น เชียงตุง แสหนะ สี่ป้อ ฯลฯ ซึ่งธรรมเนียมนี้อนุมานว่าคล้ายกับความนิยมในการจำลองพระพุทธรูปชินราชไปประดิษฐานยังวัดต่างๆ ในสังคมไทย

เมื่อที่ประชุมมีความเห็นร่วมกันว่าสมควรหล่อจำลองพระพุทธรูปจากมณฑลพะเยามาประดิษฐานที่วัดหัวเวียง อำเภอเมือง จังหวัดแม่ฮ่องสอน แล้วนำพระธาตุบรรจุในองค์พระ ส่างโพนหยา วณิขกุล และพ่อจ๋องหูนนะ คำนวณตา ได้ร่วมกันดำเนินการไปว่าจ้างช่างหล่อที่เมืองมณฑลพะเยาให้ทำการหล่อพระพุทธรูปองค์นี้ อย่างไรก็ตามเมื่อไปถึงพบว่ามิใช่พระพุทธรูปพระมหามัณเฑียรขนาดใหญ่ ซึ่งเจ้าฟ้าเมืองกึ่ง มาสั่งหล่อไว้ แต่เนื่องจากพระพักตร์มีลักษณะเรียวยาวเป็นรูปไข่ เจ้าฟ้าเมืองกึ่งจึงไม่ชอบใจนัก โดยให้เหตุผลว่าหน้าตาละม้ายคล้ายคนไทย (คนฝั่งออกคง-คนที่ตั้งถิ่นฐานอยู่ทางด้านทิศตะวันออกของแม่น้ำสาละวิน) ต่างจากพระพักตร์พระพุทธรูปซึ่งเป็นที่นิยมในช่วงเวลานั้น จะมีลักษณะกลม จึงสั่งให้หล่อใหม่ เมื่อคณะจากเมืองแม่ฮ่องสอนเดินทางไปพบ ได้มีความเห็นพ้องกันว่ามีพระพักตร์งดงาม จึงตกลงบูชาพระพุทธรูปดังกล่าวเพื่อนำมาประดิษฐานที่เมืองแม่ฮ่องสอน

ในส่วนของการอัญเชิญองค์พระ เนื่องจากพระเจ้าพะล้าละแข่งเป็นพระพุทธรูปขนาดใหญ่ หน้าตักกว้างประมาณ 59 นิ้ว ช่างได้ทำการแยกหล่อเป็นส่วนๆ จำนวน 9 ส่วน ได้แก่ พระเศียร พระอุระ พระนาภี พระพาหา (ซ้าย-ขวา) พระหัตถ์ (ซ้าย-ขวา) พระเพลา พระบาท แต่ละส่วนเชื่อมต่อกันด้วยสลัก ทั้งนี้เพื่อความสะดวกในการหล่อและการเคลื่อนย้าย ทำการขนส่งจากเมืองมณฑลพะเยามาโดยทางบก และนำมาลงเรือเพื่อลำเลียงจากแม่น้ำสาละวินเข้าสู่แม่น้ำปาย โดยใช้เรือถ่อจำนวน 9 ลำ นำมาขึ้นฝั่งที่บ้านท่าโป่งแดง ตำบลผาป่อง อำเภอเมือง จังหวัดแม่ฮ่องสอนเมื่อมาถึงเมืองแม่ฮ่องสอน ได้นำขึ้นส่วนขององค์พระไปตั้งพักไว้ที่วิหารองค์พระนอน (วัดพระนอน) ซึ่งตั้งอยู่บริเวณเชิงดอยกองมู ต่อมาเมื่อวิหารและแท่นแก้ว(ปะหล่าง) เรียบร้อยสมบูรณ์แล้วจึงได้ร่วมกันอัญเชิญขึ้นส่วนขององค์พระมาประกอบที่วัดหัวเวียง ซึ่งประกอบสำเร็จเรียบร้อยดังปรากฏในจารึกฐานพระความว่า

“ลี้ก๊ะริาด 1297 คุ ตะโปะตอยละซึก โดงแยะเน๊ะ ตวันมหาเมี่ยมมนุญญา โกจาตอกี้โก๋
แม่ฮ่องสอนเมี่ยมแห่งพญา พุยาอะมะตะ จูได้ กองมู สารุขอเจ้าเล่า”

ถอดความได้ว่า

“จุลศักราช 1297 เดือนสามแรมสามค่ำ เดือนตะโปะตอย ได้จำลองพระมหามัณีนี พระพุทธรูปประจำเมืองแม่ฮ่องสอน”

ต่อมาในวันอังคาร ขึ้น 15 ค่ำเดือน 4 จ.ศ.1297 (2478)¹⁶⁶ ได้ทำพิธีสมโภชองค์ พระพุทธรูปพระเจ้าพะล้าละแข่ง (ต่างอะเหนกะจา) และยึดถือเป็นประเพณีสืบเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน

งานปอยเจ้าพะล้าละแข่ง หรืองานปอยเหลินสี่จ่องหัวเวียง ปัจจุบันใช้ชื่องานอย่างเป็นทางการว่า งานประเพณีนมัสการพระเจ้าพาราละแข่ง (พระมหามัณีนี) วัดหัวเวียง อำเภอเมือง จังหวัดแม่ฮ่องสอน ซึ่งจะจัดขึ้นตั้งแต่วันขึ้น 11 – 15 ค่ำ เดือนสี่ ของทุกปี โดยในงานดังกล่าวจะมี พิธีกรรมสำคัญ ได้แก่ พิธีถวายน้ำสรงพัคตร์ และพิธีถวายข้าวมรุปายาส (ต่างซอมต่อโหลง)

อย่างไรก็ดี จากการเก็บข้อมูลพบว่า พระพุทธรูปองค์นี้แม้จะจำลองมาจากพระมหามัณีนี แต่หากพิจารณาจากองค์พระจะพบว่าได้รับอิทธิพลของพระพุทธรูปแบบมณฑลพะเยา เช่น จีวรริ้ว แบบธรรมชาติ ซึ่งถูกครอบทับด้วยเครื่องทรง พระพัคตร์อวบและยาว พระนาสิกและพระโอษฐ์แยม ซึ่งคล้ายกับพระพุทธรูปแบบมณฑลพะเยา เป็นต้น ทั้งนี้สันนิษฐานว่าเนื่องจากนายช่างผู้ปั้นซึ่งอยู่ในช่วง ทศวรรษ 2470 เป็นยุคที่พระพุทธรูปแบบมณฑลพะเยาได้รับความนิยม จึงส่งผลให้ พระมหามัณีนี จำลองมีรูปแบบของพระพุทธรูปมณฑลพะเยาปะปนอยู่ด้วย



ภาพที่ 50 จะพบว่าชายจีวรบริเวณพระพาหา เป็นริ้วธรรมชาติคล้ายพระพุทธรูปแบบมณฑลพะเยา

¹⁶⁶ เนื่องจากเดือน 4 ตามปฏิทินจันทรคติ ใช้วิธีการนับศักราชแบบเดิม เมื่อนำมาเทียบกับการนับปีพุทธศักราชในปัจจุบันจะตรงกับ พ.ศ. 2479



ภาพที่ 51 พระพักตร์ พระนาสิก พระโอษฐ์ มีลักษณะคล้ายพระพุทธรูปแบบมณฑลพะเยา

นับตั้งแต่ช่วงทศวรรษ 2430 เป็นต้นมา พระพุทธรูปที่สร้างขึ้นในพื้นที่อำเภอเมือง จังหวัดแม่ฮ่องสอน ทั้งในลักษณะที่อัญเชิญมาจากประเทศพม่า และสร้างขึ้นใหม่ในพื้นที่เมืองแม่ฮ่องสอน ส่วนใหญ่จะได้รับอิทธิพลของพระพุทธรูปแบบมณฑลพะเยา และรูปแบบการสร้างพระพุทธรูปดังกล่าวได้ถูกผลิตซ้ำอย่างต่อเนื่อง ทั้งในรูปแบบของพระพุทธรูปซึ่งประดิษฐานที่วัด และพระบูชาตามบ้านเรือน เช่น พระพุทธรูปแกะสลักจากกิ่งโพธิ์ ซึ่งเป็นมรดกตกทอดของ นางนันทา วิรัตน์ภรณ์ ทายาทของพ่อจ๋องโพธิ์ยา วณิชกุล เจ้าภาพผู้สร้างพระมหาชัยมณี วัดหัวเวียง เป็นต้น

6.3 พระพุทธรูปที่ได้รับอิทธิพลจากศิลปะแบบสุโขทัย-อุทอง-รัตนโกสินทร์

นับตั้งแต่การก่อสร้างทางหลวงแผ่นดินหมายเลข 108 จาก อำเภอฮอด – อำเภอเมือง จังหวัดแม่ฮ่องสอนเสร็จสมบูรณ์ และเริ่มเปิดใช้งาน ในช่วง พ.ศ. 2500-2506 ทำให้การคมนาคมระหว่าง จังหวัดเชียงใหม่ และ จังหวัดแม่ฮ่องสอน มีความสะดวกมากยิ่งขึ้น ส่งผลให้ความนิยมพระพุทธรูปแบบไทย¹⁶⁷ ซึ่งหมายถึงพระพุทธรูปแบบสุโขทัย อุทอง รัตนโกสินทร์ รวมถึงรูปจำลองพระพุทธรูปสำคัญของชาติไทย เช่น พระพุทธชินราช พระพุทธมหามณีรัตนปฏิมากร (พระแก้วมรกต) พระพุทธโสธร ซึ่งเป็นที่นิยมสักการบูชาและจำลองในสังคมไทย เริ่มแพร่หลายเข้ามาในพื้นที่ อำเภอเมือง จังหวัดแม่ฮ่องสอน แม้ว่าจะก่อนหน้านี้ชาวไทใหญ่ในพื้นที่เมืองแม่ฮ่องสอน จะรับรู้เกี่ยวกับพระพุทธรูปแบบไทย แต่ด้วยการคมนาคมที่ลำบากจึงไม่เป็นที่แพร่หลายมากนัก

¹⁶⁷ พระพุทธรูปแบบไทย ในงานวิจัยนี้ หมายถึง พระพุทธรูปศิลปะสุโขทัย อุทอง รัตนโกสินทร์

ความนิยมพระพุทธรูปแบบไทย สะท้อนผ่านการบูรณะพระธาตุดอยก่องมูครั้งใหญ่ เมื่อ พ.ศ. 2511 – 2517 ซึ่งมีการปรับปรุงแบบขององค์พระเจดีย์ให้ตั้งอยู่บนฐานรูปทรงแปดเหลี่ยม โดยบริเวณฐานชั้นที่ 2 ทั้งแปดทิศ มีซุ้มจรนำประดิษฐานพระพุทธรูปประจำวันเกิด ได้แก่ 1) วันอาทิตย์ พระพุทธรูปปางถวายเนตร 2) วันจันทร์ พระพุทธรูปปางห้ามญาติ 3) วันอังคาร พระพุทธรูปปางไสยาสน์ 4) วันพุธ พระพุทธรูปปางอุ้มบาตร 5) วันพฤหัสบดี พระพุทธรูปปางสมาธิ 6) วันศุกร์ พระพุทธรูปปางรำพึง 7) วันเสาร์ พระพุทธรูปปางนาคปรก 8) วันพุธกลางคืน (วันราหู) พระพุทธรูปปางป่าเลไลยก์¹⁶⁸ นอกจากนี้พระประธานในวิหาร (จองค์ศาลาการเปรียญ) ของวัดพระธาตุดอยก่องมู ซึ่งสร้างขึ้นใหม่เมื่อ พ.ศ. 2509 แม้ว่าตัวอาคารจะสร้างด้วยสถาปัตยกรรมแบบไทใหญ่หลังคาทรงสองคอสสามชายและทรงพญานาค (ทรงปราสาท) แต่ในส่วนขององค์พระประธานได้อัญเชิญมาจากโรงหล่อที่กรุงเทพฯ เป็นพระพุทธรูปศิลปะสุโขทัย ขนาดหน้าตัก 39 นิ้ว เมื่อนำมาประดิษฐาน ได้จัดสร้างฐานชุกชี และซุ้มเรือนแก้วประดับกระจก ตามรูปแบบซุ้มเรือนแก้วของพระพุทธรูปชินราช จังหวัดพิษณุโลก



ภาพที่ 52 พระพุทธรูปประจำวันอาทิตย์ ปางถวายเนตร ศิลปะแบบสุโขทัย ประดิษฐานในซุ้มจรนำด้านทิศตะวันออกเฉียงเหนือขององค์พระเจดีย์ พระธาตุดอยก่องมู

¹⁶⁸ พระครูอนุสารศาสนกรณ. (2530). แม่ฮ่องสอนและวัดพระธาตุดอยก่องมู. กรุงเทพฯ: เจริญผล.



ภาพที่ 53 พระประธานประดิษฐานวิหาร (จง) วัดพระธาตุดอยกองมู อำเภอเมือง จังหวัดแม่ฮ่องสอน

นอกจากวัดพระธาตุดอยกองมู ซึ่งเป็นวัดสำคัญของเมืองแม่ฮ่องสอน แล้ว พบว่าตั้งแต่ทศวรรษ 2500 เป็นต้นมา ชาวไทใหญ่ในพื้นที่เมืองแม่ฮ่องสอน นิยมสร้างหรืออัญเชิญพระพุทธรูปแบบไทยมาประดิษฐานมากขึ้น ดังตัวอย่างเช่น

1) พระประธาน วัดจงคำ

วัดจงคำ ตั้งอยู่ที่ตำบลจงคำ อำเภอเมือง จังหวัดแม่ฮ่องสอน เป็นพระอารามหลวงชั้นตรี ชนิดสามัญ ตามประวัติกล่าวว่าเป็นวัดที่สร้างขึ้นเป็นแห่งแรกของเมืองแม่ฮ่องสอน ราว พ.ศ. 2404¹⁶⁹ ต่อมาเมื่อ พ.ศ. 2517 วิหาร (จง) ได้ประสบอัคคีภัย ทางคณะสงฆ์และคณะศรัทธา นำโดยพระครูอนุสสุตศาสนจักร อดีตเจ้าอาวาสวัดจงคำ ได้ร่วมกันสร้างวิหาร (จง) หลังใหม่ขึ้นพร้อมกับได้อัญเชิญพระประธานองค์ใหม่ มาจากกรุงเทพฯ เป็นพระพุทธรูปศิลปะสุโขทัย ขนาดหน้าตักกว้าง 49 นิ้ว เดิมลงรักปิดทอง ต่อมาชำรุดทางคณะศรัทธาจึงได้พินสีทองทับไว้¹⁷⁰

¹⁶⁹ โยธิน บุญเฉลยและคณะ. (2551).รายงานการวิจัยฉบับสมบูรณ์ โครงการนำร่องการพัฒนาฐานข้อมูลสำหรับการ สร้างเมืองมรดกทางวัฒนธรรม จังหวัดแม่ฮ่องสอน, ชุดโครงการเครือข่ายหน่วยงานวิจัยเชิงพื้นที่ – ภาคเหนือตอนบน สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย(สกว.), หน้า 839.

¹⁷⁰ พระครูอนุสรณ์ชัยสิทธิ์ เจ้าอาวาสวัดจงคำ พระอารามหลวง ตำบลจงคำ อำเภอเมือง จังหวัดแม่ฮ่องสอน (สัมภาษณ์, 18 ตุลาคม 2560)

2) พระประธาน วัดดอนเจดีย์

บริเวณที่สร้างวัดดอนเจดีย์ เดิมเป็นเนินสูงใกล้ลำน้ำปูลู ชาวเมืองเรียกว่า “กุงจ่าตี” คำว่า กุง หมายถึง เนิน¹⁷¹ คำว่า จ่าตี หมายถึง สลุป หรือ เจดีย์ รวมความแล้วหมายถึงเนินซึ่งเป็นที่ตั้งของเจดีย์ ทั้งนี้เพราะบริเวณนี้เคยใช้เป็นสถานที่ประกอบพิธีกรรมก่อบพระเจดีย์ทราย ในช่วงวันเพ็ญเดือน 6 ซึ่งชาวไทใหญ่เรียกว่า “ปอยจ่าตี” และทางด้านทิศตะวันตกของกุงจ่าตี เป็นที่ตั้งของวัดชื่อว่า วัดกุงเปา ต่อมาเมื่อ พ.ศ. 2481 คณะศรัทธาได้ย้ายมาสร้างวัดใหม่บริเวณ “กุงจ่าตี” และให้ชื่อในภาษาไทยว่า วัดดอนเจดีย์ ในอดีตเคยเป็นสถานที่จำพรรษาของพระครูศีลวราจารย์ เจ้าอาวาส (ดำรงตำแหน่งเจ้าอาวาส พ.ศ. 2493 - 2532) อดีตเจ้าคณะจังหวัดแม่ฮ่องสอน ต่อมาได้รับพระราชทานสมณศักดิ์เป็นพระราชคณะที่พระญาณวิราคม ต่อมาเมื่อ พ.ศ. 2529 คณะศรัทธาได้ร่วมกันสร้างวิหาร (จอง) หลังใหม่ และมีเจ้าภาพสร้างพระประธานได้แก่ จ.ส.ต. นิตย์ (ลุงจายนิต) แม่จางสวยดิน แม่ัน มาส และพ่อจางประจวบ¹⁷² โดยอัญเชิญพระประธานมาจากโรงหล่อที่กรุงเทพฯ เป็นพระพุทธรูป ศิลปะสุโขทัย หน้าตัก 39 นิ้ว หล่อด้วยโลหะทองเหลือง ปัจจุบันทาทับด้วยสีทอง

3) พระประธาน วัดก้าก้อ

วัดก้าก้อเป็นวัดเก่าแก่ สร้างขึ้นเมื่อวันที่ 22 มกราคม พ.ศ. 2433 เป็นสถานที่ประดิษฐานพระพุทธรูปที่มีคุณค่าทั้งทางประวัติศาสตร์และทางพุทธศิลป์ เช่น พระพุทธรูปทรงเครื่อง (พะลำปานปอง) พระพุทธรูปสำริดโบราณ อย่างไรก็ตาม เนื่องจากวัดนี้เคยเป็นสถานที่จำพรรษาของพระราชวิราคม อดีตครองเจ้าคณะจังหวัด และเจ้าคณะจังหวัดแม่ฮ่องสอน (พ.ศ. 2519 - 2551) และสมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช เคยเสด็จมาประทับเมื่อครั้งปฏิบัติศาสนกิจในพื้นที่จังหวัดแม่ฮ่องสอน และได้ถวายพระประธานศิลปะสุโขทัย ปางมารวิชัย ขนาดหน้าตัก 49 นิ้ว เพื่อใช้สำหรับเป็นพระประธานในวิหาร (จอง) วัดก้าก้อ เมื่อ พ.ศ. 2532¹⁷³

4) พระประธานวัดผาบ่องใต้

วัดผาบ่องใต้ สร้างขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2477 ต่อมาเมื่อ พ.ศ. 2530 วิหาร (จอง) หลังเก่าทรุดโทรมลง เจ้าอาวาสและคณะศรัทธาจึงได้ทำการรื้อถอน และสร้างวิหารหลังใหม่ขึ้น แล้วเสร็จเมื่อ พ.ศ. 2533 และได้อัญเชิญพระพุทธรูปศิลปะสุโขทัย ปางมารวิชัย ขนาดหน้าตัก 39 นิ้ว จากวัดปางหมู ตำบลปางหมู อำเภอเมือง จังหวัดแม่ฮ่องสอน มาประดิษฐานเพื่อเป็นพระประธาน ต่อมาเมื่อ พ.ศ. 2556 ได้ทำการบูรณะวิหารครั้งใหญ่ คณะศรัทธาได้ร่วมกันหล่อพระพุทธรูปประธานองค์ใหม่ เป็นพระพุทธรูปศิลปะเชียงแสน (สิงห์ 1) ปางมารวิชัย ขนาดหน้าตัก 59 นิ้ว พร้อมกันนี้ได้หล่อพระพุทธรูปศิลปะอุทอง ปางมารวิชัย ขนาดหน้าตัก 39 นิ้ว เพื่อตั้งนั้นในปัจจุบัน จึงมีพระพุทธรูปประธานจำนวน 3 องค์ ได้แก่ พระพุทธรูปศิลปะเชียงแสน พระพุทธรูปศิลปะสุโขทัย พระพุทธรูปศิลปะอุทอง ทั้งนี้ ทางคณะศรัทธาได้อธิบายว่า การที่หล่อพระพุทธรูปให้ครบทั้ง 3 ศิลปะ เพื่อให้

¹⁷¹ มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่. (2556). *พจนานุกรมภาษาไทยใหญ่-ไทย*. เชียงใหม่: มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่. หน้า 30.

¹⁷² โยธิน บุญเฉลยและคณะ. (2551). *รายงานการวิจัยฉบับสมบูรณ์ โครงการนำร่องการพัฒนาฐานข้อมูลสำหรับการสร้างเมืองมรดกทางวัฒนธรรม จังหวัดแม่ฮ่องสอน*, ชุดโครงการเครือข่ายหน่วยงานวิจัยเชิงพื้นที่ - ภาคเหนือตอนบน สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.). หน้า 846-848.

¹⁷³ อธิโรภิกขุ. (2537). *ประวัติวัดก้าก้อ*. กรุงเทพฯ: จงเจริญการพิมพ์.

บังเกิดความหมายที่เป็นมงคล คือ “อู่-แสน-สุข” อู่ หมายถึงอู่ข้าวอู่น้ำ ความอุดมสมบูรณ์ แสน หมายถึง ความมั่งคั่ง ร่ำรวย และเมื่อนำมาสนธิกับคำว่าสุข หมายถึง การมีความสุขสบาย ความสุขกาย สุขใจ¹⁷⁴ ทั้งนี้สะท้อนให้เห็นว่าคนไทยใหญ่ในพื้นที่พยายามอธิบายความหมายเรื่องความเป็นสิริมงคลผ่านศิลปะของพระพุทธรูป โดยเชื่อมโยงกับลักษณะทางพุทธศิลป์ซึ่งเป็นที่นิยมในชาติ



ภาพที่ 54 พระประธานในวิหาร (จอง) วัดจองคำ พระอารามหลวง เป็นพระพุทธรูปแบบสุโขทัย อัญเชิญมาจากกรุงเทพฯ

¹⁷⁴ พระวีรยุทธ ฐิตญาโณ วัดผาบ่องใต้ ตำบลผาบ่อง อำเภอเมือง จังหวัดแม่ฮ่องสอน (สัมภาษณ์, 17 มีนาคม 2560)



ภาพที่ 55 พระพุทธรูปประธาน จำนวน 3 องค์ (ปิดทอง) ของวัดผาบ่องใต้ องค์ด้านซ้ายเป็น พระพุทธรูปแบบสุโขทัย องค์กลาง เป็นพระพุทธรูปแบบเชียงแสน (สิงห์ 1) องค์ด้านขวา เป็น พระพุทธรูปแบบอุ้มทอง



ภาพที่ 56 พระพุทธรูปในวิหาร (จอง) วัดดอนเจดีย์ อำเภอมะเอนก จังหวัดแม่ฮ่องสอน

ดังกล่าวมาเป็นตัวอย่างของการสร้างพระพุทธรูปในช่วงหลังทศวรรษ 2500 เป็นต้นมา จะเห็นได้ว่าพระพุทธรูป โดยเฉพาะพระประธานในวิหาร (จอง) ซึ่งมีขนาดใหญ่ ส่วนใหญ่จะเป็น พระพุทธรูปแบบไทย ที่เจ้าภาพจะอัญเชิญมาจากโรงหล่อที่กรุงเทพฯ โดยพระพุทธรูปส่วนใหญ่เป็น พระพุทธรูปศิลปะสุโขทัย ซึ่งมี พระพักตร์รูปไข่ พระโอษฐ์ยิ้ม พระเนตรเหลือบมองต่ำ พระวรกาย อ่อนช้อย ด้วยลักษณะที่งดงาม ประกอบกับ พระพุทธรูปชินราช พระพุทธรูปแบบสุโขทัย ก็ได้รับการยกย่องว่าเป็นพระพุทธรูปที่งดงามที่สุดของประเทศ ดังกล่าวมาจึงทำให้พระพุทธรูปแบบสุโขทัย แพร่หลายอย่างมากในพื้นที่เมืองแม่ฮ่องสอน ทั้งนี้มีปัจจัยสำคัญอย่างน้อย 3 ประการ ได้แก่

ประการแรก เนื่องจากการคมนาคมที่สะดวกขึ้น โดยเฉพาะทางรถยนต์ผ่านทางหลวงแผ่นดินหมายเลข 108 จาก อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ ผ่าน อำเภอแม่สะเรียง – อำเภอเมือง จังหวัดแม่ฮ่องสอน ระยะทาง 350 กิโลเมตร ซึ่งในเบื้องต้นเป็นถนนลูกรัง และต่อมาประมาณ พ.ศ. 2530 ทางรัฐบาลได้จัดสรรงบประมาณในการลาดยางเพื่อให้การคมนาคมมีความสะดวกและปลอดภัยมากยิ่งขึ้น นอกจากนี้ทางหลวงแผ่นดินหมายเลข 1095 จาก อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ ผ่าน อำเภอปาย – อำเภอเมือง จังหวัดแม่ฮ่องสอน ระยะทาง 245 กิโลเมตร สามารถใช้สัญจรได้สะดวกขึ้นตั้งแต่ พ.ศ. 2529 เป็นต้นมา ซึ่งเอื้อให้การอัญเชิญพระพุทธรูปขนาดใหญ่ ซึ่งอัญเชิญมาจากกรุงเทพฯ โดยผ่านจังหวัดเชียงใหม่ ทำได้โดยสะดวกยิ่งขึ้น

ประการที่สอง ช่วงเวลาตั้งแต่ทศวรรษ 2500 เป็นต้นมา สถานการณ์ทางการเมืองในสหภาพเมียนมาร์เริ่มไม่ปกติ เกิดการสู้รบระหว่างกองทัพทหารของรัฐบาลและกองกำลังของชนกลุ่มน้อยบริเวณแนวตะเข็บชายแดน ซึ่งครอบคลุมพื้นที่ซึ่งเคยเป็นเส้นทางการค้าระหว่างเมืองแม่ฮ่องสอนกับหัวเมืองไทใหญ่ และพม่า ทำให้การเดินทางติดต่อ ตลอดถึงการขนส่งเป็นไปด้วยความยากลำบาก ยิ่งไปกว่านั้น สล่านายช่าง ที่มีความชำนาญในการปั้นพระพุทธรูปแบบมณฑลเศเลย์ก็ค่อยๆ ร่วงโรยไปตามกาลเวลา จากปัจจัยดังกล่าวมาทำให้การสร้างพระพุทธรูปแบบเดิมมีความยากลำบาก ผู้มีจิตศรัทธาในการสร้างพระพุทธรูปจึงหันไปสร้างพระพุทธรูปแบบไทยมากขึ้น

ประการที่สาม การรับรู้เกี่ยวกับลักษณะทางพุทธศิลป์ของพระพุทธรูป และประวัติพระพุทธรูปสำคัญของไทย ผ่านแบบเรียนในระบบการศึกษาขั้นพื้นฐาน ตลอดจนสื่อสารสนเทศอื่นๆ เช่น หนังสือ วิทยุ โทรทัศน์ ส่งผลให้ชาวไทใหญ่ในพื้นที่เมืองแม่ฮ่องสอน รับรู้เกี่ยวกับรูปแบบของพระพุทธรูปแบบไทย (เชียงแสน-สุโขทัย-อุทอง-รัตนโกสินทร์) มากกว่าพระพุทธรูปแบบไทใหญ่ (มณฑลเศเลย์) ซึ่งปัจจัยด้านนี้มีส่วนสำคัญอย่างยิ่งต่อการให้ความหมายเกี่ยวกับพระพุทธรูปผ่านลักษณะทางพุทธศิลป์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการนิยามความเป็นชาติไทยผ่านรูปแบบของพระพุทธรูปในยุคสมัยต่างๆ

6.4 การสร้างและนิยามความหมาย “พระพุทธรูปแบบไทใหญ่” ในช่วงทศวรรษ 2520 - 2560

นับตั้งแต่ทศวรรษ 2520 เป็นต้นมา ท่ามกลางกระแส ความนิยมสร้างพระพุทธรูป โดยเฉพาะพระประธานแบบไทย เช่น พระพุทธรูปแบบสุโขทัย ซึ่งส่วนใหญ่เช่าบูชาจากโรงหล่อในพื้นที่กรุงเทพฯ และปริมณฑล พบว่า เมื่อ พ.ศ. 2522 กลุ่มผู้อาวุโสชาวไทใหญ่ที่มีสถานะเป็น “จองตะก่า” หรือคหบดีผู้อุปถัมภ์วัด ซึ่งส่วนใหญ่เคยทำการค้ากับหัวเมืองไทใหญ่และพม่า นำโดย นายสุวรรณ พานิชยานนท์ (พ่อเลี้ยงสำอาง) ร่วมกับคณะศรัทธาวัดจองคำ ได้ร่วมกันสร้าง

พระพุทธรูปหล่อด้วยโลหะสำริด ศิลปะแบบมณฑลพะเย่ย์ ขนาดหน้าตัก 39 นิ้ว เพื่อใช้เป็นพระประธานในอุโบสถวัดจองคำ พระอารามหลวง ดำเนินการโดยช่างปั้นและช่างหล่อจากกรุงเทพฯ โดยใช้พระพุทธรูปวัดพระนอนและวัดม่วยต่อ เป็นต้นแบบในการสร้าง¹⁷⁵ กล่าวได้ว่าตั้งแต่ทศวรรษ 2500 เป็นต้นมา พระพุทธรูปองค์นี้เป็นพระประธานแบบไทใหญ่องค์แรกที่สร้างขึ้นในพื้นที่เมืองแม่ฮ่องสอน และการเลือกสร้างพระพุทธรูปแบบมณฑลพะเย่ย์ สะท้อนให้เห็นในการรับรู้ของชาวไทใหญ่ในพื้นที่เมืองแม่ฮ่องสอน นิยามว่าพระพุทธรูปดังกล่าวเป็นพระพุทธรูปแบบไทใหญ่หรือ “เจ้าพะลำไต” และทำให้เห็นความพยายามของชาวไทใหญ่ในการพยายามรื้อฟื้นการสร้างพระพุทธรูปแบบไทใหญ่ขึ้น



ภาพที่ 57 พระประธานในอุโบสถวัดจองคำ พระอารามหลวง ศิลปะแบบมณฑลพะเย่ย์ สร้างเมื่อ พ.ศ. 2522

ต่อมาในช่วงทศวรรษ 2540 กระแสท้องถิ่นนิยมในประเทศไทยขยายตัวอย่างมาก¹⁷⁶ พื้นที่เมืองแม่ฮ่องสอน เริ่มหันกลับมาให้ความสนใจต่อการสร้างและรื้อฟื้นอัตลักษณ์ของชาวไทใหญ่มากขึ้น

¹⁷⁵ นายตารณี ทองเขียว สมาชิกสภาเทศบาลเมืองแม่ฮ่องสอน ตำบลจองคำ อำเภอเมือง จังหวัดแม่ฮ่องสอน (สัมภาษณ์, 16 ธันวาคม 2559)

¹⁷⁶ พัฒนา กิติอาษา. (2546). *มานุษยวิทยากับการศึกษาปรากฏการณ์โยทฮาอิตในสังคมไทยร่วมสมัย*. กรุงเทพฯ: ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร.

การสร้างพระพุทธรูปแบบไทใหญ่ เป็นอีกเรื่องหนึ่งที่ชาวไทใหญ่ นำโดยพระสงฆ์และผู้อาวุโสในท้องถิ่นให้ความสำคัญและพยายามที่จะรื้อฟื้น ดังพบว่าเมื่อ พ.ศ. 2543 นายจรูญ (พ่อจางจ๊กตะระ) ส่งพานิช พร้อมด้วยคณะศรัทธาวัดพระนอนได้ร่วมกันสร้างพระพุทธรูปปูนปั้นขนาดหน้าตักกว้าง 4 เมตร (8 ศอก) เป็นพระพุทธรูปที่ตั้งอยู่กลางแจ้ง ประดิษฐานอยู่ด้านหลังวัดพระนอน บริเวณเชิงบันไดทางขึ้นดอยกองมู (บันไดโบราณ) พระพุทธรูปที่สร้างขึ้นเป็นศิลปะแบบมณฑลพะเยา พระวรกายทาสีขาว จีวรสีเขียว ชายจีวรประดับด้วยกระจกสี สร้างโดยนายช่างชื่อหนานอินสม อินโน ซึ่งเป็นช่างปั้นจาก อำเภอหางดง จังหวัดเชียงใหม่ และจากการสัมภาษณ์ หนานอินสม กล่าวว่า เป็นครั้งแรกที่ปั้นพระพุทธรูปแบบมณฑลพะเยา โดยตนได้ร่างแบบและคำนวณสัดส่วนองค์พระจากพระพุทธรูปเก่าในวัดต่างๆ ตลอดถึงภาพถ่ายพระพุทธรูปในประเทศพม่า¹⁷⁷ และเนื่องจากพระพุทธรูปดังกล่าวมีขนาดใหญ่และตั้งอยู่บริเวณทางขึ้นวัดพระธาตุดอยกองมู ซึ่งเป็นสถานที่ท่องเที่ยวสำคัญของเมืองแม่ฮ่องสอน จึงได้รับความสนใจจากนักท่องเที่ยว และกลายเป็นสถานที่สำคัญที่นักท่องเที่ยวหรือผู้มาเยี่ยมเยือนเมืองแม่ฮ่องสอน ต้องแวะเวียนมาสักการะและถ่ายภาพ

ต่อมาเมื่อวันที่ 2 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2549 วัดพระธาตุดอยกองมู ได้ประกอบพิธีเททองหล่อพระพุทธรูปเนรมิตจตุรทิศรังษี ซึ่งเป็นพระพุทธรูปแบบมณฑลพะเยา ขนาดหน้าตัก 49 นิ้ว โดยจำลองแบบจากพระพุทธรูปในวิหาร (จองต่อ) ซึ่งประดิษฐานด้านทิศตะวันออกของพระธาตุดอยกองมูการปั้นและหล่อพระพุทธรูปดังกล่าว ดำเนินการโดยช่างจากกรุงเทพฯ¹⁷⁸



ภาพที่ 58 พระพุทธรูป (ภาพซ้าย) ประดิษฐานในวิหารด้านทิศตะวันออกขององค์พระธาตุดอยกองมู ซึ่งใช้เป็นต้นแบบในการสร้างพระพุทธรูปเนรมิตจตุรทิศรังษี (ภาพขวา)

¹⁷⁷ นายอินสม อินโน บ้านกุงตึง ตำบลปางหมู อำเภอเมือง จังหวัดแม่ฮ่องสอน (สัมภาษณ์, 15 เมษายน 2559)

¹⁷⁸ พระสุเมธต์ศาสนกิจ เจ้าอาวาสวัดพระธาตุดอยกองมู และ นายการุณ ผดุงกิจ ศรัทธาวัดพระธาตุดอยกองมู (สัมภาษณ์, 5 มกราคม 2560)

ต่อมาในช่วงทศวรรษ 2550 ความนิยมในการสร้างพระพุทธรูปแบบไทใหญ่ขยายตัวมากขึ้น ทั้งในลักษณะของพระประธานในวิหาร และพระพุทธรูปประจำวันเกิดรอบองค์เจดีย์ ตัวอย่างเช่น

1) พระพุทธรูปยืนจำนวน 4 องค์ และพระพุทธรูปประจำวัน จำนวน 8 องค์ ประดิษฐานในซุ้มจรนำของเจดีย์วัดคากาน ตำบลห้วยผา สร้างเมื่อ พ.ศ. 2555 สร้างขึ้นในลักษณะของพระพุทธรูปแบบมณฑลเลย โดยสล่าสอน และสล่าอืด บ้านช่างหล่อ ถนนราชเชียงใหม่ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ โดยทางเจ้าภาพได้นำภาพพระพุทธรูปแบบมณฑลเลยในพื้นที่เมืองแม่ฮ่องสอน และในประเทศพม่า มาใช้เป็นต้นแบบในการสร้าง

2) พระพุทธรูปประจำวัน จำนวน 8 องค์ ประดิษฐานในซุ้มจรนำของเจดีย์วัดปางหมู ตำบลปางหมู พ.ศ. 2558 สร้างโดยสล่าเอ็ม โรงหล่อพุทธคุณ อำเภอสันป่าตอง จังหวัดเชียงใหม่¹⁷⁹ โดยพระพุทธรูปชุดนี้สร้างขึ้นโดยประยุกต์จากรูปแบบของพระพุทธรูปแบบมณฑลเลย โดยมีการปรับรูปแบบบัวของจิวรให้มีความละเอียดและพลิ้วไหวมากยิ่งขึ้น

3) พระพุทธรูปพระพุทธรัตนรุ่งเรืองเมืองสามหมอก พระประธานในวิหาร (จอง) วัดผาอ่าง อำเภอเมือง จังหวัดแม่ฮ่องสอน ดำเนินการก่อสร้างโดยพระมหาสุนทร สุนทรเมธี (พระอาจารย์นำบุญ) หล่อด้วยโลหะทองเหลือง ขนาดหน้าตักกว้าง 109 นิ้ว โดยรูปแบบการก่อสร้างเป็นการเลือกลักษณะเด่นของพระพุทธรูปและศิลปะที่สำคัญมาใช้เพื่อสื่อความหมาย กล่าวคือ เป็นพระพุทธรูปปางประทานพร นั่งขัดสมาธิเพชร พระพักตร์อิมเอิบ ตามแบบพระพักตร์ของพระพุทธรูปเมตตา ประเทศอินเดีย พระเกตุเป็นเปลวแบบสุโขทัย ครองจิวรริ้วศิลปะแบบมณฑลเลยโดยมีการประยุกต์รูปแบบศิลปะพระพุทธรูปของอาจารย์เฉลิมชัย โฆษิตพิพัฒน์ เข้าไปด้วย สร้างเสร็จเมื่อ พ.ศ. 2558 โดยนามของพระพุทธรูป พระพุทธรัตนรุ่งเรืองเมืองสามหมอก ได้รับประทานจากสมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช¹⁸⁰

4) พระพุทธรูปหินอ่อนจากมณฑลเลย ตั้งแต่ช่วงทศวรรษ 2550 เป็นต้นมา มีการนำเข้าพระพุทธรูปแกะสลักจากหินอ่อนสีขาว (รูปแอบบมณฑลเลย) จากเมืองมณฑลเลย ประเทศพม่า มาประดิษฐานเป็นพระประธาน อาทิ พระประธานในศาลาสวนธรรมภูสมะ พ.ศ. 2552¹⁸¹ พระประธานในอาคารหอแก้วมัญฐาน พระธาตุวัดปางหมู พ.ศ. 2558¹⁸²

5) พระพุทธรูปจำลองพระเจ้าพะล้าละแข่ง (พระมหามัณเฑียร) ตั้งแต่ช่วงทศวรรษ 2550 เป็นต้นมา มีการสร้างพระพุทธรูปจำลองพระเจ้าพะล้าละแข่ง (พระมหามัณเฑียร) ซึ่งเป็นพระพุทธรูปที่ชาวไทใหญ่ รวมถึงกลุ่มชนลุ่มแม่น้ำอิรวดี – สาละวิน ให้ความเคารพสักการะมาช้านาน และเป็นหนึ่งในห้ามหาบูชาสถานศักดิ์สิทธิ์ของประเทศพม่า

- เมื่อ พ.ศ. 2551 พระอธิการเล็ก โชติปัญญา เจ้าอาวาสวัดปางลื้อ พร้อมด้วยคณะศรัทธา ได้ร่วมกันสร้างพระพุทธรูปพระเจ้าพะล้าละแข่งจำลอง โดยจำลองแบบมาจากพระเจ้าพะล้าละแข่งวัดหัวเวียง อำเภอเมือง จังหวัดแม่ฮ่องสอน เป็นพระพุทธรูปปูนปั้น ขนาดหน้า

¹⁷⁹ พระครูอนุตตสังขกิจ เจ้าอาวาสวัดปางหมู ตำบลปางหมู อำเภอเมือง จังหวัดแม่ฮ่องสอน (สัมภาษณ์, 16 กุมภาพันธ์ 2560)

¹⁸⁰ จารึกฐานพระพุทธรูป วัดผาอ่าง อำเภอเมือง จังหวัดแม่ฮ่องสอน

¹⁸¹ พระปลัดจิตตพัฒน์ อัครปัญญา เจ้าอาวาสสวนธรรมภูสมะ ตำบลหมอกจำแป่ อำเภอเมือง จังหวัดแม่ฮ่องสอน (สัมภาษณ์, 25 ธันวาคม 2559)

¹⁸² พระครูอนุตตสังขกิจ เจ้าอาวาสวัดปางหมู ตำบลปางหมู อำเภอเมือง จังหวัดแม่ฮ่องสอน (สัมภาษณ์, 16 กุมภาพันธ์ 2560)

ตัก 49 นิ้ว เครื่องทรงทำด้วยโลหะลงรักปิดทอง ถวายนามว่า “พระมหามุนีศรีปางล้อ” ปั้นโดยนายช่าง หนานอินสม อิน¹⁸³

- เมื่อ พ.ศ. 2555 พระปลัดจิตตพัฒน์ อัครปัญญาญ์ พร้อมด้วยคณะศรัทธาสวณธรรมกุสมะ ได้ร่วมกันสร้างพระพุทธรูปจำลองเจ้าพะลำละแข่งขึ้น โดยจำลองแบบมาจากพระมหามุนี เมืองมณฑลทะเลย์ สหภาพเมียนมาร์ ถวายนามว่า “เจ้าพะลำชูตองเป้” มีความหมายว่า อธิษฐานสำเร็จ¹⁸⁴ เป็นพระพุทธรูปโลหะสำริด ลงรักปิดทอง เครื่องทรงประดับด้วยอัญมณี พลอยสีชนิดต่างๆ และพลอยนพรัตน์ (นพเก้า)

การสร้างพระพุทธรูปแบบไทใหญ่ หรือ เจ้าพะลำไต ที่เกิดขึ้นอย่างต่อเนื่องตั้งแต่ทศวรรษ 2550 เป็นต้นมา มีลักษณะสำคัญดังต่อไปนี้

ประการแรก เป็นการเลือกนำเอารูปแบบของพระพุทธรูปที่อยู่ในความทรงจำของชาวไทใหญ่ในพื้นที่ คือพระพุทธรูปแบบมณฑลทะเลย์ มาใช้เป็นต้นแบบในการสร้างพระพุทธรูปแบบไทใหญ่ หรือเลือกจำลองพระพุทธรูปพระมหามุนี (เจ้าพะลำละแข่ง) ซึ่งเป็นพระพุทธรูปที่ชาวพุทธไทใหญ่ให้ความนับถือ โดยใช้ต้นแบบจากพระมหามุนี ที่เมืองมณฑลทะเลย์ สหภาพเมียนมาร์ และองค์จำลองซึ่งประดิษฐาน ณ วัดหัวเวียง อำเภอเมือง จังหวัดแม่ฮ่องสอน ทั้งนี้ พบว่ามีการปรับเปลี่ยนรูปแบบให้มีลักษณะเฉพาะมากยิ่งขึ้น เช่น พระพุทธรูปพระพุทธรัตนรุ่งเรืองเมืองสามหมอก มีการปรับลักษณะของลวดลายริ้วชายจีวรให้มีลักษณะคล้ายพระพุทธรูปพระประธานวัดร่องขุน จังหวัดเชียงราย ที่ออกแบบโดย อาจารย์เฉลิมชัย โฆษิตพิพัฒน์ หรือเครื่องทรงของพระเจ้าพะลำชูตองเป้ ซึ่งประดับด้วยอัญมณี 9 ชนิดหรือพลอยนพเก้า ที่สื่อความหมายถึงความเป็นมงคล

ประการที่สอง ในการสร้างพระพุทธรูปแบบไทใหญ่ พบว่า มีการพยายามสร้างและเชื่อมโยงความหมายเพื่อสื่อถึง “ความเป็นไทใหญ่” หรือ “ความเป็นแม่ฮ่องสอน” เช่น การถวายนามพระพุทธรูปพระพุทธรัตนรุ่งเรืองเมืองสามหมอก ซึ่งเป็นการนำเอาลักษณะเด่นทางภูมิอากาศของจังหวัดแม่ฮ่องสอน ที่มีหมอกตลอดทั้งสามฤดู และถูกนำมาตั้งเป็นคำขวัญของจังหวัด¹⁸⁵ มาใช้เป็นส่วนหนึ่งของนามพระพุทธรูป หรือ การถวายนามพระพุทธรูปเจ้าพะลำชูตองเป้ คำว่า “ชูตองเป้” เป็นภาษาพม่าที่ชาวไทใหญ่นิยมมาใช้ หมายถึง คำอธิษฐานที่สำเร็จสมปรารถนา และนิยมใช้เรียกพระพุทธรูปที่มีความศักดิ์สิทธิ์ว่าเจ้าพะลำชูตองเป้ การถวายนามดังกล่าวเป็นการใช้ภาษาถิ่นซึ่งแม้แต่คนไทยรุ่นใหม่ในปัจจุบันอาจไม่ทราบความหมาย นำไปสู่การค้นหาความหมายซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของการรื้อฟื้นการศึกษาภาษาไทใหญ่ในพื้นที่ด้วย

จะเห็นได้ว่าตั้งแต่ทศวรรษ 2520 เป็นต้นมา ชาวไทใหญ่ในพื้นที่เมืองแม่ฮ่องสอน มีความพยายามที่จะรื้อฟื้นและสร้างพระพุทธรูปแบบไทใหญ่ หรือ “เจ้าพะลำไต” โดยพระพุทธรูปส่วนใหญ่เป็นพระพุทธรูปที่ได้รับอิทธิพลแบบมณฑลทะเลย์ ซึ่งสะท้อนให้เห็นการรับรู้และความทรงจำเกี่ยวกับพระพุทธรูปของชาวไทใหญ่ ในพื้นที่เมืองแม่ฮ่องสอน และจะเห็นว่าพระพุทธรูปแต่ละองค์ที่สร้างขึ้น มีการสร้างลักษณะเฉพาะและการอธิบายความหมายที่แตกต่างกัน

¹⁸³ นายอินสม อิน บ้านกุงตึง ตำบลปางหมู อำเภอเมือง จังหวัดแม่ฮ่องสอน (สัมภาษณ์, 15 เมษายน 2559)

¹⁸⁴ พระปลัดจิตตพัฒน์ อัครปัญญาญ์ เจ้าอาวาสวณธรรมกุสมะ ตำบลหมอกจำแป่ อำเภอเมือง จังหวัดแม่ฮ่องสอน (สัมภาษณ์, 25 ธันวาคม 2559)

¹⁸⁵ คำขวัญจังหวัดแม่ฮ่องสอน คือ หมอกสามฤดู กองมูเสียดฟ้า ป่าเขียวขจี ผู้คนดี ประเพณีงาม ลือนามถิ่นบัวตอง



ภาพที่ 59 พระพุทธรูปเจ้าพาราชุตองเป้ สวรรกรรมภูสมะ อำเภอเมือง จังหวัดแม่ฮ่องสอน



ภาพที่ 60 พระพุทธรูปพระพุทธรัตนรุ่งเรืองเมืองสามหมอก วัดผาอ่าง อำเภอมือง จังหวัดแม่ฮ่องสอน



ภาพที่ 61 พระมหรามุนีศรีปางล้อ วัดปางล้อ อำเภอมือง จังหวัดแม่ฮ่องสอน

สรุปท้ายบทที่ 6

จากการศึกษาพระพุทธรูปในพื้นที่เมืองแม่ฮ่องสอน ตั้งแต่ต้นพุทธศตวรรษที่ 25 – พ.ศ. 2560 จะเห็นได้ว่าตลอดระยะเวลาที่ผ่านมานี้ ชาวไทใหญ่ในพื้นที่เมืองแม่ฮ่องสอนมีการสร้างพระพุทธรูปขึ้นอย่างต่อเนื่อง อย่างไรก็ตาม จะเห็นได้ว่าการสื่อความหมายผ่านรูปแบบหรือลักษณะทางพุทธศิลป์ของพระพุทธรูป มีการเปลี่ยนแปลงตามบริบทของความสัมพันธ์ระหว่างพื้นที่เมืองแม่ฮ่องสอน กับพื้นที่โดยรอบ โดยจะเห็นได้ว่าในช่วงก่อนทศวรรษ 2500 ซึ่งเป็นช่วงเวลาที่มีเมืองแม่ฮ่องสอน มีความสัมพันธ์ทางสังคม วัฒนธรรม และเศรษฐกิจกับหัวเมืองไทใหญ่และหัวเมืองพม่า พบว่าในช่วงเวลาดังกล่าว รูปแบบของพระพุทธรูปได้รับอิทธิพลของพระพุทธรูปแบบอังวะและแบบมณฑลพะเย่ตามลำดับ

ต่อมาในช่วงหลังทศวรรษ 2500 สถานการณ์ทางการเมืองในพม่ามีสภาพไม่ปกติในขณะเดียวกันเส้นทางการคมนาคมระหว่าง จังหวัดเชียงใหม่ ถึง อำเภอเมือง จังหวัดแม่ฮ่องสอน ผ่านทางหลวงแผ่นดินหมายเลข 108 และ 1095 ได้พัฒนาขึ้นเป็นลำดับ ในช่วงเวลาดังกล่าว พบว่าพระพุทธรูปที่อัญเชิญมาจากกรุงเทพฯ โดยเฉพาะพระพุทธรูปแบบสุโขทัย เป็นพระพุทธรูปที่พบมากที่สุด อย่างไรก็ตาม นับตั้งแต่ทศวรรษ 2520 เป็นต้นมาพบว่าชาวไทใหญ่พยายามรื้อฟื้นการสร้างพระพุทธรูปแบบไทใหญ่ ซึ่งหมายถึงพระพุทธรูปที่ได้รับอิทธิพลจากพระพุทธรูปแบบมณฑลพะเย่ ซึ่งปรากฏการณ์ดังกล่าวขยายตัวอย่างมากในช่วงทศวรรษ 2540 – 2550

บทที่ 7

สรุปผลการวิจัยและข้อเสนอแนะ

การวิจัยเรื่อง พระพุทธรูปและตำแหน่งทางศาสนาในสังคมไทใหญ่ เป็นการศึกษาโดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาความหมายและคุณค่าที่ปรากฏในพิธีกรรมและความเชื่อเกี่ยวกับพระพุทธรูป รวมถึงศึกษาระบบตำแหน่งทางศาสนาในสังคมไทใหญ่ที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธรูป ของชาวไทใหญ่ในพื้นที่จังหวัดแม่ฮ่องสอน ช่วงเวลาในการศึกษาตั้งแต่ต้นพุทธศตวรรษที่ 25 – พ.ศ. 2560 ซึ่งสามารถสรุปผลการวิจัยได้ดังนี้

ชุมชนไทใหญ่ในพื้นที่ อำเภอเมือง จังหวัดแม่ฮ่องสอน ซึ่งในงานวิจัยนี้เรียกว่า “เมืองแม่ฮ่องสอน” เกิดขึ้นจากการเคลื่อนย้ายเข้ามาตั้งถิ่นฐานของชาวไทใหญ่ตั้งแต่ช่วงปลายพุทธศตวรรษที่ 24 โดยพื้นที่บริเวณนี้อยู่ภายใต้อำนาจการปกครองของเมืองเชียงใหม่ ซึ่งขณะนั้นมีสถานะเป็นเมืองประเทศราชของสยาม ต่อมาเมื่อ พ.ศ. 2417 พระเจ้าอินทวิชยานนท์ เจ้าผู้ครองนครเชียงใหม่ ได้โปรดให้รวบรวมชนบริเวณลุ่มแม่น้ำปาย ด้านตะวันตกของเมืองเชียงใหม่ ตั้งเป็นเมืองแม่ฮ่องสอน มีสถานะเป็นเมืองหน้าด่านด้านตะวันตกของเมืองเชียงใหม่ โดยพื้นที่ดังกล่าวมีชาวไทใหญ่เป็นกลุ่มประชากรหลัก รวมถึงเจ้าเมืองก็เป็นชาวไทใหญ่ด้วย

ชาวไทใหญ่เป็นกลุ่มชาติพันธุ์ที่นับถือพุทธศาสนา และนิยมสร้างพระพุทธรูปเพื่อสักการบูชา จากการวิจัยพบว่ารูปแบบของพระพุทธรูปที่พบในพื้นที่เมืองแม่ฮ่องสอน ตั้งแต่ต้นพุทธศตวรรษที่ 25 – พ.ศ. 2560 มีความเปลี่ยนแปลงอย่างต่อเนื่อง โดยรูปแบบของพระพุทธรูปในช่วงก่อน ทศวรรษ 2500 ซึ่งเป็นช่วงเวลาก่อนการสร้างทางหลวงหมายเลข 108 ซึ่งเป็นเส้นทางการคมนาคมทางบกที่เชื่อมระหว่าง จังหวัดเชียงใหม่ กับอำเภอเมือง จังหวัดแม่ฮ่องสอน ระยะทางประมาณ 325 กิโลเมตร ในช่วงเวลาดังกล่าวด้วยข้อจำกัดทางด้านการคมนาคม ประกอบกับความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจและวัฒนธรรมของชาวไทใหญ่ในพื้นที่เมืองแม่ฮ่องสอน ที่มีความใกล้ชิดกับหัวเมืองไทใหญ่ ในรัฐฉาน และหัวเมืองสำคัญของพม่า ส่งผลให้รูปแบบของพระพุทธรูปที่สร้างขึ้นในช่วงเวลานี้แบ่งได้ออกเป็น 2 กลุ่ม ดังนี้

- 1) กลุ่มแรก เป็นพระพุทธรูปแบบล้านนา (พระสิงห์/ พระเชียงแสน) ซึ่งที่ได้รับอิทธิพลจากพุทธศาสนานิกายโยน (เกิงโยน) จากเมืองเชียงใหม่ ศูนย์กลางของล้านนา ซึ่งแผ่ขยายเข้ามาในกลุ่มไทใหญ่ ตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 21 เป็นต้นมา ในพื้นที่จังหวัดแม่ฮ่องสอน พบพระสิงห์เป็นจำนวนมากในพื้นที่ อำเภอปายและอำเภอแม่สะเรียง ซึ่งเป็นที่ตั้งของชุมชนโบราณตั้งแต่สมัยราชวงศ์มังรายเป็นต้นมา ในพื้นที่เมืองแม่ฮ่องสอน พระพุทธรูปแบบล้านนาที่พบ อาทิ พระสิงห์ วัดห้วยมะเขือส้ม อำเภอเมือง จังหวัดแม่ฮ่องสอน นอกจากนั้นส่วนใหญ่จะเป็นพระพุทธรูปบูชา ซึ่งอยู่ในความครอบครองส่วนบุคคล โดยพระพุทธรูปแบบล้านนาที่พบส่วนใหญ่นำเข้ามาจากพื้นที่อื่น เช่น อำเภอปาย อำเภอแม่สะเรียง

- 2) กลุ่มที่สอง เป็นพระพุทธรูปที่ชาวไทใหญ่ได้รับอิทธิพลจากพม่า สามารถจำแนกได้เป็น 2 ช่วงเวลา คือ การรับอิทธิพลของพระพุทธรูปแบบอังวะ (ช่วงต้นพุทธศตวรรษที่ 25) และการรับอิทธิพลของพระพุทธรูปแบบมณฑลเลย (ตั้งแต่ทศวรรษ 2430 เป็นต้นมา) โดยในช่วงต้น พระพุทธรูปที่พบส่วนใหญ่เป็นพระพุทธรูปแบบอังวะ ซึ่งเป็นลักษณะทางพุทธศิลป์ที่นิยมสร้างขึ้นในช่วงพุทธ

ศตวรรษที่ 23 - 24 แม้ว่าการก่อสร้างตัวของชุมชนเมืองแม่ฮ่องสอน จะเกิดขึ้นในช่วงเวลาที่ พระพุทธรูปแบบอั้งวะค่อยๆ ลดความนิยมลง และถูกแทนที่ด้วยพระพุทธรูปแบบมณฑลเลยในเวลา ต่อมา แต่ผลการศึกษาพบว่าพระพุทธรูปที่สร้างขึ้นในช่วงต้นพุทธศตวรรษที่ 25 ส่วนใหญ่จะได้รับ อิทธิพลแบบอั้งวะ เช่น พระพุทธรูปพระประธานวัดหัวเวียง (สร้างเมื่อ พ.ศ. 2429) พระพุทธรูป พระประธานวัดผาบ่องเหนือ (สร้างเมื่อ พ.ศ. 2431) พระพุทธรูปปางโปรดสุเมธดาบส วัดผาบ่องเหนือ (สร้างเมื่อประมาณ พ.ศ. 2431) พระพุทธรูปพระประธานวัดปางหมู (สร้างเมื่อ พ.ศ. 2432) ซึ่ง สะท้อนให้เห็นว่าในช่วงเวลาดังกล่าว พระพุทธรูปแบบอั้งวะยังคงเป็นที่นิยมในกลุ่มชาวไทใหญ่

ตั้งแต่ทศวรรษ 2540 เป็นต้นมา ผลการศึกษาพบว่า พระพุทธรูปแบบมณฑลเลย ซึ่งเป็น ลักษณะทางพุทธศิลป์ที่นิยมสร้างขึ้นในช่วงพุทธศตวรรษที่ 25 ซึ่งเป็นช่วงเวลาที่เมืองแม่ฮ่องสอน กำลังเติบโต และมีความสัมพันธ์ทางสังคมและเศรษฐกิจกับหัวเมืองไทใหญ่ และหัวเมืองพม่า ผ่าน เส้นทางติดต่อทั้งทางบกและทางน้ำ ส่งผลให้ชาวไทใหญ่ในพื้นที่เมืองแม่ฮ่องสอน นิยมสร้าง พระพุทธรูป ซึ่งได้รับอิทธิพลจากพระพุทธรูปแบบมณฑลเลย โดยมีพระพุทธรูปสำคัญ เช่น พระพุทธรูปพระประธานวัดกลางทุ่ง (สร้างเมื่อ พ.ศ. 2458) พระพุทธรูปพระประธานวัดแม่สะงา (สร้างเมื่อประมาณทศวรรษ 2450) พระเจ้าพะล้าโหลง วัดจองคำ (สร้างเมื่อ พ.ศ. 2475) พระพุทธรูปพระประธานวัดผาบ่องใต้ (สร้างเมื่อ พ.ศ. 2477) พระเจ้าพะล้าละแข่ง (พระมหามัธยมณี) วัดหัวเวียง (สร้างเมื่อ พ.ศ. 2478) พระพุทธรูปพระประธานวัดม่วยต่อ (พระประธานวัดไม้สูง) (สร้าง เมื่อ พ.ศ. 2483) ความนิยมสร้างพระพุทธรูปแบบมณฑลเลย ส่งผลให้ในเวลาต่อมาชาวไทใหญ่ใน พื้นที่เมืองแม่ฮ่องสอน นิยามว่าพระพุทธรูปแบบมณฑลเลย ซึ่งสามารถพบเห็นได้โดยทั่วไป คือ พระพุทธรูปแบบไทใหญ่ หรือพระพุทธรูปของชาวไทใหญ่

อย่างไรก็ดี แม้ว่าช่วงเวลาก่อนทศวรรษ 2500 ชาวไทใหญ่ในพื้นที่เมืองแม่ฮ่องสอน ซึ่งส่วน ใหญ่จะมีสถานะเป็นคนไทย เชื้อสายไทใหญ่ จะรับรู้เกี่ยวกับพระพุทธรูปสำคัญของไทย เช่น พระพุทธ มหามณีรัตนปฏิมากร พระพุทธชินราช ตลอดถึงลักษณะทางพุทธศิลป์แบบสุโขทัย อุทอง รัตนโกสินทร์ ผ่านระบบการศึกษา และสื่อสารสนเทศประเภทต่าง ๆ อาทิ หนังสือ รูปภาพ แต่ด้วย การคมนาคมระหว่างเมืองแม่ฮ่องสอน กับเมืองเชียงใหม่ หรือกรุงเทพฯ ที่เป็นไปด้วยความ ยากลำบาก จึงเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้พระพุทธรูปแบบไทย ไม่เป็นที่แพร่หลายในพื้นที่มากนัก

นับตั้งแต่การสร้างทางหลวงแผ่นดินหมายเลข 108 ดำเนินการแล้วเสร็จ สามารถเดินทางได้ โดยรถยนต์ตั้งแต่ พ.ศ. 2506 เป็นต้นมา ประกอบกับปัญหาทางการเมืองในสหภาพเมียนมาร์เริ่มเกิด ความวุ่นวาย การติดต่อค้าขายเป็นไปด้วยความยากลำบาก นำไปสู่การเปลี่ยนแปลงด้านความสัมพันธ์ ทั้งทางเศรษฐกิจและสังคมที่เกิดขึ้นอย่างเด่นชัด และนับตั้งแต่ช่วงเวลาดังกล่าวเป็นต้นมา ในพื้นที่ เมืองแม่ฮ่องสอน พบว่าความนิยมที่มีต่อรูปแบบพระพุทธรูปได้เปลี่ยนแปลงไป สามารถจำแนกได้ 2 กลุ่ม ดังนี้

1) ในช่วงทศวรรษ 2500 – 2520 ในพื้นที่เมืองแม่ฮ่องสอน เริ่มมีการสร้างพระพุทธรูปที่ ได้รับอิทธิพลแบบไทยเพิ่มมากขึ้นอย่างต่อเนื่อง โดยเฉพาะพระพุทธรูปแบบสุโขทัย ดังพบว่าในการ บูรณะองค์พระธาตุดอยกองมู (องค์ใหญ่) ซึ่งเป็นพระเจดีย์สำคัญ และเป็นศูนย์รวมใจของชาวไทใหญ่ ในพื้นที่เมืองแม่ฮ่องสอน องค์พระเจดีย์ถูกออกแบบให้มีซุ้มจรนำประจำทิศทั้งแปด เพื่อใช้สำหรับ ประดิษฐานพระพุทธรูปประจำวันเกิด ศิลปะสุโขทัย หล่อด้วยโลหะสำริด จากโรงหล่อที่กรุงเทพฯ ซึ่ง

สะท้อนให้เห็นว่าในช่วงเวลาดังกล่าว ชาวไทใหญ่ให้ความหมายและความสำคัญกับพระพุทธรูปแบบไทยเป็นอย่างมาก นอกจากนี้ยังพบว่าชาวไทใหญ่นิยมสร้างพระประธานแบบสุโขทัยหรือจำลองแบบมาจากพระพุทธรูปสำคัญของชาติไทย อาทิ พระพุทธชินราช เช่น พระพุทธรูปพระประธานวัดพระธาตุคอกงมู (สร้างเมื่อ พ.ศ. 2509) พระพุทธรูปพระประธานวัดจองคำ (สร้างเมื่อ พ.ศ. 2517) พระประธานวัดดอนเจดีย์ (สร้างเมื่อ พ.ศ. 2529) เป็นต้น

2) ตั้งแต่ทศวรรษ 2520 เป็นต้นมา พบว่าชาวไทใหญ่มีความพยายามที่จะรื้อฟื้นการสร้างพระพุทธรูปแบบไทใหญ่ขึ้น ดังพบว่าการสร้างพระประธานเพื่อประดิษฐานในพระอุโบสถ วัดจองคำ พระอารามหลวง เมื่อ พ.ศ. 2522 เป็นการสร้างโดยใช้ช่างจากกรุงเทพฯ แต่เป็นการสร้างพระพุทธรูปแบบมณฑลพะเยา ซึ่งผู้สร้างให้ความหมายว่าเป็นพระพุทธรูปแบบไทใหญ่ หรือ “เจ้าพะลำไต” เนื่องจากมีความคุ้นเคยกับพระพุทธรูปในรูปแบบดังกล่าว และต่อมาในช่วงทศวรรษ 2540 ปรากฏการณ์ในการรื้อฟื้นการสร้างพระพุทธรูปแบบไทใหญ่ขยายตัวเพิ่มมากขึ้น ดังพบการสร้างพระพุทธรูปพระพุทธรูปสง่าศรีธาสามัคคี วัดพระนอน (สร้างเมื่อ พ.ศ. 2543) ซึ่งเป็นพระพุทธรูปขนาดใหญ่ สร้างด้วยศิลปะแบบมณฑลพะเยา จากการศึกษาพบว่าการสร้างพระพุทธรูปแบบไทใหญ่ในช่วงเวลาดังกล่าวมานี้ ส่วนใหญ่เป็นการสร้างโดยการเลียนแบบพระพุทธรูปแบบมณฑลพะเยาซึ่งประดิษฐานอยู่ในพื้นที่เมืองแม่ฮ่องสอน โดยไม่มีการปรับเปลี่ยนรูปแบบมากนัก

ต่อมาในช่วงทศวรรษ 2550 ความนิยมในการสร้างพระพุทธรูปแบบไทใหญ่ขยายตัวมากขึ้น ทั้งในลักษณะของพระประธานในวิหาร และพระพุทธรูปประจำวันเกิดที่ประดิษฐานรอบองค์เจดีย์ เช่น พระมหามุนีศรีปางลื้อ วัดปางลื้อ (สร้างเมื่อ พ.ศ. 2551) พระพุทธรูปยืนและพระพุทธรูปประจำวันทั้งแปด ประดิษฐานในซุ้มจระนำของเจดีย์วัดคากาน ตำบลห้วยผา (สร้างเมื่อ พ.ศ. 2555) พระพุทธรูปเจ้าพะลำไตซูดองเป้ สวนธรรมภูสมะ (สร้างเมื่อ พ.ศ. 2555) พระพุทธรูปประจำวันทั้งแปด ประดิษฐานในซุ้มจระนำของเจดีย์วัดปางหมู ตำบลปางหมู (สร้างเมื่อ พ.ศ. 2558) พระพุทธรูปพระพุทธรูปรุ่งเรืองเมืองสามหมอก วัดผาอ่าง ตำบลปางหมู (สร้างเมื่อ พ.ศ. 2558) เป็นต้น

การสร้างพระพุทธรูปแบบไทใหญ่ หรือ เจ้าพะลำไต ที่เกิดขึ้นอย่างต่อเนื่องตั้งแต่ทศวรรษ 2550 เป็นต้นมา ไม่เพียงแต่เป็นการสร้างพระพุทธรูปซึ่งส่วนใหญ่ใช้รูปแบบของพระพุทธรูปแบบมณฑลพะเยาเป็นต้นแบบเท่านั้น แต่มีความพยายามในการสร้างพระพุทธรูปแต่ละองค์ให้มีอัตลักษณ์ ซึ่งกล่าวโดยสรุปได้ดังนี้

ประการแรก เป็นการเลือกนำเอารูปแบบของพระพุทธรูปที่อยู่ในความทรงจำของชาวไทใหญ่ในพื้นที่ คือพระพุทธรูปแบบมณฑลพะเยา มาใช้เป็นต้นแบบในการสร้างพระพุทธรูปแบบไทใหญ่ หรือ เลือกรูปพระพุทธรูปพระมหามุนี (เจ้าพะลำละแข่ง) ซึ่งเป็นพระพุทธรูปที่ชาวพุทธไทใหญ่ให้ความนับถือ โดยใช้ต้นแบบจากพระมหามุนี ที่เมืองมณฑลพะเยา และองค์จำลองซึ่งประดิษฐาน ณ วัดหัวเวียง โดยพบว่ามีการปรับเปลี่ยนรูปแบบให้มีลักษณะเฉพาะตนมากยิ่งขึ้น เป็นการสร้างอัตลักษณ์ให้แก่พระพุทธรูปที่สร้างขึ้นใหม่ เช่น เป็นพระพุทธรูปแบบมณฑลพะเยาที่มีรั้วจิวที่พลิ้วไหวมากขึ้น เป็นพระพุทธรูปแบบมณฑลพะเยาที่มีพระเศวตเปลวแบบสุโขทัย

ประการที่สอง ในการสร้างพระพุทธรูปแบบไทใหญ่ พบว่า มีการเชื่อมโยงความหมายเพื่อสื่อถึง “ความเป็นไทใหญ่” หรือ “ความเป็นแม่ฮ่องสอน” เช่น การถวายนามพระพุทธรูปพระพุทธรูป

นุ่งเรื่องเมืองสามหมอก ให้สอดคล้องกับลักษณะเด่นของสภาพภูมิอากาศของจังหวัดแม่ฮ่องสอน การถวายนามพระพุทธรูปเจ้าพะล้าชู่ตองเป่ ซึ่งเป็นการใช้ภาษาไทยใหญ่ (ภาษาพม่า)

อย่างไรก็ตาม ด้วยบริบทจากทางประวัติศาสตร์ของพื้นที่เมืองแม่ฮ่องสอน ซึ่งเป็นชุมชนชาวไทยใหญ่ที่ตั้งอยู่บริเวณชายแดนด้านตะวันตกเฉียงเหนือของประเทศไทย ส่งผลให้มีลักษณะการรับเอาวัฒนธรรมทั้งจากไทใหญ่ พม่า ล้านนา และสยาม (ไทย) นำไปสู่การผสมผสาน ดังนั้นในปัจจุบันจึงพบว่า แทบทุกวัดในพื้นที่เมืองแม่ฮ่องสอน มีพระพุทธรูปที่ได้รับอิทธิพลแบบพม่า และอิทธิพลแบบไทย ประดิษฐานอยู่ร่วมกัน

ในด้านของความเชื่อเกี่ยวกับการสร้างพระพุทธรูป พบว่าการสร้างพระพุทธรูปเพื่อถวายไว้ในพุทธศาสนา มีคุณค่าและความหมาย ดังต่อไปนี้

ประการแรก ชาวไทใหญ่เชื่อว่าการสร้างพระพุทธรูปหรือรูปเหมือนพระพุทธรูปเจ้า เป็นส่วนหนึ่งที่จะช่วยธำรงพุทธศาสนา ให้เจริญรุ่งเรืองมีอายุถึง 5,000 ปี เพราะเชื่อว่าจะเป็นวัตถุพยานที่แสดงให้เห็นถึงความเจริญรุ่งเรืองของพุทธศาสนาในพื้นที่นั้นๆ และมีความเชื่อตามตำนานว่าการสร้างพระพุทธรูปเกิดขึ้นตั้งแต่สมัยพุทธกาล ซึ่งอิทธิพลของตำนานส่งผลอย่างมีนัยสำคัญต่อความศรัทธาที่มีต่อพระพุทธรูปที่มีตำนานรองรับ เช่น พระมหามัณเฑียร (เจ้าพะล้าละแข่ง) ดังพบว่ามีค่านิยมในการแต่งและคัดลอกคัมภีร์ธรรมที่เกี่ยวข้องกับประวัติพระมหามัณเฑียร (เจ้าพะล้าละแข่ง) การตั้งปณิธานเพื่อไปสักการะพระมหามัณเฑียรองค์จริง ซึ่งปัจจุบันประดิษฐาน ณ เมืองมณฑลทะเลย์ สหภาพเมียนมาร์ รวมถึงค่านิยมในการจำลองรูปเหมือนของพระมหามัณเฑียร ซึ่งแพร่หลายทั้งในกลุ่มพม่า ไทใหญ่ รวมถึงในเขตวัฒนธรรมล้านนา

ประการที่สอง ความเชื่อเรื่องอานิสงส์มีอิทธิพลต่อการสร้างพระพุทธรูป ส่งผลให้ชาวไทใหญ่มีศรัทธาในการสร้างพระพุทธรูปขึ้นอย่างต่อเนื่องตลอดช่วงเวลาที่ผ่านมา โดยจะเห็นว่ารูปแบบ (อิทธิพลของศิลปะ) จะปรับเปลี่ยนไปตามค่านิยมของแต่ละยุคสมัย ในกรณีของเมืองแม่ฮ่องสอน อาจกล่าวได้ว่าพัฒนาการของรูปแบบพระพุทธรูป เริ่มต้นจาก พระพุทธรูปแบบเชียงแสน – พระพุทธรูปแบบอังวะ – พระพุทธรูปแบบมณฑลทะเลย์ – พระพุทธรูปแบบไทย – การสร้างพระพุทธรูปแบบไทใหญ่ อย่างไรก็ตาม แม้ว่ารูปแบบของพระพุทธรูปจะแปรเปลี่ยนไป แต่ความเชื่อที่เกี่ยวข้องกับอานิสงส์เกี่ยวกับการสร้างพระพุทธรูป เช่น เชื่อว่าการสร้างพระพุทธรูปถวายในพุทธศาสนา จะเป็นการปิดบาปกุศล หรือ จะช่วยเสริมส่งให้มีดวงชะตาที่รุ่งโรจน์ยังคงปรากฏดังเดิม ยิ่งไปกว่านั้น ความเชื่อเกี่ยวกับการคัดเลือกวัสดุหรือเทคนิคที่นำมาใช้ในการสร้างพระพุทธรูป ก็ยังคงไม่แตกต่างจากเดิมมากนัก และจะพบว่าในปัจจุบันนิยมสร้างพระพุทธรูปด้วยโลหะสำริด ซึ่งนอกจากจะเกี่ยวข้องกับความเชื่อเรื่องอานิสงส์แล้ว ยังมีจุดมุ่งหมายให้พระพุทธรูปมีอายุยืนยาวด้วย

ในส่วนของพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธรูป ชาวไทใหญ่มีความเชื่อเกี่ยวกับ “ความเป็นพระพุทธรูปที่สมบูรณ์” จำแนกได้ 2 ประการ กล่าวคือ ประการแรก เชื่อว่าการนำวัสดุใดๆ มาสร้างเป็นพระพุทธรูป เมื่อสำเร็จเป็นรูปแล้ว ก็มีความเป็นพระพุทธรูปโดยสมบูรณ์ในตัวเอง แม้ไม่ได้ผ่านพิธีกรรมพุทธาภิเษก ประการที่สอง เชื่อว่าการสร้างรูปเหมือนพระพุทธรูปเจ้า จะสมบูรณ์ได้ก็ต่อเมื่อผ่านพิธีกรรมพุทธาภิเษก กล่าวได้ว่าพิธีพุทธาภิเษก เป็นพิธีกรรมเปลี่ยนสถานะของวัตถุรูปเหมือนของพระพุทธรูปให้เป็นพระพุทธรูปที่มีความสมบูรณ์ อย่างไรก็ตาม พิธีกรรมดังกล่าวมีรูปแบบการประกอบพิธีซึ่งได้รับอิทธิพลจากพม่า ไทยวน และไทย โดยชาวไทใหญ่มองว่าหัวใจสำคัญของพิธีกรรมคือการ

ประกอบพิธี “ต่างอะเหน่งกะจำ” ซึ่งหมายถึงการนิมนต์พระสงฆ์มาเจริญพระพุทธมนต์บท “ปฐมพุทธภาสิตคาถา” ซึ่งพบว่าพิธีกรรมทุกรูปแบบจะต้องจัดให้มีเจริญพระพุทธมนต์บทนี้ในเวลาย่ำรุ่ง หลังจากนั้นจึงประกอบพิธีถวายข้าวมธุปายาส หรือต่างหอมต่อหลวง จึงจะถือว่าเป็นพระพุทธรูปที่สมบูรณ์

นอกจากนี้ ยังพบว่าชาวไทใหญ่ให้ความเคารพต่อพระพุทธรูป รวมถึงพระรัตนตรัยเป็นอย่างมาก โดยก่อนและหลังประกอบพิธีกรรม จะมีการกล่าวคำขอขมาหรือ “ความกั้นต่อ” เพื่อเป็นการขอขมากรรมหากได้ล่วงเกินต่อพระพุทธรูปทั้งทางกาย วาจา ใจ ซึ่งอาจเกิดขึ้นด้วยเจตนาหรือไม่เจตนาก็ตาม และพบว่าบทสวดที่ใช้ในการขอขมาในพื้นที่เมืองแม่ฮ่องสอนในปัจจุบัน เป็นบทสวดที่ได้รับความนิยมในช่วงทศวรรษ 2520 เป็นต้นมา โดยชาวไทใหญ่ในพื้นที่เมืองแม่ฮ่องสอน รับเอาบทสวดดังกล่าวมาจากชาวไทใหญ่ในรัฐฉาน โดยการนำมาเผยแพร่ของพระอธิการคำอู่ ซึ่งเป็นพระภิกษุชาวไทใหญ่พลัดถิ่น อดีตเจ้าอาวาสวัดปางหมู และอาจกล่าวได้ว่า การสวดขอขมาพระรัตนตรัยในทุกพิธีกรรมได้ถูกสร้างให้เป็นอัตลักษณ์ของคนไทใหญ่แม่ฮ่องสอน

ในส่วนของเครื่องสักการะ พบว่าเครื่องสักการะที่นำมาใช้เป็นอามิสบูชาต่อพระพุทธเจ้า มีความหมาย ทั้งในแง่ของการเป็นเครื่องสักการบูชาด้วยความเคารพ และในขณะเดียวกันเครื่องสักการะบางประเภทยังเกี่ยวข้องกับความเชื่อโดยมีความหมายแฝงอยู่ เช่น ที (ร่ม) จักจำ (ธง)

ในส่วนของตำแหน่งทางศาสนาที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธรูป พบว่า ผู้ที่สร้างพระพุทธรูป รวมถึงผู้ที่สร้างหรือถวายวัตถุทานที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธรูป จะได้รับการยกย่องให้มีตำแหน่งทางศาสนานำหน้านาม โดยผู้ที่ถวายพระพุทธรูปจะได้รับการยกย่องโดยใช้คำว่า “พะล่าตะกะ” นำหน้านาม อย่างไรก็ตาม คำดังกล่าวได้ลดรูปลงเหลือเพียงคำว่า “พะกะ” ดังนั้นจึงพบว่าส่วนใหญ่ชาวไทใหญ่จะใช้คำว่า พะกะ นำหน้านามผู้ที่ถวายพระพุทธรูป ซึ่งคำว่า “พะกะ” มีความหมายเดียวกับคำว่า “ตะกะ” ซึ่งหมายถึง ผู้มีจิตศรัทธา ด้วย ดังนั้นการทำความเข้าใจเกี่ยวกับคำนำหน้านามคำนี้จึงต้องพิจารณาบริบทให้ถี่ถ้วน นอกจากนี้ คำว่า “พะกะ” ในความหมายของคนไทใหญ่ นอกจากจะสื่อความแสดงให้เห็นว่าบุคคลนั้น ๆ เป็นผู้ที่เคยสร้างพระพุทธรูปถวายไว้ในพุทธศาสนาแล้ว ยังสื่อความให้เห็นว่า เป็นบุคคลที่สูงด้วยคุณวุฒิ มีภาวะความเป็นผู้นำ มีความเป็นผู้ใหญ่ และจะถูกคาดหวังให้เป็นแบบอย่างที่ดีในสังคม

อย่างไรก็ดี นับตั้งแต่หลัง พ.ศ. 2430 เป็นต้นมา แม้ว่าชาวไทใหญ่ในพื้นที่เมืองแม่ฮ่องสอน จะยังคงนิยมสร้างพระพุทธรูปอย่างต่อเนื่อง แต่พบว่า ความนิยมในการใช้คำนำหน้าชื่อที่เกี่ยวข้องกับการสร้างพระพุทธรูป ค่อยๆ ลดลง โดยมีความเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้นซึ่งอาจจำแนกได้เป็น 2 ช่วงเวลาดังนี้

หลังจากทศวรรษ 2430 เป็นต้นมา พบว่าผู้สร้างพระพุทธรูปองค์สำคัญหลายท่าน มักจะเป็นผู้สร้างวิหารเพื่อประดิษฐานพระพุทธรูป หรือเป็นผู้มีส่วนร่วมในการสร้างหรืออุปถัมภ์วัด (จอง) ดังนั้นจึงได้รับการยกย่องให้เป็น “จองพะล่าตะกะ” ซึ่งเมื่อนำมาเรียกนำหน้านาม มักเรียกสั้น ๆ โดยใช้คำว่า “จอง” คำเดียว เช่น พ่อจองพะล่าตะกะคำส่วย สุวรรณะ ชาวเมืองเรียกว่า “พ่อจองคำส่วย” หรือแม่จองพะล่าตะกะย้อย เจริญพานิช ชาวเมืองเรียกว่า “แม่จองย้อย” เป็นต้น

การเปลี่ยนแปลงในช่วงต่อมาคือ ตั้งแต่ทศวรรษ 2500 เป็นต้นมา การสร้างวัดหรือการอุปถัมภ์ศาสนสถานมีการปรับเปลี่ยนรูปแบบไปจากเดิม ยิ่งไปกว่านั้น ความนิยมในการใช้ตำแหน่ง

ทางศาสนานำหน้าชื่อได้ลดบทบาทลง เนื่องจากสภาพสังคมได้แปรเปลี่ยนไป อย่างไรก็ตาม ตั้งแต่ทศวรรษ 2540 เป็นต้นมา ชาวไทใหญ่ในพื้นที่เมืองแม่ฮ่องสอน มีความพยายามที่จะรื้อฟื้นการใช้ตำแหน่งทางศาสนานำหน้านาม โดยใช้ในพื้นที่พิธีกรรม แต่ทว่าเป็นการเลือกนำเพียงบางตำแหน่งมาใช้ คือตำแหน่ง “จาง” โดยนิยามความหมายให้แก่ตำแหน่งดังกล่าวใหม่ หมายถึง ผู้ที่ให้การอุปถัมภ์พุทธศาสนา ซึ่งหมายรวมถึงการเป็นเจ้าภาพถวายพระพุทธรูปด้วย

ข้อเสนอแนะ

จากการวิจัยเรื่อง พระพุทธรูปและตำแหน่งทางศาสนาในสังคมไทใหญ่ ผู้วิจัยมีข้อคิดเห็นที่จะสามารถใช้เป็นข้อมูลเสนอแนะสำหรับการทำวิจัยครั้งต่อไป หรือสำหรับผู้สนใจจะนำไปพัฒนาเพื่อใช้ในการศึกษา ดังนี้

- 1) ควรมีการศึกษาเพิ่มเติมเกี่ยวกับรูปแบบทางศิลปะของพระพุทธรูปหรือลักษณะทางพุทธศิลป์ ของพระพุทธรูปในพื้นที่เมืองแม่ฮ่องสอนโดยละเอียด
- 2) ควรมีการศึกษาเพื่อเก็บรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับจารึกฐานพระพุทธรูป ซึ่งจะประกอบประโยชน์ทั้งทางด้านอักษรศาสตร์ และประวัติศาสตร์
- 3) ควรมีการศึกษาเพิ่มเติมเกี่ยวกับระบบตำแหน่งทางศาสนาในสังคมไทใหญ่ ทั้งในพื้นที่เมืองแม่ฮ่องสอนและชุมชนไทใหญ่ในพื้นที่อื่นๆ ตลอดจนความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นกับระบบตำแหน่งทางศาสนาของชาวไทใหญ่ในปัจจุบัน

บรรณานุกรม

- กระทรวงศึกษาธิการ, กรมการศาสนา. (2533). *ประวัติวัดทั่วราชอาณาจักร เล่มที่ 8*. กรุงเทพฯ: กรมการศาสนา.
- กัลยา ธรรมพงศา และศรีสุดา ธรรมพงษา. (2560). *ตามรอยร่องอำมาตย์เอกหลวงโยนระการพิจิตร: พญาตะก่า พ่อค้าไม้ผู้อุปถัมภ์พระเจ้าเจดีย์สร้างพระและอุปถัมภ์วัด*. เชียงใหม่: สันติภาพแพ็คพรีนซ์.
- ก้านคำสาม(ลู). (2003). *เกิงสังข์ป่ายาม่านเข้าในเมิงไต*. ย่างกุ้ง: หมอกกุ๋สร้อยเหลือง.
- โกศล ศรีมณี. (2540). *รายงานการณรงคส์ืบสวนวัฒนธรรมพื้นบ้านจังหวัดแม่ฮ่องสอน*. แม่ฮ่องสอน: สำนักงานศึกษาธิการจังหวัดแม่ฮ่องสอน
- จารีกรายนามเจ้าภาพสร้างพระพุทธรูปวัดปางหมู ตำบลปางหมู อำเภอเมือง จังหวัดแม่ฮ่องสอน. (2432).
- จารีกรายนามเจ้าภาพสร้างพระพุทธรูปวัดแม่สะงา ตำบลหมอกจำแป่ อำเภอเมือง จังหวัดแม่ฮ่องสอน (ม.ป.ป.).
- จารีอักษรไทใหญ่ฐานพระพุทธรูปวัดหัวเวียง อำเภอเมือง จังหวัดแม่ฮ่องสอน
เจ้ากุนหลี่. (2538). *ปืนปู้ดทะเจ้า*. มณฑลพะเยา: สุคะวัตติ.
- เจ้าสลาห์ว่าหย่ามะ. (ม.ป.ป.). *ปู้บแก่มมือ*. ตองจี: ม.ป.ท.
- เจ้าสะหระจองก้าก่อ. (2493). *สะแมงพะรายะแข่ง*. [เอกสารภาษาไทยใหญ่].
- ชัยพงษ์ สำเนียง. (2551). *พลวัตการสร้างและการรับรู้ประวัติศาสตร์เมืองแพร่ พ.ศ.2445-2549*. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์, บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- ชาติรี ประกิตนันทการ. (2551). *พระพุทธรูปชินราช ในประวัติศาสตร์สมบูรณาญาสิทธิราชย์*. กรุงเทพฯ: มติชน.
- เดวิด เค. วย้อจ และอรุณรัตน์ วิเชียรเขียว. (2547). *ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่*. พิมพ์ครั้งที่ 2. เชียงใหม่: ซิลค์เวอร์มบุ๊ก.
- ธรรศ ศรีรัตนบัลล์. (2553). *ไทใหญ่แม่ฮ่องสอน: การสรรค์สร้างความเป็นไทใหญ่จากปฏิสัมพันธ์ระหว่างไทใหญ่เดิมและไทใหญ่พลัดถิ่น ทศวรรษ 2520 – 2550*. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์, บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- ธรรศ ศรีรัตนบัลล์. (2558). เกิงโยน เกิงมาน: การปรับตัวของนิกายสงฆ์ในสังคมไทใหญ่ กรณีหมู่บ้านผาบ่อง อ. เมือง จ. แม่ฮ่องสอน. *วารสารช่วงฉายา*, 10, หน้า 151-171.
- ธรรศ ศรีรัตนบัลล์. (2559). ตำแหน่งทางศาสนา: การสร้างความหมายใหม่ในสังคมไทใหญ่ อำเภอเมือง จังหวัดแม่ฮ่องสอน. *วารสารธรรมศาสตร์*. 35(3), หน้า 20-42.
- ธี วิจิตธมโม,พระ. (2551). *ปีกรรมพระอริยะเจ้าบินเข้าพระนิพพาน*. กรุงเทพฯ: ทีคิวพี.
- นระรุปะเตชะกยาม. (ม.ป.ป.). ม.ป.ท. [เอกสารภาษาไทยใหญ่].
- บุญช่วย ศรีสวัสดิ์. (2551). *30 ชาติในเชียงราย*. กรุงเทพฯ: ศยาม.
- บุญสิงห์ บุญคำ. (2555). *เที่ยวเมืองเชียงตุงและแคว้นสาละวิน*. กรุงเทพฯ: ศยาม.

- ปฐุม ตาคะนันท์. (2551). *คณะสงฆ์สร้างชาติ สมัย ร.5*. กรุงเทพฯ: มติชน.
- ปภาณิน เกษตรทัต. (2558). *เบื้องหลังรูปเคารพ คติความเชื่อรูปแทนบุคคลในสยาม*. กรุงเทพฯ: มติชน.
- ปานแพร เซาร์ประยูร. (2550). *บทบาทของพระพุทธศาสนาต่อกระบวนการผลิตซ้ำทางอัตลักษณ์ของชาวไทยใหญ่ อำเภอมือง จังหวัดเชียงใหม่*. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- พรรณิดา ชันธพัท. (2557). *อัตลักษณ์กับการปรับเปลี่ยนวิถีทางประเพณีพิธีกรรมและความเชื่อของชาวไทยใหญ่ในจังหวัดเชียงใหม่*. วิทยานิพนธ์ปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาไทยศึกษา มหาวิทยาลัยบูรพา.
- พระครูอนุสารศาสนกรณ. (2530). *แม่ฮ่องสอนและวัดพระธาตุดอยกองมู*. กรุงเทพฯ: เจริญผล.
- พระครูอุปถัมภ์ศาสนคุณ. (ม.ป.ป.). *บั้งสุตรมนต์ต้น*. [ม.ป.ท.].
- พระราชบัญญัติขนานนามสกุลพุทธศักราช 2456. (2455, 22 มีนาคม). *ราชกิจจานุเบกษา*. หน้า 283-288.
- พัฒนา กิติอาษา. (2546). *มานุษยวิทยากับการศึกษาปรากฏการณ์โหยหาอดีตในสังคมไทยร่วมสมัย*. กรุงเทพฯ: ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร.
- พิศิษฐ์ คุณวโรดม, อ่างใน ปานแพร เซาร์ประยูร. (2550). *บทบาทของพระพุทธศาสนาต่อกระบวนการผลิตซ้ำทางอัตลักษณ์ของชาวไทยใหญ่ อำเภอมือง จังหวัดเชียงใหม่*. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่. (2556). *พจนานุกรมภาษาไทยใหญ่-ไทย*. เชียงใหม่: มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่.
- มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, สถาบันวิจัยสังคม และสำนักบริการคอมพิวเตอร์. (2547). *จารึกล้านนา*. สืบค้นจาก http://www.sri.cmu.ac.th/~elanna/elanna47/public_html/lang/lang6_8.html
- โยธิน บุญเฉลย จีรัง คำนวณตาและวิธี เทิดชูสกุลชัย. (2551). *รายงานการวิจัยฉบับสมบูรณ์ โครงการนำร่องการพัฒนาฐานข้อมูลสำหรับการสร้างเมืองมรดกทางวัฒนธรรม จังหวัดแม่ฮ่องสอน, ชุดโครงการเครือข่ายหน่วยงานวิจัยเชิงพื้นที่-ภาคเหนือตอนบน*. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.).
- ยศ สันตสมบัติ. (2533). *อำนาจ บุคลิกภาพและผู้นำทางการเมืองไทย*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- ยศ สันตสมบัติ. (2543). *หลักช้าง: การสร้างใหม่ของอัตลักษณ์ไทในใต้คง*. กรุงเทพฯ: โครงการวิถึทรรศน์.
- ราชบัณฑิตยสถาน. (2556). *พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554*. กรุงเทพฯ: ราชบัณฑิตยสถาน.
- รุ่งโรจน์ ธรรมรุ่งเรือง. (2553). *พระพุทธปฏิมาสยาม*. กรุงเทพฯ: มิวเซียมเพลส .
- เรณู อรรถาเมศร์. (2541). *ประเพณีพิธีกรรมชาวไทยใหญ่บ้านใหม่หมอกจำ่ม*. เชียงใหม่: โรงพิมพ์มิ่งเมือง.

- วันดี สันติวุฒิมณี. (2545). *กระบวนการสร้างอัตลักษณ์ของชาวไทยใหญ่ชายแดนไทย-พม่า กรณีศึกษา หมู่บ้านเปียงหลวง อำเภอเวียงแหง จังหวัดเชียงใหม่*. วิทยานิพนธ์สังคมวิทยาและมานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยมหาบัณฑิต, สาขาวิชามานุษยวิทยา, คณะสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา, มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- วิเชียร สุรินตะ และอุไร ไชยวงศ์, ผู้แปล. (ม.ป.ป). *อานิสงส์สร้างพระพุทธรูป*. เชียงใหม่: สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- ศักดิ์ชัย สายสิงห์. (2556). *ศิลปะล้านนา*. กรุงเทพฯ: มติชน.
- ศักดิ์ชัย สายสิงห์. (2557). *ศิลปะพม่า*. กรุงเทพฯ: มติชน.
- ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดแม่ฮ่องสอน. (2539). *ประเพณีใต้ที่เปลี่ยนแปลง กรณีศึกษา “ปอยส่างลอง”*. [เอกสารโรเนียว]. แม่ฮ่องสอน: ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดแม่ฮ่องสอน.
- สมพงศ์ วิทยศักดิ์พันธุ์. (2544). *ประวัติศาสตร์ไทยใหญ่*. กรุงเทพฯ: โครงการประวัติศาสตร์ สังคม และวัฒนธรรมชนชาติไทย.
- สมัย สุทธิธรรม. (2531). *ปอยส่างลอง*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์คุรุสภา.
- สร้อยดี อ่องสกุล. (2551). *ประวัติศาสตร์ล้านนา*. (พิมพ์ครั้งที่ 4). กรุงเทพฯ: อัมรินทร์.
- สันติ เล็กสุขุม. (2549). *ศิลปะภาคเหนือ: ทริภูกษัย-ล้านนา*. (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพฯ: เมืองโบราณ.
- สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดแม่ฮ่องสอน. (2549). *ประวัติศาสตร์วัฒนธรรมจังหวัดแม่ฮ่องสอน*. เชียงใหม่: เจริญวัฒนธรรมการพิมพ์.
- สุรศักดิ์ ป้อมทองคำและคณะ. (2538). *คำขออนเครื่องประกอบการส่งวิญญาณและเซ่นให้ไปสู่ภพที่ดีกว่า*. [เอกสารอัดสำเนา].
- สุรศักดิ์ ป้อมทองคำ และคณะ. (2540). *รายงานการสำรวจและจัดทำข้อมูลสิ่งแวดล้อมศิลปกรรมท้องถิ่นจังหวัดแม่ฮ่องสอน*. เชียงใหม่: จรัสธุรกิจการพิมพ์.
- สุรียา สมทุคุปต์และคณะ. (2563). *จากยอดห้วยถึงบุญบึง: สิทธิอำนาจและระบบการจัดการทรัพยากรพื้นบ้านของชุมชนชาวนาลุ่มน้ำชี, โครงการจัดตั้งพิพิธภัณฑ์ทางมานุษยวิทยาของอีสาน ห้องไทยศึกษานิตน์สำนักเทคโนโลยีสังคม มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีสุรนารี จ. นครราชสีมา*. นครราชสีมา: สำนักเทคโนโลยีสังคม มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีสุรนารี.
- สุรีย์ บุญญานพพงษ์ สุรศักดิ์ ป้อมทองคำ. (2537). *ประเพณีเพื่อการท่องเที่ยว: จุดเปลี่ยนของระบบความสัมพันธ์ทางสังคม*. เชียงใหม่: สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- สุวิภา จำปาวัลย์และ ชัยชนะ ปิ่นเงิน. (2553). *การศึกษาพุทธสัญลักษณ์ล้านนา*. เชียงใหม่: สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- เสมอชัย พูลสุวรรณ. (2552). *รัฐฉาน (เมืองไต) พลวัตของชาติพันธุ์ในบริบทประวัติศาสตร์และสังคมการเมืองร่วมสมัย*. กรุงเทพฯ : มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์.
- แสง วิมณฑูร. (2506). *ศาสนวงศ์ หรือ ประวัติศาสตร์นา*. พระนครศรีอยุธยา: โรงพิมพ์รุ่งเรืองธรรม.
- สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดแม่ฮ่องสอน. (2549). *ประวัติศาสตร์วัฒนธรรมจังหวัดแม่ฮ่องสอน*. เชียงใหม่: เจริญวัฒนธรรมการพิมพ์.
- หม่องทินอ่อง. (2548). *เพ็ชรี สุมิตร (ผู้แปล). ประวัติศาสตร์พม่า*. กรุงเทพฯ: โครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย.

- อริวโรภิกขุ. (2537). *ประวัติวัดแก้วแก้ว*. กรุงเทพฯ: จงเจริญการพิมพ์.
- อภิญา เพื่อองฟูสกุล. (2546). *อัตลักษณ์การทบทวนทฤษฎีและกรอบแนวคิด*. กรุงเทพฯ: สภาวิจัยแห่งชาติ สาขาสังคมวิทยา.
- อรนุช นิยมธรรม และวิรัช นิยมธรรม. (2550). *พจนานุกรมไทย-พม่า*. พิษณุโลก: ศูนย์พม่าศึกษา คณะมนุษยศาสตร์มหาวิทยาลัยนเรศวร.
- อรุณรัตน์ วิเชียรเขียว. (2554). *พระพุทธรูปในล้านนา*. เชียงใหม่: โรงพิมพ์ตะวันเหนือ.
- อักษรไทยวน ว่าด้วยไม้ที่ควรนำมาสร้างพระพุทธรูป. [บันทึก]. (ม.ป.ป.)
- อัมพร จิรัฐติกร. (2558). *ประวัติศาสตร์นอกรอบรั้วชาติ 55 ปี ขบวนการกู้ชาติไทใหญ่*. เชียงใหม่: ศูนย์ศึกษาชาติพันธุ์และการพัฒนา คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- อานันท์ กาญจนพันธ์. (2553). *แนวความคิดพื้นฐานทางสังคมและวัฒนธรรม*. (พิมพ์ครั้งที่ 3) เชียงใหม่ : ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- อานิสงส์ดอกไม้*. [ต้นฉบับตัวเขียน]. (2496). ดิเรก อินจันทร์ (ผู้แปล). [ต้นฉบับตัวเขียน].
- ฮ่างแก้ว ปีกอนคำ. (2551). *เอกสารที่ระลึกในการจัดงานปอยปีกอนคำ เมืองปางโหลง รัฐฉาน ประเทศเมียนมาร์*. สืบค้นจาก https://www.facebook.com/sao.sukham/photos?lst=100008026308326%3A100002252316238%3A1499691007&source_ref=pb_friends_tl
- Aungtun, S. (2009). *History of the Shan state from its origins to 1962*. Bangkok: Silkworm Books.
- Conway, S. (2006). *The Shan culture, art and crafts*. Bangkok: Bangkok Printing.

รายการสัมภาษณ์

- พระปลัดจิตตพัฒน์ อัครปัญญา เจ้าอาวาสสวนธรรมภูสมะ ตำบลหมอกจำแป่ อำเภอเมือง จังหวัดแม่ฮ่องสอน
- พระญาณวิรากร เจ้าอาวาสวัดหัวเวียง ตำบลจองคำ อำเภอเมือง จังหวัดแม่ฮ่องสอน
- พระวิรัช ฐิตญาโณ พระวัดผาบ่องใต้ ตำบลผาบ่อง อำเภอเมือง จังหวัดแม่ฮ่องสอน
- พระสุเมธต์ศาสนกิจ เจ้าอาวาสวัดพระธาตุดอยกองมู ตำบลจองคำ อำเภอเมือง จังหวัดแม่ฮ่องสอน
- พระครูอนุกุลสีลสังวร เจ้าอาวาสวัดผาบ่องใต้ ตำบลผาบ่อง อำเภอเมือง จังหวัดแม่ฮ่องสอน
- พระครูอนุชิตสุตาทร เจ้าอาวาสวัดผาอ่าง ตำบลปางหมู อำเภอเมือง จังหวัดแม่ฮ่องสอน
- พระครูอนุตสังขกิจ เจ้าอาวาสวัดปางหมู ตำบลปางหมู อำเภอเมือง จังหวัดแม่ฮ่องสอน
- พระครูอนุสรณ์ชัยสิทธิ์ เจ้าอาวาสวัดจองคำ พระอารามหลวง ตำบลจองคำ อำเภอเมือง จังหวัดแม่ฮ่องสอน
- พระอัญชัย อาภากรโร วัดไร่เปิง ตำบลสุเทพ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่
- พระครูบาอูดี เจ้าอาวาสวัดร่องช้าง เมืองยอง รัฐฉาน สหภาพเมียนมาร์
- เจ้าอาวาสวัดแม่สงงา ตำบลหมอกจำแป่ อำเภอเมือง จังหวัดแม่ฮ่องสอน
- เจ้าอาวาสวัดห้วยมะเขือส้ม ตำบลหมอกจำแป่ อำเภอเมือง จังหวัดแม่ฮ่องสอน
- จะเรขอ จะเรอาวโสของเมืองแม่ฮ่องสอน ตำบลจองคำ อำเภอเมือง จังหวัดแม่ฮ่องสอน

นายการุณ ผดุงกิจ ศรีท้าวัดพระธาตุคอกงมู ตำบลจองคำ อำเภอเมือง จังหวัดแม่ฮ่องสอน
 นางจารุณี ไชยเขียว ผู้อาวุโส ตำบลผาบ่อง อำเภอเมือง จังหวัดแม่ฮ่องสอน
 นายดารณี ทองเขียว สมาชิกสภาเทศบาลเมืองแม่ฮ่องสอน ตำบลจองคำ อำเภอเมือง จังหวัด
 แม่ฮ่องสอน

นายบุญเลิศ วิรัตน์ภรณ์ ผู้อาวุโส ตำบลจองคำ อำเภอเมือง จังหวัดแม่ฮ่องสอน
 นายประเสริฐ ประดิษฐ์ ศูนย์ไทใหญ่ศึกษา ตำบลจองคำ อำเภอเมือง จังหวัดแม่ฮ่องสอน
 นางพัลภา เครือทราย ผู้อาวุโส ตำบลจองคำ อำเภอเมือง จังหวัดแม่ฮ่องสอน
 นายเย็น วนาภรณ์ บ้านผาบ่อง ตำบลผาบ่อง อำเภอเมือง จังหวัดแม่ฮ่องสอน
 นางลัดดา จันทริโสภณ ผู้อาวุโส ตำบลจองคำ อำเภอเมือง จังหวัดแม่ฮ่องสอน
 นางศิริลักษณ์ จีนาคำ ผู้อาวุโส ตำบลจองคำ อำเภอเมือง จังหวัดแม่ฮ่องสอน
 นางสาวสุรี (นามสมมติ) ตำบลจองคำ อำเภอเมือง จังหวัดแม่ฮ่องสอน
 นางสาวสุรีย์ พงษ์ศิริโชติ (จองเต๋ยะ) ตำบลเวียงใต้ อำเภอปาย จังหวัดแม่ฮ่องสอน
 นางสาวนีย์ วรรณศิริ ผู้อาวุโส ตำบลจองคำ อำเภอเมือง จังหวัดแม่ฮ่องสอน
 นางอรุณ ปัญญามูลวงษา ผู้อาวุโส ตำบลผาบ่อง อำเภอเมือง จังหวัดแม่ฮ่องสอน
 นายอหว่า เมืองเหล็ก จะเรประจำหมู่บ้านคากาน ตำบลห้วยผา อำเภอเมือง จังหวัดแม่ฮ่องสอน
 นางอัมพร สุรินตะ ผู้อาวุโส ตำบลเวียงใต้ อำเภอปาย จังหวัดแม่ฮ่องสอน
 นายอินสม ธิโน ช่างปั้นพระพุทธรูป หมู่บ้านกุงตึง ตำบลปางหมู อำเภอเมือง จังหวัด
 แม่ฮ่องสอน

นางอุไร ยอดประทุม ผู้อาวุโส ตำบลผาบ่อง อำเภอเมือง จังหวัดแม่ฮ่องสอน

ประวัติผู้วิจัย**ชื่อ-สกุล**

นายธรรศ ศรีรัตนบัลล์

สถานที่อยู่ปัจจุบัน455/193 ถนนเชียงใหม่-ดอยสะเก็ด
ตำบลสันทรายน้อย อำเภอสันทราย
จังหวัดเชียงใหม่**สถานที่ทำงาน**ภาควิชาสังคมและวัฒนธรรมศึกษา
คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์
มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่
ตำบลช้างเผือก อำเภอเมือง
จังหวัดเชียงใหม่**ตำแหน่งและประวัติการทำงาน****พ.ศ. 2554 - ปัจจุบัน**อาจารย์ประจำหลักสูตรสังคมศึกษา
ภาควิชาสังคมและวัฒนธรรมศึกษา
คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์
มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่